

oIKos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.33>

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2022 Nr. 1 (33)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS, vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Dalia KUIZINIENĖ, redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kristīne BEĶERE

(Latvijos mokslų akademija)

Ingrida CELEŠIŪTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Halina Beresnevičiūtė-Nosálová

(Masaryko universitetas, Brno, Čekija)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Beata KALĘBA

(Krokuvos Jogailaičių universitetas, Lenkija)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Violetta PARUTIS

(Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė)

Juozas SKIRIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Žurnalo leidybą remia Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinės lituanistinių tyrimų sklaidos 2016–2024 m. programą (projekto Nr. P-LIP-19-54).

Lietuvos
mokslo
taryba

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Gabrielė PUPLAUSKAITĖ Kristina JAKAITĖ-BULBUKIENĖ	„Norvegijoje pagrindinė kalba buvo norvegų, o lietuvių – tik namuose, Lietuvoje lietuvių kalba staiga virto pagrindine, o norvegų iš viso dinga“ 7 „In Norway, the main language was Norwegian, when Lithuanian was used at home. In Lithuania, Lithuanian suddenly became the main language, and Norwegian completely disappeared..... 36
--	---

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Juozas SKIRIUS	Išsivijojimo parama Kovo 11-osios Lietuvai: pagalba kryptis ir išskirtinumas 37 The diaspora's support for Lithuania 49
Arūnas Antanaitis	Atnaujinant Katalikų Bažnyčios veidą Lietuvoje: Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biuras prie Jungtinių Amerikos Valstijų Katalikų Vyskupų Konferencijos 51 Renewing the face of the catholic church in Lithuania: the contribution of Monsignor Jurgis Šarauskas 63
Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ	Vytauto Didžiojo universiteto profesūros likimai: iš okupuotos Lietuvos į laisvą Vakarų 65 The fate of VMU professors: from Soviet – occupied Lithuania to the free West 84
Akvilė KABAŠINSKAITĖ	French Policy Towards Lithuania 1987–1991..... 85 Prancūzijos politika Lietuvos atžvilgiu 1987–1991 m. 103
Dalia CIDZIKAITĖ	Marijos Gimbutienės ryšiai su sovietų Lietuva ir jų refleksija JAV lietuvių spaudoje 105 Marija Gimbutienė's Relations with Soviet Lithuania and Their Reflection in the American-Lithuanian Press 117
Sandra BERNOTAITĖ	Agnė Lukšytės kūryba egzilio literatūros paraštėse .. 119 The Work of Agnė Lukšytė in the Margins of Exile Literature 136

IŠ ARCHYVŲ
FROM THE ARCHIVES

Atminties horizontai

Daiva DAPKUTĖ	(Ne)matoma pasaulio lietuvių diplomatinė parama Lietuvai: liudininkai ir jų pasakojimai. 137 (In)visible world Lithuanian diplomatic support for Lithuania: witnesses and their stories. 142
Gabija JUOZAPAVIČIŪTĖ- PETRAUSKIENĖ	„Kanados lietuviai nepriklausomybės atkūrimo istorijoje: ar atlikome savo užduotį?“ 145
Gintė DAMUŠYTĖ	Lietuvos laisvės bylos kėlimas: <i>neįmanoma misija</i> įvykdyta 159
Viktoras NAKAS	Nuo kovos už žmogaus teises iki valstybės nepriklausomybės atkūrimo: perspektyva iš Vašingtono. 165
Rimas Antanas ČESONIS	Lietuvos diplomatijos tęstinumas 171
Vytas ČUPLINSKAS	Kanados lietuvių bendruomenės valdžios reikalų raštinė Otavoje 177

RECENZIJA
BOOK REVIEW

Egidijus BALANDIS	„O mes galvokime apie juos“: Alfonso Eidinto knygos „Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais“ apžvalga 187 „Let us think about them“: A review of Alfonsas Eidintas's book <i>Lithuania and mass emigration from 1868 to 2020</i>
Jolanta BUDRIŪNIENĖ	Sutelkta Vokietijos lietuvių istorija 195 A collective history of Lithuanians in Germany

KRONIKA
EVENTS 199

APIE AUTORIUS
ABOUT THE AUTHORS 241

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS
SUBMISSION GUIDELINES 243
. 247

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Gabrielė PUPLAUSKAITĖ
Vilniaus universitetas

Kristina JAKAITĖ-BULBUKIENĖ
Vilniaus universitetas

„Norvegijoje pagrindinė kalba buvo norvegų, o lietuvių – tik namuose, Lietuvoje lietuvių kalba staiga virto pagrindine, o norvegų iš viso dingo“

Santrauka. Grįžtamosios migracijos tyrimai Lietuvoje dar tik įsibėgėja, nes tik pastaraisiais metais iš užsienio grįžta vis daugiau asmenų. Migrantai dažnai grįžta su vaikais, kurie kitoje šalyje lankė darželį arba mokyklą, o kartais grįžta mokyklą kitoje šalyje jau pabaigę migrantų vaikai. Tikėtina, kad tokiu atveju pirmosios kartos migrantų vaikai, augę kitos šalies daugumos kalbos apsuptyje, yra tapę dvikalbiai, gebantys vartoti daugumos ir mažumos kalbas. Tačiau, grįžus į Lietuvą, vaikams reikia pereiti į lietuvišką aplinką ir silpnesnė lietuvių kalba dažnai būna nemenka kliūtis. Toks perėjimas nėra labai paprastas ne tik dėl kalbos, bet ir dėl švietimo sistemų skirtumų, ir reikalauja tiek vaikų ir tėvų, tiek mokytojų papildomų pastangų. Šiame straipsnyje gilinamasi, kaip sekasi iš Norvegijos grįžusių migrantų vaikams. Visų pirma, aiškinamasi, kokios kalbinės strategijos buvo taikomos emigrantų iš Lietuvos šeimose Norvegijoje, ar siekta lietuvių kalbą perduoti vaikams ir kokiomis priemonėmis, o tada – kaip vaikams sekasi bendrauti lietuviškai dabar, grįžus į Lietuvą: jei jie patiria sunkumų, domimasi, kokių būtent ir kaip juos stengiamasi įveikti. Norvegų kalba, be kita ko, buvo labai svarbi emigrantų gyvenimo dalis, todėl taip pat siekiama išsiaiškinti, ar, grįžus į Lietuvą, ji vis dar užima svarbią vietą jų gyvenime, yra vartojama.

Analizei atlikti buvo surinkta 10 giluminių pusiau struktūruotų interviu su 11 grįžusių migrantų, kurie pasakojo apie savo patirtį. Atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad dauguma grįžusių migrantų vaikų susiduria su kalbiniais sunkumais Lietuvoje, nors dalis jų emigracijoje dėjo papildomas pastangas, kad vaikai geriau mokėtų lietuvių kalbą. Migrantų vaikų lietuvių kalba dažnai neatitinka gimtakalbio bendramžio Lietuvoje kalbos lygio. Integraciją taip pat sunkina didelis Lietuvos ir Norvegijos švietimo sistemų skirtumas. Migrantai norėtų, kad norvegų kalbą vaikai, gyvendami Lietuvoje, išlaikytų, tačiau tam sąlygų nesudaro. Kita vertus, keletas suaugusių tyrimo dalyvių vartoja norvegų kalbą darbe Lietuvoje.

Raktažodžiai: grįžtamoji migracija, šeimos kalbų politika, kalbinis elgesys, integracija, švietimo sistema.

Stengėmės susitikti su lietuvių vaikais, susitinkam visi ir su vaikais tariamės: dabar mes susitikom, visi esam lietuviai, pasistenkit kalbėti lietuviškai, nu, išsaugokim kalbą, kad grįšit į Lietuvą, kad jum babos suprastų. (M36_EM4).¹

Buvo, aišku, labai baisu ir abejoju [ar grįžti į Lietuvą po mokyklos baigimo Norvegijoje]. Bet iškart pradėjau eiti į kolegiją [Lietuvoje], ir man tiesiog iš karto patiko, prilipo, aš nesijaučiau išskirtinė kažkokia. Ir tiesiog aš iki pat šios dienos nesigailiu šito sprendimo. (M21_EM8).

Norėjau grįžti, nes vis tiek močiutė gyvena čia, teta, pusseserės irgi labai pasiilgdavau. Ir šiaip man visada Lietuva buvo labiau prie širdies nei Norvegija. Dabar tai labai tikrai norėčiau grįžt į Norvegiją pažiūrėjus, kaip čia dabar yra, bet yra, kaip yra. (M17_EM8).

Išvadas

Norvegija yra viena patraukliausių emigracijos šalių Lietuvos gyventojams: pastarąją dešimtmetį ji vis patenka tarp TOP 3 valstybių pagal emigravusių lietuvių skaičių.² 2019 m. duomenimis, Norvegija buvo trečia pagal lietuvių pasirenkamą emigracijos kryptį valstybė, nusileidžianti tik Didžiąjai Britanijai ir Vokietijai.³ Žvelgiant iš Norvegijos perspektyvos, aktualu paminėti, kad emigrantai iš Lietuvos ten taip pat sudaro vieną didžiausių emigrantų grupių (pirmąją vietą užleidžia tik Lenkijos piliečiams).⁴ Norvegijoje esama bent 12 lietuvių bendruomenių ir yra įsteigta Norvegijos lietuvių bendruomenių taryba. Bendruomenių tikslas yra organizuoti lietuvių susitikimus, diskusijas ir šviesti lietuvių vaikus. Tokios bendruomenės dažniausiai kuriasi didžiuosiuose miestuose. Jos ne tik suburia bendraminčius lietuvius, bet ir padeda emigrantų vaikams perduoti lietuvių kalbą ir kultūrą.⁵ 2018 m. viduryje Lietuvoje pirmą kartą per pastaruosius dešimtmečius buvo užfiksuotas imigrantų skaičiaus šuolis, kuris pralenkė net emigrantų skaičių.⁶ Daugumą imigrantų sudarė iš svetur grįžtantys lietuviai. 2019 m. duomenimis, Norvegija yra antroji šalis pagal Lietuvos gyventojų grįžimo iš emigracijos mastą.⁷

Lietuvos gyventojus paskatina emigruoti į kitas šalis ekonominės (noras uždirbti daugiau), saviraiškos (noras pažinti ir išbandyti save) priežastys ir noras pabėgti nuo lietuviškos sistemos.⁸ Vis dėlto dalis išvykusių emigrantų galiausiai nusprendžia grįžti. Agnės Puronaitės (2012) atliktame tyrime apie Lietuvos jaunimo emigracijos motyvus ir grįžtamosios migracijos nuostatas buvo išsiaiškinta, kad jaunimas išvyksta iš tėvynės nebūtinai dėl

¹ Skliausteliuose pateikiama informacija apie tyrimo dalyvį: **M** reiškia moterį, **V** – vyrą, **skaičius** šalia rodo amžių, **EM** ir **skaičius** žymi, kiek metų tyrimo dalyvis gyveno Norvegijoje. Visos interviu ištraukos, pateikiamos šiame darbe, kiek įmanoma, atitinka originalų pasakojimą, tyrimo dalyvių kalba yra netaisyta.

² „Migracijos tendencijos“, *Migracija skaičiais*, žiūrėta 2021 sausio 29, <https://123.emn.lt/#migracijos-tendencijos>.

³ *Ibid.*

⁴ „Innvandring“, SSB, žiūrėta 2021 sausio 14, <https://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/faktaside/innvandring>.

⁵ „Lietuvių bendruomenės“, *Norvegija.org*, žiūrėta 2021 sausio 20, <http://norvegija.org/lietuviu-bendruomens>.

⁶ „Migracijos tendencijos“.

⁷ *Ibid.*

⁸ Genys, Dainius, Strumickienė, Ilona ir Janas, Giedrius, „Tyrimas atskleidė, dėl ko emigruoja lietuviai“, VDU, paskelbta 2018 spalio 8, <https://www.vdu.lt/tyrimas-atskleide-del-ko-emigruoja-lietuviai/>.

ekonominių paskatų: jaunuoliai taip pat siekia pakeisti aplinką, atsiskirti nuo tėvų arba pasirinkti iš platesnio studijų programų spektro. Grįžimo iš emigracijos priežastimi gali tapti neįvykusi integracija, kultūrinė diskriminacija arba neišsipildę lūkesčiai emigracijos šalyje. Pagrindinis veiksnys, nulemiantis grįžtamąją migraciją, – noras kurti šeimą tėvynėje ir palaikyti artimus ryšius su giminačiais, gyvenančiais Lietuvoje.⁹ Taigi emigracijos priežastys gali būti įvairios, tačiau grįžimą nulemiantis veiksnys dažnai yra socialiniai kontaktai gimtinėje.

Grįžusių migrantų grįžimo prielaidos ir požūriai yra analizuojami Justinos Ražanauskaitės ir Rūtos Brazienės (2010) tyrime. Jame dar kartą patvirtinama, kad pagrindinis traukos į tėvynę objektas yra socialiniai ryšiai ir siekis juos išlaikyti. Nors sutariama, kad užsienyje gyvenimo sąlygos ir saviraiškos galimybės yra geresnės ir tai dažnai prisideda prie grįžimo atidėjimo, Lietuvoje laukianti šeima dažnai būna vienintelė priežastis grįžti iš užsienio.¹⁰ Rasos Glinskienės ir Editos Petuškienės (2009) tyrimas rodo, kad pasaulinė ekonominė krizė taip pat atliko ypąč svarbų vaidmenį ir buvo kertinis taškas kai kurių migrantų grįžimo istorijoje¹¹, o Inga Rusin (2018), nagrinėdama santykį tarp Rytų Europos emigrantų finansinės padėties ir galimybes grįžti į savo kilmės šalį, pažymi, kad būtent per ekonominę krizę dauguma iš Norvegijos grįžusių migrantų tokį sprendimą priėmė dėl mažų pajamų.¹²

Kitame mokslo darbe tirama grįžusių migrantų integracija darbo rinkoje. Dovilės Žvalionytės (2014) disertacijoje atsiskleidžia, kad grįžusių lietuvių integracija gana sudėtinga: darbdaviai Lietuvoje skeptiškai vertina užsienyje įgytą darbo patirtį, todėl grįžusieji negali pritaikyti emigracijoje įgytų gebėjimų.¹³ Būtent apie prisitaikymą ir grįžusių migrantų integraciją rašo ir Lina Garbenčiūtė (2012), atlikusi tyrimą, kurio dalyviai – lietuviai, išvykę į užsienį ieškodami geresnių galimybių įgyti išsilavinimą arba mokytis užsienio kalbos. Jie dar kartą patvirtina, kad viena iš pagrindinių grįžimo priežasčių yra šeima, tačiau didelė paskata buvo ir į gerąją pusę besikeičianti Lietuvos visuomenė. Vis dėlto grįžę lietuviai susiduria su integracijos problemomis Lietuvoje, kurios neretai būna didesnės nei pačioje emigracijoje. Kultūrinis šokas, mentaliteto skirtumai, sudėtingas inovacijų pritaikymas – tik keletas integracijos sunkumų, su kuriais susidūrė šio tyrimo dalyviai.¹⁴ Taigi lietuvių emigrantai neskuba grįžti dėl vis dar nepalankių sąlygų Lietuvoje ir inovacijų atmetimo. Dar 2007 m. Žilvino Martinaičio ir Dovilės Žvalionytės atliktame tyrime taip pat patvirtinama, kad aukštos kvalifikacijos darbuotojų paklausa Lietuvoje yra nedidelė ir

⁹ Purnaitė, Agnė, *Lietuvos jaunimo emigracijos motyvacija ir grįžtamosios migracijos nuostatos*: magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

¹⁰ Ražanauskaitė, Justina ir Brazienė, Rūta, „Grįžtamoji lietuvių emigracija: prielaidos, požūriai, kontekstas“, *Filosofija. Sociologija* 21 (2010), 285–297.

¹¹ Glinskienė, Rasa ir Petuškienė, Edita, „Pasaulinės ekonominės krizės poveikis lietuvių reemigracijos ir protų nutekėjimo procesams“, *Ekonomika ir vadyba* 14 (2009), 763–771.

¹² Rusin, Inga, *An Analysis of Out-migration of Eastern Europeans in Norway*: master thesis. Bergen: University of Bergen, 2018.

¹³ Žvalionytė, Dovilė, *Grįžusių migrantų integracija kilmės šalies darbo rinkoje: Lietuvos atvejo analizė*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.

¹⁴ Garbenčiūtė, Lina, *Grįžtamoji migracija: protų susigrąžinimas ir prisitaikymo galimybės Lietuvoje*: magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012.

būtent todėl sunku čia įsitvirtinti.¹⁵ Tokią mintį plėtoja ir Johanna Gisladdottir (2015): anot jos, Lietuvos valstybė kol kas dar nėra sukūrusi grįžusiems migrantams palankios aplinkos plėtoti ir įgyvendinti savo gebėjimus.¹⁶ Taigi, galima teigti, kad Lietuvos darbo rinkos atsigavimas ir naujovių pritaikymas bei didesnė aukštą išsilavinimą turinčių darbuotojų paklausa galėtų būti viena iš paskatų emigrantams grįžti į Lietuvą.

Anksčiau aptarti tyrimai apima aktualius grįžtamosios migracijos aspektus, tačiau kalbai vis dėlto neskiriama daug dėmesio. Lietuvoje kalbos aspektu dažniau yra tiriami emigrantai. Įvairiose šalyse gyvenančių emigrantų iš Lietuvos kalbines nuostatas, kalbinę elgesį ir tapatybės klausimus analizavo bent keletas mokslininkų, o jų tyrimai buvo sudėti į bendrą monografiją „Emigrantai: kalba ir tapatybė“¹⁷. Tyrimai apima lietuvių emigrantus Jungtinėje Karalystėje, Norvegijoje, Kanadoje, Argentinoje. Kristina Jakaitė-Bulbukienė ir Eglė Vaisėtaitė (2019) tyrimui pasirinko Didžiąją Britaniją, kurioje lietuvių emigrantų, paskutinių metų duomenimis, yra daugiausiai. Tyrimo dalyvių atsakymuose išryškėja lietuviškosios tapatybės tvirtumas, siekis perduoti savo gimtąją kalbą palikuonims.¹⁸ Norvegijoje lietuvių emigrantų kalbinė padėtis ganėtinai panaši. Eglės Gudavičienės (2019) atliktame Oslo lietuvių tyrime dalyviai tvirtina išlaikantys lietuvių kalbą: ją vartoja namų aplinkoje ir su kitais lietuviais draugais.¹⁹ Inga Hilbig (2019) straipsnis apie Osle gyvenančių lietuvių dvikalbystę taip pat patvirtina, kad emigrantai lietuvių kalbos vartojimą viena-tautėse šeimose laiko natūraliu dalyku, todėl lietuvių kalba yra išlaikoma emigracijos sąlygomis.²⁰ Žinoma, kiekvienas atvejis yra individualus: štai Gabrielės Puplauskaitės (2019) atliktame vienos lietuvių šeimos atvejo analizės tyrime buvo išsiaiškinta, kad pirmosios kartos emigrantų vaikai Norvegijoje lietuvių kalbą vartoja tik pasyviai, t. y. supranta lietuviškai, tačiau kalbos arba nevartoja, arba vartoja labai netaisyklingai.²¹ Tokių atvejų, kai kalba neišlaikoma arba išlaikoma tik iš dalies, yra daugiau, tačiau jų rasti tyrėjams sudėtinga. Todėl visų tyrimų rezultatai turėtų būti ne generalizuojami, o suprantami kaip išvados apie tam tikrą tiriamąją grupę.

Vienas iš aktualių tyrimų apie grįžusius migrantus yra Linos Lukočiūtės ir Romos Mickutės (2009) atliktas tyrimas apie iš emigracijos grįžusių mokinių mokymosi patirtį. Jame atskleidžiama, kad vienas iš pagrindinių Lietuvos ir užsienio mokyklų skirtumų, kuris sukelia didesnių integracijos problemų, yra mokinio ir mokytojo santykis. Užsienyje mokytojas dažnai yra padėjėjas, draugas, o centre yra mokinys. Lietuvoje yra labiau

¹⁵ Martinaitis, Žilvinas ir Žvalionytė, Dvilė, „Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti?“, *Politologija* 47 (2007), 112–134.

¹⁶ Gisladdottir, Johanna, *The Good Life Does Not Come Easily in Lithuania. A System Dynamics Analysis of Emigration*: master thesis. Bergen: University of Bergen, 2015.

¹⁷ Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.

¹⁸ Jakaitė-Bulbukienė, Kristina ir Vaisėtaitė, Eglė, „Jungtinės Karalystės lietuvių etninė tapatybė ir kalba“, in Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, 113–149.

¹⁹ Gudavičienė, Eglė, „Oslo lietuvių kalbų mokėjimas ir kalbinis elgesys“, in Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, 149–183.

²⁰ Hilbig, Inga, „Dvikalbystė Oslo lietuvių šeimose“, in Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, 183–245.

²¹ Puplauskaitė, Gabrielė, *Ankstyvoji dvikalbystė su lietuvių kalba: dviejų brolių Norvegijoje atvejo tyrimas*: bakalauro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2019.

priimtinas toks modelis, kai mokytojas yra hierarchiškai aukštesnė švietimo sistemos figūra. Be kita ko, Lietuvos mokyklose yra labiau priimtinas mokymo, o ne mokymosi modelis. To padarinys – ne tik struktūruota pamokų medžiaga, bet ir mokinio elgesio manierų ribojimas, esama griežtų reikalavimų. Šiame tyrime prieita prie išvados, kad grįžusių mokinių integracija Lietuvos švietimo sistemoje ypač sunki dėl kultūrų skirtumų, kalbos barjero, o anksčiau įgytos žinios negali būti lengvai perkeliamos į kitą aplinką (pavyzdžiui, mokyklą Lietuvoje) dėl per didelio švietimo sistemų skirtumo.²² Taigi, galima matyti, kad vaikų, kurie mokėsi užsienyje, integracija į Lietuvos mokyklas gali būti sudėtinga ne tik dėl kalbos barjero, bet ir dėl mokymosi sistemos ir suvokimo skirtumų. Kitas aktualus darbas – Nidos Poderienės ir Aurelijos Tamulionienės (2020) parengta grįžusių migrantų vaikų kalbinės integracijos studija, kurios rezultatai rodo, kad į kiekvieną grįžusio vaiko atvejį reikia žvelgti individualiai, nes jie parsineša skirtingas kalbines ir kultūrines patirtis, dėl kurių jiems paprastai reikalingas adaptacijos laikotarpis ir papildomos priemonės.²³

Kaip matyti, grįžtamosios migracijos tyrimai Lietuvoje dar tik išsibėgėja, aptariamai įvairūs su grįžtąja migracija susiję aspektai: grįžimo priežastys, darbo paieškos, integracija darbo rinkoje ir grįžusių migrantų vaikų padėtis mokykloje, tačiau kalbos dalykams vis dėlto neskiriama daug dėmesio – yra pasirodę vos keletas tyrimų, nors kalba ir yra vienas svarbiausių dalykų adaptuojantis šalyje. Tad šiuo tyrimu stengiamasi šią spragą užpildyti.

Šio tyrimo tikslas buvo keliasluoksniis. Pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti, kokia yra iš Norvegijos su vaikais grįžusių migrantų kalbinė padėtis: kaip jų vaikams sekasi integruotis lietuviškoje švietimo sistemoje, ar jiems kyla iššūkių dėl kalbos, jei kyla – kokių? Tikslui pasiekti iš pradžių stengtasi sužinoti, kokios kalbų vadybos strategijos buvo taikomos emigrantų iš Lietuvos šeimose Norvegijoje, ar siekta lietuvių kalbą perduoti vaikams, jei taip – kokiomis priemonėmis, t. y. ar jie grįžo mokėdami lietuvių kalbą ir su kokia kalba grįžo, o tada – kaip vaikams sekasi bendrauti lietuviškai dabar, grįžus į Lietuvą, jei jie patiria sunkumų – būtent kokių ir kaip juos stengiamasi įveikti. Nors iš esmės susitelkiama į kalbą, ne mažiau dėmesio reikalavo ir švietimo sistemų skirtumai. Norvegų kalba, be kita ko, buvo labai svarbi emigrantų gyvenimo dalis, todėl taip pat siekiama išsiaiškinti, ar, grįžus į Lietuvą, ji vis dar užima svarbią vietą jų gyvenime, yra vartojama.

Šis darbas yra atliktas kokybiniu tyrimo metodu. Pasak Svendo Brinkmanno ir Lene Tanggaard (2010), tokių tyrimų esmė yra dekonstruoti, interpretuoti ir suprasti žmonių patirtis, būtent todėl jie taikomi ten, kur svarbu ne statistika, o žmogiškosios patirtys ir socialinis gyvenimas.²⁴ Iš viso paimta 10 pusiau struktūruotų giluminių interviu su grįžusiais migrantais. „Grįžtamosios migracijos“ terminas turi ne vieną interpretaciją, todėl atliekant tyrimą buvo svarbu įsivardyti, kuria „grįžtamosios migracijos“ apibrėžtimi bus remiamasi. Šiam tyrimui buvo ieškoma asmenų, kurie yra grįžę į savo pilietybės šalį (Lietuvą), daugiau nei 3 metus pabuvę tarptautiniais migrantais Norvegijoje, ir Lietuvoje ketina būti

²² Lukočiūtė, Lina ir Mickutė, Roma, *Grįžtamosios migracijos sukeliama mokymo(si) patirčių hermeneutinė analizė*: magistro darbas. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2009.

²³ Poderienė, Nida ir Tamulionienė, Aurelija, *Įveikti atskirtį: grįžusių iš užsienio vaikų kalbinė integracija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020.

²⁴ Brinkmann, Svend ir Tanggaard, Lene, *Kvalitative metoder. En Grundbog*. Denmark: Hans Reitzels Forlag, 2010, 11–24.

bent vienerius metus.²⁵ Interviu buvo paimta iš 11 asmenų (viename interviu dalyvavo mama su dukra), jų bendra trukmė yra 8 val. 46 min., jie iššifruoti. Tiriamieji buvo renkami patogiosios imties principu per pažįstamus ir socialinius tinklus. Siekta apklausti tiek tokius asmenis, kurie patys augo Norvegijoje ir ten lankė švietimo įstaigas, tiek tokius, kurie emigravo iš Lietuvos suaugę ir augino vaikus emigracijoje, kad būtų atskleistos įvairialypės patirtys. Tačiau pažymėtina, kad medžiaga buvo renkama interviu būdu, o ne stebint, todėl interviu metu galėjo išryškėti tik deklaruojamasis kalbinis elgesys, be to, galbūt tiriamieji sąmoningai arba pasąmoningai neįvardijo svarbių dalykų arba tam tikrų reikšmingų detalių.

1 lentelėje trumpai aprašomas klausimynas. Jį kuriant, iš dalies remtasi projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021, projekto vykdytojas – Vilniaus universitetas, rėmėja – Valstybinė lietuvių kalbos komisija, vadovė – dr. Inga Hilbig)²⁶ klausimynu, skirtu iš emigracijos grįžusiems tėvams.

1 lentelė. *Klausimynas*

	Tema	Potemės
1.	Emigracijos istorija	Išvykimo ir grįžimo priežastys; adaptacija; atostogos Lietuvoje
2.	Norvegų kalba emigracijoje	Vaikų ir tėvų norvegų kalbos mokymasis; kalbos lygis
3.	Lietuvių kalba emigracijoje	Šeimos kalba (-os); tapatybės svarba; papildomas mokymasis; lietuvių kalbos pokyčiai; požiūris į kalbą
4.	Lietuvių kalba grįžus į Lietuvą	Papildomas mokymasis; padėtis mokykloje
5.	Norvegų kalba grįžus į Lietuvą	Papildomas mokymasis; gebėjimas kalbėti; kalbos išsaugojimas
6.	Švietimo sistemų palyginimas	Mokyklų ir mokymo skirtumai; adaptacija mokykloje; mokytojų ir vaikų elgesys
7.	Daugiakalbystė ir kitos kalbos	Kitų kalbų mokėjimas; požiūris į daugiakalbystę

Šiame straipsnyje analizuojamas vienas minėtam projektui paimtas interviu (tiriamąjį kalbino I. Hilbig), o kiti devyni interviu buvo paimti specialiai šiam tyrimui. Interviu buvo imami 2020–2021 m.; vienas vyko gyvai, o kiti devyni – nuotoliniu būdu dėl karantino ribojimų. Buvo gauti visų tiriamųjų sutikimai raštu. Tyrime dalyvavo devynios moterys ir vienas vyras, jų gyvenimo emigracijoje trukmė svyravo nuo 3 ir 12 metų. Keturi tyrimo dalyviai (M11_EM6; M17_EM8; M21_EM8; V23_EM3) patys mokėsi Norvegijoje, jų amžius tyrimo metu buvo nuo 11 iki 23 metų, o likę septyni tiriamieji iš Lietuvos emigravo suaugę ir turėjo vaikų, kurie Norvegijoje lankė darželį ir (ar) mokyklą, jų amžius svyravo nuo 23 iki 40 metų. Dvi tyrimo dalyvės yra kilusios iš mišrių rusų ir lenkų šeimų, tačiau lankė lietuvišką mokyklą ir sukūrė šeimas su lietuviais vyrais, likę tiriamieji – lietuviai.

²⁵ Kalbant apie jų buvimą Norvegijoje laikotarpį, vartojamos „emigracijos“ ir „emigranto“ sąvokos.

²⁶ Vilniaus universiteto Taikomosios kalbotyros instituto Lituanistinių studijų katedros projektas „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021), žr. <https://www.flf.vu.lt/lsk/projektai#lietuvos-gyventoju-kalbines-nuostatos-ir-kalbinis-elgesys>.

Taip pat reikia paminėti, kad visi tyrimo dalyviai teigė puikiai kalbantys norvegiškai. Toks jų paliudytas gebėjimas prieštarauja E. Gudavičienės (2019) atlikto tyrimo rezultatams. Pastarojo dalyviai sutinka, kad mokėti norvegų kalbą gyvenant šioje šalyje yra didžiulis pranašumas dėl lengvesnės kultūrinės integracijos ir visuomenės palankumo, tačiau darbo rinkoje pakanka minimalių norvegų kalbos žinių arba anglų kalbos. Šitoks kalbinis liberalumas Norvegijoje demotyvuoja lietuvių emigrantus skirti laiko mokytis norvegų kalbos²⁷. Vis dėlto pažymėtina ir tai, kad ne visų kalbintų emigracijoje augusių vaikų tėvai mokėjo norvegų kalbą.

Šeimos kalbų vadyba gyvenant Norvegijoje

Šeimos kalba namie

Siekiant suprasti grįžusiųjų kalbinę situaciją, svarbu atsižvelgti ir į tai, kaip jie su lietuvių kalba elgėsi dar gyvendami emigracijoje. Kalbų politika, anot Bernardo Spolsky'o, yra skirstoma į kalbinį elgesį, kalbines nuostatas ir kalbų vadybą ir yra ypač svarbi emigrantų šeimose.²⁸ Mila Schwartz (2010) pažymi, kad būtent šeimoje pirmiausia kuriamas mūsų kalbinis elgesys ir kalbinės nuostatos.²⁹ Kalbinės nuostatos, pasak Larso Anderso Kulbrandstado (2015), yra polinkis palankiai arba nepalankiai vertinti kalbą arba jos aspektus, tačiau toks vertinimas nebūtinai pastovus, t. y. jis gali keistis bėgant laikui arba kintant aplinkai.³⁰ Kadangi vaikai dažniausiai grįžta dvikalbiai, vadinasi, šeimoje buvo taikomos kalbinės strategijos siekiant išlaikyti lietuvių kalbą Norvegijoje. Annick De Houwer (2007) teigia, kad tarp emigrantų populiariausia strategija yra „mažumos kalba namie“, – tai reiškia, kad tėvai, siekdami išsaugoti savo gimtąją kalbą, ją vartoja šeimoje.³¹ Yra ir kitų dvikalbystės ugdymo strategijų, kurias emigrantai gali sąmoningai arba pasąmoningai naudoti.

Nors atrodo natūralu, kad vienataučių emigrantų šeimos puikiai išsaugo savo gimtąją kalbą ir ją perduoda savo vaikams, tai nėra taisyklė. Kaip teigia Janet Holmes (2001), mažumos kalbai išlaikyti reikia daug pastangų, ypač jeigu jaučiamas didelis daugumos kalbos spaudimas. Daugumos kalbą emigrantai dažnai privalo išmokti dėl socialinių arba ekonominių paskatų, ir taip atsiranda pavojus namų kalbai.³² Emigrantų šeimos kalbinis diskursas, anot A. De Houwer (2007), yra vienas iš pagrindinių mažumos kalbos išlaikymo šaltinių. Nors daugelis įsivaizduoja, kad gimtosios kalbos vartojimas vienatautėse šeimose yra

²⁷ Gudavičienė, „Oslo lietuvių kalbų mokėjimas ir kalbinis elgesys“, 179.

²⁸ Spolsky, Bernard (ed.), *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2012, 3–5.

²⁹ Schwartz, Mila, „Family language policy: Core issues of an emerging field“, *Applied Linguistics Review*, 2010, vol. 1, 172.

³⁰ Kulbrandstad, Lars Anders, „Språkholdninger“, *Norsk som Andrespråk* 30 (2015), 249.

³¹ De Houwer, Annick, „Parental language input patterns and children's bilingual use“, *Applied Psycholinguistics*, 2007, vol. 28, 420.

³² Holmes, Janet, *An Introduction to Sociolinguistics*. London, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2001, 61.

universalus ir akivaizdus dalykas, toks suvokimas gali būti ir klaidingas.³³ Reikia pripažinti, kad kiekvienas atvejis yra individualus ir gali neatitikti įsivaizduojamo standarto. Didžioji dauguma šio tyrimo dalyvių deklaruoja griežtą lietuvių kalbos vartojimą šeimoje:

1. Sutarėme su vaiku, kad namuose stengiamės tik lietuviškai šnekėti ir be norvegų kalbos. (M38_EM12).

2. Jisai mus testavo ties ta kalba, bet mes kažkaip griežtai. Buvo tas laikotarpis, kai jisai sako norvegiškai, bet mes tiesiog lietuviškai savo laikėmės ir tas testavimo laikotarpis baigėsi. (M35_EM10).

3. Pas mus buvo griežta taisyklė – namuose jokios norvegų kalbos. Tas noras, aišku, buvo vaikams [kalbėti norvegiškai]. Aš visada sakydavau: aš nesuprantu, ir matai, kaip vaikas galvoja, nu, kaip čia pasakyti, ir bando ten ieškoti ir suranda. Svarbu nepasiduoti pradžioj <...>, nes plius dar vyresnysis [vaikas] yra labai griežtas toks: „Tu žinai, negalima čia kalbėti norvegiškai namuose!“ [sakydavo vyresnysis jaunesnėliams]. (M40_EM8).

4. Aš su ja bendraudavau tik lietuviškai. (M34_EM6).

5. Šeimoj lietuviškai, nes, nu, nelogiška būtų bendrauti norvegiškai, kai visi yra lietuviai. (V23_EM3).

6. Tik lietuviškai [namuose]. (M17_EM8).

7. Visą laiką lietuviškai [kalbėdavo namuose] <...>, nes jie [tėvai] norvegų kalbos nemoka, tai stengdavaisi kažkaip išsiversti. (M21_EM8).

Iš 1–7 pavyzdžių matyti, kad patys tyrimo dalyviai arba jų tėvai namuose dažniausiai griežtai vartojo lietuvių kalbą ir laikėsi principo „mažumos kalba namie“. Suzanne Barron-Hauwaert (2011) teigia, kad principo „mažumos kalba namie“ sėkmė priklauso nuo tėvų užsispyrimo: tokios strategijos pagrindinė taisyklė yra ta, kad vaikas privalo kalbėti tik viena kalba, nes kitu atveju tėvai jo nesupras. Toks „apsimetimas“ dar kitaip vadinamas apsimestine vienakalbe strategija (angl. *false monolingual strategy*).³⁴ Šis užsispyrimas, griežtas nusistatymas, apsimestinis norvegų kalbos nesupratimas matyti ir iš čia pateiktų pavyzdžių. 3 pavyzdyje buvo taikoma S. Barron-Hauwaert (2011)³⁵ pasiūlyta sėkmės strategija: tėvai apsimeta, kad nesupranta norvegų kalbos. Tačiau, vaikui augant, šį tėvų „melą“ nusišlėpti darosi vis sunkiau: tėvai kalba su vaiko mokytojais, pardavėjais arba draugais norvegais. Vis dėlto, pasak vienos tyrimo dalyvės, vėliau ši strategija tampa įpročiu ir apsimetinėti nebėra tikslo:

³³ De Houwer, “Parental language input patterns and children’s bilingual use”, 420.

³⁴ Barron-Hauwaert, Suzanne, *Language Strategies for Bilingual Families*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004, 43, 212.

³⁵ *Ibid.*

8. Buvo tas momentas [kai suprato, kad tėvai kalba norvegiškai] <...>. Po to, jau kai vyresnė jau buvo, bet jinai jau buvo supratusi tą taisyklę, kad, nu, kad nešnekam [norvegiškai]. (M40_EM8).

8 pavyzdys rodo, kad įprotis kalbėti mažumos kalba turi būti kuriamas nuo vaikystės, siekiant sėkmingo rezultato. Pasak S. Barron-Hauwert (2011), daugelis tėvų nusprendžia, kad apsimetinėti neverta, nes vyresnysis vis tiek galiausiai prisitars jaunesniems vaikams, jog tėvai gali vartoti daugumos kalbą³⁶. Tačiau iš 3 pavyzdžio matyti, kad strategiją „mažumos kalba namie“ kaip tik padėjo puoselėti vyresnysis vaikas ir galbūt tai prisidėjo prie sėkmingo rezultato su jaunesniais vaikais. Anot M. Schwartz (2010), vyresni vaikai gali turėti didžiulę įtaką emigrantų (paveldėtosios) kalbos (ne)perdavimui jaunėliams³⁷; būtent taip atsitiko ir šiuo atveju. Tokia išvada nėra netikėta: štai Loretos Vilkienės (2019) atliktame Toronto lietuvių tyrime taip pat buvo aprašomas atvejis, kai vyresniojo brolio dėka jo sesuo išlaikė lietuvių kalbą³⁸. Vis dėlto reikia atsižvelgti ir į tai, kad deklaruojamas elgesys nebūtinai atitinka tikrovę³⁹, todėl šių rezultatų nereikėtų vertinti kaip neginčijamų. Dalies tyrimo dalyvių (5–7 pavyzdžiai) pasirinkimas vartoti tik lietuvių kalbą yra natūralus ir turi svarią priežastį: jie išvyko į Norvegiją šiek tiek vyresnio amžiaus, todėl jau mokėjo lietuvių kalbą, be kita ko, jų tėvai iš tiesų nekalba norvegiškai, todėl lietuvių kalba šeimoje buvo pirminis ir natūralus pasirinkimas.

Tačiau ne visi tyrimo dalyviai laikėsi griežto principo „mažumos kalba namie“. Keletas jų pripažino, kad nors ir stengdavosi kalbėti lietuviškai, atsirasdavo aplinkybių, kuriomis jie patys pereidavo prie daugumos kalbos:

9. Jinai dviem kalbom varydavo [namuose] <...>. Gal ir atsakinėdavau, žinok, [norvegiškai] <...>. Skaitydavom tikrai knygas norvegų kalba, nes natūralu, kad kažkiek gaudavo iš Lietuvos, bet daug buvo, kad pirkau Norvegijoje, ane. Bet vis tiek jaučiau, kad skaitau ir jaučiu, kad, nu blemba, turbūt, kad ne taip gerai, kaip tas pats norvegas, žinai, perskaito. (M34_EM7).

10. Jinai paskui ten iš viso vyresnė penki šeši metai, išvis tik norvegiškai šnekėdavo. Bet, suprantai, aš atsakydavau lietuviškai <...>. Jeigu susirenka tėvai [darželyje arba mokykloje] viskas, nu, jinai klausia manęs norvegiškai ir aš atsakau norvegiškai. Kai tu toj būni aplinkoj [tarp norvegų], aš su ja ten norvegiškai šnekėdavau. (M40_EM9).

11. Kažką norvegiškai, kažką lietuviškai <...>. Vyras visiškai norvegiškai nešnekėjo <...>, nes jis puikiai šnekėjo angliškai <...>. Mes šnekėdavom lietuviškai, įterpdami angliškus žodžius, tiesiog kad jisai [vaikas] lavintų tą kalbą. (M36_EM4).

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Schwartz, “Family language policy: Core issues of an emerging field”, 173–176.

³⁸ Vilkienė, Loretta, „Toronto lietuvių bendruomenės lietuviškojo portreto eskizas“, in Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, 35.

³⁹ De Houwer, Annick, “The role of language input environments for language outcomes and language acquisition in young bilingual children”, in *Bilingual Cognition and Language: The State of the Science Across Its Subfields*. Amsterdam, the Netherlands: John Benjamins, 2017, 20; Saviile-Troike, Muriel, *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2012, 7–32.

Interviu ištraukose (9–11 pavyzdžiai) minimi atvejai, kai migrantės mamos ir jų vaikai pasirenka dvikalbį diskursą šeimoje, t. y. bendrauja keliomis kalbomis. Dvi tyrimo dalyvės (9, 10 pavyzdžiai) prisimena, kad kartais su vaikais pačios bendraudavo norvegų kalba. Būtent šių tiriamųjų atvejais atsirasdavo ir dualingvio diskurso (angl. *dual-lingual discourse*)⁴⁰ apraiškų, kai vaikai kalbėdavo norvegiškai, o tėvai atsakinėdavo lietuviškai. Carol Myers-Scotton (2006) teigia, kad toks mišrus kalbų vartojimas, kai vaikas kalba viena kalba, o tėvai – kita, gali daryti įtaką vėlesnei dvikalbystės raidai, t. y. vaikas gali tapti pasyviuoju dvikalbiu, kuris tik supranta antrąją kalbą.⁴¹ Tokia kalbinė tėvų tolerancija kai kuriems vienakalbį diskursą šeimoje bandantiems išlaikyti tėvams gali atrodyti keista, tačiau J. Holmes (2001) mano, kad tokie atvejai, kai tėvai pereina prie daugumos kalbos, yra dažnesni, negu atrodo, o ir priežasčių tam yra ne viena. Tėvai dažnai negalvoja apie tai, kad jų mažumos kalba šeimoje gali atsидurti ties išnykimo riba.⁴² Galima spėti, kad 10 pavyzdyje cituojama dalyvė pereidavo prie norvegų kalbos dėl to, kad norėjo būti suprasta aplinkinių, kad kiti negalvotų, jog ji juos apkalba, arba dėl to, kad varžėsi kalbėti lietuviškai norvegų kalbos apsuptyje. 11 pavyzdyje cituojama tyrimo dalyvė pamini, kad kartais pereidavo ir prie anglų kalbos, kurią gerai mokėjo jos vyras.

10 pavyzdyje cituota tyrimo dalyvė, nors pati pripažino, kad kartais vartodavo norvegų kalbą su vaiku, pati į tokį perėjimą prie daugumos kalbos kitose šeimose žvelgia stebėdamasi:

12. Man labai keista, kai, nu, žinai, kiekvienam savo, bet aš atsimenu kažkaip, man tas įstrigo, kad mes lėktuvu skridom ir mama su dviem berniukais mažiukais, norvegiškai su jais kalbėjo, lietuviškai. Ir tikrai labai nesklandžiai lietuviškai jina kalbėjo, ir aš galvoju: nu, koks pagrindas? Nes pagrindas tai turi būti nuo kažkokios, tu dedi toliau gi aukšty, lipi nuo kaž kurios kalbos, tau yra ta *morsmål* [liet. gimtoji kalba]. (M40_EM9).

Iš 12 pavyzdžio matyti, kad tyrimo dalyvė nepritaria daugumos kalbos vartojimui, tačiau anksčiau interviu metu pamini, kad pati taip elgiasi norvegų apsuptyje. Šiuo atveju akivaizdu, kad kalbinės nuostatos gali neatitikti kalbinio elgesio. K. Jakaitės-Bulbukienės ir E. Vaisėtaitės (2019) tyrime taip pat išryškėjo neigiamas lietuvių požiūris į emigrantus, kurie šeimoje vartoja daugumos kalbą⁴³. Tačiau pereiti prie daugumos kalbos nėra neįprasta: štai S. Barron-Hauwert (2004) mini, kad kartais tėvai pereina prie daugumos kalbos tam tikrose vietose, kuriose aplink visi vartoja tik daugumos kalbą, kalbėdami su vaiku, nes jis taip pageidauja. Kai kurie vaikai tiesiog nėra linkę vartoti mažumos kalbos tarp draugų arba plačiojoje visuomenėje, kurioje ši kalba nėra suprantama.⁴⁴ A. De Houwer (2017) teigimu, taip dažnai atsitinka dėl to, kad vaikai augdami patys kuria kalbines nuostatas,

⁴⁰ Dualingvis diskursas (angl. *dual-lingual discourse*) – tai toks kalbėjimo būdas, kai to paties pokalbio pašnekovai vartoja skirtingas kalbas (Saville-Troike, Muriel, “Dilingual Discourse: The Negotiation of Meaning Without a Common Code”, *Linguistics: An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences*, 1987, vol. 25, no. 1, 82).

⁴¹ Myers-Scotton, Carol, *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, 44, 294.

⁴² Holmes, *An Introduction to Sociolinguistics*, 61.

⁴³ Jakaitė-Bulbukienė ir Vaisėtaitė, „Jungtinės Karalystės lietuvių etninė tapatybė ir kalba“, 127.

⁴⁴ Barron-Hauwaert, *Language Strategies for Bilingual Families*, 2004, 48–69, 211–215.

kurios vienaip arba kitaip veikia jų kalbinį pasirinkimą.⁴⁵ Šio tyrimo dalyvė M40_EM9 neminėjo, kad jos perėjimas prie norvegų kalbos kalbant su dukra buvo dukros noras. Ištraukos pabaigoje (12 pavyzdys) moteris taip pat pavartojo norvegišką gimtosios kalbos žodžio atitikmenį *morsmål*, ir taip kalboje atsirado kodų kaita⁴⁶.

Apie tai, ar kodų kaita yra įprastas reiškinytis emigrantų šeimose, rašo ir E. Gudavičienė (2019). Jos atliktame Oslo lietuvių tyrime sužinota, kad šeimose vyksta kodų kaita: pritrūkus lietuviško žodžio, jis yra pakeičiamas anglišku arba norvegišku.⁴⁷ Norvegiškų žodžių įterpimą į lietuvių kalbą pripažino net ir griežtą lietuvišką diskursą šeimoje deklaruojantys tyrimo dalyviai:

13. Kokių keturių metų būdavo, kai jau tikrai tvirtai šnekėdavo, tai pasakydavo net: „Mama, namuose norvegiškai nešnekėk“, nes vis tiek kartais būdavo, kad įterpi žodį, nes atrodydavo, kad norvegų kalboj jis yra paprastesnis, trumpesnis ir aiškiau pasakyti. Tai vaikas stabdydavo, kad „Mama, šnekam lietuviškai.“ (M38_EM12).

14. Mes iki šiol turim, pavyzdžiui, ne „apatinė maikė“, žinai“ kur... *under* [liet. apatinė] maikė pas mus yra, pavyzdžiui. Eik, užsidėk *under* maikę <...>. Visą laiką *bæsj* [liet. kakutis] sakydavo, pavyzdžiui, kas antras žodis būdavo *bæsj*. (M34_EM7).

Šioje interviu ištraukoje (13 pavyzdys) galima matyti, kad net ir pirmosios kartos emigrantas gali taip išmokti kalbą, jog ji kai kuriais atvejais atrodo patogesnė. Kita tyrimo dalyvė (14 pavyzdys) paminėjo keletą skirtingų norvegiškų žodžių, kuriuos vartojo arba vartoja kasdieniame gyvenime. Tokius intarpus pripažino vartojantys ir jaunieji tyrimo dalyviai, kurių šeimose buvo vartojama tik lietuvių kalba (šių tyrimo dalyvių tėvai nemokėjo norvegų kalbos arba mokėjo ją tik šiek tiek):

15. Tų žodžių [norvegiškų] atsirasdavo tikrai, kokie konkrečiai, aš neatsimenu. (V23_EM3).

16. Taip taip, būna ir dabar netgi [kad įpina norvegiškų žodžių], bet labiau ant juokučio <...>. Būna tokie, kaip čia pasakyti, lavašai tokie <...>, ir tu pasakai: „Mums *lumperi* [liet. lavašų] gi reikia.“ (M17_EM8)

17. Turėjau labai gerą draugę lietuvę nuo pat pradžių iki pat dabar <...>, vat, tai su ja kalbant, tai jei tiesiog nežinau lietuviško žodžio, tai iš karto norvegiškai pasakai. (M21_EM8).

Jaunųjų tyrimo dalyvių duomenys rodo (15–17 pavyzdžiai), kad jiems bendraujant kodų kaita, t. y. norvegiški intarpai, yra visiškai normalus dalykas. Visi šie tyrimo dalyviai namie kalbėdavo tik lietuviškai, nes tai – vienintelė suprantama jų tėvų kalba, tačiau net ir tokiomis sąlygomis atsirasdavo kodų kaitos apraiškų. Tokia praktika yra visiškai įprasta gyvenant daugumos kalbos apsuptyje. Štai Lenore Arnberg (1987) teigia, kad tam tikri

⁴⁵ De Houwer, „The role of language input environments for language outcomes...“, 20.

⁴⁶ Kodų kaita (angl. *code-switching*) – reiškinytis, kai dvikalbiai pereina nuo vienos kalbos prie kitos, įterpdami antrosios kalbos žodį arba frazę į sakinį arba užbaigdami sakinį kita kalba, nei jis buvo pradėtas (Barron-Hauwaert, *Language Strategies for Bilingual Families*, 211).

⁴⁷ Gudavičienė, „Oslo lietuvių kalbų mokėjimas ir kalbinis elgesys“, 180.

žodžiai arba sociokultūrinės realijos yra lengviau išreiškiami viena iš kalbų.⁴⁸ Tai patvirtina ir tyrimo dalyvės patirtis (17 pavyzdys).

Taigi iš gautų duomenų išryškėja, kad du trečdaliai tyrimo dalyvių deklaruoja šeimoje kalbėję tik lietuviškai, o trečdalis pripažįsta, kad tiek vaikai, tiek jie patys kartais nevengdavo pereiti prie norvegų arba anglų kalbos. Nors dauguma tyrimo dalyvių tvirtina šeimoje vartoję tik lietuvių kalbą, gyvenant daugumos kalbos apsuptyje atsirasdavo ir daugumos kalbos žodžių. Kodų kaita yra neatsiejama emigrantų šeimų kalbinės kasdienybės dalis, nepaisant to, kad dalis tiriamųjų namuose stengiasi išlaikyti vienakalbį diskursą.

Papildomos priemonės mokytis lietuvių kalbos

Dalis tyrimo dalyvių skyrė papildomą dėmesį lietuvių kalbai, taip siekdami pagerinti jos kokybę, sudaryti sąlygas vaikams ją dažniau vartoti. 18–21 pavyzdžiuose matyti vienas iš būdų – kalbos mokymasis nuotoliniu būdu Lietuvos mokykloje arba savaitgalinėje lietuviškoje mokykloje Norvegijoje. Kadangi Norvegijoje yra susibūrusi nemaža lietuvių bendruomenė, tokių mokyklų tikrai galima rasti.

18. Ozo gimnazija, irgi užrašiau į pirmą klasę, nu... Vis dėlto galvojau grįžti. Tai šitą... pirmą klasę lankė Ozo gimnazijoje, bet man labai daug darbo buvo, tai mes to neištvėrėme. Tai taip palikom tiktais Norvegijos mokyklą, antrą klasę <...>, bet ji nebenorėjo su manimi mokytis. Nes aš ją... nu, kaip sakant, nu, per stipriai. Ir jinai taip nebenorėjo mokytis, kad jinai nebenorėjo nei skaityti nieko <...>. Visada galvodavau, kad reiktų [išsaugoti kalbą]. Filmukus žiūrėdavo lietuviškai. (M34_EM6).

19. Nuo 2014 m. gal lankiau tą lituanistinę mokyklą šeštadieniais Norvegijoje <...>. Tai šiaip būdavo lietuvių pamoka kiekvieną kartą <...>. Buvo šiaip istorijos, lietuvių, dar biologijos būdavo, kartais įterpdavo <...>, aš joje [klasėje] tikrai buvau stipri su lietuvių kalba. Ir tai man labai stipriai padėjo, nes jeigu aš nebūčiau ten mokinuisis, man tikrai būtų buvę daug daug sunkiau dabar [Lietuvoje] mokintis. (M17_EM8).

20. Abudu vaikai lietuviškai šneka laisvai, rašo, skaito, ta prasme, jau viskas tvarkingai <...>. Buvo ten bendruomenės mokyklėlė savaitgaliniais, tai ją lankydavo irgi. (M38_EM12).

Pusė tyrimo dalyvių pripažino skirdavę laiko papildomai mokytis savo vaikus lietuvių kalbos Norvegijoje. 18 pavyzdyje cituojamos tyrimo dalyvės mini nuotolinį mokymą Ozo gimnazijoje, kuri teikia nuotolinį mokymą emigrantų vaikams. Taip mokomasi ne tik lietuvių kalbos, bet ir kitų dalykų, kurie įeina į bendrojo ugdymo programą. Vis dėlto toks mokymasis reikalauja ne tik didelio vaiko indėlio, bet ir tėvų pastangų. Tėvai dažnai turi savo darbą ir negali suteikti tiek daug pagalbos vaikams mokantis nuotoliniu būdu, kiek jiems iš tikrųjų reikia. Apie Ozo gimnaziją trumpai užsiminė ir kita tyrimo dalyvė:

21. Buvo ta mintis, kad seniau, kad tą lietuvišką mokyklą, tą nuotolinę [Ozo gimnaziją], bet paskui aš pamąščiau, kad aš neturėsiu tikrai jėgų, dar ir plus dar ji ten traumuoti. (M40_EM8).

⁴⁸ Arnberg, Lenore, *Raising Children Bilingually: The Pre-school Years*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters, 1987, 27.

Taigi šitoks lietuvių kalbos puoselėjimas per nuotolinį mokymą iš Lietuvos nebuvo populiarus tarp tiriamųjų ir jiems siejosi su sunkiu darbu. Kitas būdas – savaitgalinės lietuvių mokyklėlės lankymas (19, 20 pavyzdžiai). Toks mokymosi būdas ne tiek įpareigoja, kiek bendrojo lavinimo mokykla, bet drauge yra naudingas, praplečia ne tik lietuvių kalbos žinias, bet ir supratimą apie Lietuvą. Ten vaikai taip pat gali susitikti bendraamžių lietuvių ir su jais užmegzti ryšius. Tačiau lituanistines mokyklas lankyti pasirenka ir jomis džiaugiasi ne visi: štai tyrimo dalyvė, kuri cituojama 21 pavyzdyje, taip pat paminėjo, kad dukrai tokia mokykla nepatiko – gali būti, kad dėl „lietuviškos“ tvarkos, kuri ypač skiriasi nuo norvegiškosios.

Norvegija – tai šalis, kurioje daug emigrantų iš įvairiausių šalių, namie vartojančių savo mažumos kalbą. Norvegijos valdžia skiria daug dėmesio, kad būtų išsaugotos mažumos kalbos, būtent todėl lietuviams emigrantams taip pat yra suteikiama galimybė gauti lietuvių kalbos mokymą (norv. *morsmålsopplæring*) norvegų mokyklose. Lietuvių kalbos pamokos vyksta kelis kartus per savaitę po įprastų pamokų. Vis dėlto ne visos savivaldybės turi galimybę skirti gimtosios kalbos mokytoją. Galbūt dėl sudėtingos prieigos tokia galimybė nepasinaudojo nė vienas šio tyrimo dalyvis. Taigi tyrimo dalyviai lietuvių kalbos savo atžalas mokė lituanistinėse mokyklėlėse arba patys (22, 23 pavyzdžiai). S. Barron-Hauwaert (2004) taip pat teigia, kad mažumos kalbą galima palaikyti ir skaitant vaikui įdomias knygas.⁴⁹ Knygų skaitymą minėjo ir šio tyrimo dalyviai:

22. Nes mano draugė mokėsi, jinai ten kalbų kažkokia Oslo univere, tai mane ji, žinai, ir paprotino, kad knygos, pavyzdžiui, nu, sako: „Tu namuose nekalbi, mokykloj ten jie kalba apie lizdelį kažkokį, paukščiukus, – taigi, sako: tu namuose tikrai taip nešnekėsi.“ Sako: „Pasiimi tą temą ir kalbi namuose lietuviškai <...>, kad būtų jai tas platesnis lietuvių žodynas <...>.“ Tai aš taip ir darydavau <...>. Mes bandėm eit [į lituanistinę mokyklą] du metus iš eilės <...>, bet jai kažkaip labai ne, nes tokia tikra lietuviška mokytoja buvo: sėdėt, klausyt, žinai. (M40_EM9).

23. Kai jisai mokėsi skaityt, tai griežtai turėjo skaityti šalia lietuviškai <...>. Visada buvo pas mus taisyklė, kad prieš miegą skaitom knygas vaikam. (M40_EM8).

Kiti trys tiriamieji neskyrė jokio papildomo dėmesio lietuvių kalbai emigracijoje (24–26 pavyzdžiai). Iš 24 ir 25 pavyzdžių matyti, kad kai kurie emigrantai nusprendžia lietuvių kalbą ugdyti natūraliai – vaikas ją išmoka tiek, kiek girdi šeimoje. Taip pat iš interviu išryškėja, kad šios dvi tyrimo dalyvės planavo grįžti į Lietuvą, kol vaikai dar nebuvo pradėję eiti į mokyklą. Tai taip pat gali būti viena iš priežasčių, kodėl nebuvo būtinybės papildomai mokyti lietuvių kalbos – tyrimo dalyvės tikėjosi, kad vaikai mokysis lietuvių kalbos pradėję lankyti pirmąją klasę su bendraamžiais lietuviais. Tyrimo dalyvė, cituojama 26 pavyzdyje, taip pat neskyrė papildomo dėmesio lietuvių kalbai, tačiau ji į Norvegiją atvyko baigusi keturias klases, todėl galima teigti, kad lietuvių kalbą jau buvo gerai įtvirtinusi.

24. Ne, kažkaip papildomai mes tikrai nieko, ne <...>. Mes galvojom, tegul ta norvegų kalba pas jį eina taip, kaip turi būti, o lietuvių tiesiog natūraliai. (M35_EM10).

⁴⁹ Barron-Hauwaert, Suzanne, *Family Profiles. Bilingual Siblings: Language Use in Families*. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2011.

25. Ne, nesvarstėm, žinok [kad reikia išsaugoti lietuvių kalbą]. Aš, matai, aš esu, ir aš nesu ta tikra lietuvė šimta procentų, man močiutė irgi visą laiką sakydavo ten: „Tu esi ten... reikia gerbt, mylėt, tu esi pasaulio pilietė“, žinai <...>. Gal būtų klausimas vėliau jau, žinai, kai pradėtų vaikas sakyti: „Kas yra lėkštė?“, pavyzdžiui, žinai, nežinotų elementarių žodžių, tai gal tada būtų kažkoks toks [noras mokytį papildomai]. (M34_EM7).

26. Ne, aš visiškai nesimokiau papildomai jokios lietuvių kalbos ir, aš manau, tai ir keisčiausia, visi iš tikro stebisi, kaip man taip gerai sekasi su lietuvių, pragyvenus Norvegijoje aštuonis metus. Nes mano gramatika, iš tikro, rašymo yra nepriekaištinga. (M21_EM8).

J. Holmes (2001) teigia, kad mažumos kalbos ugdymas gali būti natūralus, t. y. ypač jei aplink gyvena tos pačios tautybės šeimos, kurios leidžia laiką kartu. Taip pat dažnas kontaktas su mažumos kalbos šalimi gali būti vienas iš veiksnių, nulemiančių mažumos kalbos išlaikymą.⁵⁰ Viena iš tyrimo dalyvių taip pat išsako tokią nuomonę:

27. Mūsų buvo visada sutarimas, kad vasarą mėnesį jinau prabūna Lietuvoj <...>, bet visada, kad mėnesį, kad, nu, dėl kalbos, – žinai, buvo baisu, kad nemokės lietuviškai. (M40_EM9).

Šis pavyzdys parodo, kad yra emigrantų, kurie puoselėja lietuvių kalbą pasitelkdami atostogas Lietuvoje. Ši tyrimo dalyvė taip pat turėjo planą grįžti į Lietuvą prieš vaikui pradėdant lankyti mokyklą, tačiau, skirtingai nei 24 ir 25 pavyzdžiuose cituotos tyrimo dalyvės, išreiškė baimę, kad vaikas gali nemokėti lietuvių kalbos.

Iš apžvelgtų pavyzdžių galima teigti, kad dalis šio tyrimo dalyvių skyrė papildomą dėmesį lietuvių kalbai (t. y. vedė į lituanistines mokyklas, patys skaitė arba skatino skaityti lietuviškas knygas), o kita dalis atiduoda gimtosios kalbos mokymą į „gamtos“ rankas (t. y. kalbos mokomasi tik natūraliai ją vartojant šeimoje). Tokius rezultatus galima išvysti ir K. Jakaitės-Bulbukienės bei E. Vaisėtaitės (2019) lietuvių emigrantų Jungtinėje Karalystėje tyrime. Minėto tyrimo dalyviai išreiškė norą išlaikyti ir perduoti gimtąją kalbą vaikams, tačiau nėra linkę įdėti pastangų papildomai mokytį mažumos kalbos.⁵¹ Vis dėlto vien papildomo mokymo gali ir neužtekti, jeigu šeimoje nebus nuosekliai vartojama mažumos kalba.

Išsaugoti pirmąją kalbą skatina ir norvegų medicinos ir švietimo darbuotojai. Nors, pasak J. Holmes (2001), daugelyje šalių emigrantai gali jausti visuomenės spaudimą perimti ir kalbėti tik jų kalba⁵², Norvegijoje yra daugiau tolerancijos. Keletas tyrimo dalyvių paminėjo, kad spaudimo kalbėti ir mokytį vaikus norvegiškai jie nepatyrė. Atvirkščiai, daugelis pedagogų ir medicinos įstaigų darbuotojų skatino emigrantus namie vartoti tik gimtąją kalbą, kad užaugę vaikai būtų dvikalbiai:

28. Nes namuose mes jau gavom iškart iš darželio įspėjimą, kad nemokintume norvegų kalbos, kad jis turi išmokti ją natūralioje aplinkoje, o namuose, kad mokintume jį lietuvių kalbą. Mes to ir laikėmės. (M38_EM12).

⁵⁰ Holmes, *An Introduction to Sociolinguistics*, 65.

⁵¹ Jakaitė-Bulbukienė ir Vaisėtaitė, „Jungtinės Karalystės lietuvių etninė tapatybė ir kalba“, 142.

⁵² Holmes, *An Introduction to Sociolinguistics*, 54.

29. Yra Norvegijoje ta *helsestasjon* [liet. sveikatos centras], toks dalykas, kaip pas mus eina pas gydytoją skiepyti, kai leliukas gimsta, tai ten yra tokia *helsestasjon* ir ten yra tokie *helsesøster* [liet. medicinos sesuo], kurios tave prižiūri, tai jos irgi net labai ten pamini, kad labai svarbu, kad jūs kalbėkit lietuviškai namie, vaikas bus ten dvikalbis. (M34_EM7).

30. Mes kiek esam susidūrę su visais pedagogais, kad jie sako, kad gimtoji kalba yra svarbiau negu ta, kurią jisai mokykloj mokinsis <...>. Kaip tik buvo paskatinimas kalbėti su juo tik lietuviškai <...>. Labai gerai mūsų vienas pedagogas pasakė, sako, mūsų [vaiko] pirmos klasės mokytojas kur buvo, sako: „Jau vaikui yra dovana, – sako, – kad jisai moka dvi kalbas.“ (M35_EM10).

Toks palaikymas, tikėtina, kai kuriems tėvams taip pat padėjo išlaikyti mažumos kalbą, pastiprino jų apsisprendimą perduoti lietuvių kalbą vaikams. Toks norvegų palankumas mažumos kalboms vis dėlto nėra visuotinis. I. Hilbig (2019) Oslo lietuvių tyrime atskleidžiama, kad geras norvegų kalbos lygis ir pasiekimai akademiniame pasaulyje dažnai yra pirminis norvegų mokytojų noras, o skatinimas vartoti mažumos kalbą nėra visiems priimtinas. Kai kurie tyrimo dalyviai pasakojo, kad medicinos darbuotojai, atvirkščiai, stebisi, kodėl su vaikais nekalbama norvegiškai.⁵³ Būtent todėl šių pavyzdžių (28–30 pavyzdžiai) nereikėtų generalizuoti ir laikyti taisykle.

Vis dėlto norint gerai išmokyti kalbą, anot Zoltano Dörnyei (2007), svarbu nuolat išlaikyti motyvaciją mokytis tos kalbos⁵⁴; tai darę tvirtina dauguma šio tyrimo dalyvių. Taigi, apibendrinant šeimų lietuvių kalbos vadybą Norvegijoje, matyti, kad du trečdaliai tyrimo dalyvių pasirinko strategiją „mažumos kalba namie“, pusė tyrimo dalyvių dėjo papildomas pastangas, kad jų vaikai mokėtų lietuvių kalbą. Kita dalis tyrimo dalyvių papildomo dėmesio lietuvių kalbai neskyrė, veikiau tai paliko natūraliai tėkmei. Vis dėlto tyrimo dalyviai, kurie papildomai nedirbo ties lietuvių kalba, turi tam priežasčių: daliai jų nebuvo būtinybės investuoti į šią kalbą, nes vaikai išvyko į Norvegiją jau išmokę lietuviškai (vyresni) arba planavo grįžti į Lietuvą su vaikais, kurie bus priešmokyklinio amžiaus, o tai reiškia, kad Lietuvoje jie mokyklą pradės lankyti su kitais bendraamžiais lietuviais ir galės visko išmokyti patys.

Grįžimas į Lietuvą

Lietuvos ir Norvegijos švietimo sistemų skirtumai

Grįžusių migrantų vaikai, kaip ir užsienio piliečiai, turi teisę į papildomą mokymą Lietuvoje. Lietuvos švietimo, mokslo ir sporto ministerija yra išleidusi dokumentą „Lietuvos Respublikos piliečių ir užsieniečių, atvykusių ar grįžusių gyventi į Lietuvą, vaikų ugdymo organizavimas Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose“ (atnaujinta 2016 m.), kuriame nurodyta, kad iš užsienio grįžę vaikai gali būti priimami mokytis toliau Lietuvoje pagal

⁵³ Hilbig, „Dvikalbystė Oslo lietuvių šeimose“, 226–227.

⁵⁴ Dörnyei, Zoltan, “Creating a motivating classroom environment”, in *International Handbook of English Language Teaching*. New York: Springer, 2007, 728.

bendrojo ugdymo programą, tačiau kiekvienas atvejis yra įvertinamas individualiai. Tai reiškia, kad mokykla yra atsakinga išsiaiškinti, kokį ugdymą vaikas yra įgijęs užsienio šalyje, ir pagal jo poreikius pritaikyti priemones, kurios padėtų sumažinti vaiko atsilikimą arba skirtumus pagal ugdymo programą. Vaikams, turintiems žymių sunkumų vartoti lietuvių kalbą arba iš viso jos nemokantiems, yra suteikiamos galimybės mokytis išlyginamojoje klasėje arba mobiliojoje grupėje. Tokiose klasėse arba grupėse yra skiriama 20–25 val. per savaitę mokytis lietuvių kalbos. Perėjus į antrąją lietuvių kalbos mokymo pusmetį, į šią iš emigracijos grįžusių vaikų ugdymo programą yra įtraukiama istorija ir geografija. Tam, kad būtų lavinama ir šnekamoji lietuvių kalba, rekomenduojama vaikus įtraukti į papildomo ugdymo veiklas kartu su kitais, pagal bendrojo lavinimo programą mokykloje besimokančiais, vaikais. Vilniuje taip pat veikia mokykla „Vilniaus lietuvių namai“, kuri teikia specialųjį ugdymą iš užsienio grįžusiems vaikams, nekalbantiems arba mažai kalbantiems lietuviškai. Ši mokykla suteikia išsilavinimą pagal bendrojo lavinimo programą.⁵⁵

Norvegijoje, kita vertus, imamas daugiau papildomų priemonių užsieniečių vaikams integruoti. Norvegų kalbos nemokantys vaikai taip pat atskirai mokomi norvegų kalbos. Tai daroma tol, kol vaikas pasiekia būtinas šios kalbos vartojimo žinias ir gali kartu su bendraamžiais norvegiškai kalbančiais vaikais lankyti bendrojo lavinimo mokyklą. Jeigu būtinas lygis nėra pasiekiamas, vaikas gali toliau mokytis specialioje mokykloje su užsieniečiais ir ją pabaigti. Esant poreikiui, gali būti paskirtas ir dvikalbis mokytojas, su kuriuo vaikas gali lankyti bendrojo lavinimo mokyklą su norvegiškai kalbančiais bendraamžiais. Tokiu atveju dvikalbis mokytojas išverčia vaikui nesuprantamus žodžius arba mokymo medžiagą į jo gimtąją kalbą, kai tam yra poreikis. Tam, kad iš svetur atvykę vaikai nepamirštų ir savo namų kalbos, siūlomos paslaugos gimtakalbio mokytojo (jeigu tos kalbos mokytojas yra toje savivaldybėje), kuris su vaiku dirba individualiai vieną arba kelis kartus per savaitę jo gimtąja kalba.⁵⁶

Iš tyrimo matyti, kad migrantų vaikai, grįžę į Lietuvą, siekia kuo greičiau integruotis ir pasiekti bendraamžių lietuvių gebėjimų lygį. Viena iš pagrindinių vietų, kurioje vaikai turi prisitaikyti, yra mokykla. Galima išvelgti kiekvienos šalies švietimo įstaigų skirtumų. Lietuva ir Skandinavijos šalys – ne išimtis. Apie tai, kad Lietuvos mokymo sistema įvairiais aspektais gerokai skiriasi nuo užsienio šalių, jau buvo minėta anksčiau aptartame L. Lukočiūtės ir R. Mickutės tyrime (2009) apie grįžusių migrantų mokymosi patirtis.⁵⁷ Šiame straipsnyje aprašomame tyrime grįžę migrantai ypač pabrėžia tai, kad Norvegijoje mokslas yra nukreiptas į asmenybės augimą, ir to pasigenda Lietuvoje:

31. Ta prasme, aplamai apie visą santykį su vaiku Lietuva yra kosmiškai atsilikusi nuo Norvegijos <...>. Lietuvoj vaikus suryja sistema. Lietuvoj yra sistema ir nėra to kažkokio atskiros santykio su vaiku. Ta prasme, Norvegijoje vaikas yra asmenybė <...>, nes vaiko gerovė yra pačiame aukščiausiam lygmeny. (M35_EM10).

⁵⁵ „Lietuvos Respublikos piliečių ir užsieniečių, atvykusių ar grįžusių gyventi į Lietuvą, vaikų ugdymo organizavimas Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose“, *Švietimo, mokslo ir sporto ministerija*, žiūrėta 2021 sausio 20, https://www.smm.lt/web/lt/LR_pilieciu_uzsienieciu_gyvenanciu_lietuviuje_vaidu_ugdymas_bendrojo_lavinimo_mokyklose.

⁵⁶ „Minoritetsspråklig“, *Utdanningsdirektoratet*, žiūrėta 2021 sausio 25, <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/minoritetsspraklige/regleverk-som-gjelder-spesielt-for-minoritetsspraklige/skole/6-16-ar/>.

⁵⁷ Lukočiūtė ir Mickutė, *Grįžtamosios migracijos sukeltų mokymo(si) patirčių hermeneutinė analizė*.

32. Pas juos mokykloje ne tiek buvo skiriamas dėmesys, ką tu turi išmokyti, ne. Ten visas dėmesys žmogui. Koks tu žmogus, kaip tu bendruomenėje esi <...>. Tu supranti, kad jisai auga kaip žmogus labiau negu kaip mokinys. Ir kai tu matai tą, galvoji: „Vat, geras, vat, dabar suprantu, kodėl jie tokią visuomenę turi <...> ir kodėl jie gali džiaugtis.“ (M40_EM8).

33. Kai aš matau vaikus, depresuotus vaikus, o ten mačiau laimingus vaikus, tai aš rinkčiausi už laimę <...>, nes laimingi vaikai, kai jiems ateis poreikis tam tikrų žinių, jie tas žinias susiras, bet koku atveju susiras. (M36_EM4).

31–33 pavyzdžiuose išryškėja, kad, tyrimo dalyvių žodžiais tariant, mokinių gerovė yra svarbi Norvegijos švietimo sistemos dalis, o Lietuvos švietimo sistema, kita vertus, yra vadinama „visa ryjančia“. Tokia metafora gali reikšti, kad sistemoje egzistuoja hierarchija ir mokytojai yra įpareigoti laikytis taisyklių, formalumų, plano, mažiau dėmesio kreipia į asmeninę vaiko padėtį.

Toks atradimas nėra visiškai naujas: L. Lukočiūtės ir R. Mickutės (2009) tyrime teigiama, kad iš užsienio grįžę migrantų vaikai jaučiasi taip, tarsi pagrindinis mokymosi rezultatas yra visa nulemiantis pažymys ir mokiniai yra įpratę mokytis pagal sistemą.⁵⁸ Pagrindinis tos sistemos bruožas – vertinimas, kuris vienai šio tyrimo dalyvei taip pat pasirodė neviseškai tinkamas ir nepažadinantis noro tobulėti:

34. Bet aš žiūriu dabar, nu, tai irgi čia buvo lietuvių kažkoks kontrolinis ar kas, nu, ir šeši gavo, čia dabar, nu koks gali būti dar vertinimas, jūs man pasakykit, vaiko, du metus besimokančio lietuvių kalbos, tolygus su kitais vertinimais [vaikas yra penktokas], <...> tu jį turi vertinti taip <...>, kad jis kaip pirmokas vos ne rašyboj <...>, kaip antroją geriausiu atveju gali vertinti. (M40_EM8).

Interviu ištraukoje (34 pavyzdys) atspindi mamos nepasitenkinimas vertinimo sistema. Nors ši šeima ir turėjo labai griežtas nuostatas dėl lietuvių kalbos ir šeimoje buvo taikomas vienakalbio diskurso modelis, rašybos vaikui teko mokytis nuo nulio. Tokią sistemą tyrimo dalyvė vertina kaip ne visai sąžiningą. Tyrimo dalyvė paminėjo, kad, grįžęs iš emigracijos, penktokas per lietuvių kalbos pamoką yra vertinamas lyginant su jo bendraklasiais, nors lietuvių kalbos vaikas mokosi tik antrus metus. Toks vertinimas gali sukelti neigiamų emocijų vaikui, tačiau tyrimo dalyvė vėliau interviu metu pažymėjo, kad vaiką jau išmokė nekreipti dėmesio į pažymius. Vertinimo sistemų skirtumas taip pat įvardijamas L. Lukočiūtės ir R. Mickutės (2009) tyrime: teigiama, kad Lietuvoje tyrimo dalyviai jaučia, jog pažymiu yra vertinamos ne tik žinios, bet ir mokinio poelgiai, kurie niekaip su tuo nesusiję. Pažymys dar kitaip įvardijamas kaip mokytojo valia – mokytojas, pasitelkdamas pažymį, gali mokinį pagirti arba, atvirkščiai, nubausti. Tokia pažymio funkcija yra ypač neįprasta užsienio šalyse, kuriose gyvena migrantai.⁵⁹ Tai, kad pažymys yra drausminimo priemonė, šio darbo tyrimo dalyviai nesakė, bet vertinimo neatsižvelgiant į aplinkybes yra (34 pavyzdys).

⁵⁸ *Ibid.*, 92.

⁵⁹ *Ibid.*, 96.

Ypač didelių sunkumų vaikų integracijai sukelia ir lietuvių bendravimo kultūra. Bent keletas tyrimo dalyvių paminėjo, kad Lietuvoje vaikams sunkiau pritapti:

35. Ten [Norvegijoje] labai draugiški yra vaikai. Ten [Norvegijoje] visada, kai naujas vaikas ateina, visi priima. (M11_EM6). Didelis kultūrinis skirtumas, žinokit. Ten [Norvegijoje] tikrai labai draugiški vaikai ir jokių pravardžiavimų nėra ir tiesiog, ir tikrai, ir tikrai draugiški, ir niekada blogo žodžio nepasakys arba, kad ir mokytojai ar dar kažkas visą laiką pagirs <...>. Jinai pajuto, kad čia [Lietuvoje] kitaip. (M34_EM6).

36. Man žiauru, man gaila vaikų, nes jie neturi vaikystės [Lietuvoje] <...> ir šaiposi, ir visa kita, dabar pradinukai, visko būna, nes jisai, kartais jį pabrėžia, kad jis čiot ne silpniausias klasėje yra, nes jis lietuvių kalbos, jisai, nu, jam labai nepatinka lietuvių kalba, ypač rašymas, jisai daro klaidas <...>. Labai sunku skatinti jį, nes, kiek namie pavyksta jį paskatinti, kad tu išmoksi, svarbiausia, kad tu mokini esi <...>, o mokykloje gaunasi taip: „Kodėl tas nepadaryta? Kodėl anas nepadaryta?“ Labai jaučia priešišumą [atsidūsta] <...>. Jau per patį pirmą susitikimą mačiau, kai mes nuėjom į mokyklą su mokytoja susipažinti, tai mačiau tą mokytojos tokį <...> čia ne Norvegija, čia Lietuva, čia reikia daug mokytis <...>. Niekio panašaus nebūdavo, kad kažkas gero tavęs laukia mokykloje. (M36_EM4).

37. Pamatau, kaip jam [vaikui] sunku. Ten pravardžiuot pradėjo jį toj mokykloj, ten visos tos patyčios, visokios <...>. Ir nėra to reagavimo staigus kaip Norvegijoje <...>. Niekas nereaguoja ir dar žiūri keistai, kad tu čia taip reaguoji, pasakai ten auklėtojai, kad jis čia [patiria patyčias], „Tai čia normalu, kad jis čia patiria tas patyčias, nu, čia tokie tie vaikai, čia viską, nu tai, reikia jam kažkaip išmokti [nereaguoti]“, nu, reiškias, čia jo problema, kad jis nemoka atitinkamai reaguoti. (M40_EM8).

Patyčių prevencija Lietuvos mokyklose ypač reikalinga, ir tai įrodo Apolinaro Zaborskio ir Ingos Vareikienės (2015) tyrimas. Jame prieita prie išvados, kad mokyklose patyčių mažėja bėgant laikui (1994–2014 m.), tačiau jos vis dar yra dažnos ir su jomis nesusiduria tik kas trečias arba ketvirtas mokinys.⁶⁰ Tokius duomenis patvirtina ir šio tyrimo dalyviai (35–37 pavyzdžiai). Ištraukoje (35 pavyzdys) tiek vienuolikmetė tyrimo dalyvė, tiek jos mama kelis kartus interviu metu pabrėžė, kad Norvegijoje vaikai draugiškesni nei Lietuvoje. Sakoma, kad Lietuvoje yra pravardžiuojama (35–37 pavyzdžiai) ir vaikams sunku tai priimti. Tyrimo dalyvei (37 pavyzdys) pabandžius sureaguoti į patyčias, į ją mokykloje nebuvo žiūrima rimtai, neva juk tokie yra visi vaikai, neva mokinys turi išmokti atitinkamai reaguoti į patyčias.

Vis dėlto patyčios yra ne vienintelė problema, su kuria susiduria grįžusių migrantų vaikai. Mokinio ir mokytojo santykis Lietuvoje yra kiek kitoks nei Norvegijoje:

38. Nu, aišku, tarp kolegijos ir mokyklos Norvegijoje yra šiek tiek skirtumas [grįžo į Lietuvą baigusi mokyklą Norvegijoje], <...> pas mus Norvegijoje yra labai stipriai, pavyzdžiui, suteikiama pagalba, jeigu tau kažkas negerai, pavyzdžiui, emociškai. Prisimenu, man vis tiek Norvegijoje buvo periodų, kai susipyksti su draugėm ar dar kažką, vis tiek išsilieji kažkiek ant mokytojų <...>, ir iš karto, jeigu mokytojas tai pastebi, jis iškart nusileidžia, tau nieko

⁶⁰ Zaborskis, Apolinaras ir Vareikienė, Inga, „Patyčių paplitimo Lietuvos mokyklose pokyčiai 1994–2014 metais“, *Visuomenės sveikata 2* (2015), 45.

nesako, tiesiog užglaisto tą ir galiausiai po pamokos mokytojas prie tavęs prieis, su tavim pakalbės, paklaus, kas tau yra ir kaip galima tai išspręsti. (M21_EM8).

39. Mano pirmasis įvaizdis buvo nekoks <...> ir aš pagal viską turėjau būti a klasėje, bet mane padėjo į c. O ten toj c klasėj, žinokit, baisu <...>. Sako viena mergaitė: „Aš nebedarysiu užduočių“, „O kodėl nedarysi?“, „Tai man tai atlyginimo niekas nemoka“. Atėjo mokytoja ir trenkė penkis eurus ant stalo. Sako: „Tai dabar darysi?“ <...>. Pradėjo ten jos viena ant kitos staugt <...>. Aš šokiruota buvau, galvojau, kad čia visur taip vos ne yra. (M17_EM8).

L. Lukočiūtės ir R. Mickutės (2009) tyrime taip pat išryškėjo skirtingas mokytojo ir mokinio santykis Lietuvoje ir emigracijoje. Štai Lietuvoje mokytojo vaidmuo yra hierarchiškai aukštesnis, o emigracijos šalyse mokytojo ir mokinio santykis būna draugiškesnis.⁶¹ Ne vienas tyrimo dalyvis pabrėžė, kad jiems Lietuvoje kai kuriais atvejais mokytojų elgesys yra nepriimtinas. Anot tyrimo dalyvių, mokytojai netinkamai reaguoja į patyčias ir nesuteikia saugios aplinkos jautresniam vaikui. Žinoma, galima daryti prielaidą, kad visokių mokinių ir mokytojų yra tiek Lietuvoje, tiek Norvegijoje, nes štai kita tyrimo dalyvė didesnių nusiskundimų dėl lietuviškos švietimo sistemos neturėjo:

40. Čia, Lietuvoj, mokyklose gi labai daug visokių vaikam būrelių, veiklos <...>. Va, to gal mums Norvegijoje ir trūko, vaikų užimtumo. (M38_EM12).

Toks teiginys (40 pavyzdys), kad Norvegijoje vaikams trūksta veiklos, taip pat buvo ne vienas. Vis dėlto ši tyrimo dalyvė nebuvo nusivylusi ir lietuviška mokymo sistema. Vaiko integracija, pasak jos, nebuvo sudėtinga, jis lengvai adaptuojasi visokiose aplinkose. Galima atkreipti dėmesį ir į tai, kad emigrantės sūnus Lietuvoje pradėjo lankyti pirmąją klasę, kurioje visi vaikai yra naujai susirinkę ir mokytį dar tik pradedama, o kitų tyrimo dalyvių (35–37 pavyzdžiai) vaikai arba patys tyrimo dalyviai (38–39 pavyzdžiai) į Lietuvą grįžo jau būdami vyresnėse klasėse. Keletas kitų tyrimo dalyvių, apskritai nusivylusių Lietuvos švietimu, pasidžiaugė, kad Lietuvoje vaikai užimti, o Norvegijoje paprasčiausiai neturi, ką veikti:

41. Ten tikrai nebūdavo, ką veikt. <...> Grįžti po mokyklos, pažiūri multikus, pavalgai, pasėdi, pažiūri kažkokius dar vaizdelius, padarai namų darbus ir sėdi prie telefono, ir eini miegot. (M17_EM8).

42. Va, tas ir yra. Po mokyklos namo, prie kompo ir į lovą. Viskas <...>. Veiklos neturėdavau, nes ten tokie kaip būreliai, užsiėmimai, ten nėra populiariu taip, kaip Lietuvoj. (M21_EM8).

Iš 41 ir 42 pavyzdžių matyti, kad, anot tyrimo dalyvių, kurios pačios lankė mokyklą Norvegijoje, popamokinės veiklos ten nėra populiarios. Po mokyklos vaikai laisvalaikį leidžia prie kompiuterio, – tai joms atrodė didžiulis trūkumas.

Kai kurie tyrimo dalyviai pažymėjo, kad Lietuvoje mokslas daug sudėtingesnis, o Norvegijoje lengvas:

⁶¹ Lukočiūtė ir Mickutė, *Grįžtamosios migracijos sukeltų mokymo(si) patirčių hermeneutinė analizė*, 91.

43. Kiek pastebėjau, tai ten mokslo lygis žemesnis šiek tiek, bent jau, nu, kaip labai sunku sakyti, nežinau, kaip kitose Norvegijos mokyklose. Bet, lyginant su ta mokykla [kurioje mokėsi tyrimo dalyvis], tai toks jausmas, kad ten kokiais trim metais ar dviem atsilikę biški, kas liečia mokslo programą. (V23_EM3).

44. Norvegijoje, ten labai lengva, viskas labai lengva, ir Lietuvoje, kai atvažiuavau, tai sunkiau. (M11_EM6). Tenai tikrai, nu, mokykloj pagrinde nelabai ką ir moko, o čia tikrai moko. (M34_EM6).

45. Norvegijoje tai man matematika tikrai neblogai sekėsi, o čia tai tikrai sunku buvo ir dabar sunku yra. (M17_EM8).

46. Tik tiek, kad, sakydavo, Norvegijoje yra biški kitaip, mes daugiau žaisdavom, daugiau klasės ta rutina biški laisvesnė, bet priprato ir čia įsiai. (M38_EM12).

47. Tempą reikėjo labai stipriai didinti, ko ten niekas nedidino to tempo. Kiekvienas savo tempu dirbo, jie visi dirbo laimingi, mokindavosi, per žaidimus daug dalykų išmokdavo <...>. Tas grįžimas buvo tikrai labai sunkūs metai, dar karantinas kaip tikrai pavasarį mum išpuolė. (M36_EM4).

Kaip matyti iš tyrimo dalyvių minčių (43–47 pavyzdžiai), vyrauja nuomonė, kad mokymosi programa Lietuvoje sudėtingesnė nei Norvegijoje. Tai galima patvirtinti atsižvelgiant į L. Lukočiūtės ir R. Mickutės tyrimą (2009), kuriame galima rasti pavyzdžių, kad emigracijoje mokslas yra „laisvesnis“, medžiaga dėstoma paprasčiau, todėl ją galima greičiau įsisavinti – viso to rezultatas yra lengvesnis mokslas.⁶² Grįžusių migrantų vaikai turi padidinti tempą ir pasivyti bendraamžius. Štai vienai tyrimo dalyvei (47 pavyzdys) prie didelio tempo prisidėjo ir prasidėjęs karantinas bei nuotolinis mokymasis, – tai sunkino jau ir taip nelengvą adaptacinį vaiko laikotarpį.

Taigi grįžusių migrantų vaikų gyvenimas pasikeičia, siekiama pritapti prie bendraamžių ir nuo jų nesiskirti kalbos aspektu, tačiau dideli švietimo sistemų skirtumai gali būti kliūtis greitai integruotis ir išmokti kalbos. Iš pateiktų interviu ištraukų galima matyti, kad, daugelio tyrimo dalyvių nuomone, Norvegijoje mokslas yra lengvesnis, nukreiptas į vaiko, kaip asmenybės, tobulėjimą, o ne į „sausą mokslą“. Suprantama, toks požiūris subjektyvus, grindžiamas asmenine patirtimi, tačiau gera emocinė tiek tėvų, tiek vaiko būseną – taip pat labai svarbi sėkmingos adaptacijos dalis. Prie sudėtingos adaptacijos lietuviškoje mokykloje prisideda ir patyčios, kurias vykstant patvirtino dauguma tyrimo dalyvių, ir kitoks mokytojų supratimas apie vaikų gerovę. Vis dėlto ne vienas tyrimo dalyvis Norvegijos švietimo sistemoje pasigedo popamokinės veiklos, kuri Lietuvoje ypač populiari.

Grįžusių migrantų vaikų lietuvių kalba

Net ir tie, kurie labai stengėsi šeimoje išlaikyti lietuvių kalbą, pripažįsta, kad sugrįžus į Lietuvą vaikai, vartodami lietuvių kalbą, turėjo ir turi sunkumų. Tai, kad kalbant

⁶² Ibid., 101.

lietuviškai buvo girdimas akcentas, skaitant lietuviškai tariamos norvegiškos raidės arba patiriama sunkumų rašant lietuviškai, patvirtino absoliuti dauguma apklaustųjų:

48. Negalėjo skaityti gerai iš tiesų lietuviškai [grįžusi į Lietuvą] <...>, sunku buvo prasilaužti į lietuvių kalbą. (M34_EM6).

49. Šiaip buvo sunku, taip, bet aš labai labai stengiausi, tikrai galiu pasakyti, labai labai stengiausi ir pramokti, ir išmokti, tiesiog kaip ir pritapti prie, nu, jų, lygį jų pasiekti [bendraamžių lietuvių] <...>. Aš labai greitai kalbu <...> ir dar norvegų kalboj yra taip, kad vos ne privaloma kaip ir galūnę žodžio nukąst, ir aš taip lietuvių kalboj darydavau ir kartais ir dabar darau. Tai, va, tas buvo sunku. (M17_EM8).

50. Logopedė sakinių išdavinimą išmušė, nes norvegai vis tiek labiau dainuoja [kalbėdami] <...>, kažkoks tai dialektas, akcentas pas jį buvo išlikęs. Nemokėdavo lietuvių kalboj užbaigti sakinių sustodamas. (M38_EM12).

51. Aš pastebėjau, kai nuėjom į lietuvišką darželį, kad jinai nežino tokių žodžių, pavyzdžiui, nežino, kas yra *spalvota*. <...>. Mažiau žodžių jinai žinojo lietuvių kalboj <...>, buvo netgi intonacijos kitokios. (M34_EM7).

52. Jisai lietuviškai kalbėjo su, kaip jisai lietuviškai vadinasi, akcentu. Mes, kaip tėvai, mes viso to reikalo negirdėjom <...>. Labai man tas neramino, nes jisai skaitė norvegiškai <...> ir kai mes bandydavom kažką, kažkokius žodžius dėti lietuviškai, tas didelis skirtumas yra tarp balsių tarimo <...>. Jisai *Rokas*, pavyzdžiui, skaitydavo ne *Rokas*, o *Rūkas*. (M35_EM10).

53. Mokytoja sako: „Stiprus labai akcentas“, nu, nesuprasdavo jos pirmą mėnesį, paskui prasilaužė, žinok, jau po pusmečio kokio buvo viskas gerai, jau puikiai jinai lietuviškai kalbėjo <...>. Tik buvo labai sunku su *e* ir *ė*, jinai neskyrė raidžių *e* ir *ė*, vaikščiojo pas logopedę <...>. Nu, ir dabar, žiūriu, kartais parašo, sakau: „Tai čia *e* ar *ė*?“ Skaityk, šeštokė jau. (M40_EM9).

54. Jisai nebuvo niekada vienodai įgudęs [skaityti]. Netgi dabar, jeigu aš jam duodu [skaityti] lietuviškai, jis skaito, viskas tvarkoj, bet jeigu tu jam duodi norvegiškai, tai jis suvalgo. (M40_EM8).

55. Buvo akcentas <...>, labai gražus būdavo akcentas, niekas jo atmėgdžiot net negalėdavo. (M36_EM4).

Visos šios ištraukos (48–55 pavyzdžiai) rodo, kad migrantų vaikų lietuvių kalba vienaip arba kitaip skirdavosi nuo gimtakalbių lietuvių kalbos. Kai kurie tiriamieji (48, 52, 54 pavyzdžiai) pabrėžė, kad skaityti buvo sunkiausia, nes lietuvių ir norvegų kalboje skiriasi balsių tarimas. Kitiems (49, 50, 51 pavyzdžiai) sunkumų kėlė ir tarimas. Štai viena tyrimo dalyvė (49 pavyzdys) pripažino, kad, grįžusi į Lietuvą, labai daug dirbo ir stengėsi pasiekti bendraamžių lietuvių gebėjimų lygį, nors Norvegijoje jos šeimoje buvo visiškai taikomas vienakalbis diskursas ir į Norvegiją ji išvyko vyresnio amžiaus, jau mokėdama lietuvių kalbą.

Tai, kad migrantų vaikų lietuvių kalba yra šiek tiek pakitusi ir neatitinka Lietuvoje gyvenančio lietuvių vaiko lygio, yra visiškai natūralu. Nors dauguma tyrimo dalyvių sunkumus, susijusius su lietuvių kalbos vartoseną, įvardijo kaip laikinus, t. y. dauguma klaidų kalbant arba skaitant per laiką dingo, svarbu paminėti, kad keletas tyrimo dalyvių vis dar susiduria su sunkumais. Štai ištraukoje (49 pavyzdys) galima išvelti, kad tyrimo dalyvė, kuri nuo pirmos iki aštuntos klasės mokėsi Norvegijoje, vis dar jaučia norą trumpinti galūnes ir kalbėdama lietuviškai. Toks trumpinimas galbūt aplinkiniams skamba kaip tarminis kalbėjimas ir nesukelia didelių kliūčių, tačiau galima matyti, kad pačiai tyrimo dalyvei tai kartais nepatinka, nes aplinkiniai atkreipia dėmesį:

56. Atkreipdavo <...>. „Vo jėzus, – sako, – kaip tu greitai kalbi“, ir va taip. Ir tėvai sako: „Nu, negalima nukąsti tos galūnės“, o aš tiesiog pripratus prie to, taip ir darau. (M17_EM8).

Tai, kad viena kalba vienaip arba kitaip veikia dvikalbio žmogaus kitą kalbą, yra žinoma, todėl nėra neįprasta, kad grįžusiems migrantų vaikams sunkiau rašyti, skaityti arba kalbėti lietuviškai. Anot Barbaros Köpke (2004), mokslininkai kartais yra linkę praleisti pro akis tai, kad antroji kalba labai veikia pirmąją. Anksčiau buvo įsitvirtinęs požiūris, kad dvikalbis asmuo turi sklandžiai kalbėti abiem kalbomis, kitu atveju jis nebus laikomas dvikalbiu.⁶³ Iš šio tyrimo matyti, kad, grįžus iš Norvegijos, kurioje daugumos vaikų dominuojanti kalba buvo norvegų (ją vartodavo darželyje, mokykloje, su draugais, žaisdami), ir Lietuvoje staiga perėjus prie lietuvių kalbos, išryškėjo tam tikrų pokyčių arba neišmokyto dalykų. Šie pokyčiai, tikėtina, buvo nulemti norvegų kalbos įtakos arba jos dominavimo vaiko gyvenime.

Grįžusiems migrantų vaikams Lietuvoje yra suteikiamos tam tikros priemonės padėti integruotis. Daugelis mokyklų šiandien Lietuvoje papildomai moko lietuvių kalbos vaikus, kurie anksčiau gyveno užsienyje. Tačiau tyrimo dalyviai teigė, kad dažnai jiems prisireikia ne tik lietuvių kalbos mokytojo (57, 58, 60, 61 pavyzdžiai), bet ir logopedo pagalbos (58, 59, 61 pavyzdžiai), mat grįžę vaikai kalba su akcentu arba, kaip jau minėta, neištaria žodžių galūnių.

57. Turėjau laikyti testą matematikos ir lietuvių kalbos, ir man matematika yra papildoma, ir lietuvių, kad geriau mokėčiau. (M11_EM6). Yra papildoma pamoka, taip taip, skiria jai. (M34_EM6).

58. Mes būtent pasirinkom tą mokyklą, kur papildomai ji pritaikyta iš emigracijos grįžusiems vaikams, nes turėjo programą tokiems vaikams papildomai, logopedo pagalba, lietuvių kalbos papildomos pamokos ir jam, va, šitas visas paketas priklausė, tai gelbėjo <...>. Tai mokytoja dirbdavo ir pamokų metu, jisai buvo pasisodintas pirmam suole. (M38_EM12).

59. Tik logopedė buvo reikalinga. (M40_EM9).

60. Į Druskininkus vežiojam, nes norėjau parinkti geresnę mokyklą <...>. Jam yra papildoma viena pamoka per savaitę papildoma, bet pradžioj, žinot, tas toks požiūris <...>. Mokykla nesugebėjo pranešti visiems mokytojams, kad, nu, yra toks vaikas, o ką tu jį atskirsi, jis gi

⁶³ Köpke, Barbara, „Neurolinguistic aspects of attrition“, *Journal of Neurolinguistics*, 2004, vol. 17, 6.

lietuviškai normaliausiai kalba, iš kur tu ten žinosi, kokia ten jo situacija <...>. Tai nuėjau į tą mokyklą pas direktorę ir pašnekėjau. (M40_EM8).

61. Taip buvo pateikta, kad, kaip čia pasakyt, papildomos konsultacijos, nu, pagalba mokytis <...> ir tas konsultantas gavosi mūsų pačių mokytoja, o kadangi ta mokytoja ir taip jau nepatinka <...>, dirbdavo su ja, logopedas buvo. (M36_EM4).

Lietuvoje toks ugdymas yra skiriamas, tačiau, kaip tvirtino tyrimo dalyvė (60 pavyzdys), kartais darbas yra atliekamas netinkamai: nors mokykla ir skelbiasi teikianti pagalbą iš emigracijos grįžusiems vaikams, mokytojai nėra laiku informuojami apie iš emigracijos grįžusį vaiką, o vaikai toliau vertinami pagal bendrąjį mokymo planą. Svarbu atsižvelgti ir į tai, kad visi čia cituojami tyrimo dalyviai į Lietuvą parsivežė jau mokyklinio amžiaus vaikus, todėl papildomas mokymas buvo ypač aktualus tam, kad grįžę migrantų vaikai galėtų mokytis tolygiai su bendraamžiais. Štai 61 pavyzdyje taip pat jaučiama nuoskauda: vaikas nesutarė su mokytoja, papildoma pamoka buvo skirta pas tą pačią mokytoją, todėl mokytis buvo sunku, trūko motyvacijos, kuri, kaip mini Lourdes Ortega (2009), ypač svarbi norint išmokti kalbą.⁶⁴ Tai, kad tiek grįžusiems vaikams, tiek mokytojams sunku dirbti tokioje situacijoje, rašo N. Poderienė ir A. Tamulionienė (2020). Jų tyrime galima rasti pavyzdžių, kai mokytojai jaučiasi palikti vieni, be papildomos pagalbos ir mokymų, kaip reikia dirbti su grįžusiais vaikais. Dažnai trūksta ir laiko, tokius mokinius sunku integruoti ir mokyti kartu su klase, todėl praverstų padėjėjai. Tačiau sutinkama, kad visiems iš užsienio grįžusiems migrantų vaikams reikalinga papildoma pagalba mokykloje, už kurią yra atsakingi tiek tėvai, tiek mokytojai.⁶⁵ Be to, norvegų kalbos Lietuvos gyventojai paprastai nemoka (skirtingai nei anglų), tad mokytojai, dirbdami su iš Norvegijos grįžusiais vaikais, patiria dvigubų iššūkį. Dauguma šio straipsnio tyrimo dalyvių patvirtino papildomos pagalbos poreikį.

Vis dėlto papildomos pagalbos prisireikė ne visiems tyrimo dalyviams:

62. Grįžom metai iki priešmokyklinės, kur jau ten jie ruošia, žinai, tai ne <...>. Dėl kalbos, aš sakýčiau, išvis niekas ten neakcentavo ir niekas <...>. Aš ir stengiausi nesakyti, nes paskui gi yra tas, tipo: „Grįžot iš Norvegijos, tai čia tas *barnevernet* [liet. vaiko teisių tarnyba] jus čia sučiupo, dėl to jūs čia grįžot.“ (M34_EM7).

63. Niekas mums nesiteikė nieko siūlyti, ta prasme, toj priešmokyklinėj. (M35_EM10).

64. Grįžau į tą pačią mokyklą, į tą pačią klasę [kurią lankė prieš išvykdamas] <...>. Bendrai paėmus, nebuvo kažkokių didelių sunkumų, gana greitai pritapau <...>. Buvau pripratęs prie norvegų kalbos, tai galbūt šiek tiek buvo keista, kad vėl viskas kita kalba, bet kadangi tai yra gimtoji kalba, tai nesudarė didelių kažkokių sunkumų. (V23_EM3).

62 ir 63 pavyzdžiuose tyrimo dalyvės mamos negavo ir neprašė jokio papildomo lietuvių kalbos ugdymo, tačiau svarbu atsižvelgti ir į tai, kad vaikai grįžo į darželio grupę arba priešmokyklinę klasę. Tėvai tikisi, kad tokių metų vaikas dar natūraliai išmoks lietuvių

⁶⁴ Ortega, Lourdes, *Understanding Second Language Acquisition*. London, New York: Routledge, 2009, 190.

⁶⁵ Poderienė ir Tamulionienė, *Įveikti atskirtį: grįžusių iš užsienio vaikų kalbinė integracija*, 93.

kalbą bendraudamas su bendraamžiais. 64 pavyzdyje matyti, kad iš emigracijos grįžusiam vaikinui papildomo mokymo ir nereikėjo: jis emigracijoje praleido tik trejus metus, lietuviškoje mokykloje mokėsi iki pat septintos klasės prieš išvykdamas, todėl gimtoji kalba nesudarė didesnių kliūčių pasivyti bendraamžius, reikėjo tik vėl apsibrasti su kitos kalbos apsuptimi.

Taigi didžioji dauguma šio tyrimo dalyvių patvirtino, kad grįžimas kalbos aspektu nebuvo paprastas: lietuvių kalba po tam tikro laiko Norvegijoje buvo pakitusi, o kai kurie dalykai, ypač skaitymas ir rašymas, išmokti ne tiek, kiek bendraamžių lietuvių. Dėl to prireikė papildomų pastangų, kad vaikai galėtų mokytis su bendraamžiais: buvo pasitelkti logopedai, papildomi lietuvių kalbos mokytojai, kuriuos skiria mokykla, ir t. t. Vis dėlto papildomas mokymas nėra taip paprastai integruojamas į kasdienybę: mokytojai nėra informuoti mokyklos administracijos arba, pasak tyrimo dalyvių, neatlieka savo darbo iki galo, galbūt patys susiduria su sunkumais mokydami tokius vaikus, dėl to pastariesiems dar sunkiau integruotis. Kitai, mažesnei, daliai migrantų didesnių bėdų dėl lietuvių kalbos neiškilo, nes jie arba grįžo į Lietuvą prieš pradėdami lankyti mokyklą, arba po trumpo laikotarpio emigracijoje ir jau būdami vyresnio amžiaus.

Norvegų kalba Lietuvoje

Akivaizdu, kad, norint neužmiršti tam tikros kalbos, reikia ją aktyviai vartoti. B. Köpke (2004) pristato aktyvacijos slenksčio hipotezę (angl. *The Activation Threshold Hypothesis*), pagal kurią kalbos, kuriomis kalbama dažnai, gali būti lengvai aktyvuojamos.⁶⁶ Grįžusių migrantų vaikai dažnai susitelkia į gimtosios kalbos mokymąsi, kuris tuo metu būna ypač aktualus mokykloje, o norvegų kalba atsiduria antrame plane. Reikia pabrėžti, kad daugelis migrantų pripažino, jog norvegų kalbą vaikai užmiršo ypač greitai, nepaisant to, kad tai buvo viena iš pagrindinių arba pagrindinė kalba, kurią jie vartojo gyvendami emigracijoje:

65. Vaikai primiršę <...>. Jau pašnekėti, va, kai buvom nuvažiavę [į Norvegiją] su kaimynų berniuku, jau sunkiai, jie rado išeitį, kad jie abudu moka anglų kalbą, tai šnekėjosi angliškai. (M38_EM12).

66. Nu, nes kai grįžom, nu, natūralu, ji pamiršo ją [norvegų kalbą], ir kuo toliau, tuo labiau, va, išvis nieko neatsimena. Nu, iki dešimt suskaičiuoja. (M34_EM7).

67. Jeigu aš bandau jo kažko paklausti [norvegiškai], jis man angliškai atsako. Jisai kaip ir supranta, jo pasąmonėje susidėlioja, kad čia yra truputėlį kita kalba, negu kad jisai kalba nuolatos, bet tada jam angliškai [norisi atsakyti]. (M35_EM10).

68. Gegužę, po metų, kai mes išvažiavom, atvažiavo jos draugė [norvegė] į Lietuvą čia su mama, ir jinai [dukra] nebemokėjo visiškai norvegiškai <...>, nes, nu, visiškai, aš net buvau pati nustebusi, žinai, tu niekada ir netikrini jos kalbos ir negalvoji, kad ji ją gali pamiršti greitai <...>, bet po kokių trejų metų jai pradėjo sugrįžti žodžiai <...>. Kartais paklausia: „Mama, o čia toks žodis norvegiškas? Atsiminiau.“ (M40_EM9).

⁶⁶ Köpke, “Neurolinguistic aspects of attrition”, 5.

69. Kiek ir, va, pasiimam knygučių ar vieną kitą žodį kur randa, va, tiesiog neatsimena tų žodžių. (M36_EM4).

70. Absoliučiai dabar jau nebenaudoju [norvegų kalbos] ir šiaip labai gaila, nu, bet nėra, kur jos naudot <...>. Na, jeigu kažką reikia paskaityti, aišku, suprantu, bet šiaip tai ne. (M17_EM8).

71. Šiek tiek prisimiršo, bet tada po mokyklos įstojau į skandinavistiką, tai vėl teko prisiminti kalbą. (V23_EM3).

Dauguma tiriamųjų mamų (65–69 pavyzdžiai) tvirtino, kad norvegų kalbą vaikai užmiršo per gana trumpą laikotarpį. Taip galėjo nutikti ir dėl didelio spaudimo mokykloje kuo greičiau išmokyti lietuvių kalbą bei pasivyti bendraamžius, ir dėl aplinkos pasikeitimo, natūralaus poreikio bendrauti nebuvimo. Dvi tyrimo dalyvės (65, 67 pavyzdžiai) paminėjo, kad užuot kalbėję norvegiškai, vaikai pasirenka anglų kalbą, – tai įdomu, tačiau turbūt nulemta to, kad vaikai jos mokosi mokykloje, ji tarptautinė, turinti aukštą prestižą, galbūt jie šią kalbą vartoja ir su bendraamžiais Lietuvoje arba ieškodami informacijos ir žaisdami internete. Tai, kad norvegų kalba greitai pasimiršo, patvirtino ir jaunieji grįžę migrantai (70, 71 pavyzdžiai). Toks perėjimas yra visiškai natūralus, – juk visi tyrimo dalyviai atvyko į šalį, kurioje visur vartojama lietuvių kalba, o norvegų kalbai nebeliko vietos. J. Holmes (2001) teigia, kad, neieškant aplinkybių vartoti, ilgainiui kalba nyksta.⁶⁷ Vis dėlto daugelis mamų išreiškė norą išsaugoti norvegų kalbą ir gailėjosi, kad apie tai negalvojo anksčiau, vos tik grįžusios iš Norvegijos:

72. Jei būtume ką tik grįžę, aš tikrai labiau norėčiau išlaikyti tą kalbą, nes matau, kad ji pati domisi, mes dar iki šiol žiūrim *NRK*, jina žiūri ten *Fantorangen* [animacinis filmukas apie dramblių] <...>. Aš gailiuosi, kad aš tą paleidau. <...>. Aš galvojau apie tai [papildomą norvegų kalbos mokymą vaikui], bet galvoju – turbūt ir aš nepavešiu dirbant, nes reiktų turbūt ir vežioti arba pačiai mokyti. (M34_EM7).

73. Dar bandžiau aš ieškoti kažkokių čia norvegiškų, ta prasme, norvegų bendruomenių <...>, bet nieko mes neradom. (M35_EM10).

74. Kai pastebėjom, kad jai ta kalba dingo, žinai, aš pradėjau jungti tą norvegišką <...> *barnTV* [vaikams skirta televizija], <...> bet neįdomu jai buvo visiškai <...>. Aš labai norėjau, kad ji eitų į kursus čia. (M40_EM9).

75. Specialiai parsivežiau [norvegiškų knygų] <...>, kad palaikyti <...>. Norėtusi [išlaikyti norvegų kalbą]. (M40_EM8).

Štai keturios mamos (72–75 pavyzdžiai) išreiškė norą išsaugoti norvegų kalbą, kai kurios nesėkmingai ieškojo norvegiškų bendruomenių arba kursų, kitos duoda skaityti norvegiškas knygas, žiūrėti filmukus. Kai kurios tyrimo dalyvės manė, kad nors norvegų kalbą vaikai jau užmiršo, ji gali būti nesunkiai aktyvuojama:

⁶⁷ Holmes, *An Introduction to Sociolinguistics*, 60.

76. Naudojamės *Netflixu*, tai jie ten dar susiranda norvegų kalba filmukus, jiems įdomu paklausti <...>. Specialiai nemokinu, nes galvoju – vis tiek kažkiek yra likę toj galvelėj, vėliau ateičiai prisiminti jiems bus lengviau. (M38_EM12).

77. Palaipsniui, manau, greitai ta kalba atsistatytų. (M35_EM10).

78. Jeigu reikėtų, jai turbūt būtų lengviau, žinai, prisimint. (M40_EM9).

Reikia pažymėti, kad šiais laikais aplinkybes vartoti kalbą galima nesunkiai susikurti pačiam. Tokios technologijos kaip internetas, socialiniai tinklai atveria visas galimybes ieškoti norvegiškai kalbančių asmenų, palaikyti ryšį su draugais Norvegijoje ir t. t. Vis dėlto tyrimo dalyviai patys neįdėdą pastangų, kad vaikams sukurtų erdvę vartoti norvegų kalbą. Daugelis mamų norėtų, kad jų vaikai ateityje galėtų kalbėti norvegiškai, tačiau šiuo metu tai jiems atrodo sunkiai pasiekama, o galbūt trūksta motyvacijos. Tyrimo dalyvių manymu, norvegų kalba jau yra vaikų pašamoneje, todėl galėtų būti nesunkiai aktyvuojama, pavyzdžiui, sukūrus vaikui aplinką, kurioje kalbama tik norvegiškai. Kadangi būtent taip atsitiko kai kuriems vaikams grįžus į Lietuvą lietuvių kalbos atžvilgiu, tai gali galioti ir norvegų kalbai. I. Hilbig (2019) taip pat nustatė, kad lietuvių emigrantų vaikai paprastai aktyvuoja lietuvių kalbą per atostogas Lietuvoje.⁶⁸ Iš to galima daryti prielaidą, kad, sukūrus vaikams aplinką, kurioje būtų tik norvegiškai kalbantys asmenys, norvegų kalba taip pat sugrįžtų.

Nors išsaugoti norvegų kalbą vaikams nepavyko, keletas suaugusių tyrimo dalyvių aktyviai vartoja norvegų kalbą grįžę į Lietuvą. Keturi tyrimo dalyviai (V23_EM3, M34_EM7, M35_EM10 ir M40_EM9) dirba arba dirbo norvegiškose įmonėse Lietuvoje, kuriose darbo kalba yra norvegų. Skandinavų kalbos Lietuvoje šiuo metu yra ypač populiarios, todėl kai kuriems tyrimo dalyviams darbo skandinavų kalba pasiūlymas atrodo viliojantis ir šiuo metu tinkamas. Didžiosios daugumos tyrimo dalyvių santykis su Norvegija taip pat yra pozityvus: jie nesigaili ten praleisto gyvenimo, džiaugiasi išmokę kalbą ir, jeigu ne artimieji čia, Lietuvoje, mielai gyventų Norvegijoje. Vis dėlto teigiamas santykis su emigracijos šaliimi taip pat nesuteikia noro įdėti pastangų į vaikų norvegų kalbos išsaugojimą.

Taigi grįžusių migrantų vaikai dažnai tikrai greitai pamiršdavo norvegų kalbą. Pereiti prie lietuvių kalbos gyvenant Lietuvoje yra visiškai natūralu, tačiau daugelis tyrimo dalyvių pabrėžė, kad jie norėtų išsaugoti ir norvegų kalbą. Šis noras kol kas nevirto realiomis pastangomis padėti šią kalbą išlaikyti vaikams, tačiau dalis suaugusių tyrimo dalyvių šią kalbą vartoja arba vartojo darbe arba studijų metu.

Išvados

Iš interviu analizės paaiškėjo, kad dalis tiriamųjų dėjo papildomas pastangas emigracijoje Norvegijoje, jog lietuvių kalba būtų išlaikoma šeimoje ir perduodama vaikams. Vieni lietuvių kalbos mokė vesdami vaikus į lituanistines mokyklas arba skaitydami lietuviškas knygas, kiti pasirinko nuotolinį mokymą Lietuvos mokykloje arba atostogas Lietuvoje.

⁶⁸ Hilbig, „Dvikalbystė Oslo lietuvių šeimose“, 237.

Kita dalis tiriamųjų, kurie emigracijoje lietuvių kalbos papildomai nemokė, yra vaikai, emigravę vyresnio amžiaus, jau gerai mokėdami gimtąją kalbą, arba suaugusieji, kurie planavo grįžti į Lietuvą prieš vaikui pradėdant eiti į mokyklą.

Dauguma iš Norvegijos grįžusių migrantų deklaruoja, kad, gyvendami emigracijoje, šeimoje jie vartodavo tik lietuvių kalbą. Mažuma teigė, kad jų vaikai kartais kalbėdavo norvegiškai arba angliškai namuose, o ir jie patys kartais pasirinkdavo su vaikais pereiti prie daugumos kalbos, ypač būdami norvegų apsuptyje. Beveik absoliuti dauguma tiriamųjų paminėjo, kad jų šeimose kodų kaita buvo ir yra įprastas reiškinys: įvairūs norvegiškų žodžių intarpai yra iki pat dabar išlikę grįžusių migrantų kalbinio elgesio elementas.

Grįžę į Lietuvą, didžioji dauguma migrantų vaikų susidūrė su sunkumais dėl lietuvių kalbos, nes ši kalba emigracijoje nebuvo tiek išmokta, kiek bendraamžių Lietuvoje, arba buvo atsiradę tam tikrų kalbos pokyčių, nulemtų norvegų kalbos. Dalis vaikų turėjo akcentą, daliai sunkiau sekėsi skaityti, rašyti. Tam, kad problemos būtų išspręstos ir vaikai greičiau pasiektų bendraamžių lietuvių kalbinį lygį, dalis tėvų pasitelkė mokyklų siūlomą pagalbą – papildomą lietuvių kalbos mokymą ir logopedus. Vis dėlto toks mokymas, kaip buvo pažymima, nėra lengvai prieinamas. Lietuvos švietimo sistema taip pat labai skiriasi nuo norvegiškosios, ir daliai tėvų tai sukėlė papildomų rūpesčių. Patyčios, mokytojų abejingumas ir sudėtingas mokslas yra pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria grįžusių migrantų vaikai, siekdami kuo greičiau adaptuotis.

Norvegų kalba, kuri užėmė ypač svarbią vietą emigracijos laikotarpiu, tapo pasyvi arba vaikai jos jau visiškai nebevartojo. Dauguma grįžusių migrantų vaikų, nors ir puikiai mokėjo bei kasdien vartojo norvegų kalbą emigracijoje, grįžę į Lietuvą ją itin greitai užmiršo. Tėvai išreiškė norą, kad vaikai išlaikytų norvegų kalbą, tačiau tam nedėjo papildomų pastangų, t. y. nesukūrė aplinkos vaikams vartoti norvegų kalbą. Vis dėlto kai kurie suaugę tyrimo dalyviai patys išlaikė norvegų kalbą ir ją pritaikė dirbdami Lietuvoje.

Šis tyrimas prisideda prie grįžusių migrantų padėties ir adaptacijos tyrimų, praplečia grįžusių migrantų kalbinių tyrimų lauką ir gali padėti patiems grįžusiems migrantams suprasti, kad didelis trukdis integruotis gali būti ne tik kalba, bet ir švietimo sistemų skirtumai. Nors šiame darbe tirta nedidelė grįžusiųjų iš Norvegijos imtis, vis dėlto tikėtina, kad atskleidžiami tam tikri aspektai, tam tikros tendencijos, su kokiais kalbiniais (ir ne tik) iššūkiais susiduria vaikai, grįžę arba perėję į lietuvišką švietimo sistemą. Kartu atsiskleidžia mokytojų darbo sudėtingumas.

Literatūra

- Arnberg, Lenore, *Raising Children Bilingually: The Pre-school Years*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters, 1987, 25–30.
- Barron-Hauwaert, Suzanne, *Language Strategies for Bilingual Families*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004, 48–69, 211–215.
- Barron-Hauwaert, Suzanne, *Family Profiles. Bilingual Siblings: Language Use in Families*. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2011, 165–202.
- Brinkmann, Svend ir Tanggaard, Lene, *Kvalitative metoder. En Grundbog*. Denmark: Hans Reitzels Forlag, 2010, 11–24.

- De Houwer, Annick, "Parental language input patterns and children's bilingual use", *Applied Psycholinguistics*, 2007, vol. 28, 411–424.
- De Houwer, Annick, "The role of language input environments for language outcomes and language acquisition in young bilingual children", in *Bilingual Cognition and Language: The State of the Science Across Its Subfields*. Amsterdam, the Netherlands: John Benjamins, 2017, 127–155.
- Dörnyei, Zoltan, "Creating a Motivating Classroom Environment", in *International Handbook of English Language Teaching*. New York: Springer, 2007, 719–731.
- Garbenčiūtė, Lina, *Grįžtamoji migracija: protų susigrąžinimas ir prisitaikymo galimybės Lietuvoje*: magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012.
- Genys, Dainius, Strumickienė, Ilona ir Janauskas, Giedrius, „Tyrimas atskleidė, dėl ko emigruoja lietuviai“, VDU, paskelbta 2018 spalio 8, <https://www.vdu.lt/lt/tyrimas-atskleide-del-ko-emigruoja-lietuviai/>.
- Gisladottir, Johanna, *The Good Life Does Not Come Easily in Lithuania. A System Dynamics Analysis of Emigration*: master thesis. Bergen: University of Bergen, 2015.
- Glinskienė, Rasa ir Petuškienė, Edita, „Pasaulinės ekonominės krizės poveikis lietuvių reemigracijos ir protų nutekėjimo procesams“, *Ekonomika ir vadyba* 14 (2009), 763–771.
- Gudavičienė, Eglė, „Oslo lietuvių kalbų mokėjimas ir kalbinis elgesys“, in Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, 149–183.
- Hilbig, Inga, „Dvikalbystė Oslo lietuvių šeimose“, in Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, 183–245.
- Holmes, Janet, *An Introduction to Sociolinguistics*. London, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2001.
- „Innvandring“, SSB, žiūrėta 2021 sausio 14, <https://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/faktaside/innvandring>.
- Jakaitė-Bulbukienė, Kristina ir Vaisėtaitė, Eglė, „Jungtinės Karalystės lietuvių etninė tapatybė ir kalba“, in Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, 113–149.
- Kulbrandstad, Lars Anders, „Språkhaldninger“, *Norsk som Andrespråk*, 2015, bokvol. 30, 247–283.
- Köpke, Barbara, „Neurolinguistic aspects of attrition“, *Journal of Neurolinguistics*, 2004, vol. 17, 3–30.
- „Lietuvių bendruomenės“, *Norvegija.org*, žiūrėta 2021 sausio 20, <http://norvegija.org/lietuviu-bendruomens>.
- „Lietuvos Respublikos piliečių ir užsieniečių, atvykusių ar grįžusių gyventi į Lietuvą, vaikų ugdymo organizavimas Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose“, *Švietimo, mokslo ir sporto ministerija*, žiūrėta 2021 sausio 20, https://www.smm.lt/web/lt/LR_pilieciu_uzsienieciu_gyvenanciu_lietuviuje_vaidu_ugdymas_bendrojo_lavinimo_mokyklose.
- Lukočiūtė, Lina ir Mickutė, Roma, *Grįžtamosios migracijos sukeltų mokymo(si) patirčių hermeneutinė analizė*: magistro baigiamasis darbas. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2009.
- „Migracijos tendencijos“, *Migracija skaičiais*, žiūrėta 2021 sausio 29, <https://123.emn.lt/#migracijos-tendencijos>.
- „Minoritetsspråklig“, *Utdanningsdirektoratet*, žiūrėta 2021 sausio 25, <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/minoritetsspraklige/regleverk-som-gjelder-spesielt-for-minoritetsspraklige/skole/6-16-ar/>.
- Martinaitis, Žilvinas ir Žvalionytė, Dovilė, „Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti?“, *Politologija* 47 (2007), 112–134.

- Myers-Scotton, Carol, *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, 35–66, 288–322.
- Ortega, Lourdes, *Understanding Second Language Acquisition*. London, New York: Routledge, 2009, 168–192.
- Poderienė, Nida ir Tamulionienė, Aurelija, *Įveikti atskirtį: grįžusių iš užsienio vaikų kalbinė integracija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020.
- Puplauskaitė, Gabrielė, *Ankstyvoji dvikalbystė su lietuvių kalba: dviejų brolių Norvegijoje atvejo tyrimas: bakalauro baigiamasis darbas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2019.
- Puronaitė, Agnė, *Lietuvos jaunimo emigracijos motyvacija ir grįžtamosios migracijos nuostatos: magistro baigiamasis darbas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
- Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.
- Ražanauskaitė, Justina ir Brazienė, Rūta, „Grįžtamoji lietuvių emigracija: prielaidos, požiūriai, kontekstas“, *Filosofija. Sociologija* 21 (2010), 285–297.
- Rusin, Inga, *An Analysis of Out-migration of Eastern Europeans in Norway*: master thesis. Bergen: University of Bergen, 2018.
- Saville-Troike, Muriel, “Dilingual discourse: The negotiation of meaning without a common code”, *Linguistics: An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences*, 1987, vol. 25, no. 1, 81–106.
- Saville-Troike, Muriel, *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2012, 7–32.
- Schwartz, Mila, “Family language policy: Core issues of an emerging field”, *Applied Linguistics Review*, 2010, vol. 1, 171–191.
- Spolsky, Bernard (ed.), *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2012.
- Vilkienė, Loreta, „Toronto lietuvių bendruomenės lietuviškojo portreto eskizas“, in Ramonienė, Meilutė (moksl. red.), *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, t. II. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, 25–87.
- Zaborskis, Apolinaras ir Vareikienė, Inga, „Patyčių paplitimo Lietuvos mokyklose pokyčiai 1994–2014 metais“, *Visuomenės sveikata* 2 (2015), 40–47.
- Žvalionytė, Dovilė, *Grįžusių migrantų integracija kilmės šalies darbo rinkoje: Lietuvos atvejo analizė: daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.

Gabrielė PUPLAUSKAITĖ

Kristina JAKAITĖ-BULBUKIENĖ

“In Norway, the Main Language was Norwegian, while Lithuanian was Used Only at Home. In Lithuania, Lithuanian Suddenly Became the Main Language, and Norwegian Completely Disappeared”

Summary. Re-emigration research is just beginning to gather its momentum in Lithuania because more and more people have been coming back from abroad in the latter years. Emigrants often return with children who have attended kindergarten or school, or even finished school in another country. In these cases, children of first-generation emigrants are usually bilingual because they were brought up surrounded by the majority language in the society and by the minority language at home. However, returning to Lithuania usually means moving from a bilingual to a monolingual environment, and often the weaker Lithuanian language is an obstacle. This transition is not only difficult due to the language change, but also due to the differences in the education system, which requires additional efforts from children, parents, and teachers. This article delves into how children who returned from Norway are getting along in Lithuania. First, it analyzes what kind of language strategies were applied during the emigration period in Norway. Second, the article investigates whether it was important to pass the Lithuanian language on to children, and if so, by what means. Furthermore, it studies how successfully children are using the Lithuanian language after returning to Lithuania, whether there are any obstacles, and if so, what they are and how children overcome them. The Norwegian language was also very important in emigrants' lives; therefore, the article seeks to find out whether that language is still used and whether it is still an important part of their lives.

To perform the analysis, there were conducted 10 semi-structured in-depth interviews with 11 emigrants who returned. The analysis showed that many Lithuanian emigrants made efforts to maintain the Lithuanian language during the emigration period in Norway: some children were attending Lithuanian weekend schools or studying remotely in schools that are in Lithuania, others were reading Lithuanian books. The majority of informants claimed that they used only the Lithuanian language in their families during the emigration period. The minority of informants stated that their children were sometimes using Norwegian or English at home, which also caused the parents to switch their language from Lithuanian to Norwegian, especially when surrounded by the majority language speakers. Almost all the informants mentioned that code-switching with Norwegian was and still is a common phenomenon in their families. This research also shows that most of the children who returned face difficulties with the Lithuanian language, even though some of them were purposely taught this language in emigration. Accents and difficulties in reading and writing in Lithuanian lead to a language gap when these children are compared to their Lithuanian peers. Children's integration is also aggravated by the need to adapt to the very different Lithuanian educational system. Informants do not make efforts to maintain Norwegian in their children, although many adult informants express a desire to do that. However, some of them use the Norwegian language skills while working in Lithuania.

Keywords: re-emigration, family language policy, linguistic behaviour, integration, educational system.

Diasporos istorija ir kultūra

Juozas SKIRIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Išėivijos parama Kovo 11-osios Lietuvai: pagalbos kryptys ir išskirtinumas

Santrauka. Lietuvių išėivija turi beveik 130 metų teiktos pagalbos Lietuvai ir jos gyventojams tradiciją. Tai, be jokios abėjonės, siejama su išėivijos patriotinėms nuostatomis ir sentimentais savo senajai Tėvynei. Straipsnyje bandoma apibendrinant aptarti paramos rūšis ir mastą, įvertinti paramą akcentuojant jos formas bei specifiką tam tikrais laikotarpiais, ypač skirtą Kovo 11-osios Lietuvai, t. y. Lietuvos Respublikai po 1990 m. Atkreiptinas dėmesys į sustiprėjusią išėivijos pagalbą Lietuvos kultūrai, švietimui ir aukštajam mokslui. Kovo 11-osios Lietuva, jos tam tikros gyvenimo ir veiklos sritys sulaukė išėivijos profesionalų (profesūros, švietimo darbuotojų, administracijos atstovų, karininkijos, verslininkų ir kt.) patirties sklaidos kuriant šiuolaikinę, modernią Lietuvą. Drauge į Lietuvą buvo perkeliamas išėivijos sukauptas kultūrinis ir dokumentinis paveldas, kuris mokslininkams tampa rimtu pagrindu tirti lietuvių diasporos užsienyje kultūrinį gyvenimą bei pasiekimus platesniame užsienio lietuvių visuomeniniame kontekste.

Raktažodžiai: Kovo 11-osios Lietuva, lietuvių išėivija, išėivijos materialinė parama, parama Lietuvos aukštajam mokslui, Vytauto Didžiojo universitetas, parama Lietuvos kultūrai, knygų siuntimas į Lietuvą.

Įvadas

Lietuvių diasporos užsienio šalyse, kuri, palyginti su kitomis tautomis, yra ganėtinai gausi, istorija siekia daugiau kaip 150 metų¹. Galime ja didžiulius vien už tai, kad mūsų

¹ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas. South Boston: Keleivis, 1961, 499 p.; Saldukas, Linas, *Lithuanian Diaspora*. Vilnius: Vaga, 2002, 198 p.; *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, sudarytoja ir mokslinė redaktorė V. Stravinskienė. Vilnius: Artlora, 2004, 436 p.; Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013, 632 p.; Eidintas, Alfonsas, *Lietuva ir masinė išėivystė 1868–2020 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021, 440 p. ir kt.

išeiviai niekuomet neužmiršo savo senosios Tėvynės ir pagal išgales ją rėmė. Didžiausia pagalba Lietuvą ir jos gyventojus pasiekdavo pačiais sunkiausiais laikotarpiais. Galima drąsiai teigti, kad lietuvių išeivija visuomet pirmoji ištiesdavo pagalbos ranką. Dar XIX a. pabaigoje JAV lietuvių spaudoje buvo pasakyta, kad Amerikos lietuviai pasiryžę „visada viskuo padėti broliams Lietuvoje“². Tokia mūsų tautiečių nuostata tapo išeivijos paramos šimtametės tradicijos varikliu. Tačiau reikia matyti ir tai, kad ne visa lietuvių išeivija išitraukdavo į aukojimą, savanoriavimą arba mecenavimą savo Tėvynei³. Tai lėmė pačios įvairiausios priežastys.

Mokslinėje literatūroje yra aptarta lietuvių išeivijos parama Lietuvai nuo XIX a. pab. iki 1940 m.⁴; tiesa, duotas tik bendresnis vaizdas. Taip pat jau yra plačiau aprašytas gausiausias ir įtakingiausias lietuvių diasporos Jungtinėse Amerikos Valstijose indėlis 1918–2018 m.⁵. Kalbant apie lietuvių diasporos pagalbą Lietuvai, JAV lietuvių įnašas buvo ir yra svarbiausias. Straipsnio autorius pasirinko šiuose darbuose sukaupia faktinę medžiagą, apibendrinamas ir formuluodamas išvadas. Tenka apgailestauti, kad kol kas neturime konkretesnio tyrimo apie kitų lietuvių bendruomenių, tarkime, Kanados, Australijos, Didžiosios Britanijos, arba kitų šalių lietuvių pagalbą Lietuvai. Tokios pagalbos buvo, bet kol kas mums žinomi tik jos epizodai⁶. Reikia tikėtis, kad atsiras tyrinėtojų, kurie susidomės šia problema, ir turėsime dar aiškesnį, išsamesnį tos nesavanaudiškos paramos vaizdą.

Taigi, tenka remtis negausia istoriografija, pavieniais šaltiniais, kurie daugiau arba mažiau atskleidžia išeivijos materialinę, finansinę, propagandinę, profesinę, kultūrinę ir kitokią pagalbą, kuri ypač suaktyvėjo Lietuvos valstybės atkūrimo pradiniais laikotarpiais, t. y. 1918–1922 ir 1990–1995 m. Tiesa, parama ne visą laiką išlikdavo intensyvi – nuo tam tikro meto prislopdavo, paaiškėdavo, kad jos nebereikia tiek, kiek buvo teikiama. Taigi, per beveik 130 metų laikotarpį išeivijos pagalba matoma kaip pulsuojantis reiškinys – pakilimai, atoslūgiai ir vėl pakilimai. Vis dėlto pastebimas paramos nuolatinis augimas ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai. Tai puikiai iliustruoja Kovo 11-osios Lietuvos, 1990 m. atkurtos valstybės, pirmieji metai ir net pirmasis jos dešimtmetis.

Straipsnio tikslas – aptarti lietuvių išeivijos suteiktą pagalbą Lietuvai ir jos gyventojams po 1990 m., atkreipiant dėmesį į suteiktos paramos formas, išskirti specifiką, lyginant iš užsienio lietuvių gautą materialinę, finansinę, profesinę, kultūrinę pagalbą bei Lietuvos palaikymą informacijos sklaidos srityje įvairiais laikotarpiais.

Mums reikia ne tik matyti tai, ką Lietuva gavo iš savo išeivijos, bet ir geriau pažinti pačią išeiviją. Be būtinausių buities reikmenų, žmogui pragyventi ir sveikatai palaikyti svarbių dalykų, išeivija perkėlė į Lietuvą savo sukauptas kultūros vertybes ir dokumentinį paveldą. Tai – svarbus šaltinis, kuriuo remiantis atlikti tyrimai mums aiškiau parodys, ką išeivija nuveikė ugdydama ir stiprindama lietuviybę diasporoje.

² Širvydas, Vytautas, „Amerikos lietuvių knygos 1875–1904“, *Kovos metai dėl savosios spaudos*, redagavo kun. V. Bagdanavičius ir kt. Chicago: [s. l.], 1957, 241.

³ „Išeivijos pagalba Lietuvai. Kokia ir kaip?“, *Pasaulio lietuvis* 3, 1989 kovas, 1.

⁴ Liulevičius, Vincentas, *Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe*. Chicago: Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba, 1981, 398 p.

⁵ Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018, 560 p.

⁶ Barėnas, Kazimieras, *Britanijos lietuviai 1974–1994 m.* Londonas: [Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga], 1997, 76–84.

Straipsnis parengtas pagal Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Lietuvių išeivijos instituto suorganizuotoje konferencijoje „Pasaulio lietuvių akademinė parama atgimstančiai Lietuvai“ perskaitytą pranešimą analogišku pavadinimu. Skaitytojas straipsnyje ras nemažai paminėtų išeivijos organizacijų ir mūsų tautiečių, prisidėjusių prie pagalbos Lietuvai. Norintiems gauti daugiau informacijos apie juos rekomenduojame kelis lengvai prieinamus šaltinius⁷.

Lietuvių išeivijos paramos apimtys problema

Tikslų visos pagalbos Lietuvai apskaičiavimų pinigine forma, kuri mums geriausiai iliustruotų paramos apimtį, kol kas neturime, nes ne visos suteiktos pagalbos formos gali būti taip apskaičiuojamos. Pavyzdžiui, platus išeivių savanoriavimas: reikėtų žinoti, kiek jų buvo, kiek laiko jie sugaišo darbuodamiesi. Kaip tai įvertinti? Arba, tarkime, išeivių atvežtų dovanų ir pinigų savo giminėms į Lietuvą apskaičiavimas: žinome, kad vežė ir nemažai, o kiek atvežė, išlieka neaišku. Be to, kur dar lietuvių išeivių turistų išleisti pinigai Lietuvoje: transportas, viešbučiai, restoranai, kultūros įstaigų lankymas, pirkiniai ir pan.? Tiesa, hipotetiškai galima bandyti tas pinigų sumas nuspėti, bet tikslų duomenų vargiai ar turėsime. Nežiūrint to, tam tikri skaičiai⁸ yra, nors ir labai santykiniai:

1) JAV lietuvių istorikas Vincentas Liulevičius rašė apie Lietuvai iki 1940 m. išeivijos suteiktą paramą, kuri galėjo būti daugiau nei 1 milijardas dolerių (pagal 1975–1980 m. dolerių vertę)⁹. Istorikas kalbėjo tik apie apčiuopiamą išeivijos materialinę paramą ir finansinę auką – ir tai ne visą, kaip rodo nauji tyrimai.

2) JAV lietuvių spaudoje buvo rašoma, kad 1940–1990 m. išeivija Lietuvos reikalams (siuntiniai, dovanojami pinigai, palikimai, savo giminaičių apipirkimas ir pan.) išleido apie 3 milijardus dolerių (pagal 1984 m. dolerių vertę)¹⁰. Pateikta suma taip pat remiasi labiau spėjimu, bandymu preliminarai apibendrinti išeivijos duodamą auką: tarkime, išsiaiškinama, kiek išeivio šeima per metus siūnčia siuntinių, kiek jie verti, ir bandoma tai pritaikyti tam tikram išeivijos atstovų skaičiui ir pan.

3) Kovo 11-osios Lietuvai per kelis dešimtmečius išeivija (senoji ir naujoji) paaugojo ne mažiau kaip 10 milijardų dolerių, kurių ženklia dalį sudarė ir sudaro pinigų perlaidos į Lietuvą¹¹. Kaip jau buvo minėta, į tuos skaičius neįtraukti (tiesiog negalime apskaičiuoti pinigais) išeivijos atlikti darbai: protesto renginių organizavimas ir dalyvavimas juose,

⁷ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1–25. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2001–2015; *Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai: biografijų žinynas*, t. 1–2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, 2002; Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*.

⁸ Toliau pateiktas dolerių sumas reikėtų išsamiau paaiškinti: kiek tai gali būti palyginta su šių dienų doleriu, kokia jo perkamoji galia vienu arba kitu laikotarpiu, kiek tuo metu galėjo uždirbti vidutinis darbuotojas užsienio šalyse, koks dolerio santykis su Lietuvoje įvairiais laikotarpiais cirkuliusiais pinigais ir pan. Šiame straipsnyje atlikti tokią analizę dėl straipsnio apimtys ir specifikos nėra galimybių. Tai greičiau galėtų būti atskiras tyrimas. Šiuo atveju tarptautinė valiuta doleris pasitarnauja kaip iliustracija, norint suprasti, kokia suma buvo gauta pagalbos.

⁹ Liulevičius, Vincentas, „Lietuvių išeivija: tautai nuostolis ar pelnas?“, *Aidai* 2, 1982 kovas–balandis, 77–86.

¹⁰ Škiudaitė, Audronė, „Mažutėlis didžiu buvo sutiktas gimtinėje“, *Draugas* 103, 2017 rugsėjo 7, 11.

¹¹ Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*, 496–499, 501.

savanoriavimas organizacijų labdaros veikloje, savo profesinės patirties atvežimas į Lietuvą, vadovavimas organizacijoms ir pan. Tai, be jokios abejonės, yra didžiulės žmogaus laiko, darbo ir kvalifikacijos sąnaudos, nukreiptos Tėvynės naudai, – sąnaudos, kurias taip pat būtina įtraukti į paramą, kurių dalį galime santykinai apibūdinti vadinamosios „nematomos išėivijos paramos“ sąvoka.

Kuo būtų galima paaiškinti lietuvių išėivijos šimtametės savanoriškos pagalbos Lietuvai faktą? Galima tik sava (straipsnio autoriaus) nuomonė, grindžiama tyrimais ir stebėjimais. Pirmiausia, senoji lietuvių išėivija kūrėsi tokioje terpėje, kurioje savanoriavimo ir aukojimo tradicija nuo seno gyvavo tarp kitų tautų (airių, graikų, lenkų, žydų ir kitų), gyvenančių JAV. Antra, tai – tautinės sąmonės ir savo senosios Tėvynės patriotizmo formavimasis ir stiprumas. Trečia, išėivijos organizuotumo bei susitelkimo stiprėjimas ir jos turinių išteklių gausėjimas. Ketvirta, sentimentalūs prisiminimai ir užuojauta savo artimiesiems, likusiems Lietuvoje. Tai gerai iliustruoja vieno dipuko atsakymas į klausimą, kam jis siunčia daug siuntinių savo giminėms ir net pažįstamiems į Lietuvą, nors pats nelengvai gyvena ir reikia išlaikyti šeimą. Atsakymas buvo trumpas, bet esminis: „Jiems ten, Lietuvoje, dar sunkiau.“ Be viso to, galima sakyti, kad tam tikrą vietą tarp išvardytų priežasčių užima ir pačios lietuvių diasporos augimas, naujų išėivių prisijungimas. Apie tai savo teoriniuose apmąstymuose kalbėjo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmasis pirmininkas prelatas Mykolas Krupavičius: „naujoji išėivija įlieja į senosios išėivijos tarpą naujos jėgos ir judrumo, pagyvina ir susistemina laisvinamąją kovą, sukuria organus Lietuvai laisvinti ir lietuvybei išlaikyti“¹². Drauge nauji išėiviai stiprino ir pačios diasporos lietuviškąją kultūrą.

Paramos Kovo 11-osios Lietuvai ypatumai

Kaip jau buvo užsiminta, išėivijos parama Kovo 11-osios Lietuvai ir kiekybiškai, ir kokybiškai lenkė ankstesniais laikotarpiais teiktą pagalbą. Taigi, kokie pastebimi ypatumai, kokia specifika?

Galima pradėti nuo užsienio lietuvių tradicinės paramos formos – informacijos apie Lietuvą sklaidos. Būtina pažymėti, kad išėivijos informacijos sklaidos institutai, t. y. įvairūs žinių sklaidos centrai, kurių ištakos pastebimos XX a. pradžioje, daugiau arba mažiau susiformavo Lietuvos okupacijos laikotarpiu (1940–1990 m.). Lietuvai keliantis iš priklausomybės, skelbiant nepriklausomybę Kovo 11-osios Aktu, lietuvių išėivijos paruoštos ir teikiamos informacijos srautas visuomenei pasiekė kulminaciją. Iš įvairiausių pasaulio vietų buvo vieningai platinamos žinios apie Lietuvą, jos padėtį, kylančius pavojus. Informacija buvo perduodama ir savo bendruomenei, ir savo gyvenamosios šalies visuomenei. Šioje veikloje aktyviai dalyvavo ne tik anksčiau susikūrusios stambios lietuvių organizacijos, tokios kaip Pasaulio lietuvių bendruomenė ir jos padaliniai įvairiose valstybėse: Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje, Australijoje ir kitur, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga, Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas su savo informacijos centrais (reikia išskirti JAV lietuvių bendruomenę, Amerikos lietuvių tarybą, lietuvių katalikų religinės šalpos įkurtus

¹² Krupavičius, Mykolas, *Lietuviškoji išėivija*. Castelnuovo Don Bosco: Saleziečių spaustuvė, 1959, 11.

informacijos centrus Niujorke ir Vašingtone¹³), bet ir spontaniškai 1990 m. pradžioje susikūrusios nedidelės išeivių grupės, kurios įsijungė į informacijos sklaidą savo šalies visuomenėje ir valdžios sluoksniuose. Pavyzdys būtų JAV lietuvių Čikagoje ir Lemonte organizacijos „SOS Americans for Lithuania's Freedom“¹⁴ ir „Lithuanian Hotline“. Panašios grupės kūrėsi ir kituose JAV bei kitų šalių miestuose, kuriuose buvo susitelkę daug lietuvių. Svarų indėlį įnešė ir bendros lietuvių, latvių ir estų organizacijos: Jungtinis Amerikos baltų tautinis komitetas (JBANC), Amerikos baltų laisvės lyga (BAFL), Australijos baltų taryba, Pasaulio baltų santalka (WBC), net ir Pavergtų Europos tautų asamblėja (PETA), kuriose lietuviai turėjo svarias pozicijas. Lietuvos vardas sklido ir iš šių organizacijų tribūnų. O kur dar gausios demonstracijos ir palaikymo mitingai Vakarų šalių sostinėse ir didžiuosiuose miestuose. Svarbios žinios įvairių kraštų visuomenės ir valdžias pasiekdavo per radiją ir televiziją, spaudą, delegacijų teikiamus raštus ir pasisakymus; buvo ypač populiarių siųsti telegramas ir laiškus, kuriuos rašė paprasti žmonės įvairių lygmenų valdžios struktūroms: nuo parlamentarų ir vyriausybės narių iki premjerų ir prezidentų. Buvo plačiai taikomas tradicinis būdas skleisti informaciją kalbantis su savo pažįstamais ir nepažįstamais kitataučiais, kalbėti susibūrimuose ir didesniuose susirinkimuose. Taigi, iki tol nematytas gausus informacijos srautas, remiant Kovo 11-osios Lietuvą, plaukė iš įvairių lietuviškų arba lietuviams prieinamų žinių sklaidos priemonių ir centrų. Informacijos srautas, be jokios abejonės, vertė užsienio šalių visuomenės atkreipti dėmesį į Lietuvos ir kitų Baltijos šalių problemas, jų gyventojų norus.

Be minėtos informacinės paramos, Lietuvai ir jos žmonėms visuomet buvo teikiama ir materialinė bei finansinė pagalba. Seniau aukos pinigais buvo surenkamos daugiausia pavienių asmenų arba išeivijos organizacijų, o Kovo 11-osios Lietuvai pirmaisiais jos gyvavimo metais buvo teikiama gausi materialinė pagalba (drabužiai, batai, maisto produktai, medikamentai, buitinės prekės, medicinos reikmenys bei įrenginiai ir pan.). Į šį procesą jau aktyviai įsijungė stambios lietuvių išeivijos labdaros organizacijos, tokios kaip Bendrasis Amerikos lietuvių šalpos fondas, „Lietuvių katalikų religinė šalpa“, „Lithuanian Mercy Lift“ („Lietuvių gailestingumo kėlimas“) ir kt., kurios sugeba sutelkti materialinę pagalbą Lietuvai, skaičiuojant dešimtimis milijonų dolerių per metus. Savo auka ženkliai prisidėjo išeivijoje žinomi fondai, turintys milijoninius indėlius: Lietuvių fondas, Tautos fondas, Vydūno fondas. Kūrėsi ir išeivių naujos pašalpos organizacijos: Lietuvos vaikų globos organizacija Bostone, Lietuvių pagalbos fondas Kalifornijoje, Lietuvos vaikų vilties komitetas, „Vaiko vartai į mokslą“, „Saulutė“ ir kt.; jų steigėsi ne tik JAV, bet ir kitose šalyse, pavyzdžiui, „British-Lithuanian Relief Fund for Children in Lithuania“ Londone¹⁵. Į jų veiklą po truputį įsitraukė ir naujieji išeiviai. Atsirado gausūs šeimų ir pavienių asmenų fondai: Kazickų šeimos, Julijos ir Emilio Sinkų šeimos, Kojalių šeimos ir kiti fondai, skiriantys stambias sumas.

¹³ Plačiau žr. Banionis, Juozas, *Lietuvos laisvinimas Vakaruose po Helsinkio akto 1975–1994*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2017, 568 p.

¹⁴ Skirius, Juozas, „Significant works of a small group of Lithuanian Americans in Chicago: Activities of SOS Americans for Lithuania's Freedom in 1990–1991“, *Lituanus: The Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 2022, vol. 68, no. 1 (Spring), 32–41.

¹⁵ Barėnas, *Britanijos lietuviai 1974–1994 m.*, 80–83.

Stambiuose išeivijos fonduose atsirado smulkesnių asmeninių fondų, tikslingai skiriančių pinigų įvairiems Lietuvos gyventojų poreikiams finansuoti. Jie visi dirbo kartu su jau nuo seno veikusiomis organizacijomis, pavyzdžiui, Lietuvos dukterų draugija, „Lietuvos vyčiais“ ir kt. O kiek dar buvo pavienių didesnių arba mažesnių piniginių aukų – dokumentuotų arba neužfiksuotų, bet tam tikru laikotarpiu likusių žmonių atmintyje. Kad taip buvo, atskleidė istorikė Daiva Dapkutė, siekusi išsiaiškinti konkrečią išeivijos materialinę paramą atkurtam Vytauto Didžiojo universitetui. Ji pastebėjo, kad praėjus maždaug 30 metų nebegalime surinkti tikslesnės informacijos apie išeivių paaukotas pinigų sumas. Prisiminimuose išliko faktas, kad buvo paaukota, bet jau neberandama aukų davimo fakto dokumentuotos dalies¹⁶. Šiuo pavyzdžiu parodoma, kad aukų galėjo būti ir buvo daugiau, kalbant ne tik apie vieną remiamą objektą, bet ir apie aukojimą visoje Lietuvoje. Vis dėlto dokumentinio įrodymo trūkumas nebeleidžia fiksuoti konkrečių duomenų, ką jau kalbėti apie ankstesnius laikotarpius nuo XIX a. pabaigos, pavyzdžiui, kai išeiviai savo artimiesiems į Lietuvą siuntė pinigus laiškuose. Tai – pati tikriausia finansinė parama, bet ji visiškai neapskaičiuojama. Vadinas, neišvengiamai yra prarasta ir toliau prarandama tam tikra informacija, todėl nepavyks visapusiškiau atspindėti išeivijos realios pagalbos.

Nors ir būta nesklandumų fiksuojant iš išeivijos gautą pagalbą, vis dėlto Kovo 11-osios Lietuvą pasiekė labai gausi materialinė ir finansinė parama, skaičiuojama šimtais milijonų dolerių. Už tų paaukotų sumų vienareikšmiškai stovi mūsų išeivijos patriotinės jėgos.

Kaip jau buvo minėta, pagalbos pradžioje vyravo materialinė (medžiaginė) parama, vėliau pereita prie piniginės paramos, nes labiau apsimokėjo reikalingas prekes pirkti Lietuvoje, kai ten jų jau pradėjo atsirasti. Mat gabenti prekes iš užsienio šalių buvo nepigu, tad pervežimo pinigus buvo racionaliau išleisti prekėms įsigyti vietoje¹⁷.

Akademinei parama Lietuvos mokslui, švietimui ir kultūrai

Atkreiptinas dėmesys į dar dvi išskirtines šio laikotarpio išeivijos paramos formas: 1) profesinė parama valstybės struktūroms ir mokslo bei švietimo įstaigoms; 2) parama Lietuvos kultūrai.

Profesinės paramos ištakos pastebimos ir pradedant kurtis Vasario 16-osios Lietuvai. Iš gausaus būrio sugrįžusių išeivijos atstovų, o vėliau didžiąjai daliai vėl išvykus į JAV, Lietuvoje liko keli šimtai inteligentų profesionalų, kurie įsiliejo į Lietuvos valdžios ir visuomenės struktūras bei verslą. Buvo net ir vienas Steigiamojo Seimo narys – JAV lietuvis Julius Kaupas. Yra žinoma, kad 1920–1921 m. į Lietuvą kaip kariai atvyko 47 JAV lietuviai, kurie buvo paskirstyti į įvairius Lietuvos dalinius (vienas iš jų – lakūnas Steponas Darius). Tačiau parama profesionalais nepasižymėjo masiškumu, nes didžioji dauguma sugrįžusiųjų į Tėvynę dėl įvairių jiems nepalankių priežasčių, nusivylę Lietuvos valdžia,

¹⁶ Dapkutė, Daiva, „Padėkime mums pasivyti šiuos laikus“; keletas (ne)užmirštų VDU istorijos puslapių“. Pranešimas, *Pasaulio lietuvių akademinei parama atgimstančiai Lietuvai*: konferencija, skirta Lietuvos universiteto šimtmėčiui, žiūrėta 2022 kovo 21, https://vduedu-my.sharepoint.com/personal/inesa_kuliavaite-cepaitiene_vdu_lt/_layouts/15/onedrive.aspx?id=%2Fp.

¹⁷ Plačiau žr. Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*, 359–444.

vėl išvyko į JAV¹⁸. Kovo 11-osios Lietuva savo ruožtu labiau ir iš esmės pajuto išeivijos profesinę ir protų paramą. Tam įtakos galėjo turėti Lietuvos valdžios didesnis pasitikėjimas išeivijos atstovais ir drąsesnis jų įtraukimas į valstybės valdymą. Nemažai profesionalų įsiliejo į Lietuvos valdžios struktūras kaip patarėjai, prisidėjo kuriant kariuomenę ir ruošiant Lietuvą stoti į NATO ir ES. Išeivija mums davė ir Lietuvos Prezidentą Valdą Adamkų, ir Lietuvos kariuomenės vadą generolą Joną Kronkaitį, ir Katalikų Bažnyčios Lietuvoje vadovą kardinolą Audrį Juozą Bačkį, užaugusį Prancūzijoje. Šiuo metu Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje vadovauja buvęs JAV lietuvis arkivyskupas Gintaras Grušas. Atkurto Vytauto Didžiojo universiteto Kaune pirmuoju rektoriumi tapo Kalifornijos universiteto profesorius Algirdas Avižienis. Turėjome keturis išeivijos deleguotus Seimo narius (Kazys Bobelis, Vytautas Dudėnas, Feliksas Palubinskas, Romanas Sedlickas). Gausus būrys iškilių lietuvių išeivijos atstovų tradiciškai įsitraukė ir į Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos veiklą, tapo Lietuvos diplomatais (šalia vyresniosios kartos diplomatų: Stasio Antano Bačkio, Vinco Balicko, Aniceto Simučio, Vytauto Čekanausko, Vaclovo Kleizos, Hario Lapo, Stasio Lozoraičio ir Vytauto Antano Dambravos darbą pradėjo Kazys Lozoraitis, Adolfas Venskuskas, Algirdas Žemaitis, Gintė Damušytė, Ričardas Bačkis, Romualdas Misiūnas ir kt.). Taip pat daug pavienių išeivių stengėsi įsiliesti su savo patirtimi ir kapitalu į Lietuvos verslą. Jų atvykimą į Lietuvą ir pastangas savo darbu prisidėti prie jos kilimo, be jokios abejonės, nulėmė sentimentai, nuoširdus noras padėti savo, tėvų ir senelių Tėvynei. Natūralu, kad daugelis jų turėjo vilčių, pritaikydami savo kvalifikacijas ir patirtis, daryti karjerą Lietuvos valdžios, visuomenės ir verslo struktūrose. Be to, ne tik jie, bet ir daugelis kitų mūsų tautiečių atvyko ir likusį savo gyvenimą susiejo su mūsų kraštu¹⁹. Šis lietuvių imigracijos ir jos padarinių klausimas dar laukia tyrinėtojų dėmesio.

Nauja ir specifinė paramos forma – tai lietuvių išeivių, atstovaujančių akademiniams sluoksniams, talka Lietuvos aukštajam mokslui. Iki šiol tai buvo nematytas Lietuvoje reiškinys – išeivijos mokslininkai įsiliejo į Lietuvos universitetus, institutus, akademijas bei kitas mokslo įstaigas. Tiesa, dar tiksliai nežinome, kiek jų buvo, kiek jų talkino kiekvienoje Lietuvos aukštojoje mokykloje. Būtų svarbu išsiaiškinti, kiek įtakos jie turėjo pertvarkant mokymo programas, diegiant naujus kursus, kiek konkrečiai prisidėjo prie aukštųjų mokyklų kontaktų su užsienio šalių universitetais ir pan. Reikia tikėtis ateityje sulaukti ir tokio pobūdžio tyrinėjimų.

Vilniaus universiteto (VU) rektorius, akademikas Jonas Kubilius VII pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo 1991 m. parengto tezių leidinio pratarmėje rašė: „Iš praeities paveldėjome nemažą, tačiau neracionalią mokslo sistemą, kurioje daug mokslo darbuotojų, menkai finansuojamų, išmėtyti po įvairias žinybas. Totalitarinis režimas, žlugdęs žmogų, tautinę sąmonę, laisvą kūrybinę mintį, uždėjo savo antspaudą ir mokslui. Moksle negali būti dogmų.“²⁰ Mokslo pertvarka atsikratant sovietinės sistemos buvo siejama

¹⁸ Skirius, Juozas, „Kas skatino sugrįžusius JAV lietuvius vėl išvykti iš tėvynės 1920–1923 m.?“, *Voruta*, 2021 sausio 27, žiūrėta 2021 sausio 27, www.voruta.lt/juozas-skirius-kas-skatino-sugrizusius-jav-lietuvius-vel-isvykti-istevynes-1920-1923-m/

¹⁹ Jazukevičiūtė, D. ir Vernickaitė, A., „JAV lietuviai tėvynėje ilgisi Padėkos dienos ir amerikietiškos picos“, *Veidas* 29, 2006 liepos 20, 38.

²⁰ *Septintasis pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas*. Vilnius–Kaunas, 1991, 4.

pirmiausia su išeivijos mokslininkų pagalba, patirtimi ir noru atvykti į talką Lietuvos aukštajam mokslui. Reikia pažymėti, kad išeivija jau nuo 1969 m., pradėjusi rengti Mokslo ir kūrybos simpoziumus, bandė ne tik telkti užsienio lietuvių mokslininkus, bet ir ruošti Lietuvos ir išeivijos mokslo ryšiams bei, kai bus laikas, talkinti Tėvynės mokslui ir švietimui, taip pat keistis idėjomis apie krašto tvarkymą. Tai jau buvo aiškiai matoma 1989 m. įvykusiame VI mokslo ir kūrybos simpoziume Čikagoje, kuriame pirmą kartą dalyvavo gausi 114 mokslininkų delegacija iš Lietuvos. Šiame simpoziume, kaip prisiminė prof. Stasys Goštautas, išeivijos mokslininkai buvo plačiai raginami padėti Lietuvos mokslui ir švietimui²¹. Tiesa, reikia pasakyti, kad pavieniai lietuviai mokslininkai atvykdavo trumpalaikių mokslo komandiruočių į Lietuvą dar iki 1990 m. Vienas iš pirmųjų Kalifornijos universiteto profesorius A. Avižienis 1968 m. apsilankė Lietuvoje, po to kas kelinti metai Lietuvos mokslų akademijos (LMA) kvietimu ilgesniam laikui atvykdavo skaityti paskaitų²². Pavyzdžiui, Kolumbijos universiteto profesorius Rimas Vaičaitis su Lietuvos mokslininkais pradėjo bendradarbiauti 1976 m. Jis LMA ir VU kvietimu skaitė aeronautikos, kosminės inžinerijos, virpesių sričių pranešimus²³. R. Vaičaitis buvo ir VI mokslo ir kūrybos simpoziumo mokslo programos pirmininkas. Prasidėjo ir kitų užsienio lietuvių mokslininkų vizitai į Lietuvą. Tai buvo būsimų plačių ryšių užuomazgos.

Išeivijos mokslininkai Kovo 11-osios Lietuvos aukštosiose mokyklose skaitė paskaitas studentams, dalyvavo konferencijose, steigė stipendijas studentams ir doktorantams, padėjo ieškoti galimybių jauniems Lietuvos mokslininkams stažuotis užsienio universitetuose. Buvo ir tokių, kurie stambiais pinigų sumomis parėmė universitetus. Galima išskirti čikagietį mokslo mecenatą dr. Konstantiną Savicką, kuris iš savo palikimo paskyrė po 167 tūkst. dolerių dviem Lietuvos universitetams, kurie kūrėsi Kaune, – Technologijos ir Vytauto Didžiojo. Prof. R. Vaičaitis ir dr. Juozas Kazickas prisidėjo prie pirmųjų stipendijų studentams įsteigimo²⁴.

Visiems žinomas esminis išeivijos indėlis atkuriant Vytauto Didžiojo universitetą Kaune. VDU telkėsi didžiausias būrys lietuvių išeivijos profesūros. Tai iškalbingai parodo VDU Atkuriamojo Senato, išrinkto 1989 m., sudėtis – jį sudarė 48 mokslininkai iš Lietuvos ir 48 pasaulio lietuviai, kurių daugiausia buvo iš JAV, taip pat iš Kanados, Australijos, Vatikano, Lenkijos²⁵. Vieni jų atvyko pasidarbuoti Lietuvoje savo sąskaita, kiti – atostogų metu arba gaudavo iš savo universitetų mokslo stažuotes bei komandiruotes, arba Fulbraito (angl. *Fulbright*) stipendijas.

Visos Lietuvos aukštosios mokyklos jautė išeivijos dėmesį. Lūžį studijų, mokslo ir apskritai švietimo srityse padarė iki tol nematyti knygų srautai, pasipylę iš užsienio. Tiesa, ir šis svarbus reiškinys turėjo seną tradiciją. Prisiminkime, kad dar senoji lietuvių išeivija – *grinoriai* pradėjo plačiau remti Lietuvą knygomis. Jie 1896 m. įkūrė Tėvynės mylėtojų draugiją lietuviškomis knygutėms leisti ir nemokamai platinti Lietuvoje, kurioje buvo

²¹ Goštautas, Stasys, „Vytauto Didžiojo universiteto Garbės daktaras“, *Amerikos lietuvis* 12, 2004 kovo 24, 3.

²² Vanagas, Rimantas P., *Avižienio algoritmas ir kiti neramūs ritmai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2018, 154, 164.

²³ Šimkuvienė, Sigita, „Rimas Vaičaitis – Lietuvos mokslo premijos laureatas“, *Pasaulio lietuvis* 11, 2007 lapkritis, 35.

²⁴ Misevičius, Vilius, „Kauno technologijos universitetas ir išeivijos parama“, *Pasaulio lietuvis* 2, 2000 vasaris, 10.

²⁵ „Atkurti VDU skatino nostalgija“, *Draugas* 152, 2014 gruodžio 30, 2.

draudžiamas lietuviškas raštas lotyniškais raidėmis²⁶. Be to, pavieniai išeivijos atstovai bandydavo įvežti arba atsiųsti užsienio lietuvių leistų leidinių ir sovietmečiu. Į Kovo 11-osios Lietuvą knygos buvo siunčiamos organizuotai, ir tai leido per trumpą laiką atgabenti didžiulį skaičių knygų, periodinių leidinių. Iniciatyvos ėmėsi Lituanistikos tyrimo ir studijų centras Čikagoje, vadovaujamas prof. Jono Račkausko. 1990 m. buvo pasiūsty trys konteineriai – 200 000 knygų, kurių vertė siekė apytikriai 800 000 dolerių. Konteinerių transportavimą apmokėjo JAV lietuvių bendruomenės fondas „Dovana Lietuvai“. Lituanistikos tyrimo ir studijų centro (LTSC) darbuotojai didžiuojasi, kad jų iniciatyva į Lietuvą iškeliavo iš viso 9 konteineriai – 1,5 mln. knygų²⁷. Knygas ir periodinius leidinius rinko patys išeiviai, aukodami savo bibliotekėles. Išeivijos leistomis knygomis ir periodika bei specializuotais leidiniais anglų kalba per palyginti trumpą laikotarpį svariai pasipildė didžiųjų ir mažųjų Lietuvos bibliotekų, įskaitant aukštųjų mokyklų, fondai. Gabenant literatūrą buvo aktyviai įsijungusi ir organizacija „Lietuvių katalikų religinė šalpa“. LTSC darbuotojas Arūnas Zailskas šias knygų akcijas vaizdžiai įvertino sakydamas: „Kaip ir prieš 100 metų, buvo tęsiama knygnešio tradicija, vartojant modernias priemones“²⁸.

Knygų siuntimu (tiesa, mažesniu mastu) į Lietuvą rūpinosi ir kitų šalių lietuvių bendruomenės. Kaip pavyzdį galime pateikti Australijos lietuvių 1988 m. Melburne įsteigtą Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos bičiulių būrelį, kurio tikslas – paremti universiteto biblioteką naujais mokslo veikalais, išleista Vakaruose²⁹. Be to, atsirado dar viena tradicija: išeivijos profesoriai dovanoja Lietuvos aukštosioms mokykloms ir institutams savo asmenines (specializuotas) bibliotekas, asmeninius archyvus. Taigi, šalia dėstytojo gyvo žodžio knyga yra bene svarbiausias šaltinis studijoms, laužant sovietinius stereotipus mokslo srityje, veržiantis į pasaulinį mokslą.

Kita be galo svarbi ir visiškai nauja išeivijos parama Lietuvos švietimo reformai (nukreiptai į vidurines mokyklas ir jų mokytojus) vykdyti – tai 1990 m. įkurta tarptautinė, savanoriška, pelno nesiekianti organizacija „Amerikos profesionalioji partnerystė vardan Lietuvos švietimo“, trumpinant anglišką pavadinimą, žinoma kaip programos A.P.P.L.E. kursai. Jų pagrindinis tikslas – pasidalyti Amerikos švietimo profesinėmis žiniomis, ugdymo metodais ir įgūdžiais, skatinti Lietuvos mokytojus tobulėti, ruošiant jaunąją kartą. Programos iniciatorė – Vaiva Vėbraitė-Gust. Per 25-erius organizacijos veiklos metus Lietuvoje apsilankė ir patirtimi pasidalijo 453 lektoriai iš JAV ir Kanados (dauguma – ne lietuviai), daugiau kaip 50 proc. visų Lietuvos mokytojų perėmė teiktą vakarietišką edukacinę patirtį, gavo galimybę aptarti naujoves. Išeivija finansiškai rėmė programos veiklą; iš

²⁶ Skirius, Juozas, „Tėvynės mylėtojų draugija 1896–1904 m.: organizacijos formavimasis ir lietuviškų knygų leidyba“, *Panevėžio krašto visuomeninės organizacijos XIX a. pab. – XX a. pr. ir jų poveikis pilietinės visuomenės formavimosi procesui Lietuvoje*: straipsnių rinkinys, sud. G. Kėvelaitienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2022, 6–35, žiūrėta 2022 vasario 11, <https://konferencija.pavb.lt/xxi-mokslines-konferencija-panevezio-krasto-visuomenes-organizacijos-xix-pab-xx-pr-ir-ju-poveikis-pilietines-visuomenes-formavimosi-procesui-lietuvoje/xxi-mokslines-konferencijos-straipsniu-rinkinys/>.

²⁷ Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*, 482–483.

²⁸ Ibid., 483.

²⁹ Skirius, Juozas, „Pirmosios Respublikos Kauno gimnazistės dienoraštis“, *Alena Landsbergytė-Zemkalnytė. Aliutės dienoraštis*, sud. D. Cidzikaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2021, 27.

viso buvo finansuoti 187 projektai. Tuo metu pavyko įgyvendinti ir regioninių Lietuvos švietimo centrų idėją³⁰.

Taip pat nauja išeivijos paramos Lietuvai forma – sukaupytų kultūros vertybių nemokamas perdavimas Lietuvos muziejams ir bibliotekoms³¹. Be to, buvo finansuojamas kultūros objektų, pavyzdžiui, Valdovų rūmų, bažnyčių, kitų visuomeninių pastatų atstatymas arba restauravimas. Kovo 11-osios Lietuvos muziejai pasipildė garsių išeivijos dailininkų, skulptorių kolekcijomis, pavyzdžiui, Vytauto Kazimiero Jonyno, Prano Domšaičio (PAR), Prano Lapės, Vytauto Igno, litvako Arbit Blato (Niujorkas), Antano Mončio (Prancūzija) ir kitų darbais, o universitetų bibliotekos – išeivių bibliofilų (Broniaus Kviklio, Kazio Pemkaus, Vytauto Šliūpo ir kt.) sukauptais gausiais asmeniniais archyvais. Visa tai įgalina mokslininkus greičiau prieiti prie šio kultūrinio ir dokumentinio paveldo, atlikti tyrimus ir Lietuvos visuomenę plačiau supažindinti su lietuvių išeivijos kultūriniu gyvenimu bei pasiekimais platesniame kontekste.

Taigi, Kovo 11-osios Lietuva sulaukė didžiuliu mastu iki tol nematytos materialinės ir finansinės paramos iš išeivijos. Su parama į kraštą buvo perkeliama ir vakarietiška patirtis, t. y. savo sričių aukšto lygio specialistai savanoriškai vyko į Lietuvą. Tradiciškai ir toliau buvo vežami ir siunčiami pinigai. Pagalba skaičiuojama milijardais. Drauge tai buvo pirmoji pagalba iš užsienio Lietuvos valstybei jos gyvavimo pradžioje. Pati įvairiausia parama buvo įmanoma tik dėl eilinių užsienio lietuvių entuziazmo, veržlumo, patriotizmo, noro bent kaip nors padėti savo Tėvynei ir tautiečiams, pereinantiems iš priklausomybės į nepriklausomybę.

Reikia tikėtis, kad dabartinė gausi, naujais nariais pasipildžiusi mūsų diaspora ir toliau išlaikys dėmesį Lietuvai, lietuvybė ir toliau bus vertybė, o savanoriavimo ir aukojimo tradicija įsitvirtins kaip sudėtinė išeivio veiklos dalis. Gyvenimas rodo, kad naujoji lietuvių išeivija (tiesa, ne visa, kaip ir ankstesniais laikotarpiais) po truputį jungiasi į vietos lietuvių kultūrinę veiklą, įsitraukia į labdaros renginius, vis daugiau mažųjų lietuvių lanko šeštadienes lietuviškas mokyklėles. Laikas stiprina sentimentus savo kilmės ir Tėvynės atžvilgiu. Jeigu kas nors negero atsitiktų dabartinei Lietuvai, galima tikėtis (priešingai kai kurių išeivijos atstovų abejonoms), kad mūsų gausi išeivija, įskaitant naująją, neliks abejinga ir savo Tėvynei suteiks visokeriopą paramą.

Išvados

1. Peržvelgiant 130 metų lietuvių išeivijos teikiamos pagalbos Lietuvai raidą, aiškiai matoma, kad pačios įvairiausios paramos ne tik daugėjo, bet keitėsi ir jos pobūdis. Pagalbos kulminaciniai taškai – tai du kartus įvykęs Lietuvos valstybingumo atkūrimas XX amžiuje. Didžiausia parama skirta pirmaisiais valstybės gyvavimo penkmečiais. Valstybės

³⁰ Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*, 467.

³¹ Dažnai prisimenamas faktas, kad prieš Antrąjį pasaulinį karą Lietuva gavo didžiulę JAV lietuvių Aleksandro Mykolo Račkaus sukaupytą išeivijos veiklos pavyzdžių kolekciją. Ji buvo atgabenta kaip eksponatai parodai, rengiant I pasaulio lietuvių kongresą Kaune 1935 m. Šią kolekciją iš A. M. Račkaus nupirko Lietuvos Vyriausybė. Vėliau kolekcijos eksponatai buvo perduoti įvairioms įstaigoms („Račkus Aleksandras M.“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. 24. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961, 328).

atkūrimas buvo emocinis stimulus išeivijai remti savo, tėvų ir senelių Tėvynę. Tiesa, tas patriotinis jausmas būdingas ne visiems išeiviams.

2. Didžiausia finansinė pagalba buvo suteikta Kovo 11-osios Lietuvai (po 1990 m.) ir jos gyventojams. Materialinė, finansinė ir iš dalies kultūrinė bei profesinė parama (senosios – dipukų – ir naujosios išeivijos – tarybukų) per kelis dešimtmečius pasiekė daugiau nei 10 milijardų dolerių. Nepaprastai daug laiko ir energijos išeivija sudėjo vykdydama propagandines akcijas Lietuvos naudai. Neįmanoma apskaičiuoti išeivijos savanoriavimo aukų, lieka neužfiksuoti atvežti pinigai ir dovanos artimiesiems arba net kai kuriems viešiesiems poreikiams, neturime tikslų duomenų, kiek pinigų Lietuvoje paliko užsienio lietuviai, lankydami kaip turistai. Tai – irgi svarbi parama, kurios vertė, nustačius skaičiavimo metodiką, siektų daugiamilijonines sumas. Be to, mums dar nežinoma įvairių kraštų lietuvių bendruomenių (Kanados, Australijos, Didžiosios Britanijos ir kt.) pagalba Lietuvai.

3. Labai svarbi ir gana specifinė pagalba – tai parama Lietuvos aukštajam mokslui ir švietimui. Išeivijos mokslininkai ir pedagogai padėjo Lietuvos mokslo ir švietimo institucijoms iš esmės atsikratyti sovietinės ideologijos ir sistemos. Tiesa, dar neturime tikslų duomenų, kiek Lietuvoje darbavosi išeivijos mokslininkų, kokie buvo jų konkretūs nuopelnai pertvarkant aukštąjį mokslą. Mums gerai žinoma, kad jų dėka, remiantis vakarietišku modeliu, buvo atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas, kuriame jo veiklos pradžioje dėstė nemažai išeivijos akademinės visuomenės atstovų. Universiteto atkurtą Senatą sudarė pusė (48) išeivijos profesorių ir mokslininkų. Universitetas tapo pavyzdinis visoms kitoms Lietuvos aukštosioms mokykloms. Užsienio profesūra ne tik skaitė paskaitas, dalyvavo konferencijose, buvo patarėjai organizuojant studijų programas, bet ir steigė studentams ir doktorantams stipendijas, organizavo jaunųjų mokslininkų stažuotes užsienio universitetuose ir mokslo įstaigose, dovanojo savo specializuotas bibliotekas ir asmeninius archyvus.

4. Plati išeivijos paramos akcija – rinkti knygas bei periodinius rinkinius ir juos siųsti Lietuvos bibliotekoms. Tuo užsiėmė ir pavieniai asmenys, ir išeivijos organizacijos. Didžiausius knygų ir periodikos siuntinius suorganizavo Lituanistikos tyrimo ir studijų centras Čikagoje, vadovaujamas prof. Jono Račkausko. Lietuvai buvo pasiūsta apie 1,5 mln. leidinių egzempliorių. Lietuvos bibliotekos per trumpiausią laikotarpį buvo aprūpintos ne tik išeivijoje, bet ir užsienio kalbomis išleistais leidiniais, kurie tapo vienu svarbiausių šaltinių studijoms, laužant sovietinius stereotipus mokslo srityje, veržiantis į pasaulinį mokslą, pažįstant patį pasaulį.

5. Išeivijos paramos išskirtinis reiškinys – talka reformuojant Lietuvos švietimo sistemą pagal programą A.P.P.L.E. Per 25 metus Lietuvoje apsilankė ir patirtimi pasidalijo 453 lektoriai iš JAV ir Kanados (dauguma – ne lietuviai), daugiau kaip 50 proc. visų Lietuvos mokytojų perėmė teiktą vakarietišką edukacinę patirtį; iš viso buvo finansuoti 187 projektai. Tuo metu pavyko įgyvendinti ir regioninių Lietuvos švietimo centrų idėją, toliau tobulinti Lietuvos švietimo sistemą.

6. Naujas ir gana masinis reiškinys – išeivijoje sukaupėtų kultūros vertybių ir dokumentinio paveldo perkėlimas į Lietuvą. Garsių diasporos dailininkų, skulptorių, kolekcininkų sukauptos vertybės papildė Lietuvos muziejus, bibliotekas bei kitas viešąsias įstaigas. Kūrėsi net specializuoti vardiniai muziejai, kuriuose saugomos gausios menininkų darbų kolekcijos. Šios vertybės turi tapti pagrindu naujiems tyrinėjimams siekiant geriau suprasti lietuvių išeivijos kultūrinį gyvenimą, lietuvių stiprinimą, ryšius su Lietuva.

Literatūra

- Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
- „Atkurti VDU skatino nostalgija“. *Draugas* 152, 2014 gruodžio 30, 2.
- Banionis, Juozas, *Lietuvos laisvinimas Vakaruose po Helsinkio akto 1975–1994*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2017.
- Barėnas, Kazimieras, *Britanijos lietuviai 1974–1994 m.* Londonas: [Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga], 1997.
- Dapkutė, Daiva, „Padėkime mums pasivyti šiuos laikus“: keletas (ne)užmirštų VDU istorijos puslapių“. Pranešimas, *Pasaulio lietuvių akademinė parama atgimstančiai Lietuvai*: konferencija, skirta Lietuvos universiteto šimtmečiui, žiūrėta 2022 kovo 21, https://vduedu-my.sharepoint.com/personal/inesa_kuliavaite-cepaitiene_vdu_lt/_layouts/15/onedrive.aspx?id=%2Fp.
- Eidintas, Alfonsas, *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021.
- Goštautas, Stasys, „Vytauto Didžiojo universiteto Garbės daktaras“, *Amerikos lietuvis* 12, 2004 kovo 24, 3.
- „Išėivijos pagalba Lietuvai. Kokia ir kaip?“, *Pasaulio lietuvis* 3, 1989 kovas, 1.
- Jazukevičiūtė, D. ir Vernickaitė, A., „JAV lietuviai tėvynėje ilgisi Padėkos dienos ir amerikietiškos picos“, *Veidas* 29, 2006 liepos 20, 38.
- Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai*: biografijų žinynas, t. 1–2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, 2002.
- Krupavičius, Mykolas, *Lietuviškoji išeivija*. Castelnovo Don Bosco: Saleziečių spaustuvė, 1959.
- Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas. South Boston: Keleivis, 1961.
- Liulevičius, Vincentas, *Išėivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe*. Chicago: [s. l.], 1981.
- Liulevičius, Vincentas, „Lietuvių išeivija: tautai nuostolis ar pelnas?“, *Aidai* 2, 1982 kovas–balandis, 77–86.
- Misevičius, Vilius, „Kauno technologijos universitetas ir išeivijos parama“, *Pasaulio lietuvis* 2, 2000 vasaris, 10.
- Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, sudarytoja ir mokslinė redaktorė V. Stravinskienė. Vilnius: Artlora, 2004.
- „Račkus Aleksandras M.“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. 24. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961, 328.
- Septintasis pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas*. Vilnius–Kaunas, 1991, 4.
- Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018.
- Skirius, Juozas, „Kas skatino sugrįžusius JAV lietuvius vėl išvykti iš tėvynės 1920–1923 m.?“, *Voruta*, 2021 sausio 27, žiūrėta 2021 sausio 27, www.voruta.lt/juozas-skirius-kas-skatino-sugrizusius-jav-lietuvius-vel-isvykti-is-tevynes-1920-1923-m/.
- Skirius, Juozas, „Pirmosios Respublikos Kauno gimnazistės dienoraštis“, *Alena Landsbergytė-Žemkalnytė. Aliutės dienoraštis*, sud. D. Cidzikaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2021, 9–30.
- Skirius, Juozas, „Significant works of a small group of Lithuanian Americans in Chicago: Activities of SOS Americans for Lithuania's Freedom in 1990–1991“, *Lituanus: The Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 2022, vol. 68, no. 1 (Spring), 32–41.

Skirius, Juozas, „Tėvynės mylėtojų draugija 1896–1904 m.: organizacijos formavimasis ir lietuviškų knygų leidyba“, *Panevėžio krašto visuomeninės organizacijos XIX a. pab. – XX a. pr. ir jų poveikis pilietinės visuomenės formavimosi procesui Lietuvoje*: straipsnių rinkinys, sud. G. Kėvelaitienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2022, 6–35, žiūrėta 2022 vasario 11, <https://konferencija.pavb.lt/xxi-moksline-konferencija-panevezio-krasto-visuomenes-organizacijos-xix-pab-xx-pr-ir-ju-poveikis-pilietines-visuomenes-formavimosi-procesui-lietuvoje/xxi-mokslines-konferencijos-straipsniu-rinkinys/>.

Šimkuvienė, Sigita, „Rimas Vaičaitis – Lietuvos mokslo premijos laureatas“, *Pasaulio lietuvis* 11, 2007 lapkritis, 35.

Širvydas, Vytautas, „Amerikos lietuvių knygos 1875–1904“, *Kovos metai dėl savosios spaudos*, redagavo kun. V. Bagdanavičius ir kt. Chicago: [s. l.], 1957, 239–296.

Škiudaitė, Audronė, „Mažutėlis didžiu buvo sutiktas gimtinėje“, *Draugas* 103, 2017 rugsėjo 7, 11.

Vanagas, Rimantas P., *Avižienio algoritmas ir kiti neramūs ritmai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2018.

Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. 1–25. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2001–2015.

Juozas SKIRIUS

THE DIASPORA'S SUPPORT FOR LITHUANIA

Summary. Reviewing 130 years of assistance that the Lithuanian diaspora extended to the Lithuanian homeland, we clearly see its increase both in quantity and in quality. The high points of this assistance occurred on the two occasions that Lithuania reestablished its independent statehood in the 20th century. The greatest assistance was extended during the first five years of these two periods of independent statehood: from 1918 to 1922 and from 1990 to 1995. The reestablishment of the Lithuanian state was an emotional stimulus for the diaspora to support their own homeland and that of their fathers and grandfathers. But not all members of the diaspora were similarly gripped by this patriotic feeling.

Money-wise the greatest assistance was given to the Lithuania of March 11, that is, to the Lithuanian state and its inhabitants following 1990. This material, financial, and partly cultural and professional assistance, coming over several decades from both the older and the newer émigrés, amounted to more than 10 billion dollars. The major Lithuanian immigrant organizations were actively involved in this provision of material aid. The emigration also contributed large amounts of time and energy carrying out propaganda actions on Lithuania's behalf. It is almost impossible to put a dollar figure on the volunteer efforts of the diaspora; and the money and gifts left in Lithuania by Lithuanians living abroad and coming to Lithuania as tourists also remains unregistered. This support, if a method to evaluate and express it in dollars were found, would amount to a multimillion sum.

Very important was and is the aid extended to higher education and to academic scholarship in Lithuania. Scholars and professors from the emigration helped Lithuania's institutions of learning and education to reject essentially the Soviet ideology and system. Vytautas Magnus University (VMU) was re-established on a Western model. Professors Algirdas Avižienis and Bronius Vaškėlis from the U.S. served as VMU's first Presidents (Rectors). A large number of academic representatives of the diaspora taught there during the university's first decade. One half of its reconstituted Senate consisted of professors and scholars from the diaspora. VMU became an example for other Lithuanian institutions of higher learning to follow. Professors from abroad not only gave lectures, participated in conferences,

and provided advice on organizing study programs, but also sponsored scholarships and fellowships for undergraduate, graduate, and postgraduate students, organized visits by young scholars to foreign universities and learning centers, and donated their specialized libraries and personal archives to VMU.

Collecting books and volumes of periodicals and sending them to the libraries of Lithuania is another way the emigration is helping. Both separate individuals and immigrant organizations have been involved in this. The largest shipment of books and periodicals sent from the U.S. to Lithuania was organized by the Lithuanian Research and Studies Center in Chicago, headed by Professor Jonas Račkauskas. The shipment consisted of about a million and a half units in a variety of languages.

The diaspora also provided invaluable assistance to reforming the Lithuanian educational system on the basis of the A.P.L.E. program. Vaiva Vėbra-Gust was the person who organized this assistance. In a period of 25 years Lithuania was visited by 453 mostly non-Lithuanian lecturers from the United States and Canada who shared their experience with Lithuania's teachers of whom a good 50 per cent adopted the Western educational practice. All together 187 projects were financed thereby successfully implementing the idea of regional Lithuanian education centers and further improving the system of education in Lithuania.

A new undertaking involving masses of people is the transfer to Lithuania of the heritage of cultural values and documents assembled in the diaspora. The paintings, sculptures, and other collectibles created in the emigration now came to enrich Lithuanian museums, libraries, and public institutions. These valuables are becoming the source of new research seeking to understand the cultural life of Lithuanians in the diaspora and their endeavors to strengthen their Lithuanian identity.

Keywords: the Lithuania of March 11th, Lithuanian diaspora, the diaspora's material assistance, aid to Lithuania's higher education, Vytautas Magnus University, aid to Lithuanian culture, sending books to Lithuania.

Arūnas ANTANAITIS

*Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto jaunesnysis mokslinis bendradarbis,
Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus direktorius*

Atnaujinant Katalikų Bažnyčios veidą Lietuvoje: Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biuras prie Jungtinių Amerikos Valstijų Katalikų Vyskupų Konferencijos¹

Santrauka. Straipsnyje aprašomas Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biuro prie Jungtinių Amerikos Valstijų Katalikų Vyskupų Konferencijos veikla. Šis biuras buvo įkurtas 1990 m., jo vadovu buvo paskirtas išskirtiniais organizaciniais gabumais pasižymėjęs Amerikos lietuvis kunigas dr. Jurgis Šarauskas; jis biurui vadovavo iki 2004 m. Publikacijoje aprašomos biuro atsiradimo aplinkybės, susikūrimo tikslai ir istorija iki 2004 m.

Nors biuro veikla geografiškai apėmė visą posovietinę erdvę, straipsnyje daugiausia aprašoma Lietuvai skirta pagalba. Pristatomi didžiausi ir gausiausiai finansuoti projektai, aptariami biuro veiklos ir pagalbos Bažnyčiai atkurti principai, paramos prioritetai.

Kadangi prelato J. Šarausko asmenybė nėra plačiai žinoma, dalis publikacijos skirta svarbiausiems jo biografijos faktams trumpai pristatyti.

Raktažodžiai: Lietuvos Katalikų Bažnyčia, Jurgis Šarauskas, Lietuvos išeivija, diaspora, nepriklausomybės atkūrimas, Katalikų Bažnyčia Jungtinėse Amerikos Valstijose, Jungtinių Amerikos Valstijų Katalikų Vyskupų Konferencija, Gediminas Jankūnas, Kęstutis Kėvalas, Kazimieras Pugevičius.

Įvadas

1990 m. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, daugelyje valstybės ir visuomenės gyvenimo sričių vyko permainos, dėl kurių jos iš sovietinių tapo vakarietiškesnės. Šalies

¹ Straipsnis parengtas pagal pranešimą, perskaitytą konferencijoje „Pasaulio lietuvių akademinė parama atgimstantiems Lietuvai“, kuri įvyko 2022 m. kovo 15 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje.

gyvenimo sferos, taip pat institucijų ir įstaigų veikla buvo atnaujinamos, o greta jų steigėsi nauji dariniai. Lig tol draustos visuomenės gyvenimo formos gavo teisę skleistis plačiau. Tokie pokyčiai buvo ryškūs ir šalies religiniame gyvenime; ne išimtis buvo ir didžiausia religinė institucija Lietuvoje – Katalikų Bažnyčia.

Sovietmečiu išgyvenusi didžiuosius represijas ir draudimus, daugiausia veikusi pogrindyje, Lietuvos Katalikų Bažnyčia turėjo prisikelti naujam gyvenimui laisvoje šalyje. Prie atsinaujinimo procesų prisidėjo išeivijos lietuviai ir kita išorės pagalba. Vienas svarbiausių indėlių į Lietuvos Katalikų Bažnyčios atsinaujinimą priklauso JAV Katalikų Vyskupų Konferencijai, kuri teikė materialinę pagalbą visai Vidurio ir Rytų Europos Katalikų Bažnyčiai, neišskiriant Lietuvos.

Straipsnis skirtas pristatyti JAV Katalikų Vyskupų Konferencijos (toliau – JAVKVK) pagalbą atsikuriančiai, atsinaujinančiai Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje po 1990 m. Nors JAVKVK, be abejonės, yra Amerikos institucija, biuro veikloje ir paramos organizavimo procese yra labai svarbus „lietuviškas“ – diasporos akcentas. Biurą įkūrė ir pirmuosius 14 metų jam vadovavo Amerikos lietuvis prelatas dr. Jurgis Šarauskas. Šis faktas leidžia JAVKVK pagalbą Lietuvai vertinti kaip sudėtinę Lietuvos išeivijos istorijos dalį, net jei Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biuro veiklos mastas gerokai peržengė Lietuvos ribas, o organizacija veikė kaip JAVKVK, o ne Lietuvos diasporos dalis.

Publikacijoje daugiau dėmesio skiriama biuro atsiradimo aplinkybėms, pagrindiniams veiklos principams ir didžiausiems nuveiktiems darbams Lietuvai. Taip pat aiškinamasi, kaip JAV katalikų hierarchai suprato ir vertino Bažnyčios padėtį Lietuvoje, kokias Bažnyčios atkūrimo galimybes matė. Kadangi, nepaisant aktyvios veiklos, J. Šarauskas platesnei visuomenei nėra gerai pažįstamas, trumpai pristatysime prelado biografiją – svarbiausius gyvenimo ir karjeros epizodus. Šio tyrimo chronologines ribas apima būtent J. Šarausko darbo metai Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biure – 1990–2004 m.

Istorikų dėmesio lietuvių diasporai netrūksta. Tyrinėjimų, kuriuose pristatoma išeivijos pagalba atsikuriančiai Lietuvai, daugėja, ir jau galima suprasti tos pagalbos mastą ir apimtį². Vis dėlto reikėtų gilesnio tyrimo ir atidesnio žvilgsnio, ypač vertinant paramos pokyčius. Dar gausu neatskleistų pasakojimų, kurie leistų geriau suprasti išeivijos indėlį į Lietuvos atsikūrimą, taip pat išeivijos pajėgiausių žmonių pasiūlymų, kur link kreipti ir kaip organizuoti politinį, ekonominį, kultūrinį gyvenimą Lietuvoje. Verta paanalizuoti, kaip užsienio lietuviai, savo sričių profesionalai, siūlė modeliuoti šalies švietimą. Šiame straipsnyje susitelkiama į tai, kokius svarbiausius dalykus jie siūlė keisti ir kur investuoti, tikintis Katalikų Bažnyčios sustiprėjimo Lietuvoje. Taip pat dar netyrinėta JAVKVK pagalba Lietuvai. Prelato J. Šarausko pavardė istoriografijoje minima vos kelis kartus, tačiau be išsamesnio pristatymo, neminimas jo darbas JAVKVK organizuojant pagalbą Lietuvai arba Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai. Paminėtina Rimos Balčiuvienės publikacija „Aiduose“ ir tinklalapyje www.bernardinai.lt, kuri buvo skirta J. Šarausko 75-ajam

² Straipsnyje naudota literatūra neplati: Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Pasaulio lietuvių istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013; Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2019 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018; Streikus, Arūnas, Kuzmickaitė, Daiva Kristina ir Šinkūnas, Vidmantas, *Iš sovietinės patirties į laisvės erdvę: vienuolijos Lietuvoje XX a. antroje pusėje*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2015; Grickevičius, Artūras, *Užsienio lietuvių vyskupas Paulius Antanas Baltakis OFM: tarnystės Bažnyčiai ir Tėvynei kelias*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018.

jubiliejui ir yra bene geriausias J. Šarausko biografijos ir veiklos pristatymas šių dienų spaudoje³.

Publikacijos pagrindinę šaltinių bazę sudaro prelado J. Šarausko archyvo dalis, kurią VDU Lietuvių išeivijos institutui perdavė kun. dr. Gediminas Jankūnas. Jame – publikacijų iškarpos, faksimilės, nuotraukos ir kita medžiaga, liudijanti J. Šarausko veiklą JAVKVK Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biure, jo asmeninio gyvenimo ir kunigystės detales. Archyvinis fondas dar pildysis: tuo metu, kai buvo rengiama ši publikacija, netyrinėta archyvo dalis kun. G. Jankūno rūpesčiu keliavo į Lietuvą Atlanto vandenyną. Taigi, atgabenama nauja medžiaga leis J. Šarausko veiklą ateityje patyrinti plačiau.

Straipsniui naudingos medžiagos yra tiriamo laikotarpio „Draugo“ dienraščio numeruose. „Drauge“ buvo publikuoti keli J. Šarausko interviu, jo paties perskaityti pranešimai, trumpi (parengti daugiausia žurnalisto Juozo Janušaičio) reportažai apie J. Šarausko kunigystės pokyčius.

Publikacijai atsirasti padėjo ir keletas interviu su gyvaisiais aptariamais istorijos liudininkais, visų pirma pokalbiai su pačiu prelatu J. Šarasku. Nors ir trumpi, jie leido geriau suprasti aptariamą temą, papildė ir atskleidė kontekstus, kurių archyvinė medžiaga negalėjo pateikti.

Labai svarbus buvo susitikimas su kun. G. Jankūnu, kuris, kaip minėta, perdavė VDU Lietuvių išeivijos institutui J. Šarausko archyvo paketą ir pats pasidalijo savo prisiminimais apie prelatą ir iš JAVKVK gautą paramą studijoms Mandelaino (*Mundelein*) seminarijoje, Čikagoje. Reiškiame padėką kun. G. Jankūnui už pagalbą aiškinant kai kuriuos temai svarbius kontekstus, įvairius su Bažnyčios administravimu susijusius reikalus. Svarbūs publikacijai buvo pokalbiai su kunigu dr. Andriumi Narbekovu ir vienuole Albina Pajarskaite, nepaprastai naudingi buvo ir pokalbiai su vienuole dr. Daiva Kuzmickaite.

Trumpa prelado Jurgio Šarausko biografija

Kaip jau minėta anksčiau, prelatas J. Šaraskas platesnei visuomenei nėra itin pažįstamas. Nepaisant jo veiklos Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biure, jis retai minimas istorijos studijose. Vis dėlto tai – išskirtinės biografijos žmogus, todėl šioje publikacijoje reikėtų bent trumpai ją pristatyti, daugiausiai dėmesio kreipiant į tuos biografijos faktus, kurie turėjo didžiausią reikšmę straipsnio temai.

J. Šaraskas gimė Vokietijoje 1945 m. Jo tėvai, vidurinės klasės tarnautojai iš Jonavos, – Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai. 1950 m. J. Šaraskas su tėvais atvyko gyventi į JAV. Kunigo šventimus gavo 1973 m. Dar iki tol pasižymėjo studijuodamas: Mandelaino universitete baigė filosofijos bakalauro, 1970 m. – viešojo administravimo magistro studijas Iliojaus technologijos institute (*Illinois Institute of Technology*), 1971 m. Mandelaino seminarijoje gavo teologijos licenciato laipsnį. Vėliau, jau būdamas kunigas, pasaulietinėse

³ Balčiuvienė, Rima, „Prelatui Jurgiui Šaraskui – 75-eri“, *Bernardinai.lt*, 2020 balandžio 2, žiūrėta 2022 sausio 10, <https://www.bernardinai.lt/2020-04-02-prelatui-jurgiui-saraskui-75-eri/>.

studijose Šiaurės vakarų universitete (*Northwestern University*) 1979 m. apgynė viešojo administravimo srities daktaro disertaciją apie parapijų vadybą ir organizavimą⁴.

1979 m., jau būdamas kunigas, J. Šarauskas laimėjo konkursą dalyvauti programoje „White House Fellowships“ ir iš 1 340 kitų kandidatų buvo išrinktas (tiems metams buvo išrinkta iš viso 16 jaunųjų talentų) dirbti Baltuosiuose rūmuose.

Baltųjų rūmų stipendininkų (angl. *White House Fellows*) programa buvo sukurta 1964 m. JAV prezidento Lyndono B. Johnsono iniciatyva. Tai – prestižinė stažuotių programa JAV, leidžianti talentingiausiems ir ambicingiausiems šalies jaunuoliams prisiliesti prie valstybės valdymo struktūros ir pažinti ją iš arčiau. Per 55 metus joje dalyvavo (skaičiuojant iki 2022 m.) daugiau nei 800 amerikiečių. Programos tinklalapyje išskiriami pasižymėję jos alumnai: 5 JAV Senato nariai, 8 kongresmenai, dešimtys aukštų valstijų pareigūnų, daugiau nei pusšimtis kariuomenės vadų, 26 universitetų rektoriai, 27-ni fakultetų dekanai, išskiriama beveik 200-tai verslo ir nevyriausybių organizacijų vadovų⁵.

Stažuotės metu J. Šarauskas dirbo Baltuosiuose rūmuose, Prezidento Jimmy'o Carterio administracijoje Valstybės departamente, valstybės sekretoriaus Politinių reikalų darbo grupėje, Rytų Europos ir žmogaus teisių skyriuje^{6, 7}. Jo užimta pozicija leido stebėti sprendimų priėmimo procesą ir dalyvauti keliuose svarbiuose užsienio politikos srityse, tarp kurių buvo departamento bendravimas su nevyriausybinių organizacijomis ir etninėmis bei religinėmis grupėmis. J. Šarauskas buvo pirmasis iš šių programą patekęs lietuvis, taip pat pirmasis katalikų kunigas ir vienas iš retai programoje dalyvavusių dvasiškių apskritai.

Išsyk po stažuotės J. Šarauskui buvo patikėta Čikagos arkivyskupijos kurijos planavimo direktoriaus pozicija; direktorius turėjo spręsti arkivyskupijos finansinius reikalus, parapijų jungimo, steigimo ir likvidavimo, taip pat parapijų klebonų veiklos vertinimo klausimus. Kitaip tariant, J. Šarausko rūpesčiu tapo neveikiančios arba sunkiai besiverčiančios parapijos, jų jungimas arba uždarymas. Tai neretai kėlė trintį su Čikagos arkivyskupijos etninėmis bendruomenėmis, įskaitant lietuvių. XX a. 9 dešimtmetyje J. Šarauskas buvo lietuvių sielovados vadovas Čikagos arkivyskupijoje. 1988 m. jis tapo Čikagos arkivyskupijos finansų tarybos nariu. Šią tarybą sudarė advokatai, bankininkai, finansininkai, verslininkai. J. Šarauskas buvo vienas iš trijų tarybai priklausiusių kunigų⁸.

Nuo 1990 m. iki 2003 m. jis buvo JAV Katalikų Vyskupų Konferencijos pagalbos Vidurio ir Rytų Europos Katalikų Bažnyčiai skyriaus vadovas⁹. Tuo metu, Čikagos arkivyskupas Josephas Bernardinas, J. Šarauskui einant dirbti į Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biurą, pažymėjo, kad šiam reikalui atiduoda vieną pajėgiausių savo kurijos narių. 1993 m. popiežius Jonas Paulius II suteikė kunigui J. Šarauskui monsinjoro, 2003 m. – garbės prelato titulą.

J. Šarauskas organizavo kardinolo J. Bernardino kelionę į Lietuvą, kitų vyskupų keliones į Centrinę ir Rytų Europą, ypatingą dėmesį kardinolas J. Bernardinas skyrė Lietuvai

⁴ „Lietuvis paskirtas Riverside St. Mary bažnyčios klebonu“, *Draugas* 191, 2004 spalio 5, 8.

⁵ *White House Fellows*, žiūrėta 2022 sausio 18, <https://whff.org>.

⁶ Janušaitis, Jurgis, „Kun. J. Šarauskas įsigijo doktoratą“, *Draugas*, 1979 rugpjūčio 24, 4.

⁷ „Priest Guards Lithuanian Interests“. By Paul A. Fisher. *Twin Circle*, 1980 balandžio 27, 20–21, Jurgio Šarausko fondas, VDU LII.

⁸ „Aplink mus“, *Draugas*, 1988 sausio 16, 8.

⁹ Janušaitis, Jurgis, „25 metai pašvęsti Dievui ir žmonėms“, *Draugas* 157 (39), 1998 spalio 31, 2.

(nuo Vilniaus, Kauno ir Telšių iki Gargždų ir Kaltinėnų) ne be J. Šarausko pagalbos. Tos kelionės buvo labai reikšmingos steigiant paramos teikimo biurą. Anot paties J. Šarausko, būtent kelionės į Lietuvą metu J. Bernardinas galutinai nusprendė kurti pagalbos biurą visam iš Sovietų Sąjungos besivaduojančiam regionui¹⁰.

Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biuro susikūrimo aplinkybės

1990 m. spalį pradėjęs veikti Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biuras pirmaisiais veiklos metais rūpinosi 11 šalių. Žlungant Sovietų Sąjungai, keičiantis geopolitiniam Europos žemėlapiui, nepriklausomų valstybių skaičius didėjo. Ši įstaiga veikia iki šiol kaip Nacionalinių rinkliavų pakomitetas. Dabar jos veikla regione apima 28 valstybes. Šiuo metu didžiausią dėmesį komitetas yra sutelkęs į pagalbą Ukrainai, o paskutinėje paskelbtoje 2020 m. ataskaitoje reikšmingiausia parama buvo teikiama Rusijos, Baltarusijos, Bosnijos ir Hercegovinos, Kroatijos Katalikų Bažnyčios projektams¹¹.

Kuriantis Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biurui, JAV Katalikų Vyskupų Konferencijoje jau veikė keletas panašaus pobūdžio biurų, pavyzdžiui, Pagalbos Pietų ir Centrinės Amerikos Katalikų Bažnyčiai biuras ir Emigrantų ir pabėgėlių pastoracijos biuras. Galima sakyti, kad JAVKVK veikloje būta pagalbos tolimiems regionams tradicijos. Vis dėlto kas skatino amerikiečius prisidėti prie Katalikų Bažnyčios atkūrimo Rytų ir Centrinėje Europoje, įskaitant Lietuvą?

Pirmąją priežastimi derėtų įvardyti bendrą Katalikų Bažnyčios misiją. Neabejotinai JAVKVK nariai suprato istorinio momento svarbą Rytų ir Centrinės Europos regiono šalims. Griūnanti ekonominė ir politinė sistema, kritę lig tol oficialiai deklaruoti idealai iš dalies reiškė ir naujų vertybių paiešką. Byrančiame sovietiniame pasaulyje iki tol pagrindžio sąlygomis veikusios religinės bendruomenės gavo galimybę elgtis laisviau ir skleistis.

JAVKVK atstovai įžvelgė galimą ir tuo metu jaustą visuomenės sutrikimą ir posovietinėse šalyse esančiai Bažnyčiai tenkančius naujus iššūkius, kurių tuometinė dvasininkija, pati ką tik gyvenusi pogrindyje ir patirianti pokyčius, galėjo ir neįveikti. Staiga išaugusį religijos populiarumą lydėjo kitų tikėjimų atsiradimas ir augimas bei laisvojo pasaulio atnešami iššūkiai. Tad visai suprantama, kodėl kai kuriuose pranešimuose galima rasti atviresnių užuominų apie „kovą dėl sielų“.

Štai kun. Anthony's Czarnecki's, 1991 m. kalbėdamas apie pokyčius ir Katalikų Bažnyčiai tenkančius iššūkius, teigė: „Per keletą laisvės mėnesių Rytų Europoje atsirado praktiškai laisva religinių gėrybių rinka, kova už sielas tapo naująja realybe“¹². Kardinolas

¹⁰ Pokalbis su prelatu Jurgiu Šarausku: nuotolinis susitikimas, garso įrašas, 2022 balandžio 26. Arūno Antanaičio asmeninis archyvas.

¹¹ JAV Katalikų Vyskupų Konferencijos tinklalapyje pateikiama 2020 m. Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai komiteto metinė ataskaita: United States Conference of Catholic Bishops, *CCEE Annual Report 2020*, 2021, žiūrėta 2022 gegužės 10, <https://www.usccb.org/sites/default/files/flipbooks/ccee-annual-report/4/>.

¹² Vertimas straipsnio autoriaus. Czarnecki, Anthony, „Recent Changes and New Challenges in Eastern Europe“, *Eastern European Apostolates Conference*, 1991, 3, Jurgio Šarausko fondas, VDU LII archyvas.

J. Bernardinas, J. Šarauskas taip pat ne kartą minėjo esamo „momento svarbą Katalikų Bažnyčiai Rytų ir Centrinėje Europoje“¹³. Taigi, istorinės galimybės buvo atpažintos ir gana aiškiai įvardytos, todėl natūraliai skatino teikti pagalbą ir stiprinti Katalikų Bažnyčią iš sovietinio jungo besikeliančiame regione.

Būdamas išeivijos istoriku, publikacijos autorius siūlo nenuvertinti JAV Katalikų Bažnyčios, kurios reikšmingą dalį sudarė ir Rytų ir Centrinės Europos šalių imigrantai arba jų palikuonys, sentimento savo bendruomenės kilmės šalims. Štai Čikagos arkivyskupijos vadovas kardinolas J. Bernardinas buvo žinomas kaip tas, kuris mielai keliavo ir rodė dėmesį valstybėms, iš kurių buvo kilę Čikagos arkivyskupijos gyventojai. Jam rūpėjo tai, kas rūpėjo jo vyskupijos gyventojams¹⁴. Etninėms JAV gyventojų katalikų grupėms buvo labai svarbu matyti JAV Katalikų Bažnyčią prisidedant prie pagalbos jų kilmės šalims. Tai nulėmė ir greitą JAVKVK apsisprendimą toliau padėti ir remti biuro veiklą.

Kardinolų delegacijos

Jau buvo paminėta, kad ypatingos reikšmės įvykis JAVKVK Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biuro istorijoje buvo 1990 m. rugpjūtį vyskupų delegacijų nuvykimas į Rytų ir Centrinės Europos šalis. Pirmoji delegacija nuvyko į Vengriją, Rumuniją ir Bulgariją; delegacijai vadovavo JAVKVK Tarptautinių ryšių komiteto vadovas arkivyskupas Rogeris M. Mahony's iš Los Andželo. Antroji delegacija nuvyko į Lenkiją, Čekoslovakiją ir Jugoslaviją; delegacijai vadovavo arkivyskupas Theodore'as E. McCarickas iš Niuarco (*Newark*)¹⁵.

Lietuvos istorijai svarbiausia buvo trečioji delegacija – 1990 m. rugpjūčio 27 d. prasi-dėjęs JAVKVK atstovų vizitas į Sovietų Sąjungą (Maskvą), Lietuvą, Latviją ir Ukrainą¹⁶. Delegacijai vadovavo Čikagos kardinolas J. Bernardinas. Kardinolą lydėjusią delegaciją su-darė JAVKVK delegacija ir Čikagos vyskupijos grupė. Bendras skelbtas kelionės tikslas – išsiaiškinti, kaip JAV katalikai galėtų pagelbėti iš Sovietų Sąjungos besivaduojantiems Ka-talikų Bažnyčios nariams.

Trečiosios delegacijos vadovai buvo kardinolas J. Bernardinas ir arkivyskupas Johnas L. May'us (Sent Luisas, Misūrio valstija). J. L. May'us tuo metu buvo JAVKVK specialaus komiteto (angl. *Ad hoc committee*) Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai pirmininkas. Juos lydėjo lietuvių išeivijos vyskupas Paulius Baltakis OMF¹⁷, Ukrainos

¹³ Šarauskas, Jurgis, “The Status of Eastern Europe”, *Eastern Europe Apostolates Conference*, 1991, 6, Jurgio Šarausko archyvas, VDU LII.

¹⁴ Pokalbis su prelatu Jurgiu Šarausku: nuotolinis susitikimas, garso įrašas.

¹⁵ Ryan, William, *Chicago Priest Named to Coordinate Church's Effort for Eastern Europe*: spaudos ryšių biuro pranešimas, 1990 rugpjūčio 30, Jurgio Šarausko fondas, VDU LII.

¹⁶ “Teams Head to Soviet Union to Explore Needs of Catholics”, *The New World* 34, 1990 August 24, Jurgio Šarausko fondas, VDU LII.

¹⁷ Likus dar mėnesiui iki kelionės, nebuvo aišku, ar vysk. P. Baltakis galės dalyvauti ekspedicijoje. Sovietų Sąjungos pareigūnai bloko vysk. P. Baltakio vizitą ir nenorėjo išduoti jam vizos. JAV Valstybės departamentas turėjo daryti spaudimą Sovietų Sąjungos pareigūnams, kad šie išduotų vysk. P. Baltakiui kelionės vizą. „Amerikos vyskupai lankysis Lietuvoje, bet vysk. Baltakis negauna vizos“, *Draugas*, 1990 rugpjūtis.

vyskupijos Konektikute vyskupas Basilis H. Lostenas, Francis Butleris iš fondo FADICA (fondai ir rėmėjai, besidomintys katalikiška veikla), Katalikų gerovės Artimuosiuose Rytuose asociacijos generalinis sekretorius Robertas Sternas ir JAVKVK sekretorius pasaulio taikai ir socialinei plėtrai Johnas J. Carras. Čikagos vyskupijos delegaciją, be kardinolo J. Bernardino ir J. Šarausko, sudarė kun. Anthony's Puchensky's, kun. Johnas Kuzinckas, kun. Jamesas P. Roache'as, kun. Anthony's Markusas, Antanas ir Marija Rudžiai¹⁸. Lietuviškasis akcentas delegacijoje akivaizdus.

Kelionėje pirmiausia apsilankyta Maskvoje, susitikta su patriarchu Aleksėjumi II, JAV ambasadoriumi Sovietų Sąjungoje ir sovietų valdžios pareigūnais¹⁹. Paskui vyкта į Lietuvą. Vėliau dalis delegacijos, vadovaujama vyskupo J. L. May'aus, nuvyko aplankyti katalikų Latvijoje ir Ukrainoje²⁰. Čikagos vyskupijos grupė kartu su kardinolu J. Bernardinu pasiliko Lietuvoje ilgesniam laikui, kad labiau susipažintų su joje susiklosčiusia padėtimi.

Kardinolo J. Bernardino delegacijos vizitas Lietuvoje prasidėjo 1990 m. rugpjūčio 27 d. Vilniuje. Vėliau kardinolas su palyda aplankė Kauną, Klaipėdą, Telšius, Gargždus, Kaltinėnus. Čikagos spaudoje buvo aprašytas svetingas kardinolo priėmimas Lietuvoje: minėtos daugiataukstantinės minios didmiesčiuose, buvo paryškinti mažų miestelių, jų mažų mediinių bažnyčių ir architektūros aukštumas siekiančių bažnyčių kontrastai, Lietuvos bažnyčios įvairiapusiškumas, bendruomenės platumas ir rezistencija sovietmečiui²¹.

Būtent Čikagos vyskupijos grupė susitelkė į ryšių su Lietuvos Katalikų Bažnyčia mezgimą. Jos aktyvus dalyvavimas misijoje argumentuotas tuo, kad Čikagos vyskupijoje yra didžiausia lietuvių bendruomenė už Lietuvos ribų²². J. Šarauskas, kalbėdamas kaip Čikagos arkivyskupijos atstovas, pažymėjo: „Norime, kad jie [Čikagos lietuviai, – A. A.] žinotų mūsų susirūpinimą ir paramą <...> norime suprasti [Katalikų Bažnyčios Lietuvoje] situaciją ir žinoti, kaip jiems padėti“²³.

Ši JAV vyskupų kelionė ypatinga ir tuo, kad tai buvo vienų aukščiausių tokio rango Katalikų Bažnyčios atstovų vizitas į Sovietų Sąjungos teritoriją po to, kai remiantis politika *glasnost* (liet. „atvirumas“) buvo paskelbta apie religijos laisvinimą. Delegacijų vizitai buvo laikomi pirmuoju JAV Katalikų Bažnyčios žingsniu organizuojant pagalbą Rytų ir Centrinės Europos katalikams. Kelionėje parengtų ataskaitų ir patirčių visuma tapo formaliau pagrindu teikti pagalbą ir įsteigti Bažnyčios atkūrimo biurą²⁴. Pirmiausia siekta nustatyti, kur pagalba reikalinga, vėliau imtasi ieškoti išteklių pagalbai.²⁵

Būtent trečiosios delegacijos vizitas laikytinas faktine ir formalia Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biuro įkūrimo pradžia. Iki vizito pagalbos reikalus kurovo vysk. J. L. May'us, minėto specialaus Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos komiteto

¹⁸ “Teams Head to Soviet Union to Explore Needs of Catholics”.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ “Bernardin Leads Visit to Lithuanian Bishops”, *Chicago Tribune*, 1990 August 26, 3, Jurgio Šarausko fondas, VDU LII.

²¹ “In Lithuania Cardinal Finds a Lasting Faith”, *Chicago Tribune*, [s. a.]: iškarpos kopija, Jurgio Šarausko fondas, VDU LII.

²² “Fr. Sarauskas Travels to the Soviet Union”, *leidinys nežinomas*, iškarpa, Jurgio Šarausko fondas, VDU LII.

²³ *Ibid.*

²⁴ “Bernardin Leads Visit to Lithuanian Bishops”.

²⁵ “Sarauskas Going to Washinton”, *The Life*, 1990 September 14, 7, Jurgio Šarausko fondas, VDU LII.

Katalikų Bažnyčiai vadovas. 1990 m. rugpjūčio 30 d. jau pranešama apie J. Šarausko paskyrimą į Vašingtoną dirbti Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biure²⁶.

Metinės rinkliavos paskyrimas

Biuras savo veiklą pradėjo tų pačių metų spalį. Kaip minėta, jo vykdomuoju direktoriumi (angl. *executive director*) buvo išrinktas J. Šarauskas. Pirmaisiais darbo mėnesiais biuras veikė remdamasis pasaulietinių katalikiškų fondų ir organizacijų parama. Neskaitant vadovo pozicijos, personalą sudarė 3 darbuotojai.

Biuro veiklos principai ir finansavimo šaltiniai buvo apibrėžti 1990 m. lapkričio 14 d. JAVKVK susirinkime Vašingtone. Svarbiausi susirinkime iškelti klausimai – metinės rinkliavos paskyrimas programos reikmėms, remiamų kraštų finansavimo principai ir biuro veikimo terminai²⁷.

Katalikų Vyskupų Konferencijos nusiteikimas buvo išskirtinai pozityvus. Slaptai balsuojant dėl visuotinės rinkliavos regionui padėti, neatsirado nė vieno, kuris būtų balsavęs prieš šią iniciatyvą. Tai nustebino ir pačius pasiūlymo rengėjus²⁸. Tokia vyskupų pozicija neturėtų būti savaime suprantama: tarp parapijų klebonų nepopuliariau skelbti papildomas rinkliavas, nes nustatytą dieną būna renkamos dvi rinkliavos ir antroji rinkliava gali sumažinti parapijos įplaukas. Dėl to iniciatyvos autoriai nerimavo, kad dalis vyskupų pasiūlymą atmes ir balsuos prieš²⁹.

Kasmetinė rinkliava reiškė, kad vieną sekmadienį per metus visose katalikų bažnyčiose Amerikoje vyks pinigų rinkliava ir tomis lėšomis bus finansuojami biuro projektai. Rinkliavos patvirtinimas yra labai svarbus šios istorijos epizodas, nes būtent kasmetinė rinkliava sudarė biuro teikiamos paramos pagrindą. Rinkliava Centrinės ir Rytų Europos Katalikų Bažnyčiai buvo suplanuota trejiems metams. Atskiru balsavimu rinkliava galėjo būti pratęsta (šios JAVKVK sprendimu – ne ilgiau kaip 5 metams); taip vėliau ir nutiko.

JAVKVK vieningo apsisprendimo priežastys buvo išsamiai aprašytos reportaže „Drauge“. Visų pirma tai – akivaizdi liūdna Katalikų Bažnyčios padėtis iš Sovietų Sąjungos besivaduojančiame, ilgus represijų dešimtmečius patyrusiame regione. Antra, didelės naudos davė asmeninis JAVKVK narių įsitraukimas ir susipažinimas su problematika tiek per oficialius, anksčiau aprašytus delegacijų vizitus, tiek asmeninėse kelionėse. Buvusias sovietinio bloko šalis aplankę vyskupai konferencijoje dalijosi savo įspūdžiais, kalbėjo oficialioms delegacijoms, siųstoms į Rytų ir Centrinę Europą, priklausę vyskupai, taip pat tie, kurie į regioną atvyko privačiai. „Drauge“ rašoma, kad bent 15 jų ir trys kardinolai kalbėjo viešai ir įtikinėjo paremti rinkliavos idėją³⁰. Svarbūs buvo įspūdžiai kardinolo J. Bernardino, kuris taip pat paminėjo, kad paramos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai reikalsams tvarkyti į Vašingtoną „išleido vieną iš Čikagos kurijos pajėgiausių narių,

²⁶ Ryan, *Chicago Priest Named to Coordinate Church's Effort for Eastern Europe*.

²⁷ „JAV vyskupai vienbalsiai už rinkliavą“, *Draugas*, 1990 lapkričio 24.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

kun. J. Šarauską³¹. Diskusijose pasisakė ir lietuvių kilmės arkivyskupas Charlesas Salatka³² (iš Oklahomos Sičio vyskupijos)³³.

Buvo patvirtintas ir paramos perdavimo mechanizmas, kuris vėliau veikė bent iki 2004 m. Finansavimas buvo skirtas atsižvelgiant į remiamų šalių Katalikų Vyskupų Konferencijų pageidavimus. 1990 m. rudenį numatyta, kad parama bus skiriama religiniam švietimui, evangelizacijai, seminarijoms steigti ir karitatyvinėms veikloms ir kad bus siekiama atkurti savarankiškas bažnytines institucijas regione. Apsispręsta, kad finansavimas nebus skiriamas bažnytiniais pastatams statyti³⁴.

Konferencijos sprendimai buvo pristatyti spaudos konferencijoje Vašingtone. Žurnalistams pasiteiravus, kiek pinigų tikėtasi surinkti rinkliavos metu, tuomet dar veikusio *Ad hoc* komiteto pirmininkas J. L. May'us atsisakė spėlioti, tačiau tuometinė praktika rodė, kad per tokią rinkliavą buvo galima surinkti net iki 10 milijonų dolerių³⁵. Paties J. Šarausko vertinimu, rinkliava „buvo populiaria, nors rinkliavos niekada nebūna populiarios. Žmonėms patiko, kad mes rūpinamės krašto, iš kurio jie kilo, Bažnyčia.“³⁶

Biuro veikla

Pagrindinė finansavimo kryptis ir biuro tikslas buvo pagalba vyskupijoms ir kitoms bažnytinėms institucijoms ugdyti ir vykdyti sielovadinę veiklą bei įvairias kitas Bažnyčios tarnystes. Darbas su žmonėmis, jų ruošimas ir ugdymas buvo keliami kaip esminiai uždaviniai, svarbesni už aprūpinimą daiktais ir pastatų statybą.³⁷

J. Šarausko pavaduotojas biure Jamesas O'Beirne'as 1993 m. interviu sakė: „Ši programa skirta padėti atstatyti Bažnyčios sielovados infrastruktūrą. <...> Tai skambi frazė, sakanti, kad mūsų investicijos skirtos labiau žmonėms nei pastatams“³⁸. „Pinigai svarbi parama“, – biuro veiklos pradžioje 1991 m. rašė J. Šarauskas, bet „mums reikia kantrių ekspertų mokyti“³⁹. 1993 m. jis spaudoje pabrėžė: „Svarbiausias poreikis yra katalikiškosios inteligentijos rengimas.“⁴⁰

1991 m. buvo finansuojami pirmieji projektai – iš viso 100 projektų už 6,5 mln. JAV dolerių visai Rytų ir Centrinei Europai. 1992 m. paramos suma siekė 7,4 mln. JAV dolerių. Finansavimo ir projektų spektras buvo labai platus: nuo milijono dolerių vertės projekto

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*

³³ *JAV lietuviai*: biografijų žinynas, t. II: N–Ž. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, 212; Oklahomos Sičio vyskupijos interneto svetainė: *Archdiocese of Oklahoma City*, žiūrėta 2022 kovo 9, <http://www.catharchdioceseokc.org>. Ch. Salatka gimė Grand Rapidse, Mičigano valstijoje.

³⁴ „JAV vyskupai vienbalsiai už rinkliavą“.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Pokalbis su prelatu Jurgiu Šarausku: nuotolinis susitikimas, garso įrašas.

³⁷ *Ibid.*; susirašinėjimas su kun. Gediminu Jankūnu, 2022 gegužės 6.

³⁸ Mullen, Peter, „Rebuilding the Church in Eastern Europe: Good News from the U.S. Catholic Conference“, *Crisis Magazine*, 1993 February 1. Kopija. Jurgio Šarausko archyvas, VDU LII.

³⁹ Šarauskas, „The Status of Eastern Europe“.

⁴⁰ Mullen, „Rebuilding the Church in Eastern Europe...“

katalikiškam radijui Lenkijoje įkurti iki modemo ir interneto ryšio pirkimo Rusijoje už 600 dolerių. Kaip ir minėta, didžiausias dėmesys buvo skirtas kunigams ir vienuoliams (-ėms) ruošti ir jų studijoms Vakarų šalių institucijose. J. O'Beirne'as kalbėjo: „Programa siekė sujungti JAV universitetus ir buvusias komunistines šalis. Rytų ir Centrinė Europa gali užpildyti klases, o JAV gali duoti mokytojus, profesorius. Biuras atliks mokyklinio autobuso vaidmenį. <...> Studentai [kurie mokysis arba mokosi JAV universitetuose arba studijų centruose] taps naujos kartos teologų pagrindu“⁴¹.

Biuro įkūrimas ir veikla padėjo išvengti didelio biurokratinio aparato (kuris net JAV katalikiškoje spaudoje aprašytas kaip *notorios*, t. y. prastai pagarsėjęs⁴²) įstaigoje, užsiimančioje daugybe procedūrų. Formaliai bet kuris fizinis arba juridinis objektas galėjo kreiptis paramos, tereikėjo vietos vyskupo patvirtinimo. Nors biuras laikėsi pozicijos, kad pats nesiikiš, nesiūlys idėjų ir prašymai finansuoti turi kilti iš pačių vyskupijų, vėliau tikrovė padiktavo kiek kitokį J. Šarauskos veiklos ir darbo scenarijų. Iš tiesų principingai laikytasi taisyklės, kad biuras svarsto tuos prašymus, kuriuos jam atsiunčia remiamos šalies Katalikų Vyskupų Konferencija. Toks pasirinkimas buvo sąmoningas: siekta sustiprinti Vyskupų Konferencijų institucinę autoritetą, sykiu skatinti aktyviau tarpusavyje bendradarbiauti pačius vyskopus⁴³. Tačiau ypač pirmaisiais metais vykusiuose susitikimuose ir privačiuose pokalbiuose J. Šarauską pasiekę pageidavimai atskleidžia, kad iš sovietinio režimo gniaužtų išsivadavę Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchai nebuvo pasirengę keisti Bažnyčios veikimo būdo, neturėjo vizijos, kur link jai derėtų eiti, kur investuoti ir ko siekti⁴⁴. Sykiu nebuvo suprastos ir galimybės, kurias gali teikti JAVKVK. Biurą pasiekiantys prašymai buvo išskirtinai kuklūs ir paprasti: pavyzdžiui, prašyta naujesnės dvasininkų aprangos⁴⁵. Pokalbyje su A. Pajarskaite sužinota, kad J. Šarauskas skundėsi, jog Lietuva galėtų aktyviau prašyti biuro paramos⁴⁶. Taigi, J. Šarauskas turėjo skatinti regiono (įskaitant Lietuvos) dvasininkijos lyderius drąsiau kreiptis paramos ir siekti įgyvendinti ambicingesnius projektus. Kai kuriais atvejais jis jiems rekomenduodavo, ko prašyti, papasakodavo, kokius paramos prašymus teikia kitų šalių vyskupai ir – ypač pradžioje – padėdavo arba patardavo, kaip prašymus parengti⁴⁷. Pavyzdys galėtų būti parama Socialinio darbo ir profesinių studijų centrui įkurti: J. Šarauskas patarė A. Pajarskaitei, kaip parengti prašymą, ko derėtų prašyti, ir nurodė, kad oficialų kreipimąsi turėtų parengti Lietuvos Vyskupų Konferencija⁴⁸.

Vėliau gautus prašymus įvertindavo pats J. Šarauskas ir jo veiklą kuruojantis komitetas, o juos patvirtindavo JAVKVK. Norėdamas suprasti posovietinėse šalyse esančios Katalikų Bažnyčios poreikius, J. Šarauskas nuolatos keliaudavo ir siekdavo asmeniškai susitikti su vyskupais, kunigais, ragindavo juos kreiptis ir teikti prašymus.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ Pokalbis su prelatu Jurgiu Šarausku: nuotolinis susitikimas, garso įrašas.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Pokalbis su Albina Pajarskaite, 2022 vasario 4, Vilnius, Arūno Antanaičio asmeninis archyvas.

⁴⁷ Pokalbis su prelatu Jurgiu Šarausku: nuotolinis susitikimas, garso įrašas.

⁴⁸ Pokalbis su Albina Pajarskaite.

JAV Katalikų Vyskupų Konferencijos parama Lietuvai

Per 15 metų visam regionui buvo skirta daugiau nei 100 mln. JAV dolerių. Iš šios sumos 8,5 mln. (8 proc. visos išdalytos paramos) JAV dolerių atiteko Lietuvai. 1990 m. lapkritį „Drauge“, greičiausiai remiantis paties J. Šarausko komentarais, rašyta: „Kiek pinigų atiteks Lietuvos Katalikų Bažnyčiai, priklausys nuo daugelio veiksnių, kurių bene svarbiausias bus, kiek ir kokios šalpos Lietuvos vyskupų konferencija prašys“⁴⁹. Vėliau pats prelatas J. Šarauskas įvertino, kad Lietuvai skirta parama yra „Labai didelis procentas tokiai mažai šaliai“⁵⁰.

Lietuvių kunigų ir vienuolių teologijos studijoms užsienyje: JAV, Italijoje (Romoje) ir kitose šalyse finansuoti buvo skirta apie 1,5 mln. JAV dolerių⁵¹. Pirmosios stipendijos 1992 m. atiteko Dovilei Macikėnaitei ir Gintautui Vaitoškai studijuoti magistrantūroje Jono Pauliaus II šeimos ir santuokos instituto filiale Vašingtone⁵², mokytis Amerikos katalikų universitete Vašingtone galėjo Telšių vyskupijos kunigai Antanas Lapė ir Sigitas Žilyš⁵³, taip pat tuometiniai seminaristai Kęstutis Kėvalas (dabar Kauno arkivyskupas)⁵⁴, kun. Žydrūnas Kulpys⁵⁵ ir kun. dr. Andrius Narbekovas⁵⁶. Apie 2000 m. Mandelaino seminarijoje Čikagoje mokėsi kunigas G. Jankūnas⁵⁷. Čia išvardyti vien studijavusieji JAV (tikėtina, kad sąrašas nevisas); dalis lietuvių kunigų tęsė mokslus Italijoje (Romoje), Austrijoje – jų studijas taip pat finansavo JAVKVK.

Panašu, kad nemažai žmonių studijavo arba gavo JAVKVK paramą, nežinodami, kas yra pagrindinis jų rėmėjas ir iš kur gaunama lėšų. JAV studijavę kunigai, studentai ir klierikai turėjo galimybę susipažinti su pačiu J. Šarausku, pajusti jo rūpestį, nemažai žinojo apie šią programą ir biuro veiklą. Studijavusieji kitose šalyse galėjo to ir nesužinoti, nes studentus stažuotėms atrinkdavo šalių vyskupijos, o Paramos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biuras tarpininkavo vyskupijoms ir studijų centrams.

Priimančios institucijos – seminarijos ir universitetai patys nuspręsdavo, ką daryti su studentais, kaip jiems studijuoti. Kai kuriais atvejais pastarųjų galimybes studijuoti nulemdavo ir pokalbis su priimančios institucijos atstovu⁵⁸. J. Šarauskas, kaip programos vadovas, į šį procesą nesikišdavo⁵⁹. Kun. G. Jankūnas prisiminė vieną gana aiškų J. Šarausko „reikalavimą“ – po studijų būtinai grįžti gyventi ir dirbti į Lietuvą.

Greta paramos studijoms užsienyje, programa finansavo didžiąją dalį šalies katechetinių ir šeimos centrų biudžeto. Ji taip pat buvo pagrindinis Socialinio darbo ir profesinių studijų

⁴⁹ „JAV vyskupai vienbalsiai už rinkliavą“, *Draugas*, 1990 lapkričio 24.

⁵⁰ Prelato, kanauninko, daktaro Jurgio Šarausko paskaita sendraugių ateitininkų stovykloje „Dainavoje“, 2006 liepa, Jurgio Šarausko archyvas, VDU LII.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Mullen, „Rebuilding the Church in Eastern Europe...“

⁵³ Balčiuvienė, „Prelatui Jurgiui Šarauskui – 75-eri“.

⁵⁴ Pokalbis su vysk. Kęstučiu Kėvalu, 2021 gegužės 26, Kaunas.

⁵⁵ Balčiuvienė, „Prelatui Jurgiui Šarauskui – 75-eri“.

⁵⁶ Pokalbis su kun. Andriumi Narbekovu: nuotolinis susitikimas Kaunas–Molėtai, 2022 vasario 9, Arūno Antanaičio asmeninis archyvas.

⁵⁷ Pokalbis su kun. Gediminu Jankūnu, 2022 sausio 4, Krekenava, Arūno Antanaičio asmeninis archyvas.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

centro Vytauto Didžiojo universitete finansuotojas. Iki 2004 m. katalikiškos spaudos centrai Lietuvoje gavo apie 500 tūkst. JAV dolerių paramos. Finansinė parama buvo skirta Telšių, Kauno, Vilniaus seminarijoms, jų reikmenims ir kompiuteriams, skirtiems jų bibliotekoms⁶⁰.

Vietoje išvadų

Prelatas J. Šarauskas, ypatingos kvalifikacijos ir išskirtinių organizacinių gabumų žmogus, buvo paskirtas vadovauti Pagalbos Rytų ir Centrinės Europos Katalikų Bažnyčiai biurui prie JAVKVK ir jame dirbo daugiau nei 13 metų. Per tą laiką daugiau nei 100 mln. JAV dolerių buvo išdalyta regiono Katalikų Bažnyčiai. Parama buvo skiriama siekiant paruošti naują kunigų ir teologų kartą, pasirengusią dirbti laisvame pasaulyje, bei sustiprinti bažnytines institucijas ir jų tarpusavio ryšį.

8,5 mln. JAV dolerių buvo skirta Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje atnaujinti, iš kurių bent 1,5 mln. – kunigų, klierikų ir teologijos studentų studijoms užsienyje. Greta to, buvo finansuojamos seminarijų bibliotekos, katechetinės, karitatyvinės veiklos, Socialinio darbo ir profesinio studijų centro kūrimas Vytauto Didžiojo universitete, gausiai paremtos Lietuvos katalikiškos spaudos programos.

Lietuvos ir kitų regiono šalių finansavimas vyko per vietos Katalikų Vyskupų Konferencijas. Programos finansavimas rėmėsi kasmetine rinkliava JAV Katalikų Bažnyčioje, kurios metinės pajamos siekdavo apie 6,5 mln. JAV dolerių.

Literatūra

Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Pasaulio lietuvių istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

Balčiuvienė, Rima, „Prelatui Jurgiui Šarauskui – 75-eri“, *Bernardinai.lt*, 2020 balandžio 2, žiūrėta 2022 sausio 10, <https://www.bernardinai.lt/2020-04-02-prelatui-jurgiui-sarauskui-75-eri/>.

Grickevičius, Artūras, *Užsienio lietuvių vyskupas Paulius Antanas Baltakis OFM: tarnystės Bažnyčiai ir Tėvynei kelias*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018.

JAV lietuviai: biografijų žinynas, t. II: N–Ž. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, 212.

Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2019 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018.

Streikus, Arūnas, Kuzmickaitė, Daiva Kristina ir Šinkūnas, Vidmantas, *Iš sovietinės patirties į laisvės erdvę: vienuolijos Lietuvoje XX a. antroje pusėje*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2015.

United States Conference of Catholic Bishops, *CCEE Annual Report 2020, 2021*, žiūrėta 2022 gegužės 10, <https://www.usccb.org/sites/default/files/flipbooks/ccee-annual-report/4/>.

⁶⁰ J. Šarausko pranešimas Ateities studijų savaitgalį, 2006 liepa, Jurgio Šarausko archyvas, VDU LII.

RENEWING THE FACE OF THE CATHOLIC CHURCH IN LITHUANIA: THE CONTRIBUTION OF MONSIGNOR JURGIS ŠARAUSKAS

Summary. In 1990 the U.S. Conference of Catholic Bishops (USCCB) founded the Bureau for Help to the Catholic Church of Eastern and Central Europe and appointed Monsignor Jurgis Šarauskas, a Lithuanian-American priest known for his distinctive organizational abilities, as its head. He served in this capacity until 2004. The article discusses the circumstances of the Bureau's appearance and its envisaged goals as well as its history up to 2004.

Although the geographic bounds within which the Bureau was active embraced the whole of the post-Soviet world, the article mostly describes the assistance that was rendered to Lithuania. It presents the major and most generously financed projects, the principles governing the Bureau's activities and the aid accorded to the rejuvenation of the Catholic Church in Lithuania as well as the priorities of the help extended.

Since the personality of Monsignor Šarauskas is not widely known, the article also briefly describes the most important aspects of his biography.

Keywords: Catholic Church in Lithuania, Jurgis Šarauskas, Lithuanian diaspora, restoration of independence, U.S. Catholic Church, Gediminas Jankūnas, Kęstutis Kėvalas, Kazimieras Pugevičius.

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

Humanitarinių mokslų daktarė,

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja

Vytauto Didžiojo universiteto profesūros likimai: iš okupuotos Lietuvos į laisvus Vakarus

Santrauka. Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) vardas yra įrašytas ne vienoje 1918 m. Lietuvos valstybingumą atkūrusių ir tvirtinusių mokslo, kultūros ir visuomenės veikėjų biografijų. 1944 m. vasarą, kai vienus okupantus keitė kiti, kai naciai traukėsi iš Lietuvos, o sovietai antrą kartą ruošėsi okupuoti Lietuvą, pastarųjų sugrįžimas, primenantis pirmosios sovietų okupacijos tragiškas patirtis, privertė ir VDU profesūrą trauktis iš Tėvynės į laisvus Vakarus. Pasitraukusieji kelių mėnesių arba kelių metų gyveno deportuotųjų asmenų (DP, angl. *displaced persons* – perkeltieji asmenys) stovyklose Vokietijoje ir Austrijoje, prieglobstį rado Prancūzijoje, Danijoje, Italijoje, Norvegijoje. Vėliau, karui dar tebevyksant arba jau pasibaigus, dažnas jų išvyko į JAV, Kanadą, Australiją, Didžiąją Britaniją.

Straipsnyje pristatomi VDU mokslininkai, kurie ir pasitraukę iš Lietuvos tęsė akademinę veiklą, dirbo Vakarų Europos, JAV, Azijos, Australijos universitetuose. Per jų likimus siekiama parodyti, ar ir kaip VDU profesūrai pavyko išvirtinti laisvojo pasaulio akademinėje erdvėje, susikurti lietuviško mokslo nišą. Chemikai, inžinieriai, architektai, biologai, medikai, literatai, istorikai, tęsdami mokslinius tyrimus ir dėstydami universitetuose, institutuose, dirbdami biuruose, tuo pat metu reiškėsi lietuvių išeivijoje, jos organizacijose, sambūriuose, spaudoje, įvairioje kultūrinėje veikloje.

Raktažodžiai: Vytauto Didžiojo universitetas, profesūra, lietuvių išeivija.

1919 m., Lenkijai užėmus Rytų Lietuvą ir todėl Vilniaus universitetui tapus nepasiekiamam, Kaune pradėjo kurtis naujas mokslo židinys. Kelių metų aukštosios mokyklos idėją apibrėžė privačia iniciatyva išlaikomi Aukštieji kursai. Jų pagrindu 1922 m. vasario 16 d. (tokia Lietuvai svarbia mėnesio ir dienos data pabrėžiant šio įvykio reikšmę) buvo įsteigtas Lietuvos universitetas. 1930 m. atskiru Lietuvos Vyriausybės įstatymu paskelbus „teesie“¹, universitetas buvo pavadintas Vytauto Didžiojo universitetu (toliau – VDU). Jo vardas yra

¹ „Lietuvos universiteto vardo įstatymas“, *Vyriausybės žinios* 330 (1930), 1.

įrašytas ne vienoje, o gal ir daugumoje 1918 m. Lietuvos valstybingumą atkūrusių ir tvirtinusių mokslo, kultūros ir visuomenės veikėjų, aprašytų enciklopedijose, biografijų. Ne vienoje tų biografijų yra įrašytas ir trumpinys „DP“ (angl. *displaced persons* – perkeltieji asmenys), reiškiantis, kad Antrojo pasaulinio karo metais pasitraukusieji iš Lietuvos į Vakarų kelis mėnesius arba kelis metus gyveno deportuotųjų asmenų stovyklose Vokietijoje ir Austrijoje, prieglobstį rado Prancūzijoje, Danijoje, Italijoje, Norvegijoje. Vėliau, karui dar tebevykstant arba jau pasibaigus, dažnas jų išvyko į JAV, Kanadą, Australiją, Didžiąją Britaniją. Žinomiausi į Vakarų pasitraukusios VDU profesūros vardai yra šie: chemikas Adolfas Damušis (1908–2003)² dėstė Detroito universitete, buvo Polimerų tyrimo instituto vicedirektorius (JAV); istorikas Zenonas Ivinskis (1908–1971)³ dirbo Baltijos šalių tyrimo institute, buvo jo direktorius, dėstė Bonos universitete (Vokietijoje); rašytojas Vincas Krėvė-Mickevičius (1882–1954)⁴ dėstė Pensilvanijos universitete (JAV); geografas Kazys

² Adolfas Damušis (1908–2003; iki 1939 m. Domaševičius) – chemikas, daktaras (1940), Lietuvos pasipriešinimo sovietų ir nacių Vokietijos okupaciniams režimams veikėjas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikas (1964), Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaras (1997), Inžinierių ateitininkų korporacijos „Grandis“ įkūrėjas (1932). 1934 m. baigė VDU Technikos fakultetą, jame dirbo, nuo 1940 m. buvo Neorganinės chemijos katedros vedėjas, 1942–1943 m. – Technologijų fakulteto (po 1943 m. kovo veikė nelegaliai) dekanas. 1937–1938 m. specializavosi Vokietijos, Čekoslovakijos, Suomijos cemento fabrikuose. 1939 m. parengė cemento fabriko Skirsnemunėje projektą, pagal kurį Naujojoje Akmenėje buvo pastatyta gamykla. 1941 m. vadovavo Lietuvių aktyvistų fronto kariniam štabui Kaune, buvo vienas iš Birželio sukilimo organizatorių ir vadovų, Lietuvos laikinosios vyriausybės pramonės ministras, vienas iš Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto organizatorių, 1943–1944 m. – vicepirmininkas. 1944–1945 m. buvo nacių suimtas ir kalinamas Vokietijoje. Buvo Lietuvos rezistencijos buvusių politinių kalinių sąjungos (1945) vienas iš kūrėjų ir vadovų. 1947 m. apsigyveno JAV. 1947–1957 m. dirbo bendrovėje „Sherwin-Williams“ Klivlande, 1957–1973 m. – chemijos bendrovėje „BASF Wyandotte“ Detroite. 1973–1983 m. – Detroito universiteto profesorius, Polimerų tyrimo instituto vicedirektorius. 1946–1952 m. – Ateitininkų federacijos vyriausiasis vadas, 1957–1964 ir 1977–1983 m. – tarybos pirmininkas. 1947–1950 ir 1966–1969 m. – „Lietuvių fronto bičiulių“ pirmininkas. 1948–1954 m. – Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos vicepirmininkas, 1954–1955 m. – pirmininkas. 1957 m. įsteigė JAV lietuvių jaunimo stovyklą „Dainava“, kelis metus jai vadovavo. 1997 m. grįžo į Lietuvą. Vasiliauskienė, Aldona, „Adolfas Damušis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/adolfas-damusis/>.

³ Zenonas Ivinskis (1908–1971) – istorikas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikas (1933), Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys (1941), istorijos mokslų habilituotas daktaras (1934). 1929 m. baigė Lietuvos universiteto (VDU) Teologijos-filosofijos fakultetą, 1929–1932 m. studijavo Miuncheno ir Berlyno universitetuose, pastarajame universitete 1932 m. apgynęs disertaciją gavo daktaro laipsnį. 1933–1943 m. dirbo VDU, vadovavo Visuotinės istorijos katedrai. 1940 m. – Vilniaus universiteto profesorius. 1941 m. įsteigė VDU Filosofijos fakultetą, iki 1942 m. pabaigos ėjo jo dekanu pareigas. 1941 m. buvo įsitraukęs į pasipriešinimą sovietų okupaciniam režimui. 1944 m. pasitraukęs į Vokietiją, ėmėsi visuomeninių reikalų: vadovavo Savišalpos komisijai prie Lietuvių sąjungos Berlyne, 1945–1947 m. Tiubingene buvo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus vyriausiosios valdybos narys, 1947–1949 m. dėstė lietuvių gimnazijose Niurtingene ir Švabijos Gmiunde (*Schwäbisch Gmünd*). 1949 m. persikėlęs į Romą, dirbo Vatikano archyvuose. 1955–1956 m. dirbo Baltijos šalių tyrimo institute, buvo instituto vedėjas. 1963–1971 m. buvo pakviestas eiti profesoriaus pareigas Bonos universitete, jame dėstė. Kelių monografijų, straipsnių autorius. Gudavičius, Edvardas, „Zenonas Ivinskis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/zenonas-ivinskis/>.

⁴ Vincas Krėvė-Mickevičius (1882–1954) – rašytojas, visuomenės ir politikos veikėjas, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys (1941), Latvijos universiteto garbės daktaras (1938), Romos akademijos narys korespondentas. 1898 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, 1904 m. Lvovo ir Kijevo universitetuose studijavo filologiją; pastarąjį baigė 1908 m. 1918–1920 m. dirbo Lietuvos konsulu Azerbaidžane. 1920 m. buvo Lietuvos švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos sekretorius. Nuo 1922 m. dėstė Lietuvos universitete (VDU), profesorius, 1925–1927 m. buvo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas. 1922–1924 m. – Lietuvos šaulių sąjungos pirmininkas. 1924 m. – Lietuvių tautininkų sąjungos pirmininkas. 1929–1940 m. – Lietuvių draugijos SSRS tautų kultūrai pažinti vienas iš vadovų. 1939–1940 m. – Lietuvių rašytojų draugijos pirmininkas. 1940 m. birželį–rugpjūtį – vadinamosios

Pakštas (1893–1960)⁵ dėstė Kalifornijos universitete (JAV); botanikas Konstantinas Regelis (1890–1970)⁶ dėstė Ženevos (Šveicarijoje), Graco (Austrijoje), Bagdado (Irake), Kabulo (Afganistane), Izmiro (Turkijoje) universitetuose; filosofas Vladimiras Šilkarskis (1884–1960)⁷ dėstė Bonos universitete (Vokietijoje). Jie tęsė akademinę veiklą, dirbo Vakarų Europos, JAV, Azijos universitetuose, o koks likimas kitų VDU dėstytojų, kurie pasitraukė iš okupuotos Tėvynės ir, stabtelėję arba apsistoję juos priėmusiose šalyse, neapsiribojo vien amatininkų darbu ir tylia buitimi.

Apie VDU, jo fakultetus, dėstytojus, studentus ir jų sambūrius yra paskelbta ne viena monografija, straipsnis, dokumentų rinkinys, taip pat proginių leidinių⁸. Kai kurie iš jų,

Liaudies vyriausybės ministro pirmininko pavaduotojas ir užsienio reikalų ministras. 1940–1943 m. dėstė Vilniaus universitete, buvo vienas iš Lietuvos mokslo akademijos steigėjų. 1944 m. pasitraukė į Austriją. 1947 m. išvyko į JAV, Pensilvanijos universitete dėstė slavistiką. Rašė prozas, dramos kūrinius, redagavo įvairius leidinius, spaudą. Stonys, Juozas ir Tamošaitis, Mindaugas, „Vincas Krėvė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/vincas-krerve/>.

- 5 Kazys Pakštas (1893–1960) – geografą, visuomenės veikėjas, daktaras (1923), Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys (1926). 1914 m. išvyko į JAV, 1916–1918 m. buvo Tautos fondo generalinis sekretorius. Studijavo Valparaiso ir Lojolos universitetuose. 1918 m. baigė Fordhamo universitetą Niujorke. 1919–1923 m. Fribūro universitete (Šveicarijoje) studijavo ekonomiką, geografiją, geologiją, geofiziką, apgynė disertaciją. 1923–1924 m. – laikraščio „Darbininkas“ (Bostone), 1924–1925 m. – laikraščio „Draugas“ (Čikagoje) redaktorius. 1925–1939 m. dėstė Lietuvos universitete (VDU), nuo 1931 m. – Gamtos ir matematikos fakulteto Geografijos katedros vedėjas. 1934 m. – jo iniciatyva įkurtos Lietuvos geografų draugijos pirmininkas. 1928–1931 m. dėstė Latvijos universitete. 1939–1941 m. dėstė Kalifornijos universitete, kitose JAV mokyklose. 1941 m. Čikagoje įkūrė Lietuvių kultūros institutą, iki 1943 m. jam vadovavo. 1951 m. įkūrė Lituanistikos institutą, vadovavo jo Geografijos ir Tarptautinių santykių skyriams. 1954–1957 m. dirbo Kongreso bibliotekoje Vašingtone (JAV). Parašė mokslo leidinių, straipsnių, dalyvavo mokslinėje ir visuomeninėje veikloje. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Kazys Pakštas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/kazys-pakstas/>.
- 6 Konstantinas Regelis (1890–1970) – botanikas, filosofijos daktaras (1921). 1912 m. baigė Sankt Peterburgo universitetą. 1919–1921 m. dėstė Tartu universitete, 1922–1940 m. – Lietuvos universitete (VDU), profesorius (1922). 1923 m. įkūrė Kauno botanikos sodą, jam vadovavo. 1940 m. išvyko į Ženevą. 1940–1967 m. su pertraukomis (1943–1944 m. buvo grįžęs į Lietuvą) dėstė Ženevos (Šveicarijoje), Graco (Austrijoje), Bagdado (Irake), Kabulo (Afganistane), Izmiro (Turkijoje) universitetuose. 1952–1955 m. – Bagdado universiteto profesorius. „Konstantinas Regelis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/konstantinas-regelis/>.
- 7 Vladimiras Šilkarskis (1884–1960) – filosofas, daktaras (1917). 1910 m. baigė Maskvos universitetą. 1914–1919 m. dėstė Tartu universitete, 1919–1920 m. – Vilniaus universitete, 1924–1940 m. – Lietuvos universitete (VDU), profesorius (1918). 1940 m. pasitraukė į Vokietiją. 1946–1949 m. dėstė Bonos universitete. Filosofijos mokslo veiklą ir straipsnių autorius. „Vladimiras Šilkarskis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/vladimiras-silkarskis/>.
- 8 Akmenytė, Vilma, „Studentų latvių korporacija „Sidrabenia“ Vytauto Didžiojo (Lietuvos) universitete ir Lietuvos latvių bendruomenėje 1927–1938 m.: tapatumo skirtumai“, *Kauno istorijos metraštis* 8 (2007), 187–218; Aleksandravičius, Egidijus, „Vytauto Kavolio Vytauto Didžiojo Universiteto atkūrimo versija“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 83–99; Dapkutė, Daiva, „VDU garbės doktoratas – išeivijos istorikui kunigui Vincui Valkavičiui“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1 (2005), 198–205; Kuodys, Modestas, „Vytauto Didžiojo universiteto perspektyvų refleksija Lietuvos viešojoje erdvėje 1939–1940 m.“, *Kauno istorijos metraštis* 15 (2015), 95–111; Lasinskas, Povilas, *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius: Vaga, 2004; *Lietuvos universiteto tapsmas (1916–1922 m.): dokumentų rinkinys*, sud. K. Raškauskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022; Petraitytė, Asta, „Visuomeninės tradicijos: VDU profesūra įvairių draugijų veikloje (iki 1940 m.)“, *Akiračiai* 3 (2008), 1, 12; *Savu keliu: V. D. Universiteto stud. ateitininkų sąjunga, 1922–1932*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto studentų ateitininkų sąjunga, 1932; Šimanavičius, Mantas, „1922–1940 m. universitetas Lietuvoje, kaip pilietinės visuomenės židinys“, *Kauno istorijos metraštis* 15 (2015), 63–93; *Studentas šaulys: V. D. universiteto studentų šaulių kuopa: 1925–1935*. Kaunas: V. D. u-to studentų šaulių kuopos leidinys, 1935; Vaičiūnas, Vytautas Steponas ir Jončys, Faustas, „Atkurtojo Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete istorinis kontekstas“, *Soter* 38 (66)

taip pat biografinės monografijos, mokslo ir pažintiniai straipsniai, spaudos leidiniai, žiny-
nai, enciklopedijos, interneto puslapiai, įvairūs bibliografiniai įrašai (pateikiami toliau
esančiose nuorodose ir literatūroje) padėjo siekti tikslo – atskleisti iš Lietuvos pasitrauku-
sios VDU profesūros likimus ir atsakyti į straipsnyje keliamus klausimus: ar ir kaip jiems
pavyko įsitvirtinti laisvojo pasaulio akademinėje erdvėje, susikurti savą lietuvišką nišą?

Remiantis naujausia knyga „Pirmoji lietuviška alma mater: trumpa klasikinio univer-
siteto Kaune istorija“⁹, parašyta istoriko Antano Kulakausko,

<...> 1922 m. Universitete dirbo 102, 1930 m. – 222 nariai. Iš 1939 m. dirbusių 230 mokslo
personalo narių 109 priklausė vyresniojo, o 121 – jaunesniojo mokslo personalo sandui. Tais
metais dar dirbo 46 pagalbiniam mokslo personalui priskirti asmenys. <...> Iki 1940 m. į
užsienio stažuotes po studijų Kaune buvo išsiųsti 108 jaunuoliai.¹⁰

Tad pasitelkus reikšminius žymenis „dirbo VDU“ ir „mokėsi VDU-dirbo VDU“ buvo
atrinktas ir peržiūrėtas ne vienas šimtas biografijų. Iš jų buvo atidėtos į šalį tos biografijos,
kurios turėjo reikšminį žymenį „liko Lietuvoje“¹¹. Kiti atrankos žymenys buvo „Kada?“ ir
„Kur?“ – iki Antrojo pasaulinio karo pradžios, iki sovietų okupacijos, iki nacių okupacijos,
iki sovietų reokupacijos, iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos – VDU dėstytojas išvyko
arba pasitraukė iš Lietuvos ir kur išvyko, kėlėsi, (ne)dirbo ir kur mirė. Paminėsime, kad
kelios dešimtys dėstytojų ramiai išėjo anapilin dar iki arba per Antrąjį pasaulinį karą¹².

(2011), 53–61; Vaisvalavičienė, Kristina, „Strateginės partnerystės linkmėmis: VDU letonikos centrai – 10 metų“, *Darbai ir dienos* 44 (2005), 277–279; Veilentienė, Audronė, „Vytauto Didžiojo universitetas nacių okupacijos me-
tais ir antinacinė rezistencija“, *Kauno istorijos metraštis* 16 (2016), 195–217; Venclauskas, Linas, „Mažųjų tautų“
nacionalizmo ekspertas – VDU garbės daktaras“, *Darbai ir dienos* 48 (2007), 327–328; *Vytautas Magnus University*,
red. A. Strunga. Kaunas: Vytautas Magnus University, Vilnius: Versus aureus, 2014; *Vytauto Didžiojo universitetas: atmintis, žmonės, idėjos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008; *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*, red. k.: E. Aleksandravičius ir kiti. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002; *Vytauto Didžiojo universitetas, 1922–1997*, sud. R. Balynienė, J. Misevičienė ir R. Penkauskienė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidybinė grupė, 1997; *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos katalikų mokslo akademijos septynias-dešimtmetis*, sud. J. Čepinskis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993.

⁹ Kulakauskas, Antanas, „Pirmoji lietuviška alma mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija“. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2022.

¹⁰ *Ibid.*, 74.

¹¹ Pažymėsime, kad būta ir tokių atvejų, jog profesoriai gimė JAV ir, atvykę į Lietuvą, dirbo VDU, „liko Lietuvoje“, čia toliau dėstė. Pavyzdžiui, Vytautas Andrius Graičiūnas (1898–1952) gimė Čikagoje, ten studijavo universitete, baigė karo aviacijos mokyklą, taip pat mokėsi Čikagos technologijų institute, nuo 1935 m. dirbo VDU, buvo vadybininkas, vadybos mokslo pradininkas, termino „menedžmentas“ autorius. 1945–1948 m. taip pat dėstė VDU, vėliau buvo sovietų okupantų suimtas, kalinamas, žuvo Sibire.

¹² Inžinierius Vladas Aglinskas (1878–1926), kunigas, istorikas Antanas Alekna (1872–1930), kalbininkas Andrius Ašmantas (1906–1941), filologas, istorikas Pranas Augustaitis (1883–1941), gydytojas, psichiatras Juozas Blažys (1890–1939), gydytojas, chirurgas Hansas Boitas (1876–1934), kunigas, muzikologas Teodoras Brazys (1870–1930), kalbininkai Franzas Brenderis (1894–1938), Kazimieras Būga (1879–1924), veterinarijos gydytojas Jonas Jurgis Bulota (1855–1942), chemikas Filipas Butkevičius (1887–1934), inžinierius Povilas Čechavičius (1858–1935), gydytojas, chirurgas Jonas Čeponis (1895–1935), gamtininkas Leonas Čeraška (1896–1934), kunigas, prelatas Blažiejus Čėsnyš (1884–1944), gydytojas Juozas Ciplijauskas (1887–1943), inžinierius Feliksas Dobkevičius (1872–1940), teisininkas Pranas Dovydaitis (1886–1942), romanistas Vladas Dubas (1887–1937), architektas Vladimiras Dubeneckis (1888–1932), kalbininkas Mykolas Duryš-Durickis (1887–1933), mikrobiologas Leonas Gogelis (1869–1937), inžinieriai Vasaris Visarijonas Gorodeckis (1873–1940), Silvestras Grinkevičius (1871–1942), teisininkas Povilas Gronskis (1883–1937), istorikas Jonas Yčas (1880–1931), inžinierius Platonas Jankauskas

Didžiosios universiteto netektys buvo mirus rektoriams gydytojui, oftalmologui Petruui Avižoniui (1875–1939)¹³, chemikui, fizikui Vincui Čepinskiui (1871–1940)¹⁴, teisininkui Mykolui Pijui Romeriui (1880–1945)¹⁵, chemikui Jonui Šimkui (1873–1944)¹⁶, filosofui Stasiui Šalkauskiui (1886–1941)¹⁷.

Atrenkant duomenis buvo atsižvelgta į po 1940 m. buvusią Vytauto Didžiojo universiteto ir Vilniaus universiteto istoriją *sumaištį*. 1939 m. spalį buvo atgautas Vilnius, todėl 1940 m. sausį pradėta perkelti fakultetus iš Kauno į Vilnių. Tai buvo tarsi „vidinė akademinė migracija“, neperžengusi valstybės sienų. Visai kita situacija buvo 1944 m. vasarą, kai vienus okupantus keitė kiti, kai naciai traukėsi iš Lietuvos, o sovietai antrą kartą okupavo Lietuvą. Sovietų sugrįžimas priminė pirmosios jų okupacijos tragiškas patirtis (suėmimus, kalinimus, trėmimus, sušaudymus) ir nulėmė mokslo žmonių emigraciją. Tačiau chronologinių ribų atskaitos tašku čia pasirenkama pirmosios sovietų okupacijos data – 1940 m. birželio 15 d., nes po to kai kurios VDU mokslininkų, dėstytojų, studentų biografijų chronologijos staiga baigiasi lakoniška eilute: „dalyvavo pasipriešinime“, „buvo pogrindyje“, „žuvo sovietų lageryje“, „žuvo gete“, „žuvo nacių stovykloje“, „mirė kalėjime“, „sušaudytas“, „buvo ištremtas į Sibirą“, „likimas nežinomas“. Iš kelių dešimčių paminimi šie: karinio parengimo dėstytojas, Lietuvių aktyvistų fronto generalinio štabo majoras Vytautas Bulvičius (1908–1941; sovietų suimtas, išvežtas į Gorkį, ten kalintas ir sušaudytas)¹⁸; inžinierius Juozas Milvydas, po 1937 m. baigtų studijų Technikos fakultete¹⁹ pakviestas dirbti jame asistentu (1914–1941; žuvo 1941 m. Birželio sukilime)²⁰; Teisės fakulteto lektorius

(1860–1941), teisininkas Aleksandras Jaščanka (1877–1934), chemikas Petras Juodakis (1872–1940), gydytojai Antanas Jurgeliūnas (1872–1943), Povilas Kairiūkštis (1868–1932), teisininkas, rašytojas Antanas Krikščiukaitis-Aišbė (1864–1933), botanikas Jurgis Kuprevičius (1897–1941), gydytojas, chirurgas Vladas Kuzma (1892–1942), gamtininkas Mikalojus Kvašinas-Samarinas (1887–1935), inžinierius Artūras Henrikas Lange'ė (1884–1932), teisininkas Petras Leonas (1864–1938), kunigas, poetas Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932), teisininkas Vladas Mačys (1867–1936), kunigas, sociologas Antanas Maliauskis (1877–1941), ekonomistas Alfonsas Moravskis (1868–1941), kunigas, vertėjas Jurgis Narjauskas (1876–1943), veterinaras Elijošius Nonevičius-Nonys (1863–1931), gydytojas Petras Radzickas (1864–1931), egiptologė Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė (1885–1941), architektas Mykolas Songaila (1874–1941), inžinierius Tadas Šulcas (1880–1940), geologas Marijonas Tomašauskas (1868–1926), kunigas, istorikas Jonas Totoraitis (1872–1941), kunigas, rašytojas Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933), gydytojas, psichiatras Viktoras Vaičiūnas (1896–1945), Liudas Vailionis (1886–1939), gydytojas Vaclovas Viršila (1871–1929), archeologas, etnografas Eduardas Volteris (1856–1941).

¹³ „Petras Avižonis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/petras-avizonis/>.

¹⁴ Mačionis, Zenonas, „Vincas Čepinskis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/vincas-cepinskis/>.

¹⁵ Maksimaitis, Mindaugas, „Mykolas Pijus Römeris“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/mykolas-pijus-romeris/>.

¹⁶ „Jonas Šimkus“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-simkus/>.

¹⁷ „Stasys Šalkauskis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/stasys-salkauskis/>.

¹⁸ Jankauskas, Juozas, 1941 m. birželio sukilimas Lietuvoje: pagrindiniai sukilimo organizatoriai, vadovai, ryšininkai ir pasiuntiniai. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2010, 266.

¹⁹ 1940 m. rugsėjo 1 d. VDU Technikos fakultetas buvo padalytas į du – Technologijos ir Statybos fakultetus.

²⁰ Nakas, Algimantas, „Birželio sukilimo didvyrio gimimo šimtąsios metinės“, *Vakarų ekspresas*, 2014 birželio 20, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://ve.lt/naujienos/visuomene/sociumas/birzelio-sukilimo-didvyrio-gimimo-simtosios-metines-1205933>; Norkevičius, Julius, „Birželio sukilimo kovose“, *Mokslo Lietuva* 12 (456) (2011), 6.

Jonas Masiliūnas, nuo 1939 m. lapkričio iki 1940 m. birželio buvęs susisiekimo ministru (1899–1942; sušaudytas Pukšos lageryje, Archangelske)²¹; 1922–1940 m. teisę dėstęs Simonas Beliackinas (1874–1944; žuvo Osvencime)²²; 1922–1940 m. psichologiją dėstęs gydytojas psichiatras Vladimiras Lazersonas (1889–1945; sušaudytas Dachau)²³; matematikas Ruvinas Lakovskis (1900–1941; sušaudytas Paneriuose)²⁴; romanistas Dovydas Viktoras Michelis (1902–?; žuvo Kauno gete)²⁵; semitologas Nachamanas Šapira (1894–1943; žuvo Kauno IX forte)²⁶, sovietų suimti, nuteisti, kalinti, ištremti ir tremtyje mirę arkivyskupas, teologijos ir filosofijos profesorius Mečislovas Reinys (1884–1953)²⁷, matematikas, pulkininkas Pranas Lesauskis (1900–1942)²⁸, teisininkas Antanas Tamošaitis (1894–1940)²⁹, kunigas, filosofas Izidorius Tamošaitis (1889–1943)³⁰, istorikas, politikas Augustinas Voldemaras (1883–1942)³¹, nacių ir sovietų kalintas gydytojas, chirurgas Benjaminas Zacharinas (1887–1954)³². Kokia Lietuvos istorija, tokie ir VDU profesūros likimai...

Neabejotina, kad ir šių, ir kitų neišvardytųjų likimai privertė jų kolegas iš VDU nuspręsti trauktis iš okupuotos Lietuvos į laisvus Vakarų. Dauguma peržiūrėtų biografijų tų, kurie spėjo pasitraukti iš Tėvynės iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos, turi du bendrus bruožus. Pirmasis – tai, kad VDU profesūra masiškai traukėsi iš Lietuvos 1944 m., t. y. artėjant antrajai sovietų okupacijai³³, ir ši data čia nuolat akcentuojama; antrasis

²¹ Tamošaitis, Mindaugas, „Masiliūnas, Jonas“, *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, red. Č. Juršėnas, sud. A. Ragauskas ir M. Tamošaitis. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2007, 371–372.

²² Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Simanas Beliackinas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/simonas-beliackinas/>.

²³ Bubnys, Arūnas, „Taikos psichologas, karo medicinas ir Dachau kalinys“, *XXI amžius*, 2017 kovo 24, žiūrėta 2022 kovo 2, http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2017/03/24/likim_01.html.

²⁴ Kubilius, Jonas, *Matematika Lietuvos aukštosiose mokyklose 1921–1944 metais*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015, 72.

²⁵ „Žydų gimnazija dėstomąja lietuvių kalba“, *Žinytas*, žiūrėta 2002 kovo 5, <https://kaunas.mvb.lt/kaunozydai/encyclopedia.php?place=zgimnazijalt&panos=83>.

²⁶ Šimkutė, Simona, „Nachamanas Chaimas Šapira ir žydų kultūros studijos nepriklausomoje Lietuvoje“, *Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės paveikslas*, sud. ir moks. red. A. Andrijauskas. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų centras, 2013, 531–543, 557–558.

²⁷ Pavalkis, Viktoras, „Arkivyskupas Mečislovas Reinys Vilniuje (1940–1947)“, *Aidai* 2 (1974), 56–63.

²⁸ Kubilius, *Matematika Lietuvos aukštosiose mokyklose 1921–1944 metais*, 83.

²⁹ Nukankintas kalėjime Kaune, kitais duomenimis – kalėjime Maskvoje. Anušauskas, Arvydas ir Sviderskytė, Gražina, *XX amžiaus slaptieji archyvai: dvylika istorijos detektyvų*. Vilnius: Versus aureus, 2008, 31.

³⁰ „Izidorius Tamošaitis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/izidorius-tamosaitis/>.

³¹ „Augustinas Voldemaras“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/augustinas-voldemaras/>.

³² „Benjaminas Zacharinas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/benjaminas-zacharinas/>. Būta atvejų, kai ir po 1945-ųjų grįžusieji iš tremties arba įkalinimo vietų į Lietuvą taip pat tęsė mokslinę arba tik profesinę veiklą. Kitiems grįžusiems išsigelbėjimu tapo kelių užsienio kalbų mokėjimas, leidęs imtis vertimų, dar kitiems dirbti neleidė sveikata.

³³ Tuo metu pasitraukusiųjų iš Lietuvos suskaičiuojama nuo 60 000 iki 70 000 ir daugiau. Bartusevičius, Vincas, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*. Vilnius: Versus aureus, 2012, 28–34; Damušis, Adolfas, *Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940–1959 metais*, 2-oji pataisyta laida. Kaunas: ab,

bruožas – tai, kad VDU profesūra pasitraukė į Vakarų, dažniausiai į Vokietiją, pavyzdžiui, rektorius (1939–1944 m. Vilniaus universiteto rektorius), lietuvių literatūros istorikas Mykolas Biržiška (1882–1962). Taigi iš dešimties iki Antrojo pasaulinio karo pabaigosėjusiųjų VDU rektoriaus pareigas pusė jų, kaip jau buvo išvardyta, išėjo amžinybėn, Lietuvoje liko rektoriai, chemikai Pranas Jodelė (1871–1955)³⁴ ir Antanas Purėnas (1881–1962)³⁵. Dar 1939 m. iš Lietuvos į Romą išvyko rektorius, vyskupas Pranciškus Petras Būčys (1872–1951)³⁶, 1944-aisiais, kaip minėta, M. Biržiška, 1945-aisiais – inžinierius Julijonas Gravrogas (1885–1968; pasitraukęs į Vokietiją, mokytojavo Detmoldo lietuvių gimnazijoje; 1946–1949 m. – Pabaltijo universiteto profesorius; persikėlė į JAV; kelių išradimų autorius)³⁷. Būta išimčių: kai kurie pirmiausia pasitraukė į Austriją, paskui – į Vokietiją, pavyzdžiui, energetikos inžinierius, firmos „Siemens“ atstovas Lietuvoje Aleksandras Putrimas (1886–1945), aušrininkas, gydytojas, humanitarinių ir teisės mokslų daktaras Jonas Šliūpas (1861–1944). Abiem jiems Vokietija nebuvo svetinga: A. Putrimas žuvo sunkvežimio avarijoje³⁸, o J. Šliūpą, Berlyne turėjusį per radiją sakyti kalbą Amerikos lietuviams, ištiko širdies smūgis³⁹. Keliavęs per Vokietiją, Portugaliją, Brazilijoje mirė teisininkas, politikas, VDU ir Vilniaus universiteto garbės daktaras Martynas Yčas (1885–1941), dr. J. Šliūpo dukters Hypatijos vyras⁴⁰. Sudėtinga atsakyti į klausimą, kurio VDU fakulteto profesūra turėjo daugiau priežasčių emigruoti ir emigravo, tačiau galima užtikrintai teigti, kad tai buvo ir vyresnio amžiaus, ir jauni kolegos. Svetur apsipratusi su dipukiška aplinka, atsisakiusi minties, kad „greit grįšim“, VDU profesūra ėmėsi sau įprastos veiklos, nors ir ne įprastomis sąlygomis.

Lietuvių, gyvenusių DP stovyklose, likimai yra sulaukę ne vienos monografijos, šaltinių publikacijos, atsiminimų. Juose atsiveria visa panorama, kaip didžioji inteligentijos dalis, intelektualai, aktyvūs visuomenininkai per kelis DP stovyklose praleistus metus rūpinosi švietimu, t. y. steigė darželius, mokyklas, taip pat universitetą. Tiesa, kai kurie dėl itin garbaus amžiaus ir prastos sveikatos negalėjo dirbti, pavyzdžiui, gydytojas, aušrininkas, Medicinos fakulteto dekanas, profesorius Juozas Bagdonas (1866–1956; „Štai šitas garbingas asmuo senatvėje, svetimų okupantų išguitas iš tėvynės, kuriai jis ištikimai tarnavo per visą savo amžių, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, vėliau į Austriją. 1951 m. atvyko į JAV ir vargo senelių prieglaudoje Clevelande“⁴¹). Vis dėlto keli motyvai – mažėjančios viltys greitai grįžti į Lietuvą, prasmingos veiklos ieškojimas ir šalia auganti jaunoji karta, kurią bet

1990, žiūrėta 2022 kovo 2, <http://www.partizanai.org/failai/html/lietuvos-aukos.htm>.

³⁴ *Profesorius Pranas Jodelė (1871 02 13–1955 12 08)*, red. J. Kubilius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. Rektoriaus sūnus Julius Jodelė 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, vėliau – į JAV; inžinierius, profesorius. Kojelis, Juozas, „A. A. Julius Jodelė“, *Dirva* 6 (2000), 10.

³⁵ Baltrušis, Romualdas, „Antanas Purėnas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 5, <https://www.vle.lt/straipsnis/antanas-purenas/>.

³⁶ *Vysk. P. P. Būčio atsiminimai*, sud. Z. Ivinskis, red. J. Vaišnora. Chicago, Ill.: Lietuviškos knygos klubas, 1966.

³⁷ „Prof. Julius Gravrogas“, *Tėviškės žiburiai* 9 (944), 1968 vasario 29, 7; Stražinskas, Juozas, *Profesorius Julijonas Gravrogas: tylos kalba*. Kaunas: Technologija, 2013.

³⁸ *Lietuvos energetika iki 1944 m.*, t. VI, sud. V. Šaduikis. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2017, 350.

³⁹ Šliūpas, Vytautas Jonas, *Tėvas, kokį aš prisimenu*. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 2000, 160.

⁴⁰ „Mirė Dr. Jonas Šliūpas“, *Dirva* 9, 1945 kovo 2, 1.

⁴¹ „Penkiasdešimt slapyvardžių autorių atsisveikinant. Aušrininką prof. J. Bagdoną palaidojus“, *Dirva* 25, 1956 birželio 21, 3.

kokiomis sąlygomis būtina lavinti, – skatino veikti. Tad 1946 m. lietuvių profesūra kartu su tokio paties likimo kolegomis iš Latvijos ir Estijos, padedant UNRRA (angl. *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* – Jungtinių Tautų paramos ir atkūrimo administracija) ir Roberui C. Riggle’iui („Kaip žinoma, prie universiteto kūrybos begaliniai daug yra prisidėjęs amerikietis mokslininkas prof. Robert C. Riggle, kuris UNRRA Akademinio patarėjo titulu, ir toliaus padeda universiteto darbams.“⁴²), britų kuruojamoje zonoje Vokietijoje, Hamburge, įkūrė Pabaltijo universitetą⁴³. Organizacinį komitetą sudarė Latvijos universiteto profesorius, fizikas Fricis Gulbis (1891–1956)⁴⁴, Tartu universiteto (Estijoje) profesorius, kalbininkas Juulius Mägiste’ė (1900–1978; *Mälson*), kurį vėliau pakeitė taip pat Tartu universiteto profesorius, daktaras, astrofizikas Ernstas Julius Ōpikas (1893–1985) ir teisininkas, profesorius Vladas Stanka (1884–1968; Vladimiras Stankevičius)⁴⁵. Pirmuoju Pabaltijo universiteto prezidentu buvo išrinktas F. Gulbis, rektoriais – ekonomistas, istorikas, Latvijos universiteto profesorius Edgars Dunsdorfas (1904–2002), estų rektoriumi – prof. E. J. Ōpikas, lietuvių rektoriumi – ekonomistas, profesorius Vitas Manelis (1910–1965; 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. – į JAV; 1949–1955 m. dirbo Čikagos universiteto Tyrimų institute, tarnavo Taikos korpusu)⁴⁶. Universitete dėstęs M. Biržiška (kartu su juo dirbo ir brolis VDU dėstytojas, profesorius, matematikas Viktoras Biržiška (1886–1964)) labai tiksliai apibūdino situaciją: „Mokome čia ir mokomės labai sunkiomis sąlygomis – „Iš Vilniaus baroko“ nukritę į Hamburgo Zoo – barakus. Mokomės daugiausiai svetima kalba – nuo nacių laikų gerokai mums apkartusia.“⁴⁷ Po dviejų semestrų universitetas buvo perkeltas už 25 km nuo Hamburgo į Pinebergą (*Pinneberg*). Remiantis pačių universiteto steigėjų surinktais duomenimis „apie Vokietijoje esantį Lietuvos aukštųjų mokyklų personalą“, iš 164 ordinarinių ir ekstraordinarinių profesorių, docentų ir privatdocentų, adjunktų, vyresniųjų ir jaunesniųjų asistentų, laborantų buvo 32 medicinos, 29 technikos, 38 filosofijos ir humanitarinių mokslų atstovai⁴⁸. Vis dėlto per visus universiteto gyvavimo metus iš jame dirbusių 193 dėstytojų tik 57 buvo lietuviai. Tokį „Lietuvių dėstytojų neaukštą nuošimtį sąlygojo tai, kad nemažai jų, gyvendami kitose zonose, vengė sunkių kelionių pokario Vokietijoje, o keltis į Britų zonoje esantį Hamburgą nenorėjo dėl ten buvusių blogesnių gyvenimo sąlygų.“⁴⁹ Paminėtina, kad universitete studijavo 2 006 studentai, jį baigė 16 lietuvių, 53 latviai ir 7 estai⁵⁰. 1949 m. rugsėjo 30 d., studentams persikeliant arba pasirinkus studijuoti kituose Vokietijos universitetuose, emigruojant toliau į Vakarų ir todėl mažėjant studentų skaičiui, Pabaltijo

⁴² LAIC, „Apie Baltiečių universitetą“, *Tėvynė* 29, 1946 liepos 19, 1.

⁴³ Riggle, Robert C., „Pabaltijo universitetas“, *Scientiae et artibus* 1, 1946 gegužės 25, 1–2.

⁴⁴ „Gulbis, Fricis“, *Ar Aizputi un novadu saistitie. Biografiska vardnica*, žiūrėta 2022 kovo 15, <http://vardnica.aizpute.lv/18-personas-g/224-gulbis-fricis>.

⁴⁵ Tupčiauskas, Algirdas, „Pabaltijo šalių universitetas Hamburge – Pinneberge: žvilgsnis iš 45 metų atstumo“, *Aidai* 3 (1991), 206–211.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Biržiška, Mykolas, „Nuo Vilniaus baroko iki Hamburgo barakų“, *Scientiae et artibus* 1, 1946 gegužės 25, 5.

⁴⁸ Tupčiauskas, „Pabaltijo šalių universitetas...“

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Barškėtienė (Barsketis), Eugenija, „Baltų universiteto įkūrimo penkiasdešimtųjų metų“, *Dirva* 10, 1996 kovo 14, 6, 10.

universitetas buvo uždarytas. Jo idėjas perėmė Baltijos šalių tyrimo institutas, įsteigtas prie Bonos universiteto:

Mokslinė veikla, pradėta Pabaltijo Universitete, po jo uždarymo nenutrūko. Dar 1949 m. kovo 12 d. Detmolde buvo įsteigtas Baltų Institutas (Baltisches Forschungsinstitut), kuriam buvo perduota Universiteto biblioteka, archyvas, nedidelė spaustuvėlė ir lėšos, o pirmuoju pirmininku buvo išrinktas prof. Vladas Stanka. Vėliau šis institutas persikėlė į Bonną.⁵¹

Trejus metus veikęs Pabaltijo universitetas nebuvo „VDU išėivijoje“, nors jame ir dirbo buvusi jo profesūra, nes universitetas (tai patvirtina ir jo pavadinimas) buvo ne tik lietuvių, bet ir latvių bei estų. Buvusios VDU profesūros jame buvo mažiau nei trečdalis.

Dar keli iš okupuotos Lietuvos pasitraukę buvę VDU dėstytojai dirbo kitame, taip pat UNNRA globotame Miuncheno universitete (jis geografiškai nutolęs nuo Hamburgo priešinga kryptimi). 1946–1947 m. jame dėstė inžinieriai, profesorius Jonas Kuodis (1903–1983; pasitraukęs į JAV, dirbo inžinerinių statinių projektavimo bendrovėje) ir hidrologas, profesorius Steponas Kolupaila (1892–1964; išvyko į JAV „1948 m. Notre Dame universiteto, Indianoje kviečiamas“⁵², jame įkūrė hidraulikos laboratoriją). Atkreiptinas dėmesys, kad ne vienas buvęs VDU dėstytojas į JAV atvykdavo kviečiamas konkrečios aukštosios mokyklos, o tai užtikrino darbą, socialinį stabilumą, mokslinę karjerą. Tai iliustruoja ir žinutė 1948 m. lietuvių spaudoje:

Atvyko 65 lietuviai tremtiniai iš Europos: Prof. Aleksandras Mačiūnas su žmona Leokadija ir vaikais Nijole ir Jurgiu laikinai apsistojo New Yorke. <...> Prof. Vytautas Petraitis, su žmona Ona ir dukra Viktorija apsistojo Quincy College, Quincy, Ill. Jis atvyko kolegijos kviečiamas ir tuojau pradės darbą savo specialybėje <...> Atvykusius pasitiko giminės ir draugai, tarp kurių matėsi <...> ir Gen. Kon. attache A. Simutis padėjo atvykusiems su formalumais.⁵³

Šių dienų enciklopedijose ir žinynuose apie citatoje minimus asmenis skelbiama: „temperamentingas“ profesorius A. Mačiūnas (1902–1954; 1938–1944 m. dirbo VDU kartu su anksčiau minėtais kolegomis inžinieriais, taip pat buvo firmos „Siemens“ atstovas Lietuvoje⁵⁴) 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, dirbo JAV kariuomenės dalinyje, įrenginėjo elektrines, dėstė Hanau pabėgėlių kursuose, o 1948 m. persikėlęs į JAV dirbo projektavimo firmoje, dėstė Niujorko koledže. Jo sūnus Jurgis Mačiūnas tapo dailininku, judėjimo „Fluxus“ pradininku. Inžinierius, profesorius V. Petraitis (1897–1988), studijavęs Rusijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, 1941–1944 m. dėstė VDU, buvo Elektrotechnikos katedros vedėjas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, ten dėstė Augsburgio Aukštojoje technikos mokykloje. Kvinsio (Quincy) koledže (JAV) prof. V. Petraitis dėstė kelis metus,

⁵¹ Tupčiauskas, „Pabaltijo šalių universitetas...“

⁵² Viliamas, Vladas, „Prof. Steponas Kolupaila“, *Aidai* 5 (1964), 241–243; Gimbutas, Jurgis ir Danys, Juozas Vincencas, *Steponas Kolupaila*. Chicago, Ill.: Akademinės skautijos leidykla, 1974.

⁵³ L. G. K., „Atvyko 65 lietuviai tremtiniai iš Europos“, *Dirva* 18, 1948 gegužės 7, 2.

⁵⁴ *Lietuvos energetika iki 1944 m.*, 118.

vėliau dirbo projektavimo bendrovėje. Citatoje paminėtas diplomatas Anicetas Simutis⁵⁵ (1909–2006) yra pažymėjęs:

Lietuvos okupacijos pasėkoje Jungtinės Amerikos Valstybės gavo porą šimtų lietuvių profesorių, kurių netoli šimto ir dabar dėsto įvairiuose Amerikos universitetuose, gavo apie tris šimtus medicinos daktarų ir netoli penkių šimtų inžinierių ir kitokių sričių specialistų. <...> Prieš pirmąjį pasaulinį karą iš keturių šimtų tūkstančių atvykusių lietuvių nebuvo nė vieno profesoriaus, buvo tik šeši gydytojai, aštuoniolika inžinierių ir ant pirštų suskaitomas skaičius kitokių profesijų asmenų, o šiaip visa lietuvių ateivių masė buvo juodadabiai, kurių didžioji pusė nemokėjo nei rašyt nei skaityt.⁵⁶

Lietuvos diplomato ne be pasididžiavimo pasakyti žodžiai paryškina šaltojo karo metų lietuvių išeivijos dar vieną bendrą bruožą: tai buvo išsilavinusi tautinė mažuma, kuriai teko dirbti ir akademinį, ir juodą darbą ir kuri nebuvo našta ją priimančioms šalims. Dažno to meto lietuvių anketoje buvo įrašytas ir VDU vardas, kurio nereikėjo „ieškoti su žiburiu“, nes buvo ta pati karta, tie patys persipynę likimai. Pavyzdžiui, diplomato A. Simučio žmonos Janinos Čiurlytės-Simutienės (1917–2003), kuri taip pat mokėsi VDU, tėvas Jurgis Čiurlys (1881–1959) 1922–1944 m. buvo VDU dėstytojas, profesorius, inžinierius. Pasitraukęs į Vakarus, J. Čiurlys dėstė minėtame Pabaltijo universitete („Du draugai, gyvenę studentais viename kambary Petrapilyje, po daugelio metų vėl susimetė į vieną kambarėlį Pinneberge – tuose kukliuose profesūrai skirtuose barakuose. Jurgis [Čiurlys] ir Julius [Gravrogkas] vėl turėjo progos kalbėtis įvairiais klausimais“)⁵⁷, buvo Mechanikos fakulteto dekanas, o 1947 m. gruodį išvykęs į JAV kelis metus dėstė Fort Veino (*Fort Wayne*) koledže Indianoje. Sutrikus sveikatai, jis apsigyveno Niujorke. Ten Fordhamo universitete ilgus metus dėstė buvęs VDU dėstytojas, teisininkas Konstantinas Račkauskas (1905–1972)⁵⁸, kuris, 1944 m. pasitraukęs į Paryžių, dėstė aukštesniojoje tarptautinėje mokykloje; vėliau jis išvyko į JAV.

Tie buvę VDU dėstytojai, kurie negalėjo dirbti universitetuose, gyveno kitose zonose, kitose DP stovyklose, buvo geografiškai toli nuo Hamburgo, Pinebergo, Miuncheno arba Augsburgio (čia veikusios Aukštosios technikos mokyklos direktorius buvo Alfonsas Jurskis (1894–1966), kuris, persikėlęs į JAV, dėstė Templio universiteto Technikos institute), steigė lietuviškas gimnazijas, dėstė mokyklose, rengė lietuviškų mokyklų programas ir leido vadovėlius. Pirmiausia reikėtų paminėti kelių vadovėlių autorių Igną Malėną⁵⁹ (1900–1980; Malinauskas), Vasario 16-osios gimnazijos Vokietijoje direktorių (1954–1957), biologą,

⁵⁵ A. Simutis 1931–1935 m. studijavo VDU, ekonomikos mokslus tęsė ir baigė Kolumbijos universitete Niujorke; 1936–1991 m. dirbo Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke, 1991–1994 m. – Lietuvos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius JTO; 1953 m. parengė ir išleido „Pasaulio lietuvių žinyną“.

⁵⁶ Petraitytė-Briedienė, Asta, *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone*. Vilnius: Versus aureus, 2014, 148.

⁵⁷ Yla, Stasys, *Dievas sutemose*. Torontas: Tėviškės žiburiai, 1964, 250–251.

⁵⁸ „Prof. dr. Konstantinas Račkauskas“, *Tėviškės žiburiai* 10 (1153), 1972 kovo 9, 4.

⁵⁹ Ignas Malėnas studijavo VDU, tobulinosi Vokietijoje, Hamburgo universitete, 1935–1940 m. buvo VDU Teologijos-filosofijos fakulteto asistentas, 1941–1944 m. – Pedagogikos katedros vedėjas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1945–1949 m. vadovavo Rėgensburgo (*Regensburg*) lietuvių gimnazijai ir Šeinfeldo (*Scheinfeld*) lietuvių gimnazijai. 1947–1949 m. buvo Tarptautinės pabėgėlių organizacijos Mokslo ir meno komisijos pirmininkas. 1949 m. apsigyveno JAV. Rengė programas lituanistinėms mokykloms, 1961 m. išleido elementorių.

daktarą Vladą Litefskį⁶⁰ (1909–1971), 1941–1944 m. VDU dėščiusį kalbininką Leonardą Dambriūną (1906–1976; 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. – į JAV, dėstė Fordhamo universitete). Visų ir neišvardysime, bet privalu paminėti bent kelis ir VDU, ir JAV universitetuose dėščiusius profesorius. Matematikas, profesorius Otonas Edmundas Stanaitis (1905–1997) mokytojavo Hanau stovykloje, o 1949 m. atvykęs į JAV dėstė Šv. Olafo koledže Norfilde (*Northfield*). Pasitraukęs iš Lietuvos, po stažuotės Paryžiuje, Lui Pastero institute Kanados, Monrealio (*Montreal*) universitete dėstė gydytojas, virusologas, profesorius Vytautas Pavilanis (1920–2006). Ekonomistas, daktaras Pranas Padalskis (1911–1971) po stažuotės Sorbonos universitete grįžo į Lietuvą, tapo Laikinosios vyriausybės nariu, dalyvavo pagrindžio veikloje, 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos ir per Austrijos ir Vokietijos pabėgėlių stovyklas dar 1946 m. išvyko į JAV. Dėstė Detroito, Arizonos universitetuose, dirbo radijo stotyje „Amerikos balsas“. 1965 m. į geriausių JAV išradėjų dešimtuką buvo išrinktas inžinierius Algirdas Leonas Nasvytis (1910–1981), 1934–1943 m. dėstęs VDU. Kitais metais, kaip ir daugelis, pasitraukė į Vokietiją, dėstė Berlyno aukštojoje technikos mokykloje, kurioje dar prieš karą pats studijavo. 1950 m. persikėlęs į JAV, A. L. Nasvytis dirbo keliose bendrovėse ir dėstė Klivlando valstybiniame universitete ir Case'o technologijos institute. Matematikas, profesorius Česlovas Masaitis (1912–2007) VDU dirbo vos trejus metus, į Vokietiją pasitraukė 1944 m., į JAV – 1949 m. Jis dėstė tuometiniame Nazareto koledže (dabar Spaldingo universitetas), vėliau Lousvilio, Kentukio, Tenesio, Delavero, Merilando universitetuose, balistinių tyrimų laboratorijoje Aberdyne (*Aberdeen*). Inžinierius Juozas Gabrys (1897–1963), kaip ir jo kolegos iš VDU, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, dėstė UNNRA universitete Miunchene. 1949 m. atvykęs į JAV, jis dėstė Masačusetso, Daltono universitetuose. Sovietų terorą patyręs Ignas Končius (1886–1975) 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. – į JAV, dirbo Tafto universiteto Fizikinių tyrimų laboratorijoje.

Patys gambiausi į Tėvynę negrižę profesoriai buvo kviečiami atvykti ir dėstyti universitetuose: ne paslaptis, kad Antrojo pasaulinio karo metais ir po jo vyko *protų medžioklė*. VDU profesūrai praverė ir užmegztos pažintys su užsienio šalių diplomatais, anuomet rezidavusiais Kaune. Pagalbos ranką ištiesdavo ir buvę kolegos. Paminėtinas kalbininkas, profesorius Alfredas Sennas (1899–1978), kuris 1922–1930 m. dėstė VDU Teologijos-filosofijos fakultete, vėliau – Humanitarinių mokslų fakultete, o išvykęs į JAV dirbo Jeilio, Viskonsino, Pensilvanijos universitetuose, vadovavo pastarojo universiteto Baltų ir slavų filologijos skyriui. „Dr. A. Sennas stengėsi taip pat medžiagiškai padėti į Sibirą ištremtiems lietuviams ir, prasidėjus imigracijai į Ameriką, gauti darbą kalbininkams ir rašytojams, pvz., V. Krėvei, A. Saliui, V. Maciūnui ir kt.“⁶¹ A. Senno pastangomis įkurtame Baltų ir slavų studijų skyriuje „daktaratus yra įsigiję dr. V. Jaskevičius, S. J., dr. K. Ostrauskas, dr. W. R. Schmalstiegas, dr. B. Vaškelis ir kiti.“⁶² Pažymėsime, kad kunigo Vlodo Kazimiero Jaskevičiaus rūpesčiu Fordhamo universitete buvo įkurtas Lituanistikos institutas.

⁶⁰ Vladas Litefskis 1938 m. baigė VDU, šiame universitete dėstė. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, mokytojavo Greveno, Blombergo, Augustdorfo lietuvių gimnazijose. 1957 m. išvyko į JAV, dirbo Ilinojaus universiteto Mikrobiologijos skyriuje.

⁶¹ Masionis, Antanas, „Dr. Alfred Senn“, *Aidai* 9 (1974), 386.

⁶² Klimas, Antanas, „Prof. A. Senno dviguba sukaktis (45 metai kalbotyros baruose)“, *Aidai* 10 (1964), 435–441. Bronius Vaškelis (1922–2021) – literatūrologas. 1944 m. jis pasitraukė iš Lietuvos, studijavo Toronto ir Pensilvanijos universitetuose, dėstė Lafajeto koledže ir Ilinojaus universitete. 1993–1996 m. – VDU rektorius, VDU garbės profesorius (1998).

Tad atkreiptinas dėmesys į dar vieną VDU profesūros likimuose įrašytą detalę – Litu-
anistikos centrus, institutus. Jie buvo steigiami šiaurės ir anapus Atlanto, juose dirbo buvusi
VDU humanitarinių mokslų profesūra. Pavyzdžiui, Česlovas Grincevičius (1913–1994;
Viačeslavas Grincevičius; VDU studijavo pedagogiką, literatūrą, teatrologiją, knygotyrą,
šiam universitete dirbo; 1944 m. pasitraukė į Vakarų, Austrijoje vadovavo ir dėstė lietu-
vių liaudies universitete), sekant enciklopedijų eilutėmis, 1949 m. išvyko į JAV, 1959–
1967 m. vadovavo Cicero aukštesniajai lituanistinei mokyklai Čikagoje ir joje dėstė, 1967–
1986 m. dėstė Pedagoginiame lituanistikos institute Čikagoje, 1968–1969 m. – Cicero
lietuviškų studijų institutui. Kalbininkas, profesorius Petras Jonikas (1906–1996), baigęs
VDU ir jame dėstęs, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Uždarius Pabaltijo universitetą, išvyko
į JAV, dėstė Čikagos universitete, jame įsteigė Lituanistikos institutą, buvo vienas iš tyrėjų.
Profesorius, kalbininkas Antanas Salys (1902–1972), studijavęs VDU, Leipzigo ir Hambur-
go universitetuose (Vokietijoje), dėstęs VDU ir Vilniaus universitete, buvęs Lietuvių kal-
bos instituto direktorius, taip pat buvo priverstas pasitraukti iš Lietuvos. 1944–1946 m. jis
dėstė Greifswaldo ir Tiubingeno universitetuose, o išvykęs į JAV dirbo Pensilvanijos uni-
versitete, dėstė slavistiką ir baltistiką⁶³. Po A. Salio mirties jo kolega profesorius P. Jonikas
surinko ir suredagavo keturis kalbininko raštų tomus. Kitaip tariant, buvo sukuriama
darbo vietos ir akademinio lygmeniu puoselėjama lietuvių istorija, kultūra, kalba; Tėvynėje
tai buvo užgniauziama, slopinama⁶⁴.

Beje, skaitant įvairius archyvinis šaltinius į akis krenta vienas išskirtinis DP stovyklo-
se buvusių lietuvių, tarp jų ir VDU profesūros, prašymas: atsiųskite žodyną, žodynų. Reikia
pasakyti, kad kalbų mokėjimas (anglų, taip pat rusų, lotynų, prancūzų, vokiečių) buvo ir
išsigelbėjimas⁶⁵, ir būtinybė įsikuriant, prisitaikant svečioje šalyje, ir privalumas, nes bus
darbo jei ne universitete, tai bent Vašingtono Kongreso bibliotekoje. Kitaip tariant, biblio-
teka buvo dar viena buvusios VDU profesūros veiklos *niša*. Toliau pateiksime kelis pavyz-
džius. Uždarius Pabaltijo universitetą, netrukus į JAV išvykęs jau minėtas V. Stanka apsi-
stojęs Vašingtone, dirbo Kongreso bibliotekoje. Ten pat dirbo ir teisininkas, kultūros
istorikas, ilgametis VDU Teisės, Filosofijos, Humanitarinių mokslų fakultetų dėstytojas,
profesorius V. Biržiška (1884–1956), kuris 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, dirbo Pabaltijo
universitete, 1949 m. išvyko į JAV ir 1951–1953 m. dirbo Kongreso bibliotekos konsultan-
tu⁶⁶. Prie šio sąrašo pridėdama teisininko Domo Krivicko (1905–1999) likimo istorija: bu-
vęs Lietuvos užsienio reikalų ministerijos tarptautinės teisės ekspertas, VDU profesorius,
daugelio Lietuvos tarptautinių derybų dalyvis 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, dėstė Pabal-
tijo universitete, 1949 m. išvyko į JAV ir 1950 m. persikėlė į Vašingtoną⁶⁷:

⁶³ Velyvis, K., „Leidžiami Antano Salio raštai“, *Dirva* 37, 1980 rugsėjo 18, 6.

⁶⁴ „Bolshevikai nemėgo Nepr. Lietuvos lituanistų. Todėl nei Skardžiaus, nei Salio, nei Joniko darbų jie nepublikavo. Tuo būdu naujosios lituanistų kartoms okupuotoje Lietuvoje nevise anų mokslininkų darbai yra žinomi ar priei-
nami. <...> Tikime, neužilgo pasirodys profesorius Antano Salio Raštai Vakarų bibliotekose. O svarbiausia, jie
išsirikiuos Vilniaus Universitete prie K. Būgos ir J. Jablonskio Rinktinių Raštų, okupuotoje Lietuvoje išleistų, ir
praturtins Lituanistikos lobyną.“ *Ibid.*

⁶⁵ Verta prisiminti ir iš sovietų kalėjimų ir tremties grįžusius buvusius VDU dėstytojus – teisininką Tadą Petkevičių
ir istoriką Petrą Klimą, kurie galėjo imtis ir ėmėsi vertėjo darbo.

⁶⁶ Žukas, Vladas, *Gyvenimas knygai. Vaclovas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 2012.

⁶⁷ Gustaitytė-Krivickienė, Gražina, „Dr. Domui Krivickui 85 metai“, *Draugas* 244, 1991 gruodžio 15, 4.

Pasitvirtinus žiniai, kad teisininkas persikėlė per Atlantą, ne be Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone užtariamojo žodelio, dr. D. Krivickas įsidarbino Kongreso bibliotekoje kaip konsultantas tarptautinės teisės klausimais ir čia praleido 24 metus.⁶⁸

Kongreso bibliotekoje taip pat dirbo, kaip minėta, prof. K. Pakštas, tautosakininkas Jonas Balys (1909–2011; 1934–1935 m. dėstė VDU, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, dėstė Pabaltijo universitete, 1948 m. išvyko į JAV), fizikas Juozas Petras Andriušis (1902–1966; mokėsi VDU, 1940–1944 m. jame dėstė; pasitraukęs iš Lietuvos, dėstė Pabaltijo universitete). Kitaip tariant, anglakalbėje aplinkoje apsistojęs lietuvių išeivija išnaudojo vieną iš savo privalumų – svetimų kalbų žinias.

Vis dėlto, remiantis surinktais ir išanalizuotais duomenimis, pati universaliausia kalba, kurią VDU profesūra mokėjo itin gerai, buvo cheminių formulių kalba. Tad chemikai anapus Atlanto įsikūrė kur kas tvirčiau ir solidžiau. Išvardysime kelių jų pavardes: buvęs nacių koncentracijos stovyklos⁶⁹ kalinys, chemikas Alfonsas Zubrys (1900–1990) iš Vokietijos išvyko į Torontą, dėstė Toronto universitete; buvęs VDU Organinės technologijos katedros vedėjas, chemikas, kelių išradimų autorius Juozas Vėbra (1901–1994), atvykęs į JAV, dirbo sprogstamųjų medžiagų tyrimų bendrovėse; Viktoras Jasaitis (1901–1968) dirbo Hanau lietuvių gimnazijoje, o atvykęs į JAV – „Cascade Cartridge Works“ laboratorijoje, kuri vėliau buvo pavadinta jo vardu.

Be chemikų, paminėtini ir medikai. Iki pasitraukdamas iš Kauno ne vienas VDU Medicinos fakulteto dėstytojas tuo pačiu metu dirbo ir įvairiose klinikose, ligoninėse ir dalijosi praktinio darbo žiniomis su savo studentais. Atsidūrę anapus Atlanto, gavę privalomas licencijas, dauguma buvusių VDU dėstytojų medikų įsidarbino privačiose klinikose, ligoninėse: 1925–1944 m. VDU dirbusi Aldona Čarneckaitė-Birutienė (1898–1997), Vytautas Avižonis⁷⁰ (1906–2000), Motiejus Baktys (1896–1966), Pranas Gudavičius-Gudas (1876–1956), Aleksandras Dumbrys (1900–1954), Motiejus Nasvytis (1890–1971), Mykolas Vaitėnas (1911–1965), Vincas Širmenis (1915–1990), Petras Kazlauskas (1903–1993), Vincas Kanauka (1893–1968), Edvardas Mekys (1900–1977), Kazimieras Pautienis (1901–1991; po stažuotės Vokietijoje dar 1940 m. grįžo į Lietuvą, 1944 m. pasitraukė į Austriją, 1947 m. – į JAV), tokiu pačiu likimo keliu – Lietuva, Austrija, JAV – ėjo ir vėliau privačioje klinikoje Niujorke įsidarbinęs Vaclovas Paprockas (1905–1976). Čikagos alkoholikų ir narkomanų centro direktorius, 1933–1944 m. dirbęs VDU, gydytojas Juozas Meškauskas (1906–2010) turėjo savo privačią kliniką, rūpinosi lietuvių gydytojų įsikūrimu JAV. Būta atvejų, kai medikai ne iš karto gaudavo licencijas arba jų iš viso negaudavo. Pavyzdžiui, pediatrijos pradininkė, profesorė Vanda Tumėnienė (1880–1976) VDU dirbo 1923–1944 m. Pasitraukusi į Vakarus, gyveno ir dirbo Austrijoje, Slovakijoje, Vokietijoje. 1949 m. persikėlė į JAV,

⁶⁸ Petraitytė-Briedienė, *Tylieji priesaikos riteriai...*, 66. Kongreso bibliotekoje taip pat dirbo dr. D. Krivicko dukra Rūta Krivickaitė-Penkiūnienė.

⁶⁹ Visame pasakojime minima, kad VDU profesūra iš Lietuvos traukėsi sovietams žengiant į Lietuvą. Į Lietuvą negrįžo ir išgyvenę nacių konclagerius VDU dirbę Gražina Ona Vokietaitytė-Armonienė (1915–2018), Algirdas Vokietaitis (1909–1994), Antanas Garmus (1881–1955), Antanas Starkus (1901–1975).

⁷⁰ Rektoriaus P. Avižonio sūnus po studijų, padėstęs VDU, 1944 m. pasitraukė į Šveicariją, 1949 m. – į JAV. Jo brolis Konstantinas Avižonis (1909–1969) taip pat 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, dirbo Freiburgo, Pabaltijo universitetuose. 1949 m. išvyko į JAV, dėstė Elono koledže ir Kanzaso universitete.

1950–1954 m. laikinai dirbo Diksono ligoninėje vaikų ligų gydytoja. Vėliau, negavusi licencijos, negalėjo verstis privačia praktika, išėjo į pensiją. Privačiose kompanijose, biuruose dirbdavo ir architektai, pavyzdžiui, Vladas Švipas (1900–1965), Jurgis Okunis (1910–1989), Eugenijus Manomaitis (1909–1995), Adolfas Glodenis (1883–1968).

Būtų klaida neakcentuoti, kad į Vakarų pasitraukusi VDU profesūra toliau leido arba pradėjo leisti naujus lietuviškus leidinius, periodinę spaudą. Kai kurie leidiniai, pradėti leisti dar Vakarų Europos DP stovyklose, taip pat *persikėlė* per Atlantą, pavyzdžiui, žurnalas „Aidai“ (1944 m. pradėtas leisti Vokietijoje, 1950 m. žurnalo leidyba pratęsta JAV), arba buvo įsteigta naujų, pavyzdžiui, 1949 m. Toronte leistas laikraštis „Tėviškės žiburiai“, kurio pirmasis redaktorius buvo Adolfas Šapoka (1906–1961; buvęs VDU dėstytojas, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. – į Kanadą, ten dirbo vielų ir kailių dirbtuvėse) arba žurnalas „Metmenys“ (pradėtas leisti 1959 m. Čikagoje). Tačiau VDU profesūrą: išvardytus, šiame straipsnyje paminėtus kelis kartus arba tik kartą ir nepaminėtus, nepriklausomai nuo profesijos, ar medikas, ar lituanistas, ar inžinierius, – juos visus vienija bendras, didelis, dažniausiai be atlygio siektas, ne vienerių metų darbo pareikalavęs tikslas – išleista 37 tomų „Lietuvių enciklopedija“ (1953–1966 m. buvo išleisti 1–14 ir 16–35 tomai, 1968 m. – 15 tomas, kitais metais – 36 tomas, 1985 m. – 37 tomas). 1965 m. istorikas, žurnalistas Vincas Trumpa (1913–2002; VDU absolventas, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, dirbo Miuncheno gimnazijos bibliotekoje, o išvykęs į JAV – Kongreso bibliotekoje Vašingtone) rašė:

Tokio paminklo ligi šiol nė viena emigrantinė visuomenė nėra sau pasistačiusi. Tokio paminklo ligi šiol nesugebėjo pasistatyti nė savo kultūriniais atsiekimais smarkiai besididžiuojanti, ir dažnai be pagrindo, sovietinė Lietuva. Kad jai toji bostoniškė Lietuvių enciklopedija yra aštri rakštis, matyti ir iš to, kaip skrupulingai jos egzistenciją stengiamasi nuslėpti nuo Lietuvos žmonių.⁷¹

1 tomo redaktorius profesorius V. Biržiška, dar būdamas Lietuvoje, inicijavo „Lietuvių enciklopedijos“ leidimą, kūrė jos schemą, redagavo ir būrė komandą (1931–1944 m. buvo išleisti devyni enciklopedijos tomai ir pusė dešimtojo). Priverstas pasitraukti iš Lietuvos, kaip minėta, iš Vokietijos į JAV išvykęs profesorius V. Biržiška grįžo prie enciklopedijos leidimo idėjos (verta paminėti kitą jo parengtą ir 1960, 1963, 1965 m. Čikagoje išleistą 3 tomų „Aleksandryną“). Jis buvo pirmųjų keturių 1953–1954 m. išleistų „Lietuvių enciklopedijos“ tomų vyriausiasis redaktorius. Vėliau jo darbus perėmė šiame straipsnyje nepaminėti ir jau paminėti mokslininkai: istorikas Pranas Čepėnas (1899–1980), archeologas, istorikas Jonas Puzinas (1905–1978; VDU studentas ir dėstytojas, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, dirbo Pabaltijo universitete, buvo paskutinis jo rektorius; 1949 m. išvyko į JAV), literatūrologas Vincas Maciūnas (1909–2003; buvęs VDU dėstytojas, 1944 m. išvyko į Vokietiją, 1949 m. – į JAV, dirbo Pensilvanijos universiteto bibliotekoje). „Lietuvių enciklopedijos“ vyriausiasis redaktorius ne vienerius metus buvo Juozas Girnius (1915–1994), kurio biografija tarsi sujungia visų šiame straipsnyje išvardytųjų likimus: mokėsi VDU Teologijos-filosofijos fakultete, stažavosi Liuvono, Freiburgo ir Paryžiaus universitetuose, 1941–1943 m. dėstė filosofiją VDU. Pasitraukęs į Vokietiją, dirbo Niurtingeno ir Švabijos

⁷¹ Trumpa, Vincas, „Jonas Puzinas – mokslininkas ir visuomenininkas“, *Aidai* 9 (1965), 408–409.

Gmiundo lietuvių stovyklų gimnazijoje, 1949 m. išvyko į JAV; 1951 m. Kanados Monrealio universitete gavo daktaro laipsnį. Dar būdamas Vokietijoje pradėjo rašyti į leidinius „Aidai“, „Tėviškės garsas“, „Žiburiai“. 1952–1969 m. buvo „Lietuvių enciklopedijos“ redaktorius, o nuo 1965 m. redagavo žurnalą „Aidai“.

Ne kartą buvo nurodyta, kad VDU profesūra 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, o 1949 m. uždarius Pabaltijo universitetą pirmiausia kėlėsi iš Vakarų Europos per Atlanto vandenyną į JAV, rečiau – tiesiai į Kanadą. Keli profesoriai dėl įvairiausių priežasčių (kilmės, ligos, amžiaus) liko ten pat Vokietijoje, pavyzdžiui, gydytojas, profesorius Emilis Vinteleris (1878–1972; *Emil Winteler*), gamtininkas Jurgis Elisonas (1889–1946), kunigas, teologas, profesorius Vilius Gaigalaitis (1870–1945; *Wilhelm Gaigalat*), gydytojas, profesorius Aleksandras Hagentornas (1972–1946), arba gretimoje Austrijoje, pavyzdžiui, gydytojas, terapeutas, profesorius Kazimieras Buinevičius (1872–1953; 1923–1944 m. dirbo VDU), inžinierius Mikalojus Baublys (1907–1990). Iš visų ką tik išvardytųjų anuomet jauniausias Z. Ivinskis dirbo Bonos universitete.

Būta ir kitų geografinių krypčių. Vakarų Europoje, dažniausiai Romoje, Vatikano kaimynystėje, pasiliko dvasiškai, kurių vardai neatsiejami nuo VDU. Tai – kunigai teologai prelatas Ladas Tulaba (1912–2002), vyskupas Vincentas Padolskis (1904–1960), vyskupas Vincentas Brizgys (1903–1992). Prelatas, Vasario 16-osios Akto signataras Kazimieras Steponas Šaulys (1872–1964), vienas iš VDU Teologijos-filosofijos fakulteto kūrėjų⁷², apsistojo Šveicarijoje, kiti taip pat keldavosi per Atlanto vandenyną į JAV arba Kanadą: kunigai, VDU dėstytojai Jonas Matusas (1899–1961), Juozas Meškauskas (1889–1957), teisininkas, evangelikų liuteronų kunigas, 1941 m. buvęs Lietuvos aktyvistų fronto narys Martynas Kavolis (1897–1979). Kai kurie, kaip ir VDU kelis kursus dėstęs prezidentas Antanas Smetona (1874–1944), į JAV vykdavo per Pietų Ameriką, kiti čia ir likdavo, pavyzdžiui, generolas, diplomatas, VDU geografijos kursą dėstęs Teodoras Daukantas (1884–1960). Kitais keliais – iš Vokietijos per Angliją – 1952 m. į JAV nuvyko inžinierius Vaclovas Birutis (1901–1995; Birutavičius; dirbo privačiose firmose). Be kelių čia paminėtų buvusių VDU dėstytojų, būtina prisiminti ir teisininką Praną Viktorą Raulinaitį (1895–1969), kuris 1949 m. išvyko ne į JAV, o į Australiją, Melburne įkūrė Karaliaus Mindaugo institutą ir tik šiek tiek vėliau persikėlė į JAV. Iš Lietuvos pasitraukusių VDU dėstytojų geografinį lauką ženkliai papildė botanikas K. Regelis, kuris, kaip minėta, po Antrojo pasaulinio karo dėstė Bagdado, Stambulo, Kabulo universitetuose. Reikia pasakyti, kad minėtas geografinis laukas būtų daug platesnis, jei kalbėtume ne tik apie buvusius VDU dėstytojus, bet ir apie studentus, kurie, ką tik baigę arba net nebaigę mokslų, buvo priversti trauktis iš Lietuvos, pavyzdžiui, pasaulinio garso mokslininkai Marija Birutė Alseikaitė-Gimbutienė ir Algirdas Julius Greimas.

Norint užčiuopti pulsą, suvokti VDU profesūros likimų vingius, perprasti mokslo žmogaus laikyseną didžiųjų permainų akivaizdoje, jo motyvus ir dvasią, tiktų pristatyti Kazį Alminą (1904–1986; Alminauskis). Jis buvo VDU dėstytojas, kalbininkas, germanistas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, dirbo Austrijos mokslų akademijoje, fonogramų archyve. 1945–1946 m. – UNNRA universiteto Miunchene profesorius. 1948 m. išvyko į JAV, 1948–1972 m.

⁷² Vaičiūnas, Vytautas Steponas ir Jončys, Faustas, „Atkurtojo Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete istorinis kontekstas“, *Soter* 38 (66) (2011), 55.

dirbo Lojolos universiteto Los Andžele vokiečių ir rusų kalbų profesoriumi. Už šių enciklopedinių eilučių slypi iškalbingos detalės: dar būdamas Vakarų Europoje, jis kreipėsi per JAV lietuvių spaudą ir prašė anglų kalbos žodynų. Kaip vienas iš 24 pakviestų profesorių atvykęs į JAV, Kaliforniją, jis per tą pačią spaudą pareiškė padėką už jį laidavusiems, jį priėmusiems vietos lietuviams. Netrukus pats įsitraukė į vietos komitetų veiklą, dirbo vietos spaudos redakcijose, aktyviai reiškėsi visuomeninėje veikloje, į kurią buvo įtraukti ir kartu su juo atvykusi žmona bei du vaikai. Vėliau, gavęs akademinį darbą, K. Alminas nuo visuomeninių darbų šiek tiek atsitraukė, bet Lietuvos, jos istorijos nepamiršo, sekė užsienio politiką; laisvalaikio mėrė. K. Alminas – vienas iš „Lietuvių enciklopedijos“ bendraautorių. Kartą gavęs profesorišką atostogų jis išvyko į Vakarų Europą, Vokietiją ir viename iš archyvų per 4 mėnesius už savo lėšas (apie 1 000 dolerių) perfotografavo, mikrofilmavo 1255–1454 m. Vokiečių ordino archyvus, kuriuose minima Lietuva. Profesorius parsivežė į JAV 12 000 dokumentų kopijų ir su buvusiu VDU rektoriumi M. Biržiška bei buvusiu VDU teatro meno, kalbų ir literatūros studijų studentu Broniu Raila (1909–1997) susėdė svarstė:

Jei kils karas, atominės ir vandenilinės bombos dulkėmis nuneš Goettingeną ir ordino archyvą. Nušluos ir visos Europos bibliotekas. O tada visi tų mūsų istorinių dokumentų originalai išliks pas tave, Kazimierai.⁷³

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad besitraukiančiųjų iš Lietuvos minioje VDU profesūrai buvo šiek tiek lengviau dėl turėtos akademinės reputacijos ir autoriteto, – tai jai padėjo lengviau išvykti iš Vakarų Europos pirmiausia į JAV. Taip geografinis (ir ne tik) dėmuo padėjo sutelkti didesnę pasitraukusios VDU profesūros dalį vienoje šalyje. Beje, ypač atvykusiuosius į JAV globodavo ir profesinės draugijos, pavyzdžiui, medikų, inžinierių, architektų, t. y. sukurtos dar senbuvių, iki Antrojo pasaulinio karo į JAV atvykusių lietuvių. Keičiantis kartoms, atvykusieji vėliau perimdavo, tęsdavo draugijų veiklas ir taip išsaugodavo socialinius ryšius, profesinių ieškojimų, atradimų, interesų mainus.

VDU profesūra, mokslininkai buvo laukiami, pageidaujami, kai kuriais atvejais kviečiami dėstyti, nes tai buvo intelektualinė nauda juos priimančioms šalims, jų mokslo centrams. Tai leidžia manyti, kad VDU profesūros žinių lygis atitiko arba nebuvo žemesnis nei kitų pasaulio universitetų. Vis dėlto ne vienas VDU dėstytojas, pasitraukęs į Vakarų Europą arba persikėlęs per Atlanto vandenyną, pirmiausia dirbo fabrikuose: diplomuoti inžinieriai, teisininkai ėmėsi nekvalifikuoto, fizinio darbo, kuris ne tik užtikrino finansinį stabilumą, bet ir gelbėjo nuo depresijos, nuo ranką ištiesusio prašančiojo padėties. Todėl tarsi tuščioje vietoje VDU profesūra kūrė savąsias nišas (pavyzdžiui, Pabaltijo universitetą, Lituanistikos centrus, institutus), veiklas ir sėkmingai jas išnaudojo. Mokydama akademinį jaunimą ir vystydama įvairias mokslo šakas, senoji VDU profesūra, greta asmeninių profesinių siekių, formavo išsilavinusią būsimąją kartą ir plėtojo lietuviškąjį mokslą. Tęsimi mokslo darbai, ypač istorikų, lituanistų, reiškė ir lietuviybės, tautiškumo, kalbos išsaugojimą, puoselėjimą kaip naudą ir skolą per prievartą paliktai Tėvynei.

VDU profesūrai Vakaruose, be profesinės karjeros, akademinio tobulėjimo, buvo labai svarbu dėl savęs pačios, tuometės ir būsimosios kartų išsaugoti lietuviybę svečiose šalyse.

⁷³ Raila, Bronys, „Kaip susikrauti turtą“, *Dirva* 65, 1959 rugpjūčio 24, 4.

Tad, ateidami į senųjų laikraščių redakcijas, steigdami naujus žurnalus ir laikraščius, dalyvaudami kongresuose, suvažiavimuose, komitetų ir klubų veikloje, jie prisidėjo prie bendros lietuvių išeivijos visuomeninės veiklos, lietuviybės puoselėjimo. Galiausiai, pati VDU profesūra, iki krašto okupacijos buvusi itin aktyvi, visuomeniška, emigracijoje tiesiog prisitaikė prie naujų gyvenimo padiktuotų aplinkybių.

Visi šie paminėti ir nepaminėti vardai ir pavardės, nuveikti darbai, biografijose pasikartojanti 1944 metų data iliustruoja okupuotos Lietuvos tragediją. Taigi, svetur leisdamą monografijas, raštus, enciklopedijas, rinkinius, užsiimdama bet kokia švietėjiška veikla, iš tėvynės pasitraukusi VDU profesūra išsaugojo dar Lietuvoje susiformavusį lietuviškojo mokslo branduolį ir taip užtikrino lietuviškosios akademinės minties tęsą.

Literatūra

- Akmenytė, Vilma, „Studentų latvių korporacija „Sidrabenia“ Vytauto Didžiojo (Lietuvos) universitete ir Lietuvos latvių bendruomenėje 1927–1938 m.: tapatumo skirtumai“, *Kauno istorijos metraštis* 8 (2007), 187–218.
- Aleksandravičius, Egidijus, „Vytauto Kavolio Vytauto Didžiojo Universiteto atkūrimo versija“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 83–99.
- Ambrazas, Algirdas, „Teodoro Brazio indėlis į muzikos teorijos raidą Lietuvoje“, *Menotyra* 1 (1995).
- Anušauskas, Arvydas ir Sviderskytė, Gražina, *XX amžiaus slaptieji archyvai: dvylika istorijos detektyvų*. Vilnius: Versus aureus, 2008.
- „Augustinas Voldemaras“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/augustinas-voldemaras/>.
- Baltrušis, Romualdas, „Antanas Purėnas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 5, <https://www.vle.lt/straipsnis/antanas-purenas/>.
- Barškėtienė (Barsketis), Eugenija, „Baltų universiteto įkūrimo penkiasdešimtosios metinės“, *Dirva* 10, 1996 kovo 14, 6.
- Bartusevičius, Vincas, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*. Vilnius: Versus aureus, 2012.
- „Benjaminas Zacharinas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/benjaminas-zacharinas/>.
- Bubnys, Arūnas, „Taikos psichologas, karo medikas ir Dachau kalinys“, *XXI amžius*, 2017 kovo 24, žiūrėta 2022 kovo 2, http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2017/03/24/likim_01.html.
- Damušis, Adolfas, *Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940–1959 metais*, 2-oji pataisyta laida. Kaunas: ab, 1990, žiūrėta 2022 kovo 2, <http://www.partizanai.org/failai/html/lietuvos-aukos.htm>.
- Dapkutė, Daiva, „VDU garbės doktoratas – išeivijos istorikui kunigui Vincui Valkavičiui“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1 (2005), 198–205.
- Gimbutas, Jurgis ir Danys, Juozas Vincentas, *Steponas Kolupaila*. Chicago, Ill.: Akademinės skautijos leidykla, 1974.
- Gudavičius, Edvardas, „Zenonas Ivinskis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/zenonas-ivinskis/>.
- „Gulbis, Fricis“, *Ar Aizputi un novadu saistitie. Biografiska vardnica*, žiūrėta 2022 kovo 15, <http://vardnica.aizpute.lv/18-personas-g/224-gulbis-fricis>.
- Gustaitytė-Krivickienė, Gražina, „Dr. Domui Krivickui 85 metai“, *Draugas* 244, 1991 gruodžio 15, 4.

- „Izidorius Tamošaitis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/izidorius-tamosaitis/>.
- Yla, Stasys, *Dievas sutemose*. Torontas: Tėviškės žiburiai, 1964.
- Jankauskas, Juozas, *1941 m. birželio sukilimas Lietuvoje: pagrindiniai sukilimo organizatoriai, vadovai, ryšininkai ir pasiuntiniai*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2010.
- „Jonas Šimkus“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-simkus/>.
- Klimas, Antanas, „Prof. A. Senno dviguba sukaktis (45 metai kalbotyros baruose)“, *Aidai* 10 (1964), 435–441.
- Kojelis, Juozas, „A. A. Julius Jodelė“, *Dirva* 6 (2000), 10.
- „Konstantinas Regelis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/konstantinas-regelis/>.
- Kubilius, Jonas, *Matematika Lietuvos aukštosiose mokyklose 1921–1944 metais*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015.
- Kulakauskas, Antanas, „Pirmoji lietuviška alma mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija“. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2002.
- Kuodys, Modestas, „Vytauto Didžiojo universiteto perspektyvų refleksija Lietuvos viešojoje erdvėje 1939–1940 m.“, *Kauno istorijos metraštis* 15 (2015), 95–111.
- L. G. K., „Atvyko 65 lietuviai tremtiniai iš Europos“, *Dirva* 18, 1948 gegužės 7, 2.
- LAIC, „Apie Baltiečių universitetą“, *Tėvynė* 29, 1946 liepos 19, 1.
- Lasinskas, Povilas, *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius: Vaga, 2004.
- Lietuvos energetika iki 1944 m.*, t. VI, sud. V. Šaduikis. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2017.
- Lietuvos universiteto tapimas (1916–1922 m.): dokumentų rinkinys*, sud. K. Raškauskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022.
- „Lietuvos universiteto vardo įstatymas“, *Vyriausybės žinios* 330 (1930), 1.
- Mačionis, Zenonas, „Vincas Čepinskis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/vincas-cepinskis/>.
- Maksimaitis, Mindaugas, „Mykolas Pijus Römeris“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/mykolas-pijus-romeris/>.
- Masionis, Antanas, „Dr. Alfred Senn“, *Aidai* 9 (1974), 386.
- „Mirė Dr. Jonas Šliupas“, *Dirva* 9, 1945 kovo 2, 1.
- Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Kazys Pakštas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/kazys-pakstas/>.
- Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Simanas Beliackinas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/simonas-beliackinas/>.
- Nakas, Algimantas, „Birželio sukilimo didvyrio gimimo šimtiosios metinės“, *Vakarų ekspresas*, 2014 birželio 20, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://ve.lt/naujienos/visuomene/sociumas/birzelio-sukilimo-didvyrio-gimimo-simtiosios-metines-1205933>.
- Norkevičius, Julius, „Birželio sukilimo kovose“, *Mokslo Lietuva* 12 (456) (2011), 6.
- Pavalkis, Viktoras, „Arkivyskupas Mečislovas Reinys Vilniuje (1940–1947)“, *Aidai* 2 (1974), 56–63.
- „Penkiasdešimt slapyvardžių autorių atsisveikinant. Aušrininką prof. J. Bagdoną palaidojus“, *Dirva* 25, 1956 birželio 21, 3.
- Petraitytė, Asta, „Visuomeninės tradicijos: VDU profesūra įvairių draugijų veikloje (iki 1940 m.)“, *Akiračiai* 3 (2008), 1, 12.

- Petraitytė-Briedienė, Asta, *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone*. Vilnius: Versus aureus, 2014.
- „Petras Avizonis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/petras-avizonis/>.
- „Prof. dr. Konstantinas Račkauskas“, *Tėviškės žiburiai* 10 (1153), 1972 kovo 9, 4.
- „Prof. Julius Gravrogkas“, *Tėviškės žiburiai* 9 (944), 1968 vasario 29, 7.
- Profesorius Pranas Jodelė (1871 02 13–1955 12 08)*, red. J. Kubilius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Raila, Bronys, „Kaip susikrauti turtą“, *Dirva* 65, 1959 rugpjūčio 24, 4.
- Riggle, Robert C., „Pabaltijo universitetas“, *Scientiae et artibus* 1, 1946 gegužės 25, 1–2.
- Savu keliu: V. D. Universiteto stud. ateitininkų sąjunga, 1922–1932*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto studentų ateitininkų sąjunga, 1932.
- Simanavičius, Mantas, „1922–1940 m. universitetas Lietuvoje, kaip pilietinės visuomenės židinys“, *Kauno istorijos metraštis* 15 (2015), 63–93.
- „Stasys Šalkauskis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2002 kovo 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/stasys-salkauskis/>.
- Stonys, Juozas ir Tamošaitis, Mindaugas, „Vincas Krėvė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/vincas-kreve/>.
- Stražinskas, Juozas, *Profesorius Julijonas Gravrogkas: tylos kalba*. Kaunas: Technologija, 2013.
- Studentas šaulys: V. D. universiteto studentų šaulių kuopa: 1925–1935*. Kaunas: V. D. u-to studentų šaulių kuopos leidinys, 1935.
- Šimkutė, Simona, „Nachamanas Chaimas Šapira ir žydų kultūros studijos nepriklausomoje Lietuvoje“, *Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės paveikslas*, sud. ir moks. red. A. Andrijauskas. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų centras, 2013.
- Šliūpas, Vytautas Jonas, *Tėvas, kokį aš prisimenu*. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 2000.
- Tamošaitis, Mindaugas, „Masiliūnas, Jonas“, *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, red. Č. Juršėnas, sud. A. Ragauskas ir M. Tamošaitis. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2007.
- Trumpa, Vincas, „Jonas Puzinas – mokslininkas ir visuomenininkas“, *Aidai* 9 (1965), 408–409.
- Tupčiauskas, Algirdas, „Pabaltijo šalių universitetas Hamburge – Pinneberge: žvilgsnis iš 45 metų atstumo“, *Aidai* 3 (1991), 206–211.
- Vaičiūnas, Vytautas Steponas ir Jončys, Faustas, „Atkurtojo Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete istorinis kontekstas“, *Soter* 38 (66) (2011), 53–61.
- Vaisvalavičienė, Kristina, „Strateginės partnerystės linkmėmis: VDU letonikos centrui – 10 metų“, *Darbai ir dienos* 44 (2005), 277–279.
- Vasiliauskienė, Aldona, „Adolfas Damušis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/adolfas-damushis/>.
- Veilientienė, Audronė, „Vytauto Didžiojo universitetas nacių okupacijos metais ir antinacinė rezistencija“, *Kauno istorijos metraštis* 16 (2016), 195–217.
- Velyvis, K., „Leidžiami Antano Salio raštai“, *Dirva* 37, 1980 rugsėjo 18, 6.
- Venclauskas, Linas, „Mažųjų tautų“ nacionalizmo ekspertas – VDU garbės daktaras“, *Darbai ir dienos* 48 (2007), 327–328.
- Viliamas, Vladas, „Prof. Steponas Kolupaila“, *Aidai* 5 (1964), 241–243.
- Vysk. P. P. Būčio atsiminimai, sud. Z. Ivinskis, red. J. Vaišnora. Chicago, Ill.: Lietuviškos knygos klubas, 1966.

- Vytautas Magnus University*, red. A. Strunga. Kaunas: Vytautas Magnus University, Vilnius: Versus aureus, 2014.
- Vytauto Didžiojo universitetas, 1922–1997*, sud. R. Balynienė, J. Misevičienė ir R. Penkauskienė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidybinė grupė, 1997.
- Vytauto Didžiojo universitetas: atmintis, žmonės, idėjos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
- Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*, red. k.: E. Aleksandravičius ir kiti. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.
- Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos septyniasdešimtmetis*, sud. J. Čepinskis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993.
- „Vladimiras Šilkarskis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022 kovo 1, <https://www.vle.lt/straipsnis/vladimiras-silkarskis/>.
- „Žydų gimnazija dėstomąja lietuvių kalba“, *Žinynas*, žiūrėta 2002 kovo 5, <https://kaunas.mvb.lt/kaunozydai/encyclopedia.php?place=zgimnazijalt&panos=83>.
- Žukas, Vladas, *Gyvenimas knygai. Vaclovas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 2012.

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

THE FATE OF VMU PROFESSORS: FROM SOVIET-OCCUPIED LITHUANIA TO THE FREE WEST

Summary. The name of Vytautas Magnus University occurs in the biographies of quite a few personalities who as scholars, cultural workers, and social activists participated in the founding and strengthening of the Lithuanian state reestablished in 1918. In the summer of 1944, when one set of occupiers replaced another one, when the Nazis retreated from Lithuania and the Soviets prepared to occupy Lithuania for a second time, the return of the latter forced many professors who did not want to relive the tragic experiences of the first Soviet occupation, to flee from their homeland to the free West. There they lived for a few months or even for several years in camps set up by the Western allies for displaced persons (DPs) in Germany and Austria, or found refuge in France, Denmark, Italy, and Norway. Later, when the war was still raging or mostly after it had already ended, many of these refugees left for the United States, Canada, Australia, Great Britain, and South America.

This article presents those VMU scholars who having left Lithuania continued their academic activities at universities in Western Europe, the United States, Asia, and Australia. Through reviewing their fates we strive to show whether and how VMU professors managed to establish themselves in the academic spheres of the free world and to create for themselves a space in which Lithuanian scholarship could thrive. Chemists, engineers, architects, biologists, physicians, literary scholars, historians continued their research and taught at universities and institutes or worked in bureaus while at the same time working in and for the Lithuanian community abroad by participating in its organizations, media, and cultural endeavors of various sorts.

Keywords: Vytautas Magnus University, professors, Lithuanian diaspora.

Akvilė KABAŠINSKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas,

Naujosios Sorbonos (Sorbonne Nouvelle) universitetas

French Policy Towards Lithuania 1987–1991

Summary. Following Mikhail Gorbachev's "perestroika" in the USSR in 1985, unarmed resistance to the Soviet regime grew in the Soviet occupied countries. From 1987 onwards, Lithuania, together with the other Baltic countries, had already clearly expressed its desire for freedom and started to seek independence from the Soviets, which the Lithuanians were the first to declare on March 11, 1990. France acknowledged this step by re-establishing diplomatic relations with Lithuania on August 29, 1991. This article examines French Policy Towards Lithuania 1987–1991 on the basis of French diplomatic archives and is supplemented by press coverage and news reports to understand the French reaction to this Lithuanian opposition from 1987 until the restoration of mutual diplomatic relations. In this period, when Western support is particularly important for Ukraine in the face of Russian aggression, the article goes back to the period when this support was expected by Lithuania, and examines the French political stance towards Lithuania and its actions or lack of them in the Lithuanian's quest for independence.

Keywords: Franco-Lithuanian relations, French politics, perestroika, Lithuanian independence, collapse of the Soviet Union.

Lithuania was annexed by the Soviet Union after World War II, but managed to restore its independence in the beginning of the 90's. Although resistance continued in various forms throughout the occupation, it again intensified when Gorbachev announced the policy of perestroika in 1985, which allowed demonstrations to take place and drew the attention of Western powers and public to the continuing dissatisfaction of the Lithuanian population with the existing situation. After the declaration of Lithuanian independence on March 11, 1990, France quickly declared its moral support for Lithuania's move to secede from the Soviet Union, but at the same time protected its relations with Moscow. I have chosen for this article the period from the moment when the French authorities and media started to follow more closely the change of mood in Lithuania in 1987 until the

moment when France officially acknowledged Lithuania's independence in August 1991 by re-establishing its diplomatic relations which had been interrupted but not stopped since France never recognised Lithuania's annexation. For the preparation of the article, I mainly used the archives of the French Ministry of Foreign Affairs. I first examined all the documents related to Lithuania from that period and then I supplemented them with news from the French press and television. I used mainly the articles of the newspaper "Le Monde", known as a daily magazine, neither of the right nor of the left and one of the most popular sources of information, and then the news of the most popular French TV channels which also broadcasted the public statements of French politicians.

I revisit the subject of Lithuania's struggle for independence and the destruction of the Soviet Union at a time when the war in Europe is resurfacing with Russia's aggression against Ukraine. I consider it important to recall the sequence of events in this new context and the reaction of the West, France in particular, to these events, which is very similar to the current reaction towards Ukraine. If the victim of the aggression in my research is different from the one described in the news of 2022, the aggressor, Moscow, is the same with much more violence, but with very similar methods in all areas (propaganda, political manipulations and pressures). Most of the diplomatic documents in France at that time concerning Lithuania are NATO reports and communications between NATO countries. Lithuania is a member of NATO today, but not at that time, and was included in their discussions as a distant part of Europe, just as the non-member Ukraine is today.

The relationship between Lithuania and France in the late 1980s has been little studied by historians, although there are a considerable number of studies on the broader issue of the collapse of the Soviet Union or the position of the Western countries on this issue. The closest article to my research would be Thierry Laurent's "The second independence of Lithuania seen from France"¹. A wider angle, but similar approach, is taken by Una Bergmane in her articles *The West and the Lithuanian Crisis in the Spring of 1990*² and "The Baltic States and the dismantling of the Soviet Union"³. Jean Grison's study "France and England in dealing with Baltic affairs between 1900 and 1990"⁴ also explored the issue in a broader context.

First signs of growing opposition

In 1987, France was led by the Socialist president François Mitterrand (until 1995) and the prime minister was Jacques Chirac (until May 1988 followed by the Socialist Michel

¹ Laurent, Thierry, "La deuxième indépendance de la Lituanie (1990–1991) vue de France", accessed 18 March 2020, https://www.academia.edu/13562935/La_deuxieme_ind%C3%A8pendance_de_la_Lituanie_1990-1991_vue_de_France.

² Bergmane, Una, "The West and the Lithuanian crisis in the spring of 1990", *Relations internationales*, 2012, vol. 150, no. 2 (31 July), 85–101.

³ Bergmane, Una, "Les pays baltes et le démantèlement de l'Union soviétique", *Matériaux pour l'histoire de Notre temps*, 2019, vol. 133134, no. 3, 73–79.

⁴ Grison, Jean, "La France et l'Angleterre face aux affaires baltes entre 1900 et 1990", *Revue Historique*, 1990, vol. 284, no. 1 (575), 101–175.

Rocard until 1991). Jacques Chirac already supported Lithuania by his past actions, such as saving the occupied Lithuanian embassy from destruction when he was mayor of Paris. In France, people were aware of the reforms in the Soviet Union, but it was still difficult to witness their effects without specific events. In the summer of 1987, after the demonstration in Vilnius, the events in Lithuania began to be followed more closely, both in the media and in diplomatic documents.

The first action of Lithuanians that clearly drew the attention of the French government and media to the rising opposition against the occupying Soviet power was the protest on 23 August 1987 to commemorate the 1939 Soviet-German treaty, known as the Molotov-Ribbentrop Pact, which resulted in Lithuania losing its independence.

The independent newspaper “Le Monde” reported⁵ that, according to Western sources, some 500 people gathered in Vilnius near the monument to Adam Mickiewicz and sang religious and nationalist songs. The newspaper noted that although the event was monitored by the Milice⁶, no incidents were recorded. The same article also mentioned the reactions of the Moscow press agencies “Tass” and “Pravda” to the events, which they described as organized by “ideological enemies” and claimed that about 30 extremists and 300 spectators had gathered. The newspaper’s comparison of these two ‘Western’ and ‘Moscow’ versions suggests to the reader that the Soviet Union is trying to minimize their significance.

A few days later, “Le Monde” reported that “Pravda” admitted for the first time that the Soviets had made ‘tragic mistakes’ in 1941 against the Balts, but accused the organizers of the demonstration of exploiting the fact that innocent people had been deported along with Nazi collaborators at the time [a reference to the Soviet deportations to Siberia of tens of thousands of Lithuanians in 1940–1941], just before the Nazis took over Lithuania.⁷ Although the French newspaper only relays Soviet information about the events, the texts clearly indicate that the source of the information was Moscow; in this way, leaving the reader a possibility of doubt about the veracity of the information.

Michel Boulmier, the French consul in Leningrad, who reported to the French ambassador in Moscow on the Soviet response to the events, wrote in his analysis of the situation that, despite the unprecedented strength and density of Moscow’s response and condemnation, there was a sense of unease on their part that could only be felt by the informed reader.⁸ As a result, the French Foreign Ministry issued a note on the situation in the Baltic States on the 18th of September, in which it pointed out that Gorbachev’s policy had led to a new attitude towards such demonstrations, but that the official propaganda had not budged and continued to justify the Molotov-Ribbentrop pact and to seek a way to discredit the demonstrators.⁹ This document shows that French diplomats, while working not

⁵ “URSS : l’anniversaire du pacte germano-soviétique Plusieurs milliers de personnes ont manifesté dans les capitales des pays baltes”, *Le Monde*, 25 August 1987.

⁶ The Soviet Union had a militia, not a police, as described in “Le Monde”.

⁷ “En Union soviétique un quotidien évoque les « erreurs tragiques » à l’encontre des pays baltes”, *Le Monde*, 28 August 1987.

⁸ Boulmier, Michel, “Lettre à Yves Pagniez”, 16 September 1987, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

⁹ Fantou, H. (Éd.), “Manifestations dans les Républiques Baltes”, 18 September 1987, 1935-INVA 6591, Amae-La Courneuve.

on the territory of Lithuania, but in other cities of the Soviet Union, knew well what was going on, had the ability to analyze the events and informed the French Ministry of Foreign Affairs about it.

A nearly two-minute report¹⁰ on TF1 channel evening news on the subject of protests in the Soviet Union on June 23, 1988 stated that the demonstrations of the previous months showed that repression had never stopped in the annexed countries. After explaining that the Crimea was annexed after Stalin accused its inhabitants, who were mostly Muslim Tartars, of collaborating with the Nazis, the report stated that, as a result, half a million of its inhabitants were sent to Siberia in August 1944. It was said that in reality, it was simply a matter of Russifying Crimea at that time and replacing the Muslims living there. It continues with the explanation that in 1957, Khrushchev rehabilitated all the peoples who had been exiled. “All except the Tartars”. Finally, they were also rehabilitated in 1967, but were not allowed to return to Crimea anyway.

Immediately after the report on Crimea, it was the turn of the Baltic countries. It is said that, although they have absolutely nothing Slavic about them, Russia has been trying to erase their memory for 40 years anyway. It mentions deportations and other repressions in countries where the Balts are still the majority on their own territory, with oppressed dissidents “but for the past year or so, a violent nationalist current has resurfaced”. Other independent media reports and articles have also followed this line with varying degrees of information on the subject.

To resume, since the beginning of the demonstrations in Lithuania against the Soviet regime, the French press has tried to inform the French about the events in Lithuania, but the Russian propaganda machine has constantly counterattacked. Moscow tried to minimize resistance to the Soviet regime and accused Lithuanians of collaborating with the Nazis during the German occupation of Lithuania in World War II, but independent French news sources were effective enough to recognize what was true and what was false. Diplomatic documents show that French diplomats also recognized the methods of Soviet propaganda and were able to give a proper analysis of the events to the French government.

Soviet attempts to contain the increased strength of opposition to the regime

The growing signs of opposition and Western attention have provoked an attempt by the regime to react again by using physical violence in spite of its declarations to the contrary. At the end of September 1988, “Le Monde” reported on a protest that had not been authorized, which in Lithuania is now known as the “Banana Ball” because of the aggressive repression of the protesters [bananas are what Lithuanians call the batons used by the police to beat protesters so it’s an ironic way to call it a Ball]. According to the Soviet report, 20 participants were detained during the protest. The article states that the Soviet press

¹⁰ “Pays de l’Est”, *TF1 Nuit*, 23 June 1988, INA.

agency “Tass” described the protest as a “hooligan” action with several hundred participants, but the organizers, the “Lietuvos laisvės lyga”¹¹ (Lithuanian Freedom League), denied this, saying that despite the efforts of the special groups of police [ref. militia] several thousand people took part.¹² Ten days before this event, a protest at the Ignalina nuclear power plant was reported, with more than 10 000 participants demanding an international expert investigation after the incident.¹³ Although the articles do not provide very precise information, there is a sense of an effort to inform the French about the Lithuanian resistance against the Soviet government.

On October 22–23, 1988, the founding congress of the “Lietuvos persitvarkymo Sąjūdis” (Lithuanian Reform Movement) was held, calling for changes in Lithuania. Members of the Communist Party have also joined this broad movement in search of more freedom and even the newly elected the first secretary of the Communist Party of Lithuania, Algirdas Mykolas Brazauskas has joined them. “Le Monde” described the events in Vilnius afterwards saying:

Two mass rallies, one of which brought together several hundred thousand people in the city center on Saturday evening. The next morning, several thousand people attended a mass in front of Vilnius Cathedral, which has just been returned to Christian worship after more than 30 years of a ban on religious services. During Saturday’s rally, the crowd, singing the Lithuanian national anthem, waved the national flag, the flag of the independent interwar republic, whose use was legalised by the Presidium of the Supreme Soviet in early October.¹⁴

Because of those events, it became clear to Western countries that the situation in Lithuania was developing rapidly. On October 22, the “France 3” television news reported that nowhere else were events developing as quickly as in the Baltic States and Lithuania in particular. The evening news illustrated this development with images of people enjoying the new changes. The report also showed the first secretary of the Lithuanian Communist Party, Brazauskas, portrayed as Gorbachev’s man, whose predecessor was recently dismissed for not being sufficiently supportive of “what we now call the singing revolution.”¹⁵ This report lets the viewers understand that even those who are considered to be pro-Moscow in Lithuania support the ongoing pro-freedom events.

As early as October 26th, 1988, the French Foreign Ministry received a document from the German delegation to the North Atlantic Council, in which it was reported that “the Baltic States are a laboratory and showcase for Gorbachev’s ideas” and that the Western countries should not henceforth reject their offers of cooperation.¹⁶ Following that information, the French Foreign Ministry prepared a new note stating that the Baltic countries

¹¹ Anti-soviet organisation founded in 1978 that became legal in 1988.

¹² “URSS : vingt arrestations en Lituanie”, *Le Monde*, 30 September 1988.

¹³ “URSS : manifestation autour d’une centrale nucléaire lituanienne”, *Le Monde*, 20 September 1988.

¹⁴ “URSS : rassemblements nationalistes à Vilnius Les responsables lituaniens préconisent l’autodétermination mais pas la sécession”, *Le Monde*, 25 October 1988.

¹⁵ “Lituanie : montée du nationalisme”, *Soir 3 (France 3)*, 22 October 1988, INA.

¹⁶ Délégation permanente de la France au conseil de l’Atlantique nord, “Situation dans les États Baltes”, 26 October 1988, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

were undergoing rapid changes and that there was a growing discontent which Moscow was finding difficult to contain. It also stated that it is clear that the leaders of these countries are tactically seeking real autonomy.¹⁷

In other words, as the opposition grew, the Soviets tried to revert to physical violence and continued to downplay the scale of the opposition. They tried to discredit the protesters, but Western attention kept growing, complicating the work of propaganda. When the reform movement (*Lietuvos persitvarkymo Sąjūdis*) in Lithuania was born, it became clear to the West that the situation was moving rapidly towards independence, but there were no orders for assistance from NATO to the allies.

Encouraging course of events

Further developments gave the West even more reasons to believe in the possible end of Lithuanian occupation. The press reported on the first official celebration of Christmas by the Balts¹⁸, on the Catholic Church leader being asked to resume his activities in Lithuania¹⁹, on the Lithuanian language being recognised as the official and most important language instead of the national one²⁰ and on the fact that Lithuanians were able to celebrate their Independence Day for the first time since 1940. After many years of oppression, these events were particularly significant. “Le Monde” wrote that “it is almost possible to think that independence has been achieved” and said that there was no longer any doubt that the pro-independence movement would have a large majority in Parliament.²¹

The day after Lithuanians in 1989 finally celebrated openly their most important national holiday, commemorating the signing of the Act of Independence on February 16th, 1918, NATO sent new directives to the allied countries in relation to the Baltic States.²² They said that, officially, Western countries should avoid compromising their national positions for recognition and should try to increase their independence. It also encouraged informal efforts to pursue a broader dialogue with the Baltic countries in various fields (i.e. information, culture, travel, science, and education). It was noted that it is important to keep an eye on developments in the Baltic countries, since they have achieved a lot with little external assistance. The French have followed NATO directives and monitored the situation and made constant follow-up requests to other countries regarding their exchanges with the Baltic countries.

This proposed policy of cooperation and its political benefits are also visible in the media. The number of reporters from abroad in Lithuania has increased, sporting events with Lithuanian and cultural events with Lithuanian artists are mentioned, etc. In April, at

¹⁷ Sous-direction d'Europe Orientale, “Note a/s de la situation dans les États Baltes”, 23 November 1988, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

¹⁸ “En URSS célébrations officielles dans les pays baltes”, *Le Monde*, 27 December 1988.

¹⁹ “URSS : L'évêque de Lituanie est rétabli dans ses fonctions”, *Le Monde*, 1 January 1989.

²⁰ “URSS : Le lituanien proclamé langue officielle dans la République balte”, *Le Monde*, 28 January 1989.

²¹ “La fièvre indépendantiste dans la République balte Quand la Lituanie rêve de sécession”, *Le Monde*, 18 February 1989.

²² Besancenot, Bertrand, “Canvas de rapport du Comité Politique sur les États Baltes”, 17 January 1989, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

the Congress of the Greens, the only Lithuanian representative of the Soviet Union's Greens, Zigmas Vaišvila, is named as the main "star" of the event in the "France 2" news. A journalist asks him whether, as a Green, he is also a representative of the Communist Party. He replies, "No". When asked why, he says "why would I be". After this short interview, the commentator concludes the report with the words "Zigmas Vaišvila is green, but not red. The green that grows in the shadow of Glasnost."²³

Despite the lack of official support from the West, Lithuania gradually managed to regain its lost rights – the right to religion, Lithuanian as an official language, the celebration of Lithuania's Independence Day, etc. The French press that followed the events understood that Lithuanian independence was emerging, but NATO asked its member countries not to react officially, but proposed to the allies to act unofficially since it was happening even without their intervention, though they were told to follow the events. They were told to do this by opening up a dialogue in other unofficial areas such as culture, sports, and science. These collaborations are reflected in the media and give Lithuanians the opportunity to win popular support by addressing the public directly, which is extremely important for countries in their struggle to put pressure on Western governments with their own voters.

Tensions with Soviets since Lithuania demands its independence

In the summer of 1989, as the Baltic states demanded more and more freedom from the Soviets, tensions rose again. In France, it was reported that the Soviet press ("Pravda") covered the protests of Russian-speakers and wrote that there was growing criticism by the Soviets of the Baltic Communist parties for their inability to control the actions of Lithuanians.²⁴ However, the focus in France was on the Baltic Way. The very scale of the event, in which the Baltic populations formed a human chain across the three countries to commemorate the fiftieth anniversary of the Molotov-Ribbentrop Act, which abolished their countries' independence, became an argument by itself against the Soviet propaganda that still tried to deny the Baltic desire for freedom. A secret NATO document to the allied countries on September 12th, 1989 indicated that the Baltic countries were now demanding full independence and that Gorbachev would try to change their minds for the last time at the next meeting of the Central Committee, and noted that "the appetite of the Balts has grown" and that this might be difficult.²⁵

The TF1 evening news of December 12, 1989, presented a report of almost one minute with images of the youth of the Lithuanian alternative movement and of large demonstrations as follows: "long considered the showcase of the Soviet Union, with a much stronger economy than the other regions attached to Moscow, the Baltic States began to protest in

²³ "A2 Le Journal 20h", *France 2*, 8 April 1989, CAB89013748, INA.

²⁴ "URSS La "Pravda" rappelle à l'ordre les dirigeants des Républiques baltes", *Le Monde*, 17 August 1989.

²⁵ "Situation dans les États Baltes. Analyse Américaine communiquée au Comité Politique", 12 September 1989, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

the summer of 1988.” The report explains that the people of the Baltic States wanted more freedom and autonomy, but the Soviet rejection of their initial demands increased their wishes. When the Soviets finally granted economic autonomy, this was no longer enough for the Baltics, and they would now demand full independence, which would create a true democracy. The segment tells the story that the vast majority of Lithuanians support independence and ends with the words, “Gorbachev has so far held his ground, but now he has his back to the wall.”²⁶

By the end of 1989, diplomatic conversations also show that it seemed clear to the Western governments that Gorbachev was no longer in control of the situation, so the Western countries began to coordinate their actions towards the Baltic States. In November 1989, Gorbachev for the first time summoned all the members of the Lithuanian political bureau (Central Committee of the Communist Party of Lithuania) to Moscow and threatened them that their actions not only endangered “perestroika”, but the whole of socialism.²⁷ Seeing these desperate actions by Moscow, the US circulated a position paper to its NATO allies on December 18, stating that US policy towards the Baltic republics had been clear and unequivocal, and that it did not recognise the forcible incorporation of the Baltic States into the USSR in 1940.²⁸ Despite Gorbachev’s threats, the Lithuanian Communist Party disassociated itself from Moscow on December 19, and in January Gorbachev, to everyone’s astonishment, during his visit in Vilnius, began to talk about the possibility of Lithuania’s separation from the Soviets. “It is true that the right is enshrined in the USSR Constitution.” This was written in “Le Monde”, adding that “the brevity of Article 72, however, proves that secession was highly theoretical for the drafters of the Soviet Basic Law.”²⁹

“France 3” announces Gorbachev’s visit to Vilnius on January 10, 1990, as well as the separation of the Lithuanian Communist Party led by A. Brazauskas from Moscow in order to obtain more autonomy. It is said in the news³⁰ that Gorbachev seems to have no chance to bring the “rebel communist party” back to Moscow. Then an interview is broadcast with Vytautas Landsbergis, one of the founders of the pro-independence movement, in which he says that Gorbachev’s visit should be considered as the visit of a foreign head of state, because it is a mistake to say that Lithuania wants to separate from the Soviet Union, explaining it is already simply not legally and legitimately part of it. He recalled that Lithuania was recognized as independent in 1920 before Stalin annexed it in 1940. Landsbergis said:

It is therefore a normalization of relations between two states and, at the same time, a normalization of the interests of Europe itself, because as long as Europe accepts that a sovereign and independent state is occupied by an aggressor, it will not be possible to have true peace, nor disarmament in Europe.

²⁶ “Lituanie Moscou”, *TF1 Vingt heures*, 7 December 1989, INA.

²⁷ “Les chefs du PC lituanien convoqués à Moscou”, *Le Monde*, 17 November 1989.

²⁸ “Politique Américaine à l’égard des Etats Baltes”, 18 December 1989, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

²⁹ “URSS : la rencontre du numéro un soviétique et des nationalistes lituaniens « J’ai choisi la voie des discussions, et mon propre destin est lié à ce choix » a déclaré M. Gorbatchev”, *Le Monde*, 13 January 1990.

³⁰ “Gorbatchev en Lituanie”, *Soir 3*, 10 January 1990, 3, INA.

Following these events, a NATO document of 12 pages was sent out to allies in January 1990 summarizing the US, British, and Norwegian views on the Baltic States.³¹ The clearest position was expressed by the US, which considered the possibility of recognizing the independence of the Baltic States in the future and argued that the use of Soviet force to halt the processes in the Baltics would undoubtedly damage the bilateral relations between the Soviets and the US. The British were more moderate, only recalling that they maintain relations with the Lithuanians living in London, while the Norwegians stated that they are increasing their cooperation with the Baltic countries but that they do not raise the issue formally with the Soviets. However, on February 22, the French Ambassador to the US informed the French Foreign Ministry that he had invited American experts for an informal dinner, whose position appeared to be much more modest than that stated in NATO, and although they called Lithuanian independence inevitable, they spoke of the need not to humiliate Moscow.³² In other words, the documents, once again, show the unwillingness to act in support of Lithuania despite internal support in the countries in question and in NATO.

As Lithuanians kept moving toward independence, Soviet propaganda attacked them accusing them of discrimination against Russian speakers and accusing the Lithuanian Communists for their inability to control the situation. That said, the scale of the demonstrations that took place in Lithuania from that point on was of a size that itself served as an argument for the Lithuanians' desire for freedom. NATO was aware of the impossibility of turning back the clock despite Gorbachev's relentless attempts, but the member countries chose to continue not to take an open position in order not to create a conflict with Moscow. In the meantime, not only did the Lithuanians increasingly separate themselves from Moscow, but they began to emphasize not the Lithuanians' fight for freedom, but to present their actions as a simple return to normality.

Restoration of Lithuanian independence

On March 11, 1990, Lithuanians declared their independence, but the threat of Moscow remained. Waiting for Western recognition of that declaration as legal, the Lithuanian government began to work on the issues of the emerging state. The reaction of the West to this development is well described by the "Le Monde", which said that 'the US is "congratulating", Britain is "delighted" and France "takes note" in statements which, however, show that the aim is not to make Gorbachev uncomfortable', and recalled in the same article that, after all, it would not be necessary for those countries to recognize Lithuania's independence, as they had already done so in 1920.³³

On March 11, the evening news of TF1³⁴ announced the declaration of independence of Lithuania, soon to be signed, saying that this date is historic for the USSR, "which has

³¹ "Attitude Occidentale à l'égard des Républiques Baltes", 18 January 1990, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

³² Robin, "Vers l'indépendance des Républiques Baltes ? Points de vue Américains", 22 February 1990, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

³³ "L'indépendance de la Lituanie M. Gorbatchev refuse de négocier avec les Baltes", *Le Monde*, 14 March 1990.

³⁴ "Moscou : Gorbatchev/Lituanie", *TF1 20 heures*, 11 March 1990, INA.

lost its U, U for Union”, and that the newly appointed music teacher turned leader of Lithuania Vytautas Landsbergis will have to find a solution, how to “harmonize violins with Moscow” and the task will not be easy because the Kremlin leaders have already “taken their calculator and demanded almost 50 billion “Lithuanian francs” for the infrastructure created in Lithuania by the USSR.” The presenter barely holds back a smile as he utters this absurd information about occupiers asking to be paid. The following report recalls Gorbachev’s threats and the Lithuanian position that reflects the parliamentary act of independence. After the adoption of the independence law in the night, French news channels reported this fact. On “France 2” news they were saying:

Incredible nerve of these Lithuanian deputies. Not only do they defy Gorbachev and take him by storm, but they also vote, in one day, a 107-article constitution and a complete legislative provision on ethnic minorities, human rights, and private property. Even on the KGB. Everything was prepared in advance. Already discussed. Amended. Agreed by all. On the way, they give Gorbachev a lesson – democracy is easy, you just have to stand firm on the principles.³⁵

On different channels Moscow’s reaction was also shown. Gorbachev is seen declaring to the Congress of Deputies that “the decisions that have been taken affect the vital interests and future of Lithuania.”³⁶ However, on March 13, the TF1 television news³⁷ reminded the audience that France is keeping the gold of independent Lithuania and asks the question of its future, recalling that France should return it when it recognizes the new government of independent Lithuania, which shows that France is already preparing to do so.

On March 19, “France 2” morning news³⁸ briefly shows a protest in Vilnius against Lithuanian independence. Between 50 and 100 thousand people are said to have gathered. The evening news on TF1 explains in more detail that the protest was attended by Russian speakers living in Lithuania and shows the footage of the opposite side – Lithuanians expressing their joy at this long-awaited and anticipated moment of independence.³⁹ On the same day that this reportage was shown, the USSR warned foreign countries not to recognise the Republic of Lithuania and its government, claiming that this would be interference in the internal affairs of the USSR.⁴⁰ This demand of the Soviets shows that the recognition of the declaration was almost all that was left as a great barrier to obtain the independence.

On March 23, after the Soviet Union began a new show of military force against Lithuania, the philosopher Andre Glucksmann was interviewed on “France 3” channel’s evening

³⁵ “Le syndrome lituanien”, *A2 Le Journal 20H*, 12 March 1990, INA.

³⁶ “Le point Moscou”, *TF1 13 heures*, 12 March 1990.

³⁷ “L’or des Pays Baltes”, *TF1 20 heures*, 13 March 1990, INA.

³⁸ “URSS : importante manifestation en Lituanie contre l’indépendance”, *Le journal du matin 7h30 sur France 2*, 19 March 1990.

³⁹ “Lituanie”, *TF1 20 heures*, 19 March 1990, 20, INA.

⁴⁰ “Svarbesnieji valstybės atstatymo 1990 03 11 - 1992 10 25 įvykiai”, *Lrs.lt*, accessed 11 April 2022, <https://www.lrs.lt/datos/kovo11/ivykiai.htm>.

news⁴¹ in response to the events. In the interview, Andre Glucksmann explains that the Baltic countries are the most important place for Glasnost and on the freedom of the Balts will depend the freedom of all the inhabitants of the Soviet Empire. At the end of the interview, Andre Glucksmann recalls how the French Foreign Ministry has ignored dissidents for the last decade and says that he hopes that they will at least not ignore what is happening in the Baltic States now. In fact, it is interesting that his son, the writer and Member of the European Parliament, Raphael Glucksmann, is a major public spokesman in France against the Russian attack on Ukraine which began on February 24, 2022.

At the end of March 1990, although confidential NATO documents⁴² still mentioned Gorbachev's desire to overthrow Vytautas Landsbergis, who had become Chairman of the Supreme Council of the Republic of Lithuania, and to replace him with Communist Party leader Algirdas Brazauskas in order to facilitate negotiations, the socialist French President François Mitterrand assured viewers in a TF1 channel's television programme that France had always refused to recognize the occupation of Lithuania, but that his role was not to "pour oil on the fire."⁴³ Asked if it is necessary to warn Mr. Gorbachev, he answered that it is already done. "What this means is that the only way permitted is that of dialogue."⁴⁴ Mitterrand's answer seems once again to be a double one. He declares to show strength to Moscow, but admits to doing nothing but proposing a dialogue.

Simply put, despite NATO's silence, Lithuania declared its independence and Western governments reacted with subtle congratulations. France recalled that a recognition on its part was not necessary because it had already done so before and was not going back on its commitment. However, the French President recalled that the French point of view remains not to argue with Moscow and insisted on dialogue. Meanwhile, Lithuanians have gained more and more sympathy from public opinion, which has been formed by the media that supported their fight.

Soviet economic embargo on Lithuania

On April 18, 1990, the news reported the embargo that began in Lithuania. Moscow reportedly cut off oil supplies in defiance of threats by U.S. President G. Bush not to do so.⁴⁵ This embargo of gas, petrol and, consequently, the economic one in general, which lasted 75 days, was closely followed in the press and on television. Several reports were released in which Lithuanian representatives spoke out in the hope of receiving support from Western countries.

⁴¹ "Lituanie : réaction d'André Glucksmann", *Soir* 3, 24 March 1990, INA.

⁴² "Note. Une situation de plus en plus tendue entre Moscou et Vilnius", 27 March 1990, 1935INVA/6592, Amae-La Courneuve.

⁴³ "Le chef de l'Etat appelle les français à avoir "confiance en eux même", *Le Monde*, 27 March 1990.

⁴⁴ "Mitterrand : Lituanie", *Le Journal de la nuit sur France 2*, 25 March 1990, INA.

⁴⁵ "Blocus Lituanie", *Soir* 3, 18 April 1990, INA.

On March 26, a segment on the “France 2” news⁴⁶ showed the response of the French President to the Lithuanians’ appeal for help. The presenter of the program described the situation in these terms: “Between Lithuania and Gorbachev, the West chooses Gorbachev”. Referring to George Bush, he said that he had “decided not to decide anything”, and about the message sent to V. Landsbergis by François Mitterrand during the Franco-German meeting in Paris, he says that for Mitterrand, “things must remain as they are”, and showed the President’s speech, in which he spoke of dialogue as the only way to solve the problem between the Lithuanians and the Soviet Union by sitting down at a common table.

At the end of the report, the journalist Mémona Hintermann comments on the situation saying: “The Lithuanians must feel very lonely and they can only rely on themselves. They knew it, but now we tell them”. She also recalls that it was Helmut Kohl (German Chancellor at the time) who had the idea of sending this letter and this Western position inviting Lithuania to wait and suspend its declaration of independence. The program explains that this is logical, because of its geographical and economic position. Germany stands to gain the most of the situation if Eastern Europe and the Soviet Union remain stable. Hintermann concludes her commentary by saying that Western countries have decided not to take part in the process because the West has decided that “Lithuania is not worth a world crisis.”

V. Landsbergis, according to various reports, replied to Mitterrand’s letter that “everything is up for negotiation, except independence,” which for some reason was interpreted by some in the French media as an agreement to suspend the declaration of independence.⁴⁷ Charles Pasqua, a right-wing French politician, reacted publicly to the letter from his country’s president, saying that he was ashamed of it and that it was not possible to be cautious in this situation, because “when people break free and shout “long live freedom!”, and when we are French, we say “bravo! you are our brothers!”⁴⁸

During this difficult situation of economic embargo, Lithuanian representatives also visited foreign countries to seek Western support. On May 10, 1990, Kazimira Prunskienė, a member of the Lithuanian Communist Party who had become Prime Minister, met with French President François Mitterrand, to whom she explained that she intended to accept his proposal to suspend the declaration of independence of March 11, specifying some of the details, especially in areas where the interests of the Soviet Union were to be preserved, such as defense, borders, guarantees for Soviet citizens who would continue to live in Lithuania, or the division of assets. However, this requires international guarantees, she said, and the support of the West, because if the application of the laws adopted were suspended, Moscow might see this as a return to the situation that preceded the declaration of independence of March 11th, which is unacceptable to all the Lithuanian people.⁴⁹ Even though

⁴⁶ “Extrait François Mitterrand”, *Soir* 3, 26 April 1990, INA.

⁴⁷ “Lituanie : le prdt Landsbergis accepte de suspendre le processus d’indépendance temporairement”, *Le journal du matin 7h00 sur France 2*, 3 May 1990, INA.

⁴⁸ “Réaction de Charles Pasqua après l’initiative franco-allemande demandant l’apaisement à la Lituanie”, 30 April 1990, INA.

⁴⁹ “Un entretien avec le premier ministre lituanien « Des consultations entre grandes puissances sont en cours », nous déclare Mme Prunskiene après sa rencontre avec M. Mitterrand”, *Le Monde*, 12 May 1990.

Prunskienė supports the freedom of Lithuanians, she questions the independence which is essential for Landsbergis who seems to refuse to question it.

After the meeting with Mitterrand, the Lithuanian Prime Minister gave an interview to the French TV news, in which she said that F. Mitterrand was already well aware of Lithuania's problems and that they discussed how the problems could be solved in a way that would be acceptable to all. When asked what role she thought France could play in the negotiations, she said that France had already taken on the role of opening these discussions. Prunskienė said that Mitterrand's opinion is important, but also the opinion of the French people, who can follow him, because "Gorbachev is really sensitive to the opinion of the Western world." During the program, the presenter announces at the end of the interview, that the famous French actor Alain Delon wants to ask a question to Prunskienė live from Cannes. Delon starts by saying that he is in favor of the freedom of the people and for the Lithuanians freedom in particular, but he knows that she was a member of the Lithuanian Communist Party, and therefore "a student and a fan of Gorbachev." Delon wants to know how she gets out of this paradoxical situation. Prunskienė answers that she was neither a communist nor a propagandist, but simply had a Communist Party card that allowed her to travel and get to know the West. She said that she had supported the reforms from the beginning and that she believed, as a representative of Lithuania, that communication between the USSR and Lithuania was possible.⁵⁰ Although Prunskienė, during her visit to France to represent Lithuania, claims that she is fighting for Lithuania's freedom, she says she is ready to discuss the suspension of Lithuania's already declared independence. This position is contrary to that of the other signatories of independence who were not members of the Communist Party.

On May 18, 1990, Emanuelis Zingeris, chairman of the Lithuanian Committee on Foreign Affairs, and Ričardas Bačkis, personal representative of Vytautas Landsbergis in Paris, met with Michel Vauzelle, chairman of the National Assembly's Committee on Foreign Affairs. Their position on the issue of Lithuanian independence was much stronger than Kazimira Prunskienė's. A note from the French Ministry of Foreign Affairs⁵¹ indicates that Mr. Zingeris thanked France for its position and support and asked to continue the efforts to get their delegations to Vilnius even though the Soviets had refused to grant the necessary visas.

E. Zingeris also explained that Lithuanians are seeking recognition first and that everything else can wait and recalled Lithuania's current dramatic situation due to the Soviet-imposed economic embargo. Referring to the Soviet arguments justifying their intervention in Lithuania because of ethnic problems, he said that, as a Jew himself, he could confirm that, apart from a few Russian groups, others in Lithuania were getting along well and there was no anti-Semitism. E. Zingeris's request for further assistance did not go unheard. Parliamentarians who were familiar with the situation started to support the Lithuanian cause more rapidly internally, despite the fact that, according to polls, the issue was not a major concern for French voters⁵².

⁵⁰ "Prunskienė à l'Élysée", *TF1 20 heures*, 10 May 1990, INA.

⁵¹ Beres, Pervenche, "Note. Entretien de M. Michel Vauzelle avec M. Emmanuel Zingeris", 21 May 1990, 1935INVA/6592, Amae-La Courneuve.

⁵² "Un sondage de la SOFRES pour « le Monde » et RTL sur les Français et les rapports Est-Ouest Loin de Vilnius...", *Le Monde*, 31 May 1990.

In October 1990, with Moscow still not recognizing Lithuania's independence, Vytautas Landsbergis made his first official visit to the West to inaugurate the Lithuanian Information Office in Oslo before going to meet the French President in Paris on October 11. He took advantage of the media attention in Oslo to express his position "with his usual irony" on the "illogical" refusal of the Baltic States' representatives to attend the OSCE meeting, as observers.⁵³ However, the Baltic representatives who came to the meeting in Paris in November were expelled anyway, at Moscow's request. Their demands were supported only by the Danish, Norwegian, Swedish, Finnish, Polish, and Icelandic authorities. The other capitals preferred to preach patience on the theme sending a message to Lithuanians, which "Le Monde" described as follows: "You have already waited fifty years; wait a little longer because it is necessary to help Gorbachev."⁵⁴

In the face of the indignation, the French Foreign Ministry claimed that the Balts had never been formally invited.⁵⁵ However, a letter from Pierre Lhoste, a councillor from Mirabeau, to the Foreign Ministry⁵⁶ suggests that it was not only the Balts who had understood otherwise. Mr Lhoste's letter states that both France and other Western countries had been in favour of the Baltic participation, and he was outraged and shocked by the expulsion, as it was not in keeping with French tradition and France should not humble itself before Gorbachev. After the OSCE meeting, Landsbergis himself, speaking on Lithuanian television about Moscow's possible provocations, said that Paris had proved that some governments can behave in a disgraceful way. This statement may have offended the French Foreign Ministry official who wrote the report about it, describing Landsbergis' historically founded fears of Soviet army intervention as "pathetic."⁵⁷

Otherwise stated, while waiting for support for Lithuania's independence, Lithuanian politicians met with Western leaders. Members of the Lithuanian Communist Party tried to negotiate with Moscow while understanding that the proposal to turn back all the way back is no longer an option. The rest of the Lithuanian government defended another position of a free and independent Lithuania and asked for non-negotiation with Moscow on this issue. At the same time, the Soviets cut off the import to Lithuania, justifying it by the fight against the Nazis, which was denied by Mr. Zingeris of the Jewish community. At this point, some of the French officials were offended by the Lithuanians' directness and others decided to support them in spite of society's disinterest in this matter.

⁵³ "Reçu par M. Mitterrand Le président Landsbergis envisage l'indépendance de la Lituanie « d'ici un an »", *Le Monde*, 13 October 1990.

⁵⁴ "Les « gèneurs » baltes", *Le Monde*, 18 November 1990.

⁵⁵ "Une précision du Quai d'Orsay « La France n'a jamais invité officiellement les pays baltes » à Paris", *Le Monde*, 21 November 1990.

⁵⁶ "Participation des États Baltes à la CSCE", 20 December 1990, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

⁵⁷ Sous-direction d'URSS, "Craintes exprimées par les autorités Baltes d'un "Coup de Force Soviétique", 20 December 1990, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

Restoration of relations between Lithuania and France and the question of Lithuanian property

After another failed Russian intervention in mid-January 1991, Lithuania strengthened its independence, and at the end of June, Landsbergis himself arrived in France, where he met with Mitterrand. Just after the failed coup of August 19–22, 1991, when members of the Soviet Communist Party opposed to Gorbachev's reform sought his overthrow, France re-established diplomatic relations with Lithuania. This made questions arise about the recovery of the possessions of independent Lithuania held in France. Of particular importance were the questions of Lithuanian representations and the gold stored in France since the two other countries that Lithuania trusted with their gold, Sweden and England, gave it to the Soviets.

Already in mid-summer 1991, the French authorities started to take an interest in the situation of Lithuanian assets in France and other countries. On July 26, 1990, a letter was received from the French representative in Stockholm⁵⁸ stating that Sweden did not consider the matter urgent, and at the end of August, a secret document⁵⁹ was received clarifying that the Swedes had indeed handed over Baltic gold to the Soviets as early as 1940, taking advantage of the legal possibilities during the negotiations with the Soviets, although they denied having done so for the sake of the negotiations. Even earlier, an investigation had appeared in the French press, claiming that the British had also handed over Baltic gold to the Soviets in 1967⁶⁰.

An internal French investigation⁶¹ found that the gold in their bank was under storage (2,246 kilograms) and a decision was taken that it would be handed over to the new government of independent Lithuania, while the building of the Lithuanian Embassy in Paris is occupied by the Soviets, but also legally still belongs to Lithuania. August 29, 1991, French Prime Minister Roland Dumas, visiting Lithuania expressed his “emotion, not to say his pride” to be the first Western minister visiting Vilnius and to salute “the long march of Lithuania, which, without ever despairing, has been able to give the world an example of courage and will” and announced the restoration of diplomatic relations with Lithuania. He said that, unlike the British and Swedes, he was proud that his country had kept the Lithuanian gold, which he intended to return. He also said that legal proceedings had been opened to return to Lithuanians their Embassy in Paris occupied by the Soviets,⁶² and that during the proceedings temporary premises would be provided for Lithuanian representatives.⁶³

⁵⁸ Roudaut, René, “Suède-or Balte”, 26 July 1990, 1935INVA/6591, Amai-La Courneuve.

⁵⁹ Louet, Philippe, “Suède-États-Baltes”, 27 August 1990, 1935INVA/6591, Amai-La Courneuve.

⁶⁰ “Billet. Histoire d'or”, *Le Monde*, 15 March 1990.

⁶¹ Roudaut, René, “Note. Questions relatives aux propriétés des États Baltes en France”, 16 August 1990, 1935INVA/6592, Amai-La Courneuve.

⁶² However, the French have so far failed to return the premises to Lithuania where the Russian propaganda agency “Sputnik” is now based, so France has granted Lithuania compensation, which has enabled Lithuania to acquire other premises in the same area in Paris.

⁶³ “La visite de M. Dumas dans les pays baltes Paris va rendre à la Lituanie son or conservé à la Banque de France”, *Le Monde*, 31 August 1991.

To sum up, the independence of Lithuania and then the dissolution of the Soviet Union raised the question of the properties of the countries that regained their independence. Among the countries that ended up with Lithuanian gold, France was the only one to safeguard it and was proud of this fact by declaring the re-establishment of bilateral diplomatic relations between the two countries. However, the Lithuanian embassy in Paris building occupied by the Soviets ended up in Russian hands and France found another compromise not to give it back to the Lithuanians and to avoid a conflict with Moscow.

Conclusions

An analysis of the archives of the French Ministry of Foreign Affairs and the press reveals that in 1987–1990 France followed the same political principle as during the entire period of Lithuania's occupation. It did not recognize the occupation of Lithuania, but it did not take any additional measures either. The French people supported the Lithuanian cause thanks to the information provided by the media, but the government kept the position more useful for its own state and avoided all possible conflict with Moscow.

The documents also clearly show that the situation in Lithuania was closely monitored in anticipation of a change and that NATO's position of non-intervention was followed by the allied countries. However, when Lithuania declared its independence, France was able to congratulate itself on the restoration of relations saying it did not betray its principles or promises to the independent Lithuanian government. During the occupation, France preserved Lithuanian property and did not recognize the illegal annexation. On the other hand, France allowed the Lithuanian embassy to be occupied by the Russians in order to avoid the conflict and thus showed what could be understood by the Russian government as a sign of weakness, creating a new precedent of non-action against Russian aggression.

The same actions and invitations to dialogue with Moscow on the part of France are repeated in the war against Ukraine that started in February 2022, not only on the part of France, but also on the part of NATO's allies. It is therefore worth recalling the words of Vytautas Landsbergis, who said that there can be no peace and demilitarization in Europe as long as the West accepts the occupation of free countries.

Sources

"A2 Le Journal 20h", *France* 2, 8 April 1989, INA.

"Attitude occidentale à l'égard des Républiques Baltes", 18 January 1990, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

Beres, Pervenche, "Note. Entretien de M. Michel Vauzelle avec M. Emmanuel Zingeris", 21 May 1990, 1935INVA/6592, Amae-La Courneuve.

Besancenot, Bertrand, "Canvas de rapport du Comité Politique sur les États Baltes", 17 January 1989, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

"Billet. Histoire d'or", *Le Monde*, 15 March 1990.

"Blocus Lituanie", *Soir* 3, 18 April 1990, INA.

Boulmer, Michel, "Lettre à Yves Pagniez", 16 September 1987, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

Délégation permanente de la France au conseil de l'Atlantique nord, "Situation dans les États Baltes", 26 October 1988, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

"En Union soviétique un quotidien évoque les « erreurs tragiques » à l'encontre des pays baltes", *Le Monde*, 28 August 1987.

"En URSS célébrations officielles dans les pays baltes", *Le Monde*, 27 December 1988.

"Extrait François Mitterrand", *Soir 3*, 26 April 1990, INA.

"Gorbatchev en Lituanie", *Soir 3*, 10 January 1990, INA.

Grison, Jean, "La France et l'Angleterre face aux affaires Baltes entre 1900 et 1990", *Revue Historique*, 1990, vol. 284, no. 1 (575), 101–175.

Fantou, H., "Manifestations dans les Républiques Baltes", 18 September 1987, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

"La fièvre indépendantiste dans la République balte Quand la Lituanie rêve de sécession", *Le Monde*, 18 February 1989.

"La visite de M. Dumas dans les pays baltes Paris va rendre à la Lituanie son or conservé à la Banque de France", *Le Monde*, 31 August 1991.

"Le chef de l'Etat appelle les français à avoir "confiance en eux même", *Le Monde*, 27 March 1990.

"Le point Moscou", *TF1 13 heures*, 12 March 1990, INA.

"Le syndrome lituanien", *A2 Le Journal 20H*, 12 March 1990, INA.

"Les « gêneurs » baltes", *Le Monde*, 18 November 1990.

"Les chefs du PC lituanien convoqués à Moscou", *Le Monde*, 17 November 1989.

"L'indépendance de la Lituanie M. Gorbatchev refuse de négocier avec les Baltes", *Le Monde*, 14 March 1990.

"Lituanie", *TF1 20 heures*, 19 March 1990, INA.

"Lituanie : le prdt Landsbergis accepte de suspendre le processus d'indépendance temporairement", *Le journal du matin 7h00 sur France 2*, 3 May 1990, INA.

"Lituanie : montée du nationalisme", *Soir 3 (France 3)*, 22 October 1988, INA.

"Lituanie Moscou", *TF1 Vingt heures*, 7 December 1989, INA.

"Lituanie : réaction d'André Glucksmann", *Soir 3*, 24 March 1990, INA.

"L'or des Pays Baltes", *TF1 20 heures*, 13 March 1990, INA.

Louet, Philippe, "Suède-États-Baltes", 27 August 1990, 1935-INVA 6591, Amae-La Courneuve.

"Mitterrand : Lituanie", *Le Journal de la nuit sur France 2*, 25 March 1990, INA.

"Moscou: Gorbatchev/Lituanie", *TF1 20 heures*, 11 March 1990, INA.

"Note. Une situation de plus en plus tendue entre Moscou et Vilnius", 27 March 1990, 1935-INVA 6592, Amae-La Courneuve.

"Participation des États Baltes à la CSCE", 20 December 1990, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

"Pays de l'Est", *TF1 Nuit*, 23 June 1988, INA.

"Politique Américaine à l'égard des Etats Baltes", 18 December 1989, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.

"Prunskiene à l'Élysée", *TF1 20 heures*, 10 May 1990, INA.

"Réaction de Charles Pasqua après l'initiative franco-allemande demandant l'apaisement à la Lituanie", 30 April 1990, INA.

- “Reçu par M. Mitterrand le président Landsbergis envisage l’indépendance de la Lituanie « d’ici un an »”, *Le Monde*, 13 October 1990.
- Robin, “Vers l’indépendance des Républiques Baltes ? Points de vue Américains”, 22 February 1990, 1935-INVA 6591, Amae-La Courneuve.
- Roudaut, René, “Note. Questions relatives aux propriétés des États Baltes en France”, 16 August 1990, 1935-INVA 6592, Amae-La Courneuve.
- Roudaut, René, “Suède-or Balte”, 26 July 1990, 1935-INVA 6591, Amae-La Courneuve.
- “Situation dans les États Baltes. Analyse Américaine communiquée au Comité Politique”, 12 September 1989, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.
- Sous direction d’URSS, “Craintes exprimées par les autorités Baltes d’un “Coup de Force Soviétique”, 20 December 1990, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.
- Sous-direction d’Europe Orientale, “Note a/s de la situation dans les États Baltes”, 23 November 1988, 1935INVA/6591, Amae-La Courneuve.
- “Svarbesnieji valstybės atstatymo 1990 03 11 - 1992 10 25 įvykiai”, *Lrs.lt*, accessed 11 April 2022, <https://www.lrs.lt/datos/kovo11/ivykiai.htm>.
- “Un entretien avec le premier ministre lituanien « Des consultations entre grandes puissances sont en cours », nous déclare Mme Prunskiene après sa rencontre avec M. Mitterrand”, *Le Monde*, 12 May 1990.
- “Un sondage de la SOFRES pour « le Monde » et RTL sur les Français et les rapports Est-Ouest Loin de Vilnius...”, *Le Monde*, 31 May 1990.
- “Une précision du Quai d’Orsay « La France n’a jamais invité officiellement les pays baltes « à Paris”, *Le Monde*, 21 November 1990.
- “URSS : importante manifestation en Lituanie contre l’indépendance”, *Le journal du matin 7h30 sur France 2*, 19 March 1990, INA.
- “URSS : la “Pravda” rappelle à l’ordre les dirigeants des Républiques baltes”, *Le Monde*, 17 August 1989.
- “URSS : la rencontre du numéro un soviétique et des nationalistes lituaniens « J’ai choisi la voie des discussions, et mon propre destin est lié à ce choix » a déclaré M. Gorbatchev”, *Le Monde*, 13 January 1990.
- “URSS : l’anniversaire du pacte germano-soviétique Plusieurs milliers de personnes ont manifesté dans les capitales des pays baltes”, *Le Monde*, 25 August 1987.
- “URSS : le lituanien proclamé langue officielle dans la République balte”, *Le Monde*, 28 January 1989.
- “URSS : l’évêque de Lituanie est rétabli dans ses fonctions”, *Le Monde*, 1 January 1989.
- “URSS : manifestation autour d’une centrale nucléaire lituanienne”, *Le Monde*, 20 September 1988.
- “URSS : rassemblements nationalistes à Vilnius Les responsables lituaniens préconisent l’autodétermination mais pas la sécession”, *Le Monde*, 25 October 1988.
- “URSS : vingt arrestations en Lituanie”, *Le Monde*, 30 September 1988.

Literature

- Bergmane, Una, “Les pays baltes et le démantèlement de l’Union soviétique”, *Matériaux pour l’histoire de Notre temps*, 2019, vol. 133134, no. 3, 73–79.
- Bergmane, Una, “The West and the Lithuanian crisis in the spring of 1990”, *Relations internationales*, 2012, vol. 150, no. 2 (31 July), 85–101.

Grisson, Jean, "La France et l'Angleterre face aux affaires baltes entre 1900 et 1990", *Revue Historique*, 1990, vol. 284, no. 1 (575), 101–175.

Laurent, Thierry, "La deuxième indépendance de la Lituanie (1990–1991) vue de France", accessed 18 March 2020, https://www.academia.edu/13562935/La_deuxi%C3%A8me_ind%C3%A9pendance_de_la_Lituanie_1990-1991_vue_de_France.

Akvilė KABAŠINSKAITĖ

PRANCŪZIJOS POLITIKA LIETUVOS ATŽVILGIU 1987–1991 M.

Santrauka. 1985 m. prasidėjus Michailo Gorbačiovo pertvarkos procesams – *perestroikai* SSRS, sovietų okupuotose šalyse išaugo neginkluotas pasipriešinimas Sovietų Sąjungos režimui. Nuo 1987 m. Lietuva kartu su kitomis Baltijos šalimis jau aiškiai išreiškė laisvės troškimą ir pradėjo siekti nepriklausomybės, kurią lietuviai pirmieji paskelbė 1990 m. kovo 11 d. Prancūzija pripažino šį žingsnį 1991 m. rugpjūčio 29 d., atkurdamą diplomatinį santykius su Lietuva. Remiantis Prancūzijos diplomatiniais archyvais ir papildant spaudos pranešimais, straipsniais ir televizijos reportažais, straipsnyje aprašoma Prancūzijos reakcija į šį lietuvių pasipriešinimą nuo 1987 m. iki abipusių diplomatinio santykių atkūrimo. Šiuo laikotarpiu, kai ypač svarbus Vakarų palaikymas Ukrainai dėl Rusijos agresijos, straipsnyje grįžtama į laikotarpį, kai šio palaikymo tikėjosi Lietuva, nagrinėjama Prancūzijos politinė pozicija Lietuvos atžvilgiu ir veiksmai arba jų nebuvimas lietuviams siekiant nepriklausomybės.

Raktažodžiai: Prancūzijos ir Lietuvos santykiai, Prancūzijos politika, *perestroika*, Lietuvos nepriklausomybė, Sovietų Sąjungos griūtis.

Dalia CIDZIKAITĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Marijos Gimbutienės ryšiai su sovietų Lietuva ir jų refleksija JAV lietuvių spaudoje

Santrauka. Vartant XX a. antrosios pusės JAV lietuvių spaudą susidaro įspūdis, kad Marija Gimbutienė ir jos veikla – tiek mokslinė, tiek visuomeninė – buvo atidžiai stebima ir vertinama išeivijos lietuvių. To meto JAV lietuvių spaudoje randame užfiksuotus visus svarbiausius dr. M. Gimbutienės profesinės karjeros ir akademinės veiklos įvykius: nuo straipsnių apie dalyvavimą konferencijose, išleistas knygas, paskaitas vietos lietuviams iki išsamių mokslininkės plačiašakės veiklos apžvalgų. Neliko nepastebėti ir jos apsilankymai sovietų Lietuvoje XX a. 7 dešimtmetyje ir vėliau. Būtent šios kelionės JAV lietuvių spaudoje sukėlė tikrą audrą, kurioje špagas viešai sukryžiuo Bronys Raila, „Dirvoje“ gynęs M. Gimbutienę, ir Juozas Kojelis, žurnale „Į laisvę“, dienraštyje „Draugas“ ir kitur ironiškai komentavęs ne tik mokslininkės „vaisingą bendradarbiavimą su tarybiniais etnografais“, bet ir pro didinamąjį stiklą žvelgęs į jos iniciatyva 1964 m. Kalifornijos universitete Los Andžele suorganizuotą Kristijono Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių minėjimą, 1966–1967 m. tame pačiame universitete jos surengtą lietuvių liaudies meno parodą, nuo 7 dešimtmečio dėstomą lietuvių kalbos kursą. Pati M. Gimbutienė šioje beveik trejus metus užsitęsusi „diskusijoje“ nedalyvavo. Reakcingesnių vietos lietuvių neretai vadinta „komuniste“, mokslininkė buvo viena pirmųjų, atvirai nedeklaravusių, bet savo veiksmais drąsiai rėmusių XX a. antrojoje pusėje liberaliosios JAV lietuvių visuomenės dalies, kuriai atstovavo 1957 m. įkurta „Santaros-Šviesos“ federacija, žurnalas „Metmenys“ ir mėnraštis „Akiračiai“, propaguoję laikyseną *veidu į Lietuvą*.

Raktažodžiai: Marija Gimbutienė (Gimbutas), ryšiai su Lietuva, *veidu į Lietuvą*, JAV lietuvių diaspora, JAV lietuvių spauda.

Dėl mūsų abiejų politinio nusistatymo Tu teisingai galvoji. Aš visad buvau liberaliai nusiteikusi, kokia ir liksiu. Aš liksiu ir savo pasaulėžiūros 100 % tęsėja. Į politinį darbą nenoriu įsitraukti, nes dirbu mokslinį darbą.

Iš Marijos Alseikaitės-Gimbutienės laiško Jurgiui Gimbutui,
1948 m. spalio 13 d., Pfulingenas¹

1945 m. rugpjūčio 25 d. Marija Gimbutienė, glausdamasi Vokietijos miestelyje Urnau, dienoraštyje užrašė tokias eilutes: „Man čia irgi radosi darbo. Jau skaičiau dvi paskaitas <...>. Puiki proga pasireikšti, puiki proga populiarizuoti Lietuvos proistorę, apie kurią labai labai mažai ką žino. Vietoj gryno mokslinio darbo, kurio dabar negaliu dirbti, galiu dirbti populiarizacijos – mokymo darbą, kuris šiaip ar taip yra būtinas.“² 1949 m. emigravusi į Ameriką ir vis labiau įsitraukdama į mokslinį darbą, M. Gimbutienė mokslo populiarinimo, arba, kaip ji pati vadino, „populiarinimo-mokymo darbo“, neatsisakė. Ji mielu noru skaitė viešas paskaitas – iš pradžių Bostono lietuvių visuomenei Bostono kultūros klube, kurio pirmininkė buvo XX a. 6 dešimtmetyje, Bostono ir rytinio pakraščio lietuvių inžinierių susibūrimuose, o persikrausčius į vakarinę JAV pakrantę – Los Andželo ir kituose lietuvių telkiniuose. XX a. 7 dešimtmečio pradžioje atvykusi į Kaliforniją, M. Gimbutienė lietuvių kultūros sklaidai puikiai išnaudojo savo ryšius su Stanfordo universitetu, vėliau Kalifornijos universitetu Berklyje (angl. *University of California, Berkeley*) ir ilgiausiai – su vienu iš pastarojo universiteto padalinių Los Andžele – UCLA (angl. *University of California, Los Angeles*). Būtent šioje mokykloje 1964 m. ji suorganizavo lietuvių poeto Kristijono Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių minėjimą, o 1966-ųjų lapkritį – lietuvių liaudies meno parodą. Abu renginiai sulaukė didelio JAV lietuvių spaudos dėmesio. Juos ir jų sumanytoją prof. M. Gimbutienę gyrė, bet kur kas dažniau kritikavo (kartais tame pačiame numeryje) ne vienas JAV lietuvių leidinys. To priežastimi tapo ne anksčiau minėtų renginių turinys arba kokybė (nors būtent į tai apeliavo mokslininkę puolę kritikai), o jos ryšiai su sovietų Lietuva ir jos gyventojais.

M. Gimbutienės ryšiai su Lietuva ir išeivijos spaudos požiūris į juos lietuvių istoriografijoje nėra sistemiškai nagrinėti. Šiame straipsnyje siekiama parodyti, kokios neadekvačiai aštrios JAV lietuvių visuomenės kritikos mokslininkė sulaukė iškart po pirmojo apsilankymo Sovietų Sąjungoje ir LSSR 1960 m. Jos kelionės į sovietų okupuotą Lietuvą, ryšių su ten likusiais artimaisiais ir kolegomis palaikymas tapo pretekstu kritikuoti ne tik M. Gimbutienės nesitaikstymą su tuo metu tarp JAV lietuvių vyravusiu nerašytu postulatu neturėti jokių, net ir privačių ryšių su okupuota Lietuva, kuri 1966 m. sausio 22–23 d. Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas įteisino kaip bene svarbiausią tautinės drausmės nuostatą, bet ir jos akademinę ir visuomeninę veiklą, kuria ji stengėsi garsinti Lietuvos vardą tarp amerikiečių. Išeivijos spauda noriai eskalavo lietuvių mokslininkės, neva atvirai kolaboravusios su okupantais, temą ir, pasak Broniaus Railos, nepelnytai pavertė ją

¹ Gimbutas, Jurgis, „Austrijoje, Vokietijoje“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laiškų ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005, 148–149.

² Alseikaitė-Gimbutienė, Marija, „1941–1945 metų karo prisiminimai“, in *Gimbutienė, Marija, Dienoraštis ir prisiminimai*, sud. Ž. Gimbutaitė. Kaunas: Naujasis lankas, 2015, 167–168.

„kontroversinė“, todėl nepatikima asmenybe. Nueita taip toli, kad kai kurie aršūs M. Gimbutienės kritikai ėmė kritikuoti ir užginčyti net jos mokslo darbų, sulaukusių pripažinimo tarp JAV akademikų, vertę. Analizuosiu tokius Amerikos lietuvių leidinius kaip dienraštis „Draugas“, savaitraštis „Dirva“, žurnalas „Į laisvę“, mėnesiniai laikraščiai „Lietuvių Amerikos Vakaruose“, „Lietuvių dienos“ ir kt.

Nepaklususi „tautinės drausmės nuostatams“

M. Gimbutienė pirmą kartą Sovietų Sąjungoje apsilankė 1960 m. vasarą: Maskvoje, kurioje vyko 25-asis tarptautinis orientalistikos kongresas, ji susitiko su savo motina, o viešnagės pabaigoje trims dienoms buvo apsistojusi Vilniuje. Prieš metus, 1959 m. spalį, ji keliauvo po Europą, apsilankė ir keliuose Sovietų Sąjungos bloko miestuose: Prahoje, Suvalkų krašte, Varšuvoje ir Poznanėje. Lyg nujausdama netrukus iš visų pusių pasipilsiančią kritiką ir turbūt norėdama užsitikrinti bent jau artimiausių žmonių palaikymą ir užnugarį, 1960 m. liepos 28 d. M. Gimbutienė laiškė savo vyrui Jurgiui rašė: „Jei Tau koks įtarimas, kad simpatizuoju Rytams – baisi neteisybė. Esu gavus tokių injekcijų, kad nuo „tariamų ligų“ esu visam laikui išsigydžius.“³

Skirtingai nei kiti JAV lietuviai, kurie, nenorėdami užsitraukti JAV lietuvių kritikos ir pykčio, savo apsilankymus okupuotoje Lietuvoje slėpė teisindamiesi tuo, kad tylėjimu stengiasi nepakenkti Lietuvoje likusioms giminėms, M. Gimbutienė savo kelionių į Sovietų Sąjungą neslėpė. Tuo metu vyraavęs lietuvių bendruomenės išeivijoje spaudimas nebendrauti su sovietų Lietuva ir jos žmonėmis buvo gajus ir stiprus. Nepaklususieji „tautinės drausmės nuostatams“ sulaukdavo ypač griežtos reakcijos, neretai – ir atitinkamų veiksmų. Pavyzdžiui, Stasys Santvaras už tai, kad nuėjo į solisto iš Lietuvos koncertą, prie savo namų durų rado į raudoną skudurą įvyniotą plytą; Marių Katiliškį du kartus apklausė Federalinio tyrimo biuro (angl. *Federal Bureau of Investigation*) agentai; Daiva Markelis autobiografiniame romane „White Field, Black Sheep“ prisimena, kaip dėl jos tėvo pritarimo palaikyti ryšius su okupuota Lietuva tėvų namų durys buvo ištepotos raudonais dažais; žurnalistas Romas Maziliauskas, 1970–1972 m. redagavęs Monrealio lietuvių laikraštį, turėjo atsistatydinti, nes laikraštyje padaugėjo straipsnių iš okupuotos Lietuvos⁴. J. Gimbutas laiškė savo žmonai M. Gimbutienei 1961 m. rugpjūčio 27 d. rašė: „...Nyka-Niliūnas matėsi su Narkeliūnaite, grįžusia iš Vilniaus. Buvo ir kaime Švenčionių apskr. Niekas nepasakoja ir spaudoje nerašo. Nyka sako, kad ji suvaržyta pasižadėjimais savo giminėms. Gaila, kad šitaip teroru užčiaupta gabi žurnalistė negali paliudyti tiesos.“⁵ Apie savo pirmąją kelionę M. Gimbutienė viešai prabilo tų pačių metų rugsėjo 11 d. lietuvių inžinierių susitikime Keip Kode. Beje, pirmąją viešą paskaitą Vilniaus universitete M. Gimbutienė perskaitė

³ Gimbutas, Jurgis, „Pradžia Bostone“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laiškų ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005, 175.

⁴ Daugiau žr. *Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos*, sud. A. Kalėda, R. Kmita ir D. Satkauskytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.

⁵ *Ibid.*, 178.

1968 m.⁶; ją vieneriais metais aplenkė tik prof. Bronius Vaškėlis, į Lietuvą atvykęs 1967 m. Jų pavyzdžiu pasekė ir keletas kitų lietuvių mokslininkų: 1969 m. – kalbininkas Antanas Salys, 1971 m. – semiotikas Algirdas Julius Greimas.

Lietuvoje M. Gimbutienė apsilankė daugiau nei dešimt kartų. Pagrindinis pirmųjų septynių viešnagių (1960, 1965 (su dukra Živile), 1966 (su dukra Rasa), 1968, 1969, 1970 (su dukra Živile), 1971 m.) tikslas buvo susitikti su mama Veronika Alseikiene. Po mamos mirties kelionės į Lietuvą suretėjo. Po ilgesnės pertraukos M. Gimbutienė į Lietuvą sugrįžo prabėgus dešimčiai metų – 1981-aisiais ir vėliau – 1986, 1988 ir 1993 m. Mokslininkės apsilankymai Lietuvoje nėra itin gausiai dokumentuoti. Šiek tiek informacijos apie juos galima rasti šeimos narių prisiminimuose⁷ ir LSSR KGB, kuri mokslininkę akyiai sekė nuo pirmojo jos vizito į Sovietų Sąjungą, archyvuose⁸.

Apie prof. Marijos Gimbutienės „talkininkavimą“ sovietams

Apie UCLA įvykusį K. Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių minėjimą vienas iš žurnalo „Į laisvę“ bendradarbių rašė, kad, minint poeto 250 metų gimimo sukaktį, M. Gimbutienė suorganizavo estų poeto, literatūros kritiko ir tyrėjo Aleksio Rannito paskaitą apie K. Donelaitį, kuris „ta proga lietuvių kalbą paskelbė slavų kalba ir lietuvius kultūriškai surišo su slavais...“⁹ Tą pačią mintį pakartojo ir Antano Skiriaus vakarinėje pakrantėje leisto laikraščio „Lietuvių Amerikos Vakaruose“ redakcijos kolektyvas (sic!), 1967 m. vasario-kovo numeryje A. Rannitą kaltindamas jau ne tik už tai, kad jis lietuvių kalbą apibūdino esant slavų kilmės, bet kad ir patį K. Donelaitį išimtinai sulygino su rusų rašytojais.

⁶ *Ibid.* Pasak žurnalisto Rimvydo Valatkos, tais metais paskaitą Vilniaus universitete skaičiusi M. Gimbutienė šitaip aprašė per jos paskaitą tvyrojusią atmosferą: „Kaip tik dabar atsiveria arterijos naujam kraujui įleisti. Vilniaus universiteto didžioji kolonų salė buvo visiškai perpildyta. Jei kam būtų reikėję nušluoti visą Lietuvos žiedą iš karto – buvo gera proga; ten buvo turbūt visi menininkai, rašytojai, mokslininkai, jauni ir seni, iš Vilniaus, iš Kauno ir kitur, o daugiausia visai jaunų studenčių“ (Valatka, Rimvydas, „Dešimt minučių su Rimvydu Valatka. Kaip lietuviai reagavo į Prahos pavasarį?“, *Žinių radijas*, 2018 rugpjūčio 20, žiūrėta 2022 balandžio 19, <https://www.ziniuradijas.lt/laidos/desimt-minuciu-su-rimvydu-valatka/kaip-lietuviai-reagavo-i-prahos-pavasari?soundtrack=1>). Paskaitoje dalyvavęs fotografas Rimantas Dichavičius prisiminė, kad salė išties buvo pilna, susirinkusieji tiesiog lipo vienas kitam ant galvų, „[d]augelis atėjo vien pasižiūrėti į ją kaip į laisvą lietuvę, tiek daug pasiekusią mokslo pasaulyje, pasirodžiusią juodame kvadrate“. Tuo metu iš JAV atvykusi viešnia buvo „tarsi marsietė kokiu atskridusi“ (Baškienė, Rasa, „Atradusi laiko ženklus. Marija Gimbutienė“, *Bernardinai.lt*, 2021 sausio 23, žiūrėta 2022 balandžio 20, <https://www.bernardinai.lt/atradusi-laiko-zenklus-marija-gimbutiene/>).

⁷ Daugiau žr. Gimbutienė, Marija, *Dienoraštis ir prisiminimai*, sud. Ž. Gimbutaitė. Kaunas: Naujasis lankas, 2015; Gimbutienė, Marija, *Laimos palytėta: straipsniai, recenzijos, pokalbiai, polemika, laiškai, vertinimai, prisiminimai*, sud. A. Ikamaitė. Vilnius: Scena, 2002.

⁸ 2020 m. spalio 7 d. internete buvo pavišinti du LSSR KGB 5-osios tarnybos pranešimai, susiję su M. Gimbutienės kelionėmis į Lietuvą: pirmasis – agento „Prano“ apie 1981 m. kovo 18 d. žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ redakcijoje įvykusį susitikimą su prof. M. Gimbutiene, antrasis – agento „Vincento“ apie 1981 m. gegužės 27 d. Mokslininkų rūmuose prof. M. Gimbutienės skaitytą paskaitą. Daugiau žr. „LSSR KGB 5-ios tarnybos agento „Pranas“ pranešimas apie susitikimą su prof. Marija Gimbutiene“, *KGB veikla Lietuvoje*, žiūrėta 2022 balandžio 20, <http://www.kgbveikla.lt/docs/show/7510/from:657>; LSSR KGB 5-ios tarnybos agento „Vincentas“ pranešimas apie prof. Marijos Gimbutienės paskaitą, *KGB veikla Lietuvoje*, žiūrėta 2022 balandžio 20, <http://www.kgbveikla.lt/docs/show/7511/from:657>.

⁹ Raila, Bronys, „Pro pinučių tvorą“, *Dirva*, 1967 birželio 23, 4, žiūrėta 2022 kovo 21, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1967/1967-06-23-DIRVA.pdf>.

B. Raila, stojęs į A. Rannito (ir M. Gimbutienės) pusę, net keliuose „Dirvoje“ paskelbtuose straipsniuose įrodinėjo tų teiginių klaidingumą. Iš pradžių klaidingus argumentus jis pamėgino atremti humoru: „Kaip žmogus galėtų nepasijuokti patekęs į sergančiųjų palatą, kada išgirsti tokius iš anų dviejų citatų tvirtinimus, kurių kiekvienas yra visiškai prasimanymas arba melas“¹⁰, vėliau B. Raila atvirai piktinosi „Neandarthio mokslininkų ir dinozaurų keliu triukšmu“¹¹ ir liko nesupratęs, ar tai, kas vyksta, yra viso labo juokas, ar tikras pamišimas.

Praėjus dvejiems metams po K. Donelaičio minėjimo „skandalo“, 1966 m. subrendo naujas. Šį kartą į kritikų taikiklį pateko lapkričio 20 d. UCLA Etninio meno galerijoje atidaryta lietuvių liaudies meno paroda. Ją B. Raila „Dirvoje“ gyrė už profesionalumą: „prityrusius ir kvalifikuotus techninius parodos įrengimo ir išdėstymo darbus“, išleistą išsamų parodos katalogą, mokslinius eksponatų aprašus, prie kurių parengimo ir įgyvendinimo prisidėjo universiteto profesorė M. Gimbutienė. Pasak B. Railos, tokios didelės apimties paroda su daugiau nei pusantro šimto įvairių lietuvių liaudies meno eksponatų Los Andžele atidaryta pirmą kartą. Be to, igelti mėgęs publicistas pridėjo, kad „tai yra bene pirmas kartas, kai tokia paroda buvo suruošta neišleidžiant nei vieno cento iš (dabar nebesamo) valstybės išdo ar tautos laisvinimo fondų“¹².

Deja, ne visi Amerikos lietuviai prof. M. Gimbutienės sumanytą parodą sutiko taip palankiai kaip B. Raila arba amerikiečiai (paroda buvo pratęsta dar vienam mėnesiui, apie ją ypač skaitomame sekmadienio numeryje parašė didžiausias vakarinėje pakrantėje dienraštis „Los Angeles Times“¹³). 1967 m. vasario 16 d. „Drauge“ paskelbtoje Hermano Tumo nuomonėje „Keletas pastabų dėl lietuvių liaudies meno parodos Kalifornijos universitete“ parodos rengėjai buvo kritikuojami dėl trijų dalykų: 1) dėl parodoje panaudoto klaidingai pažymėto Lietuvos žemėlapis, konkrečiai – Rytprūsių priskyrimo Sovietų Sąjungai; 2) dėl Mažosios Lietuvos meno eksponatų nebuvimo parodoje ir 3) (kad ir kaip trivialiai tai šandien skambėtų) dėl to, kad į parodos atidarymą nebuvo pakviestas Lietuvos gen. konsulas Los Andžele dr. Julius Bielskis, kuris, pasak nuomonės autoriaus, „neturėjo progos, nei galimybių oficialiai reaguoti į parodos žemėlapis netikslumus“¹⁴.

Tų metų kovo 25 d. „Draugo“ numeryje paskelbto straipsnio „Liaudies meno paroda Kalifornijos universitete“ autorius Juozas Kojelis parodą ir M. Gimbutienę kritikuoja subtiliau. Pasak jo, parodos kataloge paskelbti parodos bendraautorės UCLA magistrantės V. Feldon parengti eksponatų aprašymai moksliniu objektyvumu ir originalumu „žymiai prašoksta“ jos profesorę M. Gimbutienę, kuri katalogui parašė įvadinį straipsnį.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Raila, Bronys, „Ar reikia propagandos?“, *Dirva*, 1967 liepos 7, 4, žiūrėta 2022 kovo 21, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1967/1967-07-07-DIRVA.pdf>.

¹² Raila, Bronys, „Sopulingoji su kalavijais“, *Dirva*, 1966 gruodžio 2, 5, žiūrėta 2022 kovo 21, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1966/1966-12-02-DIRVA.pdf>.

¹³ Praėjus dvejiems metams po lietuvių liaudies meno parodos UCLA Etninio meno galerijoje atidarymo, tas pats dienraštis prof. M. Gimbutienę paskelbė metų moterimi. Daugiau žr. Cidzikaitė, Dalia, „1968-ųjų „Los Angeles Times“ metų moteris“, *Lituani(sti)ka*, 2021 vasario 17, žiūrėta 2022 balandžio 20, <https://blog.lnb.lt/lituanistika/2021/02/17/1968-ųjų-los-angeles-times-metu-moteris/>.

¹⁴ Tumas, Hermanas, „Keletas pastabų dėl lietuvių liaudies meno parodos Kalifornijos universitete“, *Draugas*, 1967 vasario 16, 6, žiūrėta 2022 kovo 23, https://www.draugas.org/archive/1967_reg/1967-02-16-DRAUGAS.pdf.

Prof. M. Gimbutienės pareiga (sic!), toliau rašė J. Kojelis, buvo parašyti bent trumpą lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės istoriją. Deja, ji to nepadarė ir „praleido gerą progą ne tik pagilinti parodos lankytojo žvilgsnį į išstatytus eksponatus, bet ir supažindinti jį su mūsų krašto likiminėmis problemomis“¹⁵. Nors ir prisipažino nesantis M. Gimbutienės srities specialistas, straipsnio autorius, kaip šiek tiek besidomintis lietuvių liaudies menu, pažymėjo, kad profesorė yra patekusi į tokią stiprią prof. dr. Jurgio Baltrušaičio įtaką, kad jos įvadą parodos kataloge vargu ar galima pavadinti savarankiška studija: „Jokios originalios moksliniai vertingos tezės, kurios nebūtų pas Baltrušaitį, šiame įvade, regis, nėra, – teigė Kojelis. – Visas Gimbutienės originalumas reiškiasi įkyriu pagoniškų elementų lietuvių liaudies religiniame mene ryškinimu“¹⁶. J. Kojeliui nė motais, kad, pasak B. Railos, tiek pačią parodą, tiek katalogą ne tik formaliai, bet ir faktiškai parengė ir finansavo UCLA muziejus ir kad visa kritika, net jei ir būtų buvusi pagrįsta, turėjo būti nukreipta į muziejaus direktorių dr. Ralphą C. Altmaną ir parodos kuratorių prof. Jacką Carterį.

Tikrąsias tokios lyg iš gausybės rago pasipylusios kritikos prof. M. Gimbutienei priežastis randame žurnalo „Į laisvę“ 1967 m. kovo numeryje. J. Žiograkalnio slapyvardžiu pasirašęs asmuo skyriuje „Tautinės drausmės klausimas“ publikuotame straipsnyje „Veržimasis į koegzistenciją“ nevynioja žodžių į vatą. Pasak jo, „Aktyviai prieš Clevelande paskelbtus tautinės drausmės nuostatus [čia autorius kalba apie 1966 m. sausio 22–23 d. Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto surengtą konferenciją, kurioje buvo priimta griežta rezoliucija dėl ryšių su kraštu, t. y. sovietų okupuota Lietuva, palaikymo – D. C.] Los Angeles mieste stojo Kalifornijos universiteto (UCLA) profesorė dr. M. Gimbutienė, 1966. XI.20 – 195[6]7.II.5 universiteto patalpose suruošusi lietuvių liaudies meno parodą, kurios dauguma eksponatų atsigabenta iš pavergtos Lietuvos, kurioje M. Gimbutienė kelis kartus lankėsi.“¹⁷ Toliau J. Žiograkalnis prikiša prof. M. Gimbutienei talkininkavimą ir pasitarimą sovietams, kurie, meno parodai UCLA padovanodami keletą Vilniaus etnografinio muziejaus eksponatų, panorą pasauliui parodyti tai, ką pavergoje Lietuvoje jie persekioja. Prof. M. Gimbutienei prikišta ir tai, kad ji „įkyriai akcentuoja rusų lietuviams primetą etnologinę tezę, kad liaudies religinis menas labiau liudijęs lietuvių pagonybę, negu krikščionybę“¹⁸. Taigi tikroji M. Gimbutienės puolimo JAV lietuvių spaudoje priežastis buvo politinė ir ideologinė: profesorė ėjo prieš to meto srovę, nesistengė griežtai atsiriboti nuo bet kokio ryšio su sovietų okupuota Lietuva palaikymo (jau nekalbant apie keliones į ją), nors to primygtinai liepė laikytis daugelis JAV lietuvių ir politinių bei visuomeninių judėjimų, įskaitant 1951 m. JAV įkurtą politinę organizaciją „Lietuvių fronto bičiuliai“, kuri ir leido žurnalą „Į laisvę“.

¹⁵ Kojelis, Juozas, „Liaudies meno paroda Kalifornijos universitete“, *Draugas*, 1967 kovo 25, 4, žiūrėta 2022 kovo 23, https://www.draugas.org/archive/1967_reg/1967-03-25-PRIEDAS-DRAUGAS.pdf.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Žiograkalnis, J., „Veržimasis į koegzistenciją“, *Į laisvę* 39, 1967, 70, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003021359-1967-Nr.39>.

¹⁸ *Ibid.*

„Patriotinio ekstremizmo“ auka

Diskusija apie K. Donelaičio minėjimą ir lietuvių liaudies meno parodą, kartais primenant ir 1963 m. UCLA M. Gimbutienės pradėtą dėstyti lietuvių kalbos kursą, kurį dalis JAV lietuvių taip pat kritikavo už tai, kad lietuvių kalba neva buvo dėstoma kaip slavų kalba, JAV lietuvių spaudoje truko beveik trejus metus. Šiuo klausimu rašė Juozas Tininis, Hermanas Tumas, Algirdas Gustaitis, Galvainis (Petronėlė Orintaitė) ir kt. Tačiau daugiausiai iečių sulaužė du žurnalistai – liberaliosios JAV lietuvių organizacijos „Santaros-Šviesos“ federacijos Los Andželo skyriaus pirmininkas B. Raila, laikraštyje „Dirva“ turėjęs savo skiltį „Akimirkos“¹⁹, ir J. Kojelis, aktyviai bendradarbiavęs žurnale „Į laisvę“ ir kitoje dešiniųjų spaudoje, Amerikos lietuvių tarybos, „Lietuvių fronto bičiulių“ narys, atstovavęs Klivlande paskelbtoms tautinės drausmės nuostatoms dėl okupuotos Lietuvos ir joje gyvenančių lietuvių. Reikėtų paminėti, kad B. Raila nebuvo nešališkas M. Gimbutienės rėmėjas ir bičiulis, jis buvo ir profesorės giminaitis – jos pusseserės Danetos Janulaitytės vyras. Apsikeitus ne vienu straipsniu anksčiau minėtu klausimu, savotiška akistata tarp B. Railos ir J. Kojelio įvyko 1967 m. rugpjūčio 2 d. „Dirvoje“ paskelbus abiejų autorių laiškus. Savo laiške J. Kojelis dar kartą sugrįžo prie A. Rannito paskaitos, kritikavo B. Railą, kad šis, pasinaudodamas savo skiltimi savaitraštyje, ilgais pasažais dėstė dr. M. Gimbutienės ir A. Rannito „nuopelnus lietuvių tautai ir kultūrai“²⁰, kurių pats J. Kojelis mato mažai arba iš viso nemato. Savo ruožtu B. Raila net septyniais punktais dar kartą pamėgino įrodyti jau trejus metus kelto triukšmo dėl K. Donelaičio minėjimo, lietuvių liaudies meno parodos ir lietuvių kalbos kurso UCLA bergždumą ir absurdiškumą.

1967 m. pabaigoje „Lietuvos fronto bičiulių“ ruporas „Į laisvę“ pabandė dar kartą sugrįžti prie M. Gimbutienės ir jos neva „vaisingo bendradarbiavimo“ su sovietų Lietuvos gyventojais. Šį kartą nusitaikyta ne į pačią mokslininkę, o į jos dukrą Danutę, kuri 1967 m. vasarą viešėjo Lietuvoje. Trumpame straipsnyje „Renka medžiagą apie raudonuosius partizanus“ jau anksčiau minėtas J. Žiograkalnis kaltino studentę Danutę Gimbutaitę, Kalifornijos universiteto profesorės dr. M. Alseikaitės-Gimbutienės dukrą, dalyvavimu Vilniaus M. K. Čiurlionio meno mokyklos ir Technologijos technikumui, Vilniaus universiteto, Dailės instituto ir kitų mokslo bei švietimo įstaigų darbuotojų surengtoje etnografinėje ekspedicijoje į Merkinės apylinkę, kurios metu, kaip nurodyta jau pačiame straipsnio pavadinime, rinko tautosaką ir kitą etnografinę medžiagą apie „raudonuosius partizanus“. Be kita ko, autorius *post scriptum* priminė, kad apie šios studentės mamytės (sic!) parengtą

¹⁹ „Akimirkos“ buvo ne vienintelė B. Railos skiltis „Dirvoje“. 1968 m. B. Raila pradėjo rašyti skiltį „Dialogas su kraštu“, kurioje komentavo ir gvildeno pačius įvairiausių užsienio lietuvių ryšio su Lietuva ir joje gyvenančiais lietuviais klausimus. Rašyti naują skiltį B. Railą paskatino neproporcingai didelis ir neadekvatus „aistrų ir apsišaudymų karštis“, jam pradėjus spaudoje recenzuoti išeivijoje ir sovietų Lietuvoje išleistas lietuvių autorių knygas. Pasak žurnalisto, vos įpusėjęs šį savo sumanymą, jis buvo vis labiau verčiamas išeiti į „tikrą karą, kur vienišam kareiviui tektų stoti beveik prieš armiją“ (Raila, Bronys, „Du žodžiai – ir karas“, *Dirva*, 1968 vasario 16, 4, žiūrėta 2022 balandžio 19, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1968/1968-02-16-DIRVA.pdf>). Tokį vienišo kareivio, kuris „pateko už dievų ir žmonių statymo ribų“, karą B. Raila „kovojo“ visus 1968-uosius ir dalį 1969 metų. Vien 1968 m. jo skiltis pasirodė 76 kartus! Daugiau žr. *Dirva*, 1968, 1969.

²⁰ Kojelis, Juozas, „Pone redaktoriau...“, *Dirva*, 1967 rugpjūčio 2, 3, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1967/1967-08-02-DIRVA.pdf>.

lietuvių liaudies meno parodą buvo rašyta ankstesniame žurnalo numeryje²¹. Greičiausiai dėl ypač žemo žurnalistikos lygio šįkart D. Gimbutaitės (ir M. Gimbutienės) ginti stojo aktyvus „Lietuvių fronto bičiulių“, Ateitininkų federacijos narys filosofas Juozas Girnius. Jis parašė laišką žurnalo „Į laisvę“ redakcijai ir komentarą žurnale „Aidai“ (Nr. 2, 1969 sausis). „Aiduose“ paskelbtame straipsnyje jis pažymėjo, kad žurnalas „Į laisvę“ J. Žiograkalnio tekste minima kraštotyros ekspedicija susidomėjo ir jauną studentę „tautos išdavimu“ apkaltino dėl gerokai proziškesnės ir ciniškesnės priežasties, dėl „asmeniško“ motyvo – siekdamas informuoti skaitytojus, kad ekspedicijoje dalyvavo prof. M. Gimbutienės dukra. „Kaip apskritai kraštotyrinis darbas nereikia jokio tautos išdavimo, nors ir kokiose aplinkybėse jį dirbant, taip jokio tautinei drausmei nusizengimo nepadarė ir Danutė Gimbutaitė, toje ekspedicijoje dalyvaudama...“²², – rašė J. Girnius. Pats dalyvavimas ekspedicijoje dar nėra nusikaltimas, buvo įsitikinęs filosofas. Be abejo, omenyje turėdamas ir pačią M. Gimbutienę, tokiais „nusikalteliais“ J. Girnius nelaikė ir visų jaunesnių lietuvių mokslininkų, kurie pastaruoju metu lankėsi Lietuvoje. „...Vašingtono veiksnių konferencija ne be pagrindo išpėjo prieš patriotinį ekstremizmą. „Į Laisvę“ straipsniukas, – apibendrino filosofas, – buvo kaip tik tokio geravališko, bet negalvojančio patriotinio ekstremizmo apraiška“²³.

Prof. Marijos Gimbutienės bičiulių liudijimai

Apie tarp JAV lietuvių XX a. 7 ir net 8 dešimtmetyje vyravusį neigiamą požiūrį į prof. M. Gimbutienę ir jos puolimą bet kokia, net ir menkiausia, proga iškaltinai liudija keletas mokslininkės bičiulių prisiminimai. Kalifornietis poetas, publicistas Pranas Visvydas savo dienoraštyje 1976 m. sausio 14 d. yra palikęs tokį pasakojimą apie Los Andžele, UCLA Rolfe'o auditorijoje įvykusį Aldonos ir Jurgio Dvarionų koncertą: „[Koncertas] buvo tikrai puikus. <...> Tik toji atspausdinta programa su menininkų aprašymu nedavė ramybės: niekur tekste nesimatė sakinio apie lietuviškąją Dvarionų kilmę. Dalis lietuvių tą koncertą boikotavo. Keli uolūs visuomenės veikėjai jautėsi net labai nuskriausti. O štai prie renginio prisidėjo Lietuvą mylinti tolerantiškoji profesorė M. Gimbutienė“²⁴. P. Visvydas prisipažino, kad, rašydamas laikraščiu recenziją apie renginį, pagyrė atlikėjų pasirodymą, tačiau užsiminė ir apie Lietuvos ignoravimą programoje. Išsiuntęs straipsnį į Čikagą, paskambino Marijai ir prisipažino padaręs klaidą – paminėjęs nelemtą programą ir įsižeidusius tautiečius. Marija patarė tuoj pat atšaukti straipsnį, nes „ją jau dabar daugelis patriotų puola už taikstymąsi prie sovietų“²⁵. Šiek tiek apmirusi ji prisipažino, kad čia būta paprasto nesusipratimo: programa buvo atsiųsta iš Niujorko, tikriausiai parengta nieko

²¹ Žiograkalnis, J., „Renka medžiagą apie raudonuosius partizanus“, *Į laisvę* 41, 1967, 71–72, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003021359-1967-Nr.41>.

²² Girnius, Juozas, „Principai, faktai ir – jų iškrepimas“, *Aidai* 2, 1969 sausis, 86–87, žiūrėta 2022 kovo 22, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=4255:mi&catid=277:196902&Itemid=308.

²³ *Ibid.*

²⁴ Visvydas, Pranas, „Žmonijos darnumo besiliginčioji“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laiškų ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005, 326.

²⁵ *Ibid.*

apie politiką nenutuokiančių muzikų. M. Gimbutienė apgailestavo ją perskaičiusi paviršutiniškai, o dabar, tiek triūso įdėjusi, turi dėl to kentėti. Kentėjo ne ji viena: koncerte dalyvavusiems pianistams iš Lietuvos seseriai ir broliui Dvarionams pusbrolis atsakė nakvyne, jie be cento išvyko koncertuoti į San Fransiską.

Vincas Trumpa, kurio tekstas „Marijos Gimbutienės gimtadieniui“ buvo paskelbtas jau po M. Gimbutienės mirties, į anapilin išėjusiąją kreipėsi tokiais žodžiais: „Taip pat žinau, kad vienu metu ir mūsų parapijoje atsirado žmonių, kurie ėmė abejoti Tavo patriotizmu. Daugiausia dėl to, kad Tu ne iš tolo šaukei tautą, bet kartais ir nuvažiuodavai ten, ir skaitydavai su dideliu pasisekimu paskaitas Vilniaus universitete, kaip ir prof. Algirdas Julius Greimas.“²⁶

Tarp JAV lietuvių atsirandant vis daugiau palaikančiųjų liberalią programą dėl okupuotos Lietuvos ir pritariančiųjų šūkiui atsigręžti į ją veidu, M. Gimbutienė, turėdama pasaulinį pripažinimą ir, pasak Tomo Venclovos, laikydamosi normalių pasaulinės mokslo bendruomenės kriterijų, pernelyg nekreipė dėmesio į vidinius lietuvių išeivių ginčus. „Besiginčijantiems pirmiausia rūpėjo vienas klausimas – ar atsisukti „veidu į Lietuvą“, kaip siūlė dar Steponas Kairys, ar „neprarasti tautinio budrumo“, atseit įtariai žiūrėti į visa, kas iš Lietuvos ateina, – to meto nuotaikas tarp JAV lietuvių apibendrino T. Venclova. – Pirmosios linijos laikėsi „Metmenys“ ir „Akiračiai“, antrosios – dauguma dešiniųjų, kurie Los Andželo bendruomenėje turbūt vyravo. Profesorė Marija, kaip sakiau, palaikė „Metmenis“ ir su jais gyvai bendradarbiavo. <...> Jos atviri ir drąsūs ryšiai su Lietuva dažnam kėlė nepasitenkinimą.“²⁷

Vietoje išvadų

Nors XX a. 7 dešimtmetis ėjo į pabaigą, JAV lietuvių spaudoje vis atsirasdavo tokių, kurie toliau eskalavo arba vis primindavo M. Gimbutienės ir A. Rannito, lietuvių kalbos kurso UCLA ir lietuvių liaudies meno parodos temas²⁸. Savo skiltyje B. Raila citavo 1969 m. „Naujienose“ straipsnį paskelbusį Klauseikį, pasak kurio, kažin ar tie, kurie kadaise gerai atsiliepė apie dr. M. Gimbutienę, gerai padarė. „Profesorė esanti įtartina, parapijos bobinčiui žmonės kužda, kad per dažnai važinėja anapus geležinės uždangos“, – Klauseikio žodžius perpasakojo B. Raila²⁹. Nepaisant to, laikui bėgant M. Gimbutienė netgi ėmėsi

²⁶ Trumpa, Vincas, „Marijos Gimbutienės gimtadieniui“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laišku ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005, 321.

²⁷ Venclova, Tomas, „Galvoju apie tuos, kurių nebėra“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laišku ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005, 299.

²⁸ M. Gimbutienė nebuvo vienintelė, dėl kurios JAV lietuvių visuomenėje buvo laužomos ietys. 1967 m. rugpjūčio 14 – rugsėjo 3 d. privačiai surengta Amerikos lietuvių krepšininkų komandos kelionė į sovietų Lietuvą sulaukė ne mažesnio atgarsio. Žurnalo „Į laisvę“ redakcija apie kelionę, jos organizatorius ir dalyvius rašė: „Išvykos rengėjai, koordinatoriai, palydovai, dalyviai, viešieji ir slaptieji rėmėjai, nežiūrint, kokios būtų buvusios jų intencijos, šiuo atžvilgiu patapo laisvės kovos dezertyrais ir atžymėjo save tautinės ir asmeninės gėdos žymėm.“ („Veržimasis į koegzistenciją“, *Į laisvę* 41, 1967, 69, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003021359-1967-Nr.41>).

²⁹ Raila, Bronys, „Pagerbė lietuvių archeologę“, *Dirva*, 1969 sausio 10, 5, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1969/1969-01-10-DIRVA.pdf>.

provokuoti vietos lietuvius, tarsi kviesdama juos iš naujo permąstyti savo santykį su okupuota Lietuva, o svarbiausia – su ten gyvenančiais lietuviais. 1977 m. Los Andžele įvykusį T. Venclovos poezijos vakarą, kurio *spiritus movens* buvo M. Gimbutienė, ji pavadino „Kommunija su Lietuva“. T. Venclova prisipažino tik vėliau supratęs, kad „tai buvo savotiškas [M. Gimbutienės – D. C.] iššūkis publikai, kurios nemaža dalis į atvykėlius iš Lietuvos, ypač tokius kaip aš, žiūrėjo įtariai ir su Lietuva visai neskubėjo jungtis“³⁰.

Viename iš savo straipsnių B. Raila taip apibendrina beveik visą XX a. 7 dešimtmetį ir bent dalį 8 dešimtmečio pūstą M. Gimbutienės „išdavystės“ burbulą:

<...> šie keli lokaliniai mūsų gyvenimo įvykiai ir absurdoi nėra tik lokaliniai. Juose slypi išeivijos lietuvių visuomenės tragedija ir pavojus, neretai reiškęsis ir praeityje. O tatau yra – degti pavydu, liepsnoti partine ir pasaulėžiūrine neapykanta, čirškėti savo tulžies destruktiviose sultyse, tūžti ignoramuso įžulumu, būti save, būti savo tautiečius, degutuoti kiekvieną, kuris darbštumu, talentais ir sugebėjimais aukščiau iškilo, daugiau už tave atnešė nuopelnų savo tautos vardui ir kultūrai, bet nepriklausė tavo parapijai. Ir turbūt niekada nepriklausys. Nes praraja per gili. Vulgarumas ir įžulumas per stiprus.³¹

Nuo įvykių prabėgus trisdešimčiai metų, 1995 m. balandžio 2 d. Los Andželo lietuvių bendruomenės ir skautų akademikų surengto dr. M. Gimbutienės mirties metinių minėjimo proga B. Raila, įvertinęs antropologės mokslinį ir visuomeninį indėlį, apgailestavo, kad jai lietuvių visuomenėje ne viskas sekėsi taip gerai, kaip ji svajojo ir tikėjosi. Pasak žurnalisto, prieš tris dešimtmečius M. Gimbutienė JAV lietuvių buvo paversta „kontroversine“ asmenybe. Negana to, spaudoje atsirado ir tokių, kurie ginčijo jos kai kurių mokslo darbų vertę, į viešumą kėlė „pavojingus ir žalingus „kolaboravimus“ su okupantu“, įtartinas keliones į Lietuvą, Los Andžele suorganizuotą parodą, „per kurią ji sykį neva okupanto naujai „atsižadėjusi“ nuo amžių lietuviško Karaliaučiaus...“³². Anot B. Railos, tuo metu vykusią tragikomediją, kurioje buvo visko – ir aistrų, ir ginčų, ir diskusijų, ir patriotiškų pareiškimų, ir kvailybės, ir net sunkiai paaiškinamo pamišimo, šiandien primena tik ant jo darbo stalo gulintis apystambis aplankas, kuriame – apie trisdešimt šia tema jo parašytų ir JAV lietuvių spaudoje paskelbtų straipsnių. JAV lietuvių spaudoje pasipylusi sisteminga kritika, panašesnė į norą susidoroti, o ne vertinti ir kritikuoti, M. Gimbutienę žeidė, dažnai kėlė pasipiktinimą, įniršį ir vertė pasižadėti nuo šiol savo tyrinėjimus tęsti tik amerikiečių aplinkoje, o ryšius stiprinti tik su Lietuvos lietuviais ir senais, ją suprantančiais bei palai-kančiais draugais.

Pabaigoje noriu sugrįžti prie šio straipsnio pradžioje pacituotos M. Gimbutienės minties apie jos atsidavimą moksliniam darbui. „Aš visad buvau liberaliai nusiteikusi, kokia ir liksiu, – rašė ji. – Aš liksiu ir savo pasaulėžiūros 100 % tęsėja. Į politinį darbą nenoriu įsitraukti, nes dirbu mokslinį darbą.“ M. Gimbutienei pavyko laikytis dar 1948 m. Vokietijoje sau duoto pažado – laikytis kuo toliau nuo politinio darbo, pirmenybę teikti mokslui. Deja, atvykus į JAV, šalia mokslo užsiimant ir mokslo populiarinimu, jai teko patirti ir politinį

³⁰ Venclova, „Galvoju apie tuos, kurių nebėra“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laiškų ir prisiminimų*.

³¹ Raila, „Ar reikia propagandos?“, 4.

³² Raila, Bronys, „Cenzūros dar neišnyko...“, *Akiračiai* 6 (27), 1995 birželis, 11.

bei ideologinį spaudimą. Mat būtent jos dalyvavimas visuomeninėje veikloje sulaukė daugiausiai JAV lietuvių kritikos – ne dėl veiklos turinio arba formos, nors būtent tai jos kritikai bandė pabrėžti, o dėl to, kad M. Gimbutienė nepasidavė tuo metu vyraavusiam daugumos požiūriui į sovietų okupuotą Lietuvą ir joje gyvenančius žmones. Konservatyvių Amerikos lietuvių neretai vadinta „komuniste“, sulaukusi ne vieno grasinamo skambučio, JAV lietuvių spaudoje kritikuota ir kaltinta būtais ir nebūtais dalykais, M. Gimbutienė buvo viena pirmųjų, kuri ne deklaravo, o atvirais, drąsiais veiksmais laužė „tautinės drausmės nuostatus“ ir rėmė XX a. antrojoje pusėje liberaliosios JAV lietuvių visuomenės dalies propaguoatą atsigręžimo į Lietuvą laikyseną.

Literatūra

- Aidai. Išeivijos žurnalo (1944–1991) bibliografinė rodyklė*, sud. B. Poškutė, red. S. Vėlavičienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1996.
- „Akiračių“ bibliografija, sud. I. Poderienė, E. Montvilienė ir R. Raišytė, red. O. Janonis. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Alseikaitė-Gimbutienė, Marija, „1941–1945 metų karo prisiminimai“, in Gimbutienė, Marija, *Dienoraštis ir prisiminimai*, sud. Ž. Gimbutaitė. Kaunas: Naujasis lankas, 2015.
- Baškienė, Rasa, „Atradusi laiko ženklus. Marija Gimbutienė“, *Bernardinai.lt*, 2021 sausio 23, žiūrėta 2022 balandžio 20, <https://www.bernardinai.lt/atradusi-laiko-zenklus-marija-gimbutiene/>.
- Cidzikaitė, Dalia, „1968-ųjų „Los Angeles Times“ metų moteris“, *Lituani(sti)ka*, 2021 vasario 17, žiūrėta 2022 balandžio 20, <https://blog.lnb.lt/lituanistika/2021/02/17/1968-uju-los-angeles-times-metu-moteris/>.
- Gimbutas, Jurgis, „Austrijoje, Vokietijoje“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laiškų ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005.
- Gimbutas, Jurgis, „Pradžia Bostone“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laiškų ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005.
- Gimbutienė, Marija, *Dienoraštis ir prisiminimai*, sud. Ž. Gimbutaitė. Kaunas: Naujasis lankas, 2015.
- Gimbutienė, Marija, *Laimos palytėta: straipsniai, recenzijos, pokalbiai, polemika, laiškai, vertinimai, prisiminimai*, sud. A. Ikamaitė. Vilnius: Scena, 2002.
- Girnius, Juozas, „Principai, faktai ir – jų iškreipimas“, *Aidai* 2, 1969 sausis, žiūrėta 2022 kovo 22, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=4255:mi&catid=277:196902&Itemid=308.
- Kojelis, Juozas, „Liaudies meno paroda Kalifornijos universitete“, *Draugas*, 1967 kovo 25, žiūrėta 2022 kovo 23, https://www.draugas.org/archive/1967_reg/1967-03-25-PRIEDAS-DRAUGAS.pdf.
- Kojelis, Juozas, „Pone redaktoriau...“, *Dirva*, 1967 rugpjūčio 2, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1967/1967-08-02-DIRVA.pdf>.
- Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija 1970–1974*, sud. P. Gaučys, red. J. Dainauskas ir T. Remeikis. Chicago: Lituaniistikos instituto leidykla, 1977.
- Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija 1975–1979*, sud. P. Gaučys, red. J. Dainauskas. Chicago: Lituaniistikos instituto leidykla, 1984.
- Lietuvių išeivijos spaudos metraštis 1966. / Lithuanian in Exile Bibliography Yearbook 1966*, t. I. Čikaga: JAV LB Kultūros fondas, 1967.

Lietuvių išeivijos spaudos metraštis 1968. / Yearbook of the Lithuanian Press 1968. Chicago: JAV LB Kultūros fondas, 1970.

„LSSR KGB 5-ios tarnybos agento „Pranas“ pranešimas apie susitikimą su prof. Marija Gimbutiene“, *KGB veikla Lietuvoje*, žiūrėta 2022 balandžio 20, <http://www.kgbveikla.lt/docs/show/7510/from:657>.

„LSSR KGB 5-ios tarnybos agento „Vincentas“ pranešimas apie prof. Marijos Gimbutienės paskaitą“, *KGB veikla Lietuvoje*, žiūrėta 2022 balandžio 20, <http://www.kgbveikla.lt/docs/show/7511/from:657>.

Metmenys. Kn. 1–65. Išeivijos žurnalo bibliografinė rodyklė, sud. I. Adomavičienė, red. S. Vėlavičienė ir B. Poškutė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1996.

Raila, Bronys, „Ar reikia propagandos?“, *Dirva*, 1967 liepos 7, žiūrėta 2022 kovo 21, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1967/1967-07-07-DIRVA.pdf>.

Raila, Bronys, „Cenzūros dar neišnyko...“, *Akiračiai* 6 (27), 1995 birželis, 11.

Raila, Bronys, „Du žodžiai – ir karas“, *Dirva*, 1968 vasario 16, žiūrėta 2022 balandžio 19, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1968/1968-02-16-DIRVA.pdf>.

Raila, Bronys, „Pagerbė lietuvių archeologė“, *Dirva*, 1969 sausio 10, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1969/1969-01-10-DIRVA.pdf>.

Raila, Bronys, „Pro pinučių tvorą“, *Dirva*, 1967 birželio 23, žiūrėta 2022 kovo 21, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1967/1967-06-23-DIRVA.pdf>.

Raila, Bronys, „Sopulingoji su kalavijais“, *Dirva*, 1966 gruodžio 2, žiūrėta 2022 kovo 21, <https://www.spauda.org/dirva/archive/n1966/1966-12-02-DIRVA.pdf>.

Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos, sud. A. Kalėda, R. Kmita ir D. Satkauskytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.

Trumpa, Vincas, „Marijos Gimbutienės gimtadieniui“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laišku ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005.

Tumas, Hermanas, „Keletas pastabų dėl lietuvių liaudies meno parodos Kalifornijos universitete“, *Draugas*, 1967 vasario 16, žiūrėta 2022 kovo 23, https://www.draugas.org/archive/1967_reg/1967-02-16-DRAUGAS.pdf.

Užsienio lietuvių spaudos metraštis 1967. / Lithuanian Publications Abroad 1967, 37. Čikaga: JAV LB Kultūros fondas, 1968.

Valatka, Rimvydas, „Dešimt minučių su Rimvydu Valatka. Kaip lietuviai reagavo į Prahos pavasarį?“, *Žinių radijas*, 2018 rugpjūčio 20, žiūrėta 2022 balandžio 19, <https://www.ziniuradijas.lt/laidos/desimt-minuciu-su-rimvydu-valatka/kaip-lietuviai-reagavo-i-prahos-pavasari?soundtrack=1>.

Venclova, Tomas, „Galvoju apie tuos, kurių nebėra“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laišku ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005.

„Veržimasis į koegzistenciją“, *Į laisvę* 41, 1967, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003021359-1967-Nr.41>.

Visvydas, Pranas, „Žmonijos darnumo besiilginčioji“, in *Marija Gimbutienė: ...iš laišku ir prisiminimų*, sud. Ž. Gimbutaitė ir K. Jankauskaitė. Vilnius: Žaltvykslė, 2005.

Žiograkalnis, J., „Renka medžiagą apie raudonuosius partizanus“, *Į laisvę* 41, 1967, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003021359-1967-Nr.41>.

Žiograkalnis, J., „Veržimasis į koegzistenciją“, *Į laisvę* 39, 1967, žiūrėta 2022 kovo 22, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003021359-1967-Nr.39>.

Dalia CIDZIKAITĖ

MARIJA GIMBUTIENĖ'S RELATIONS WITH SOVIET LITHUANIA AND THEIR REFLECTION IN THE AMERICAN-LITHUANIAN PRESS

Summary. The American-Lithuanian press of the second half of the 20th century closely observed and discussed Marija Gimbutienė's works and activities. It recorded almost all most important events in Dr. Gimbutienė's professional career and academic life, from books she wrote, conferences she attended and lectures she delivered to detailed reviews of her extensive activities. Gimbutienė's visits to Soviet Lithuania in the 1960s and beyond were also noticed. Her visits to the USSR caused a real storm in the American-Lithuanian press, where two main protagonists, Bronys Raila and Juozas Kojelis, fought on the opposite sides. Raila publicly defended Gimbutienė in newspaper "Dirva," whereas Kojelis commented ironically on Gimbutienė's "prolific cooperation with Soviet ethnographers" in the journal "Į laisvę" and elsewhere. The latter looked through a magnifying glass at the commemoration of the bicentenary of the death of Kristijonas Donelaitis, which Gimbutienė initiated in 1964, at the exhibition of Lithuanian folk art organized by her at the UCLA in 1966–1967, and at the Lithuanian language course she taught at the UCLA from the 1960s onwards. She herself did not take part in the "discussion," which lasted for almost three years. Gimbutienė, often called a "communist" by the more reactive local Lithuanians, was among the first American-Lithuanians, who did not simply declare but showed her support for the program, which slogan at the time was "veidu į Lietuvą" [facing Lithuania]. The program was advocated by the liberal part of the American-Lithuanian society, represented by the "Santarašviesa" Federation, founded in 1957, as well as the magazine "Metmenys" and the monthly "Akiračiai."

Keywords: Marija Gimbutienė (Gimbutas), relations with Lithuania, "facing Lithuania," American-Lithuanian diaspora, American-Lithuanian press.

Sandra BERNOTAITĖ
Klaipėdos universitetas

Agnės Lukšytės kūryba egzilio literatūros paraštėse

Santrauka. Straipsnyje pristatoma tiek akademinė, tiek plačiajai publikai menkai žinoma Australijos lietuvių išeivijos rašytoja, prozininkė Agnė Lukšytė (1920–2007), tyrinėjamas jos biografijos ir kūrybos kontekstas, analizuojama kūryba. A. Lukšytė Antrojo pasaulinio karo metu pasitraukė į Vakarų, pateko į perkeltųjų asmenų stovyklą Vokietijoje, o iš ten atvyko į Australiją, kurioje gyvenę išeiviai save vadino dvigubais tremtiniais dėl geografinės padėties ir sunkesnės adaptacijos. Debiutavusi novelių rinkiniu būdama 50 metų amžiaus, rašytoja 20 metų publikavo kūrinius ir publicistiką spaudoje. A. Lukšytės kūryba buvo pastebėta ir įvertinta išeivijos literatūros kritikų, tačiau tęsti veiklą nuo diasporos kultūros centrų smarkiai nutolusioje šalyje buvo sunku. Dėl tam tikrų priežasčių A. Lukšytei buvo sunku gauti Australijos lietuvių diasporos palaikymą. Tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę susiklostė palankios aplinkybės tėvynėje publikuoti jos likusias knygas, tačiau Lietuvos literatūrai ir kritikų dėmesio autorė nesulaukė. Tyrimu siekiama išsiaiškinti A. Lukšytės nepritapimo išeivijoje priežastis ir kūrybos sklaidos problemas.

Raktažodžiai: egzilis, literatūros laukas, moterų literatūra, pokario lietuvių literatūra, Australijos lietuvių diaspora.

Įvadas

Agnė Lukšytė (1920–2007) – lietuvių išeivijos rašytoja, Antrojo pasaulinio karo metu pasitraukusi iš Lietuvos ir apsigyvenusi Australijoje, Sidnėjaus mieste. Debiutavusi novelių rinkiniu „Kalnų velnias“ (1970), A. Lukšytė beveik du dešimtmečius savo kūrybinę veiklą tęsė publikuodama atskiras noveles, straipsnius, poeziją išeivijos kultūrinėje spaudoje, gana aktyviai dalyvaudama vietos lietuvių bendruomenės gyvenime. Dar trys kūriniai (novelių rinkinys, drama ir romanas) pasirodė jau nepriklausomoje Lietuvoje po 1993-ųjų. Tuo metu daug išeivijos autorių grįžo į Lietuvą tiek savo kūryba, tiek patys fiziškai. 1993 m. A. Lukšytė grįžo į gimtinę šešioms savaitėms, prieš tai ir po to palaikė glaudų ryšį su

artimaisiais ir Kupiškio viešąja biblioteka. Lietuvos kultūrinėje spaudoje A. Lukšytė gavo labai nedaug dėmesio, kritinių atsiliepimų nebuvo. Priežastis galėjo būti ta, kad jos knygas išleido maža, nežinoma leidykla, autorė rodė per mažai iniciatyvos, be to, tuo metu, kaip ji pati rašė, „Politika užgožė visus laikraščius, kultūriniams rašiniams nebėra vietos“¹. Išeivijoje tiek A. Lukšytės ankstyvieji, tiek vėlyvieji kūriniai buvo pastebėti, recenzuoti, pateko į Australijos lietuvių literatūros antologiją, ji aktyviai reiškėsi ir JAV bei Didžiosios Britanijos išeivijos periodikoje, tačiau A. Lukšytė labiau žinoma kaip debiutantė, minima jos pirmoji knyga „Kalnų velnias“. Jos kūryba iki šiol dar nebuvo išsamiai pristatyta, įvertinta ir ištirtinėta. Viena iš A. Lukšytės gyvenimą ir kūrybą sunkinančių aplinkybių buvo ta, kad, pasitraukusi iš Europos, ji apsigyveno Australijoje, kurioje jautėsi izoliuota ir užsiimti kūrybine veikla jai buvo sunkiau, negu būtų buvę įsikūrus, pavyzdžiui, JAV – lietuvių diasporos kultūros centre. Lietuvos kūrėjai, daug gausiau atvykę ir apsistoję aplinkoje, kurioje gyvavo anksčiau emigravusių lietuvių (grynorių generacijos) sociokultūrinė infrastruktūra, lengviau būrėsi į organizacijas, steigė periodinius leidinius, bendradarbiavo ir rėmė vieni kitus, bet net tokioje kultūrinėje terpėje nebuvo lengva toliau išlaikyti lietuviškąją kultūrą ir kurti. Australijoje lietuviai išeiviai (dipukų generacija) rado išsibarsčiusią senbuvų bendruomenę, reikėjo sukurti bendruomenės infrastruktūrą. A. Lukšytė nelengvomis sąlygomis rašė ir palaikė ryšį su lietuviais literatais, gyvenančiais kitoje pasaulio pusėje. „Norėčiau, kad mano kūryba Lietuvos literatūroje išliktų“, – paskutinis sakiny A. Lukšytės autobiografijoje.² Šio straipsnio tikslas – pirmą kartą ištirtinėti A. Lukšytės biografijos ir kūrybos trajektoriją ir išsiaiškinti, kodėl ir kaip jos kūryba atsidūrė egzilio literatūros paraštėse.

Australijos lietuviai kaip dvigubi tremtiniai

Po Antrojo pasaulinio karo, kad ir nenoriai, Pietų žemynas atvėrė vandenyno kelią asmenims, perkeltiems iš Europos. Ši britų kolonija buvo nustačiusi ypatingas sąlygas atvykėliams. Australija labai ilgai iš viso nenorėjo įsileisti karo pabėgėlių, konservatyvi ir priešiška nusiteikusi visuomenė buvo specialiai ruošiama, pasitelkiant tam tikras propagandos priemones: transliuojami informaciniai reportažai apie pabėgėlius, parodant jų „priimtina“ rasę, rengiami anglų kalbos kursai, leidžiami naujienlaiškiai, skirti „naujesiems australams“, demonstruojamos pastangos atvykėlius sparčiai „australizuoti“.³ Pabėgėliai turėjo atitikti ir fizinius kriterijus: būti darbingi ir reproduktyvaus amžiaus. 1947–1952 m. Australija priėmė 170 700 DP, iš jų 34 656 buvo *baltai* (lietuvių, latvių, estų kilmės žmonės). Istorikas Alfonsas Eidintas pažymi, kad iš 60 000 lietuvių tremtinių, buvusių

¹ Agnės Lukšytės 1993 m. gegužės 12 d. laiškas Kazimierui Barėnui, Sidnėjus.

² Agnės Lukšytės autobiografija. Sydney, 1995, Kupiškio viešosios bibliotekos Agnės Lukšytės rankraščių fondas, F2-2.

³ Persian, Jayne, *Beautiful Balts: From Displaced Persons to New Australians*. Sydney: New South Publishing, 2017. Iš 2 skyriaus: „Mirroring the prejudices of other settlement countries, the displaced persons were graded on a quasi-official hierarchy, with ‘Balts’ at the top and ‘Jews’ at the bottom. <...> Representations of race were also important in presenting the DP scheme to the Australian public.“

Vokietijos teritorijoje, Australijos kryptimi išplaukė 5 000.⁴ Statistika šaltiniuose įvairuoja, kai kur minima ir 10 000 lietuvių imigrantų.⁵

Kraštas, kuriame šiai mūsų diasporos daliai teko įsikurti, pasak Australijoje ilgą laiką gyvenusio išeivio Vytauto Jono Juškos, buvo *terra nullius*: atvykėliai nerado bendruomenės infrastruktūros (mokyklų, bažnyčių, politinių, šalpos organizacijų ir t. t.), sąlygos buvo itin nepalankios lietuvybei išlaikyti.⁶

Australai atsirinko žmones, neatsižvelgdami į jų išsilavinimą, jiems rūpėjo gauti daugiau darbo jėgos, todėl atvykėlių grupėje buvo ryški vyrų ir moterų skaičiaus disproporcija. Kiekvienas imigrantas privalėjo pasirašyti sutartį, pagal kurią buvo reikalaujama atidirbti valstybei dvejus metus. Tai buvo daugiausia sunkus fizinis darbas, ypač vyrams. Moterys buvo paskirtos dirbti aptarnaujančio personalo, slaugymo, ugdymo darbus. Šeimos buvo atskirtos, nes vyrai dirbo tolimose vietovėse. Gyvenimo sąlygos buvo itin sunkios: apgyvendinta plonų metalinių sienų barakuose, kai kur – palapinėse, kurios nelabai gelbėjo nuo kontrastingų klimato sąlygų, maitinta daugiausia avienu ir balta duona, neįprastu racionu, kuris greitai įsipyko. Anglų kalbą mokėjo mažuma lietuvių, o tai riboję galimybes bendrauti (pradžioje buvo paskirti administratoriai, kurie kalbėjo vokiškai). Imigrantai buvo pravardžiuojami „wog“⁷ – tai rasistinis žodis, skiriamas tamsesnės odos, ne britų kilmės žmonėms, kuris britų kolonistų buvo taikomas visiems atvykėliams. Lietuviai patyrė kultūrinį šoką. Jiems buvo pristatytas visai kitoks Australijos įvaizdis ir pragyvenimo galimybės. Buvo prarasti arba sutrūkinėję ryšiai, kuriuos lietuviai buvo užmezgę Europos perkeltųjų asmenų stovyklose.

Pokariu nublokštas Australijon ir ten likęs iki gyvenimo galo rašytojas Pulgis Andriušis, kaip ir dauguma kultūros žmonių, prisidėjo prie Australijos lietuvių bendruomenės kūrimo. Jo liudijimas atveria apimtį darbų, kuriuos reikėjo atlikti kuriant diasporos kultūros pamatą:

Su didžiausiu malonumu rašiau ir rašau apie didžiausią Adelaidės lietuvių pastangą – savus namus, kuriuose jie savaitgalinių talkų būdu praplėtė ir išpuošė, pristatydino mokykloms ir organizacijoms patalpas, įrengė archyvą-muziejų, kur sukrauta ir vis kraunama reti lietuviybės eksponatai ne tik sau patiems pasižiūrėti, bet ir plačiai australų publikai paliudyti, kas ta Lietuva faktuose, o ne žodžiuose.⁸

Darbo prievolių laikotarpiui einant į pabaigą, lietuviai ėmė burtis į organizacijas, steigti mokyklas ir parapijas, 1948 m. rotatoriumi buvo atspausdintas pirmasis periodinės spaudos – „Australijos lietuvio“ numeris. 1949 m. buvo įsteigtas laikraštis „Mūsų pastogė“, 1956 m. katalikiškų pažiūrų diaspora pradėjo leisti laikraštį „Tėviškės aidai“. Nuo XX a. 8 dešimtmečio Adelaidėje, Sidnėjuje, Melburne, Džilonge ir Brisbane buvo rengiamos

⁴ Eidintas, Alfonsas, *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021, 282.

⁵ Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013, 522.

⁶ Iš asmeninio pokalbio su Vytautu Jonu Juška, 2022 m. sausio 20 d.

⁷ *Westernized oriental gentleman* – iš angl. k. vakarietiškas rytietis, kt. menk. reikšmė – parazitas, bacila.

⁸ *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, parengė A. T. Antanaitis ir A. Mickienė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, 66.

lietuviškos radijo laidos. 1950 m. senoji Australijos lietuvių draugija buvo pertvarkyta į Australijos lietuvių bendruomenę (ALB).⁹ Pamažu buvo sukurta įvairiapusiška bendruomenės infrastruktūra: Australijos lietuvių fondas, Katalikų federacija, Jaunimo sąjunga, Fizinio auklėjimo sąjunga, Lietuvių skautų ir moterų junginiai. Didesnėse kolonijose veikė bibliotekos, buvo buriami chorai, teatro, tautinių šokių kolektyvai.¹⁰

Australijos lietuvių diasporos kultūrinė atmosfera ir meninių veiklų organizavimas būtų buvęs kitokios kokybės, jeigu intelektualinis ir kūrybinis potencialas nebūtų nutekėjęs į JAV.¹¹ Lietuviai reemigruoti galėjo apie 1950 m., pasibaigus dvejų metų sutarčiai su Australijos valstybe ir tuo pat metu atsiradus daugiau galimybių patekti į JAV (sušvelnintos imigracijos sąlygos, lengviau gaunami kvietimai iš JAV įsikūrusių lietuvių). Preliminariais skaičiavimais, Australiją paliko daugiau nei 2 500 lietuvių – tai lygu visai tuomet Sidnėjuje įsikūrusių lietuvių populiacijai.¹²

Vienas tokių bendruomenės praradimų buvo poetė Julija Švabaitė-Gylienė, kuri 1960 m. reemigravo į JAV. Prisiminimuose ji pabrėžė: „Australijoje ilgą laiką gyvenome ne tik fizinę, bet ir dvasinę sausroį. Mėnesių mėnesiais nesulaukdavom laikraščio, knygos.“¹³ Australijos lietuvių dailiojo žodžio mylėtojų antologijoje „Po Pietų kryžiumi“¹⁴ pristatoma net 42 vyresniosios, vidurinės ir jaunesniosios kartos autorių kūryba, tačiau įžanginiame žodyje Albertas Zubras pasakoja apie itin sunkią literatų padėtį, atskirtį nuo tėvynės ir likusios diasporos išgyvenant kaip kultūrinį vakuumą, žlugdantį kūrybiškumą. Asimiliuotis svetimoje aplinkoje išeiviams trukdė tai, kad jų mintys liko su okupuota Lietuva, taip pat menkos anglų kalbos žinios, negebėjimas ištraukti į visuomenės gyvenimą. Visavertis ryšys nesimezgė ir su tais, kurie liko tėvynėje.¹⁵ Pristatydamas Australijos lietuvių poezijos rinkinį „Terra Australis“¹⁶, Vladas Kulbokas apibendrino:

Australijos lietuviai – dvigubi tremtiniai – be tėvynės, be europinių vėjų, be ankstesnės mūsų emigracijos užnugario. Jie ten turėjo viską pradėti iš naujo. Mirus P. Andriuišui, į mus atkilus J. Švabaitei ir A. Gričiui, nutilus V. Kazokui (tikrai gaila!), vyresniųjų rašytojų kaip ir nebeliko.¹⁷

⁹ Aleksandravičius, *Karklo diegas*, 523.

¹⁰ Zubras, Albertas, „Įžanginis žodis „Australijos padangėje“, in *Po Pietų kryžiumi: Australijos lietuvių dailiojo žodžio mylėtojų antologija*. Vilnius: Sietynas, 1990, 7.

¹¹ Iš privataus pokalbio su Melbourne Lietuvių klubo bibliotekos vedėja Ieva Ariene, apie 2015 m.

¹² Iš privataus pokalbio su Vytautu Jonu Juška, 2022 m.

¹³ *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 735.

¹⁴ *Po Pietų kryžiumi: Australijos lietuvių dailiojo žodžio mylėtojų antologija*. Vilnius: Sietynas, 1990.

¹⁵ Zubras, „Įžanginis žodis „Australijos padangėje“, 8: „Jie išliko naujajame krašte beveik svetimi, lyg svečiai. Nesidomėjo Australijos rašytojais, menininkais, mokslininkais, politikais. Spauda vietine anglų kalba daugeliui liko neįkandama. Dar labai neseniai svetimi imigrantams buvo ir daugelio šių dienų Lietuvos politikų, kūrėjų bei apskritai kultūros veikėjų vardai. Atitrūkta, nes gyventa kitoje aplinkoje, kitame klimate, kitoje interesų sferoje. Atstūmė ir tėviškėje ilgai trukęs ir visos sritis giliai persunkęs melas, okupanto primesta prievartinė propaganda, išeivijos šmeižimas.“

¹⁶ *Terra Australis: Australijos lietuvių poezijos rinkinys*, red. Juozas Almis Jūragis. Sydney: Mintis, 1972.

¹⁷ Kulbokas, Vladas, „Australijos lietuvių poezija“, *Aidai* 6 (1974).

Australija, kaip ir JAV, vykdė nutautinimo politiką (angl. *melting pot*), tikėtasi, kad jau antrosios kartos piliečiai laikys save australais, natūralizuosis. Nutolimas nuo Europos ir JAV išeivijos kultūros centrų buvo lemtingas, ir Australijos lietuvių bendruomenė per vieną kartą smarkiai nutautėjo. Australijos mokslininkė Milena Vico ištyrė, kad Vakarų Australijos valstijoje lietuviai, nors ir išlaikė „lietuviškumo“ jausmą, vis dėlto prisitaikė prie vyraujančios kultūros, ir dabar jų tradicijos, vertybės ir įsitikinimai atspindi naują aplinką, todėl lietuvių jie negali nei išlaikyti, nei perduoti kitai kartai. M. Vico padarė išvadą, kad prieškario lietuvių kultūrai Vakarų Australijoje kyla grėsmė išnykti.¹⁸ Lietuvių bendruomenės kitose Australijos valstijose jos tiriamuoju laikotarpiu buvo didesnės, todėl išvados gali ne visiškai tikti visai Australijos lietuvių diasporai, tačiau manytina, kad tendencija visur panaši.

Nepaisant to, kad Australijoje įsikūrusiems literatams buvo rodomas dėmesys ir dedamos pastangos juos skatinti kurti, dauguma antologijoje „Po Pietų kryžiumi“ pristatytų autorių neišleido knygų, jų literatūrinė karjera nesusiklostė arba nutrūko. Žinomi tik keli vardai: Pulgis Andrieušis, Juozas Almis Jūragis, Vincas Kazokas, Lidija Šimkutė, retai paminima rašytoja Agnė Lukšytė.

Agnės Lukšytės biografijos ir kūrybos punktyrai

Agnė Lukšytė-Meiliūnienė gimė 1920 m. Subačiaus vienkiemyje netoli Subačiaus miestelio (Kupiškio r.). 1931–1939 m. mokėsi Panevėžio valstybinėje mergaičių gimnazijoje. 1939–1943 m. studijavo lietuvių ir vokiečių kalbas ir literatūrą Kauno Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetuose. Lankė Balio Sruogos teatro seminarą. 1943–1944 m. mokytojavo Gardino lietuvių gimnazijoje, dėstė istoriją, lietuvių ir vokiečių kalbas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, gyveno perkeltųjų asmenų stovykloje. Susilaukė nesantuokinio sūnaus Hario Lukšės. 1948–1949 m. tarnavo įstaigoje UNRRA-IRA. 1950 m. sausio 1 d. laivu „Fairsea“ atplaukė į Australiją, Sidnėjaus uostą. Atlikusi dvejų metų privalomą darbo prievolę, dirbo imigrantų stovyklos darželio mokytoja, vėliau – imigracijos administracijoje mašininke ir vertėja. Nuo 1956 m. apsigyveno Sidnėjuje, ten iki 1982 m. tarnavo įvairiose įstaigose.

A. Lukšytės pirmieji literatūriniai bandymai buvo publikuoti kultūrinėje spaudoje dar gyvenant Lietuvoje. Gyvendama Australijoje, ji publikavo noveles išeivijos spaudoje, o 1970 m. pasirodė debiutinė knyga: savo lėšomis išleido pirmąją novelių rinkinį „Kalnų velnias“¹⁹. Priklausė išeivijos Lietuvių žurnalistų sąjungai. 1981 m. laimėjo „Dirvos“ laikraščio (JAV) konkurso premiją už novelę „Zefirantės“. 1985–1988 m. talkininkavo „Mūsų

¹⁸ Vico, Milena, „Lithuanian Diaspora: An Interview Study on the Preservation or Loss of Pre-World War Two Traditional Culture Among Lithuanian Catholic Émigrés in Western Australia and Siberia, in Comparison with Lithuanians in Their Homeland” (2010), *The University of Notre Dame Australia*, <http://researchonline.nd.edu.au/theses/33>. „The findings show that Lithuanians have retained a sense of ‘Lithuanian-ness’ but, have also adapted, to such an extent to the dominant culture, that their traditions, values and beliefs now reflect the new environment, rendering them unable to sustain their culture to hand down to the next generation. The findings reveal that the pre-war Lithuanian culture in Western Australia is close to extinction.“

¹⁹ Lukšytė, Agnė, *Kalnų velnias*. Belmore: Meiliūnas, 1970.

pastogės“ laikraščio redakcijai. 1987–1991 m. rengė ir skaitė lietuviškas radijo valandėles Sidnėjaus, Niukastlio ir Vulongongo lietuviams. A. Lukšytė palaikė ryšį su teatru: vaidino Sidnėjaus „Atžalos“ teatre, surežisavo du spektaklius Bankstaune, išvertė į lietuvių kalbą kelias pjeses, rašė dramas. Kūrė ir poeziją – keli jos eilėraščiai buvo publikuoti „Pradalgėje“²⁰.

1990 m. A. Lukšytės novelės „Nambruka“ ir „Vasara pasibaigė: cikados nutilo“ buvo įtrauktos į antologiją „Po Pietų kryžiumi“. 1993 m. Lietuvoje pasirodė A. Lukšytės keturių veiksmų drama „Kavinė „Po kadagiais“²¹ ir novelių rinkinys „Baltoji chrizantema“²². Dviejų knygų romanas „Prošvaistė šešėlyje“²³ buvo publikuotas 1996 ir 1997 m. A. Lukšytė buvo priimta į Lietuvos rašytojų sąjungą 1993 m. Ji palaikė ryšį su Lietuvoje likusia jaunesniąja seserimi Migle Nainiene, kurios vyras Jonas Nainys redagavo ir padėjo publikuoti paskutines tris jos knygas. A. Lukšytė apsilankė Lietuvoje 1993 m. pavasarį (išbuvo šešias savaites)²⁴. 1995 m. lapkritį Kupiškio viešojoje bibliotekoje buvo surengtas A. Lukšytės kūrybos vakaras, jai pačiai nedalyvaujant. Rašytoja mirė 2007 m. Sidnėjuje.

Po A. Lukšytės debiutinės knygos pasirodymo praėjus vienuolikai metų, 1981 m. jos novelė „Zefirantės“ buvo apdovanota laikraščio „Dirva“ premija. Ši novelė įeina į antrąjį novelių rinkinį „Baltoji chrizantema“, išleistą tik 1993 m., t. y. dar po vienuolikos metų; rinkinys buvo apdovanotas Lietuvių rašytojų draugijos 1993 metų premija. A. Lukšytė laiškuose Kazimierui Barėnui²⁵ užsiminė apie savo sudėtingą finansinę padėtį: kartais ji turi dirbti dviejose darbovietėse, kad galėtų finansuoti savo sūnaus medicinos studijas. Visos A. Lukšytės knygos buvo išleistos asmeninėmis lėšomis.

Debiutinis novelių rinkinys „Kalnų velnias“

A. Lukšytės debiutinis novelių rinkinys „Kalnų velnias“ buvo išleistas 1970 m. Sidnėjuje. Rinkinį sudaro trylika novelių ir viena noveletė²⁶, prie kūrinių nėra nurodytas jų parašymo laikas. Kūriniai nevienodo stiliaus, ypač išsiskiria kelios silpnokos novelės. Pirmosios novelės „Ateina vaikas nuo kalnų“ veiksmo vieta – alegorinis miestelis kalnų papėdėje. Tai – neoromantinio pobūdžio melodrama. Kita panaši novelė pavadinimu „Sūrus vanduo užlieja akis“ buvo publikuota atskirai „Pradalgėje“²⁷ ir Algirdo Titaus Antanaičio pavadinama saldžiai sentimentalia, „tačiau gana sklandžiai ir intriguojančiai surašyta, charakteringa tuo, kad ji savyje lyg ir kaupia visas mūsų Naujosios Vaidilutės ar Moteries

²⁰ Pradalgė, d. 5. Londonas: „Nidos“ knygų klubas, 1968.

²¹ Lukšytė, Agnė, *Kavinė „Po kadagiais“*. Vilnius: Centrinio pašto dėžė 150, 1993.

²² Lukšytė, Agnė, *Baltoji chrizantema*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

²³ Lukšytė, Agnė, *Prošvaistė šešėlyje*. Vilnius: Jonas Nainys ir Visuomenės informavimo priemonių valdyba, 1996, 1997.

²⁴ Agnė Lukšytė 1993 m. gegužės 12 d. laiškas Kazimierui Barėnui, Sidnėjus.

²⁵ Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, Kazimiero Barėno rankraščių fondas, F60-690.

²⁶ Prie iliustracijos kūriniui „Kalnų velnias“ pažymėta, kad tai – „novelette“; galbūt turima omenyje didesnė apimtis.

²⁷ Pradalgė, d. 2. Londonas: „Nidos“ knygų klubas, 1965.

žurnalams tipiškų beletristinių ydas bei dorybes: romantiką, tuščiažodžiavimą, stilistinės ar konstrukcinės disciplinos stoką, etc.“²⁸

Rinkinio netolygumą pastebėjo ir Antanas Vaičiulaitis: „Kalnų velnias“ yra pirma Agnės Lukšytės knyga. Joje randame keturiolika novelių. Jas perskaičius tenka tarti: gaila, kad ji tokia reta viešnia mūsų knygos rinkoje. Tiesa, jos novelės nėra lygios vertės.“²⁹ A. Vaičiulaitis įvertino autorės gebėjimą nepasakojant apie išorinį veiksmą, kurio beveik nėra, padaryti išpūdį kitomis priemonėmis („joje yra epizodas, nuotaika ir realistinis braižas“).³⁰ Įdomiausios ir stipriausios jam pasirodė novelės, kuriose atveriamas australų gyvenimas, – „Domino kaladėlės“, „Kalnų velnias“ ir labiausiai – „Nešlifuito opalo vėrinys“, kurioje pasakojama apie „aboridžinus“ (taip autorė vadina Australijos čiabuvius). Silpnesnėmis laikomos sentimentalumu, melodrama, romantiška egzotika persmelktos novelės. Pažymima, kad lietuvių veikėjų nedaug, tačiau „aptinkame tvirtų brūkšnių ir iš lietuvių gretų – ar darbovietėje, ar šeimos santykiuose.“ Galiausiai A. Vaičiulaitis duoda pastabą dėl novelės „Nešlifuito opalo vėrinys“: „Ko bereikėtų – truputį apšlifuoti ir išmesti pora įsibrovusių anglicizmų.“³¹

Pristatydama A. Lukšytę lietuvių išeivijos literatūros istorijos kontekste³², Alina Staknienė aptarė tik debiutinį novelių rinkinį (kiti A. Lukšytės kūriniai tuo metu buvo rengiami spaudai Lietuvoje), remdamasi A. Vaičiulaičio analize ir įvertinimu. Ji pažymėjo, kad autorei būdingas pasakojimas pirmuoju asmeniu, kai kur naudojama sąmonės srauto technika, vyrauja humanistinis žvilgsnis į veikėjus.³³ A. Staknienės manymu, A. Lukšytė nesigilina į lietuvių išeivių problemas Australijoje, bet kai kuriose novelėse rodo jų santykius su australais arba kitų tautybių žmonėmis. Įvertindama tai, kad autorė sukūrė „vaizdingą Australijos aplinką ir autentiškai pavaizdavo jos žmones“, recenzentė nepastebėjo gilesnių A. Lukšytės kūrybos sluoksnių, kritikavo kai kurių novelių perdėtą romantiškumą ir melodramatiškumą.³⁴

Skaitant A. Lukšytės rinkinį „Kalnų velnias“ šiandien, susidaro išpūdis, kad jame itin daug išeivijos gyvenimo aprašymų, australai ir kitų tautybių žmonės matomi iš lietuvių perspektyvos, novelėse juntamas autorės santykis su gyvenimu diasporoje. Visi rinkinio kūriniai turi autobiografiškumo, labai juntamas pasakotojos temperamentas, polinkis į tiesmukumą, atvirumą, aiškios pozicijos turėjimas. Nepaisant kelių sentimentalių novelių, esama tam tikro nuoseklumo ir autorinio stiliaus paieškų. Turinio eiliškumas apgalvotas, tačiau, sprendžiant tiek iš jo, tiek iš rinkiniui parinkto pavadinimo, įžanginis ir finalinis kūriniai duoda toną ir tas tonas, kaip rašė A. T. Antanaitis, artimesnis „Naujosios vaidilutės“ ir „Moters“ žurnalų beletristikai. Paskutiniame rinkinio kūrinyje „Kalnų velnias“

²⁸ Antanaitis, Algirdas Titus (pasirašo Titas Guopis), „Dvi Pradalgės pakeliui į šienapjūtę“, *Metmenys* 12 (1966), 169.

²⁹ Vaičiulaitis, Antanas (pasirašęs Aug. R.), „Knyga iš Australijos“, *Aidai* 10 (1973).

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

³² *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, redagavo K. Bradūnas ir R. Šilbajoris. Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992, 534.

³³ *Ibid.* „Su giliu humanizmu pasakotoja vaizduoja į psichinės ligos reples patekusią draugę ir nacių kacete daug iškentėjusią Rumunijos žydę.“

³⁴ *Ibid.*

suplakamos kelios metaforos. Kalnų velniu vadinamas augalas, primenantis raguotą galvą, kuri turėtų iliustruoti australo papasakotą didelės meilės istoriją, tačiau finale lietuvė veikėja ima kalbėti apie savo neigiamus jausmus Australijos atžvilgiu: „Ne, pykau bendrai ant australų dėl daugelio dalykų kas liečia mus tremtinius, arba, kaip jūs mus vadinat – emigrantus. Bandžiau išgalvoti kokį nors baisų vardą Australijai.“³⁵ Moteris vardija, kad Australija yra „gyvačių kraštas, kengūrų kraštas, nedažytomis grindimis barakų kraštas...“ Galiausiai paskutiniu sakiniu pareiškia: „Australija yra tikras kalnų velnias.“³⁶ Tampa neaišku, kodėl australui buvo pateiktas toks aštrus veikėjos skundas dėl emigracijos, nors visa istorija buvo ne apie tai. Vis dėlto šis pavyzdys puikiai iliustruoja, kaip A. Lukšytės kūriniuose supinama melodrama ir egzilio tematika.

Panašu, kad autorė kuria siužetus, naudodamasi ne tik literatūros, bet ir teatro dramaturgijos principais: aplinkybėms skiriama nedaug dėmesio, susitelkiama į dialogus, veikėjų aprašymai trumpi. Vis dėlto dialoguose drama vyksta retai, juntama vidinio veiksmo stoka, dažnai vienas personažas nukrypsta į ilgą, išsamų pasakojimą apie savo praeitį, dažniausiai trauminę. Batsiuvys Zoščenko kalba apie savo meilę, kurią pražudė karas; senyva moteris prie kavos puodelio prabyla, ir paaiškėja, kad ji yra žydė iš Rumunijos, koncentracijos stovykloje patyrusi seksualinį išnaudojimą; bendradarbė australė prisipažįsta turinti psichinį sutrikimą, pasakoja savo beprotystės istoriją. Praeitis veikėjus persekioja, iš jos sunku išsilaivinti, bandoma kurti naują gyvenimą, bet nutrūkusios senojo gyvenimo gijos nebesusiriša ir nebesitęsia. Iš trauminio praeities sapno pažadina tik dar viena trauma, bet jau vykstanti dabartyje. Novelės „Vasara pasibaigė: cikados nutilo“ protagonistas Juozas – išeivis, mechanikas, gyvena Australijoje su žmona ir dukromis. Nepaisant to, kad jam sunku kaip emigrantui, žmona jo atžvilgiu naudoja emocinį smurtą. Autorė stoja vyro veikėjo pusėn, ir su didele užuojauta pasakojama iš jo, kaip aukos, perspektyvos.³⁷ Tai – vyras, kuris norėtų verkti, bet negali. Novelėje grįžtama į Juozo jaunystės laikus, psichologines nuolankumo, savęs praradimo priežastis (jo tėvas skriaudė motiną, kurią, būdamas vaikas, Juozas užtardavo). Novelės protagonistas lieka vienas namuose, nugrimzta į atsiminimus, nejučia išgeria per daug alkoholio ir, sėdęs už vairo, padaro sunkią avariją, praradęs sąmonę patenka į ligoninę. Tai Juozą sukrečia, ir jis randa jėgų pasipriešinti žmonai, išsako savo poziciją ir ketinimus (liepia jai susirasti darbą). Žmona staiga tampa nuolanki. Įvyksta vidinis virsmas, vyriškis vėl gali verkti. Šis pasakojimas tragikomiškai atveria skaudų dipukų gyvenimo pjūvį: į svetimą kraštą atsineštas patirties kraitis sunkus, gyvenimo sąlygos nelengvos, esama tam tikros izoliacijos – mažai emocinio palaikymo, nėra draugų ir artimųjų rato. Nutilusios cikados ir vasaros pabaiga simboliškai ženklina baigtą gyvenimo atkarpą, po kurios jau nebus ieškoma ryšio su praeitimi ir romantikos, zvimbimas galvoje nutyla: „Taip tylu, ramu ir nyku!“³⁸

Rinkinyje apstu novelių, kurių veikėjus yra apėmęs panašus nusivylimas praeitimi, tačiau ji nepaleidžia, pasiveja ir priverčia dar sykį ją išgyventi – arba išsipasakojant, arba per

³⁵ Lukšytė, *Kalnų velnias*, 170.

³⁶ *Ibid.*, 172.

³⁷ Tokių perėjimų į vyro žiūros tašką A. Lukšytės kūryboje nemažai, bet apžvalgose ir enciklopedijose ji dažniausiai pristatoma kaip rašanti vien apie moterų gyvenimą.

³⁸ Lukšytė, *Kalnų velnias*, 113.

naują trauminį įvykį. Galime matyti, kad tapatybės transformacija išeivijoje vyksta skausmingai, visais egzistencijos lygmenimis. Per alegorinį pasakojimą, maginius ir mistinius nutikimus praeičiai bandoma suteikti apčiuopiamą formą. Novelės „Aklinas skersgatvis“ protagonistė paaiškina, kad jos pasakojimas yra sudėliotas iš atsiminimų: „Nuo ano laiko praėjo maždaug trisdešimt metų. Dažnai atsimindavau viziją ir su ja surištus jausmus, pojūčius. Pašnekesiai liko atmintyje tarsi įrėžti. Stebėjau, kad per tiek metų jie liko ryškūs, nenublukę.“³⁹ Veiksmas vyksta Vilniuje, kuriame studijuota ir stengtasi iš pagrindų susipažinti su neseniai atgauta sostine kaip „senove dvelkiančiu miestu“. Gatvėje sutikta sena moteris suteikia mistikos: ji lenkiškai pasakoja apie senovinius rūmus, kurių jau neliko, nes juos sugriovė totoriai. Jos kalba trūkčiojanti, nerišli, bet draugė susieja keistą viziją su protagonistės (autorės *alter ego*) išvaizda, jos veide įžvelgiamais totoriškais bruožais. Taip autorė skaitytojui atskleidžia ne tik keletą faktų apie totorių istoriją Lietuvoje, bet ir savo totorišką kilmę.⁴⁰

Kūriniuose apstu išeivijos gyvenimo vaizdų, iš kurių tiesiogiai ir netiesiogiai galima susidaryti įspūdį, kokia buvo dipukų padėtis, kaip sunkiai teko įsikurti, kokie sudėtingi buvo santykiai su vietos australais, čia buviais ir kitais imigrantais, net su Australijos gamta. Novelės „Činčirinči“ veikėjai lietuviai statosi namus, asimiliuojasi su australais, tarpusavyje nejučia kalbasi angliškai. Novelės veikėja Aldona renkasi iš dviejų vyrų: jai peršasi ir australas, ir lietuvis Jonas. Tai – ne tik jausminis, bet ir idėjinis pasirinkimas, nors apie Lietuvą tiesiogiai nekalbama. Vieno pasimatymo metu Jonas pasako: „Kaip tu suaustralėjai, Aldona! Kalbi tik angliškai.“⁴¹ Aldona nustemba ir lietuviškai atsako, kad jiedu jau seniai tarpusavyje kalbasi angliškai. Kitą kartą susitikus Jonas pradeda kalbą nuo materialių dalykų: „Mano motina našlė, matėm daug vargo man mokantis, bet dabar jau pradedam atsistoti ant kojų. Statom naują, gražų namą...“ Tada įvyksta revanšas:

Aldona pradeda juoktis:

– Jonai, ar čia pasipiršimas?

– Tai, taip... – sumikčioja Jonas.

– Jonai, koks tu suaustralėjęs!

– Kodėl?

– Tu peršies australiškai. Australai tuoj pat kalba apie namą, mašiną, pinigus banke, šeimos kilmę...⁴²

Rinkinio „Kalnų velnias“ novelėse pinamos praeities ir ateities gijos, vietinių ir atvykėlių istorijose apstu paralelių ir tai, kas būdinga visiems žmonėms, padeda veikėjams susikalbėti. Tėvynės nostalgija, nepritapimas prie svetimos aplinkos, lietuviškosios savasties elementai pasakojimuose pasirodo, tačiau nedominuoja. Skaitytojui nebrukamas

³⁹ Lukšytė, Agnė, „Aklinas skersgatvis“, in Lukšytė, Agnė, *Kalnų velnias*. Belmore: Meiliūnas, 1970, 120.

⁴⁰ „Kažkuris senelio protėvis buvo vedęs totorių vado dukterį, labai gražią merginą. Totorių papročiai yra tokie, kad ne vyrai, bet moterys savo vaikams perduoda titulą – de Mirze, tai reiškia – kilmingasis. Taigi prie mano tėvo prosenelių dviejų pavardžių: Lukšė-Prunskiewicz prisidėjo – de Mirze.“ *Agnės Lukšytės autobiografija*. Sydney, 1995, l. 13, Kupiškio viešosios bibliotekos Agnės Lukšytės rankraščių fondas, F2-2.

⁴¹ Lukšytė, *Kalnų velnias*, 29.

⁴² *Ibid.*, 30.

lietuviybės idealizavimas, nesiūloma izoliuotis, nesitapatinti su australais. A. Lukšytės novelių subjektas yra egzilio žmogus, gyvenantis visavertį gyvenimą ir ieškantis gilaus ryšio su savimi ir aplinka.

„Baltoji chrizantema“ – antroji knyga po ilgos pertraukos

Antroji A. Lukšytės knyga, devynių novelių rinkinys „Baltoji chrizantema“, pasirodė 1993 m. kartu su keturių veiksmų drama „Kavinė „Po kadagiais“, ir buvo publikuota jau ne Australijoje, o nepriklausomoje Lietuvoje. Šiame rinkinyje juntama kūrybinė branda ir aiški pasirinkta teminė kryptis.

Rinkinio anotacijoje rašoma, kad novelių rinkinyje autorė atskleidžia „vidinį moterų pasaulį, kuriame dominuoja meilės, ištikimybės motyvai. Rašoma apie moters jausmus: ilgesį, meilę, nusivylimą. Novelės moteriškos mąstysenos.“⁴³ Galima įtarti, kad tokia melodramatinio atspalvio anotacija, rožinių tonų viršeliu ir sentimentaliu rinkinio pavadinimu taikytasi į moterų auditoriją ir gana sėkmingai – buvo išleistas pakartotinis leidimas.⁴⁴ Knygos epigrafas – haiku: „Ant liaunutės žydinčios vyšnios šakelės bandau pakabinti uždegta žibintą.“ Ši nuoroda į japonų poeziją liudija, kad vėl bus kalbama apie skirtingų kultūrų samplaiką.

Knygą „Baltoji chrizantema“ pastebėjo išeivijos literatai ir kritikai, visų pirma tie, su kuriais A. Lukšytė buvo užmezgusi kolegišką ryšį. Australijoje gyvenęs poetas Juozas Almis Jūragis, apžvelgdamas rinkinį, pavadino jį „aukštos kūrybinės prabos“ knyga. Neneigdamas, kad knygoje esama „moteriškos mąstysenos“, J. A. Jūragis tęsė: „Bet apie ją ten mažai pasakyta. Tikrumoje – tai išmintimi, giliu gyvenimo pažinimu ir psichologine analize pagrįsta būties filosofija“⁴⁵. Recenzentas padarė išvadą, kad A. Lukšytės novelės yra šiuolaikinės ir turi ne tik literatūrinę, bet ir istorinę išliekamąją vertę.⁴⁶

A. T. Antanaitis įvertino knygą pozityviai ir pasakė, kad „Baltoji chrizantema“ yra „itin maloni staigmena ne vien Lietuvai, bet ir išeivijos skaitytojams“⁴⁷. Jis pažymi, kad beveik visos knygos veikėjos yra moterys, slegiamos sunkios metų ir patirties naštos, tačiau vis dar judrios ir aktyvios „taip, kad ir novelių branduolius sudarantys praeities įvykiai tebėra beveik paviršiuje. Tartum dvilypiai ar trilypiai riešutai, jie čia ne kartą suaugę po vienos novelės kevalu, kur sau vietos randa ir dar viena šalutinė istorijėlė, ar koks graikų mitas.“⁴⁸ A. Lukšytė giriamą už gebėjimą sukurti gyvus ir skirtingus personažus, kurie savo pasakojimais geba paliesti skaitytoją. Visi novelių naratyvai yra dialogo arba monologo formos pasakojimai, ir tai gretinama su tuo metu išleista jos drama. Pastebimas autorės išskirtinis dėmesys gamtai, taip pat jos vaizdingai pristatoma Australijos gamtos egzotika. K. Barėnas taip pat pažymėjo, kad A. Lukšytei būdinga beveik visuose kūriniuose minėti gyvūnijų arba augalijų: „Ne tik būdinga, bet ir įdomus jos sugebėjimas pasirinkti tokius siužetus ir taip

⁴³ Lukšytė, Agnė, *Baltoji chrizantema*, 2-asis leidimas. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2006.

⁴⁴ Abu leidimai pasirodė sūnaus Hario Lukšės lėšomis, 1993 m. išleido Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

⁴⁵ Jūragis, Juozas Almis, „Agnės Lukšytės „Baltoji chrizantema“, *Mūsų pastogė* 11 (1994).

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Antanaitis, Algirdas Titus (pasirašo kest. reikalas), „Apysakaitė, novelės, apybraižos...“, *Akiračiai* 5 (1994).

⁴⁸ *Ibid.*

sureikšminti savo kūrinį.⁴⁹ A. Lukšytė pasitelkia gyvūniją ir augaliją metaforoms, kurios tampa pasakojimų siužetų ašimi, – tai vaizdinga ir paveiku. Aptardamas novelę „Baltoji chrizantema“, K. Barėnas įvertino jos simbolio (chrizantemos) aiškumą, pasakojimo tirštumą, po romantinės istorijos paviršiumi įžvelgė iš tamsos ir nežmoniškumo prasimušančią šviesą. „Tai turbūt vienas išskirtinai tobuliausių šviesių kūrinių visame rinkinyje“⁵⁰, – padarė išvadą rašytojas. Novelių veikėjai ir jų istorijos įsimena ir nepaleidžia skaitytojo:

Perskaitęs niekaip negali užmiršti tos liūdnos balandžių mirties, kuri pasibaigia tikru sprogimu. Arba Jono Stuko, psichinio ligonio, kuris sugeba genialiai auginti ir derinti gėles. Arba turtuolės Sibilės, Dėlmos su chrizantemomis ir kitų, daugiausia vis moterų. Tai džiugina tas jos pasirodymas po didelės pertraukos net su dviem knygomis, kurių rankraščiai turbūt stalčiuose laukė šviesesnės dienos.⁵¹

A. Lukšytės kūryboje esama populiariosios literatūros bruožų, tačiau nebūtų korektiška ją priskirti melodramos arba naujosios moterų literatūros (angl. *chick lit*) žanrui.⁵² Autorės veikėjų gyvenimo ašis nėra vyras, meilės ir ištikimybės temos pasirenkamos tik kaip pretekstas pasakojimui apie egzistencines veikėjų problemas. Atidžiai žvelgiama į moterį: kai kada tai – žvilgsnis veidrodyje į save pačią (A. Lukšytei būdinga autoironija), kai kada – į kitą moterį, kitą žmogų.

Rinkinio pirmojoje novelėje „Balandžių agonija“ kalbama apie nepritapimą naujoje aplinkoje, kuri stebima iš „nematomos“ lietuvių perspektyvos. Pasakojimas baigiasi emociu virsmu: po incidento su mirštančiu balandžiu australai bendradarbiai diskutuoja, ką tai galėtų reikšti, apkalba lietuvių, ignoruodami tai, kad ši viską girdi ir galiausiai tampa matoma ne tik jiems, bet ir pati sau, kai ima garsiai juoktis:

Besijuokiant man atrodo, kad aš tarsi išsineriu iš savęs ir, atokiau tūnodama, su niūria išraiška veide klausaus tos „kvailios ateivės“, tos nieko nežinančios „naujosios australės“, tos „bacilos“ juoko, kuris skardumu viršija visų kitų tarnautojų juoką.⁵³

Novelėse „Kaktusų spygliai“ ir „Antrasis beldimas“ pasakojama apie gyvenimo saulėlydį, kai akistatoje su mirtimi atsisveikinama su gyvenimu ir tvarkomi paskutiniai reikalai. Pagrindinės veikėjos – australės, bet jų istorijos pasakojamos iš slaugytojų (numanoma, lietuvių) perspektyvos. Kaip ir dauguma A. Lukšytės novelių šiame rinkinyje, šios novelės sudaro įspūdį, kad buvo kurtos remiantis tikrais nutikimais.

Meniškai silpnesnės yra tos novelės, kurių veiksmas vystomas beveik vien dialogais. Atsisakius išorinio veiksmo aprašymų, vienintele personažų bendravimo priemone tampa tiesioginė kalba, tačiau dialogai stokoja vidinio veiksmo ir tampa tik statiška informacijos

⁴⁹ Barėnas, Kazimieras, „Dvi Agnės Lukšytės knygos“, *Dirva*, 1994 vasario 10.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Naujoji moterų literatūra (angl. *chick lit*) kaip reiškinys atsirado po 1996 m., kai pasirodė Helenos Fielding „Bridget Jones's Diary“.

⁵³ Lukšytė, *Baltoji chrizantema*, 17.

dėstymo forma su ekskursais į šalutinių istorijų nupasakojimus. Novelės netenka dinamikos ir vaizdingumo.

Rinkinys konceptualiai vientisas, nuoseklus, pasirinkta novelių strategija (naratorius yra kūrinio veikėjas, veiksmo dalyvis ir stebėtojas, perteikiantis kito žmogaus perspektyvą) modernistinė ir išskirtinė išeivijos moterų literatūros kontekste. Autorę sunku būtų apkalinti tuo, kad ji nerašo apie išeivijos gyvenimą, lietuvių buitį ir būtį Australijoje, tačiau A. Lukšytė tai daro savotiškai, originaliai. Novelių personažai – ir lietuviai, ir vietiniai, įvairių etninių šaknų žmonės, tačiau kiekvieno pasaulį matome iš lietuvių išeivės perspektyvos.

Šio rinkinio formos ir turinio bruožai būdingi aukštajai literatūrai, juntamas A. Lukšytės pasirinkimas kurti ne pramoginę, o rimtą ir sudėtingą literatūrą, turinčią modernistinių elementų, tokių kaip novelių kalbos taupumas, lengvumas, dinamiški siužetai, gyvi dialogai, sąmonės srauto technika. Taip pat jos kūryboje juntama Vakarų literatūros įtaka, peržengiama lietuvių išeivijos literatūros tradicija, kuriai būdingas patriotizmas, išeivijos problematika, tautiškumo iškėlimas virš individo egzistencinių klausimų.

Drama „Kavinė „Po kadagiais“ ir romanas „Prošvaistės šešėlyje“

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, gyvendama perkeltųjų asmenų stovykloje, A. Lukšytė pradėjo rašyti novelę apie Drezdeno bombardavimą, kurio liudininkė buvo pati.⁵⁴ Vėliau iš novelės išsirutuliojo keturių veiksmų drama „Kavinė „Po kadagiais“ (1993) – sodri ir sudėtinga, joje daug veikėjų, juntamas ir autorės patirties konkretumas, ir metaforiškumas, esama daug ekskursų, minipasakojimų, nurodančių į autorės kūrybos novelistinę kryptį. Dramos leidimo įžangoje išvelgiamas leidėjų tikėjimas tokio kūrinio perspektyvumu:

Autorė, pati pergyvenusi tą bombardavimą, šiam grožinės literatūros veikalui suteikė daug istorinio autentiškumo. Šio šiuropaus įvykio kūrybinis pavaizdavimas lietuvių literatūroje neturi precedento.⁵⁵

K. Barėnas recenzijoje nagrinėjo gana painius personažų santykius ir palankiai įvertino pagrindinę dramos metaforą, tačiau analizę užbaigė kritine pastaba: „Drama taip parašyta, kad statant ją galima kurio nors veiksmo ir atsisakyti.“⁵⁶ Ši pastaba leidžia suprasti, kad recenzentas kūrinyje rado struktūros trūkumų (K. Barėnas juos dar išsamiau aptarė susirašinėdamas su A. Lukšyte), bet, naudodamas pavyzdžius iš kūrinio, K. Barėnas pagrindė jo

⁵⁴ „Gyvendama Dresdene pradėjau rašyti novelę. Daugelio metų bėgyje ji išaugo į dramą – „Kavinė – Po Kadagiais –“, išleista Lietuvoje 1993 metais. Tais pačiais metais Lietuvoje buvo išspausdintas novelių rinkinys „Baltoji chrizantema“. Išeivijos Lietuvių Rašytojų draugija, kurios centras Niujorke, šį rinkinį atžymėjo literatūrine premija.“ *Agnės Lukšytės autobiografija*. Sydney, 1995, Kupiškio viešosios bibliotekos Agnės Lukšytės rankraščių fondas, F2-2.

⁵⁵ Lukšytė, *Kavinė „Po kadagiais“*.

⁵⁶ Barėnas, „Dvi Agnės Lukšytės knygos“.

aktualumą ir problematikos universalumą. Vis dėlto Lietuvoje A. Lukšytės pjesė nesulaukė nei kritikų dėmesio, nei teatro pastatymų, nors bandymų kontaktuoti su teatralais buvo.⁵⁷

Aptardamas abi romano „Prošvaistės šešėlyje“ knygas (1996, 1997), A. T. Antanaitis rašė: romano ašį sudaro žmogžudystės ir reinkarnacijos temos, kūrinyje gausu veikėjų, kurių dalis – atvykę lietuviai, o prierašas antrosios knygos gale leidžia manyti, kad galima tikėtis ir trečiosios dalies. Pagyręs pirmosios knygos intrigą ir šviežių tematiką, recenzentas apžvalgą užbaigė kritine pastaba: „Šalia siužetinių spragų, būtų galima priekaištauti ir dėl kompozicinių varžtų ar dėl geresnio stilistinio apdorojimo trūkumų.“⁵⁸ A. Lukšytės romanas siužetiškas, turi pramoginės literatūros bruožų, atsisakyta patriotinių temų. Deja, sukurti kokybišką didelės apimties prozos kūrinį, pasirinkus vaizduoti gausų veikėjų būrį, pasirodė per sudėtinga. Įžvelgus siužeto panašumų į to meto Australijos bestselerio – Colleen McCullough „Erškėčių paukščiai“ siužetą, galima būtų įtarti A. Lukšytę jei ne kopijavimu, tai bent sekimu to meto mada.⁵⁹ Šis romanas paskendo kitų tuo metu išleistų populiarių romanų sraute. Lietuvoje nesulaukta daugiau atsiliepimų, nepasirodė ir romano tęsinys. Panašu, kad po 1997 m. A. Lukšytė nustojo kurti.

Agnės Lukšytės rėmėjai ir kritikai

1965–1998 m. A. Lukšytė susirašinėjo su rašytoju K. Barėnu, kuris ją palaikė ir padėjo jausti ryšį tarp Australijos ir visos kitos lietuvių diasporos. K. Barėnas gyveno Didžiojoje Britanijoje, Londone, tačiau palaikė ryšius su lietuvių kūrėjais ir kultūros veikėjais iš įvairių pasaulio kraštų. Šis vyriausiosios dipukų kartos rašytojas kurį laiką dirbo laikraščio „Europos lietuvis“ redaktoriumi, vadovavo „Nidos“ knygų klubui, leidyklai, kuriai priklausė 1964–1980 m. ėjęs literatūros metraštis „Pradalgė“. K. Barėnas rašė straipsnius, enciklopedinius leidinius, knygų apžvalgas, skatino ir telkė visame pasaulyje išsibarsčiusius lietuvius imtis kultūrinės veiklos.⁶⁰ Iš A. Lukšytės laiškų K. Barėnui galima suprasti, kad šio žmogaus nuomonę ji labai gerbė ir pasitikėjo jo vertinimu, siųsdama kūrybą bei kritiškai aptardama kitų rašytojų kūrinius.

K. Barėnas padėjo svarstant, ar pasirinkti Leonės Prancevičiūtės⁶¹ slapyvardį, kuriuo A. Lukšytė pasirašydavo Lietuvoje, ar trumpinti į Pranckutę, Pranckytę. „Faktinai Jūs būsit mano literatūrinis krikšto tėvas – duosit pavardę...“ – rašoma viename pirmųjų jos laiškų.

⁵⁷ Susirašinėjime su K. Barėnu randame, kad jis buvo pataręs kreiptis į režisierių Joną Jurašą, o Lietuvoje sesuo Miglė Nainienė davė perskaityti pjesę režisierėi (vardo neminėjo), kuri labai susidomėjo. Agnės Lukšytės 1993 m. gegužės 12 d. laiškas Kazimierui Barėnui, Sidnėjus.

⁵⁸ Antanaitis, Algirdas Titus (pasirašo kęst. reikalas), „Įvairūs prozos žanrai“, *Akiračiai* 1 (1999).

⁵⁹ Coleen McCullough „The Thorn Birds“ (1977). Australiškasis bestseleris 1985 m. pasiekė ir Lietuvą. Australės, kaip ir A. Lukšytės, romane veikia jauna mergina ir kunigas, veiksmas irgi vyksta Australijos provincijoje.

⁶⁰ Kuizinienė, Dalia, *Laiko jungtys*. Vilnius: Versus, 2021, 51–55.

⁶¹ Įdomu tai, kad tuo slapyvardžiu ji pasirašinėjo Lietuvoje prašoma artimųjų: „Mano brolis Lietuvoje, Domas Lukšys yra prie Vilniaus universiteto kažkokiu lektorium (tiksliai nežinau), tai mano tėvai prašė (Domo paraginti), kad nesiskelbčiau šičia Lukšytės pavarde, o taip pat ir ne Agnės vardu... nes gali Domui pakenkti.“ Agnės Lukšytės 1965 m. liepos 17 d. laiškas Kazimierui Barėnui, Sidnėjus.

Kaip suprantame, buvo priimtas sprendimas nuo tol pasirašinėti Agnės Lukšytės vardu. Tarp šių rašytojų užsimezgė literatūrinė draugystė ir bendradarbiavimas.

Kurti A. Lukšytę skatino ir Julija Švabaitė. Tame pačiame laiške K. Barėnui⁶² pasakoja, kad poetė, išvykdama į JAV, prigrasė A. Lukšytę nustoti naikinti tekstus ir ištraukti publikuoti tai, kas guli stalčiuje (beje, čia galime įžvelgti kūrybą apsunkinančią aplinkybę – rašytojos polinkį į perfekcionizmą, perdėtą savikritiką).

Iš korespondencijos su K. Barėnu galima suprasti, kad A. Lukšytės finansinė padėtis buvo sudėtinga. Dažnai atsiprašoma, kad nesusimokėta už pirktus leidinius (buvo užsakoma skolon). Viename laiške ji prisipažįsta, kad novelių rinkinio „Kalnų velnias“ spausdinimas kainavo labai brangiai, ir prašo pagalbos platinti jį per „Nidos“ knygų klubą.⁶³ Tūkstančio vienetų tiražu išspausdintos knygos Australijos lietuviai, besidomintys literatūra, negalėjo išpirkti – rinka buvo per maža. Užuomina apie tai, kad dėliojamas naujas novelių rinkinys, pasirodė jau 1972 m. rašytame laiške, tačiau knyga „Baltoji chrizantema“ buvo publikuota tik 1993 m. Šią labai ilgą pauzę nulėmė ne tik finansinė padėtis arba autorės charakterio nepalankios savybės, bet ir kultūrinė izoliacija.

Vadindama Australijos aplinką „kultūrine pūstynė“⁶⁴, kurioje jai ima stigti oro, A. Lukšytė dėkojo už visus leidinius, gaunamus iš K. Barėno. Beje, siųsti knygas iš Didžiosios Britanijos, o ne iš JAV, buvo geresnis variantas, nes veikė gana greitas Karališkasis paštas (angl. *Royal Mail*): korespondencija pasiekdavo adresatą per dvi savaites (iš JAV užtruktų dvigubai ilgiau). K. Barėnas jai tapo oro gurkšniu, žmogumi, nuolat „įkyriai“ užduodančiu klausimus apie kūrybą, prašančiu ką nors atsiųsti. 1988 m. jam rašytame laiške A. Lukšytė atsakė į klausimą, ar liksianti tik vienos knygos rašytoja: „Deja, esu bepartinė, nepažįstu jokių mecenatų... Australijos doleris žiauriai nukritęs, kartais šiek tiek pakyla jo vertė, bet vėl nukrenta. Australijoje nėra lietuviškų leidyklų. Turiu kelis rankraščius...“⁶⁵ Kitame laiške, kai Lietuva jau atgavo nepriklausomybę, ji toliau stengėsi paaiškinti kūrybos ir leidybos sunkumus: „Australijos lietuvių bendruomenėje absoliučiai nėra literatūrinės atmosferos, jokios paramos negalima būtų susilaukti knygą spausdinant. Š. Amerikoje draugų draugai vienas kitam padeda, neturi nei noro, o gal nei lėšų padėti kokiai nors „rašytojėlei“, gyvenančiai Australijoje. Viliuos, kad mano knygos bus išspausdintos Lietuvoje.“⁶⁶

Sunku pasakyti, ar labai sunkino A. Lukšytės gyvenimą tai, kad iš Europos ji atplaukė su nesantuokiniu vaiku. Tuometinė Australijos aplinka buvo konservatyvi, nedidelė ir hermetiška lietuvių bendruomenė taip pat laikėsi katalikiškų tradicijų ir žiūrėjo moralės. Žinome, kad Vokietijos perkeltųjų asmenų stovykloje A. Lukšytė patyrė sunkumų dėl kai kurių lietuvių požiūrio į netekėjusias motinas.⁶⁷ Australijoje karo pabėgėles su vaikais, neturinčias vyrų, perkėlė į atskirą Benalos stovyklą. Ten patekusi su sūnumi, A. Lukšytė gavo

⁶² *Ibid.*

⁶³ Agnės Lukšytės 1971 m. birželio 16 d. laiškas Kazimierui Barėnui, Sidnėjus.

⁶⁴ Agnės Lukšytės 1973 m. spalio 30 d. laiškas Kazimierui Barėnui, Sidnėjus.

⁶⁵ Agnės Lukšytės 1988 m. balandžio 27 d. laiškas Kazimierui Barėnui, Sidnėjus.

⁶⁶ Agnės Lukšytės 1991 m. lapkričio 6 d. laiškas Kazimierui Barėnui, Sidnėjus.

⁶⁷ „Mūsų stovykloje gyveno kelios senos moterys, tai aš jų prašiau prižiūrėti mano sūnelį. Nė viena nesutiko, nes vokiečių markės buvo beveik bevertės. Viena moteris man tiesiai pasakė, ji esanti labai religinga, jai būtų nuodėmė prižiūrėti „benkartą“. Ji man net pasakė, kad mūsų kunigai „benkartus“ laiko amžinai pražuvusiais.“ *Agnės Lukšytės autobiografija*. Sydney, 1995, I. 13, Kupiškio viešosios bibliotekos Agnės Lukšytės rankraščių fondas, F2-2.

vertėjos ir mašininkės darbą, o pasibaigus darbo prievolės sutarčiai išvyko gyventi pirmiausia į Melburną, vėliau į Sidnėjų. A. Lukšytė rašė, kad siekė savo vaikui suteikti išsilavinimą, nes nuo mažumės pati taip buvo auklėjama. Ji užsiminė, kad pirmoji jos santuoka buvusi nelaiminga, tačiau antroji, panašu, buvo daug palankesnė ir asmeninio gyvenimo aplinkybės leido skirti laiko kūrybai bei jos sklidai.

Autobiografijoje randame vieną sakinį, kuris kelia klausimų dėl A. Lukšytės santykio su artimiausia kultūrine aplinka: „Ilgamečiui „Mūsų pastogės“ redaktoriui V. Kazokui redaguojant „Mūsų pastogę“, man nebuvo nė mažiausios galimybės jame pasireikšti.“⁶⁸ Ar tai galėjo turėti didelės įtakos rašytojos karjerai? Vincas Kazokas buvo poetas, vertėjas, redagavo „Mūsų pastogę“ ir vadovavo „Plunksnos klubui“. Visai įmanoma, kad žemininkams priklausęs V. Kazokas nekreipė dėmesio į rašytoją moterį, nes tuo metu nebuvo įprasta ieškoti ryšio su kitos lyties kūrėjomis, jas kaip nors ypatingai skatinti arba integruoti, jeigu tai nevyko natūraliai. A. Lukšytė, kaip jau minėta, nei nepriklausė politinei grupei, nei turėjo globėjų mecenatų, pasižymėjo nepriklausoma laikysena. Mažoje bendruomenėje galėjo pakakti vieno konflikto, kad išsiskirtų keliai ir užsidarytų durys į periodinio leidinio redakciją. Informacijos apie galimą tokių konfliktą nepavyko rasti. Vis dėlto žinome, kad V. Kazoko ideologinės nuostatos buvo labai aiškios: jis buvo konservatyvus, patriotiškas, paternalistiškas bendruomenės lyderis, pagal tam tikras temas kreipęs ir leidinių, ir renginių turinį. Galėjo nesutapti A. Lukšytės ir V. Kazoko politinės pažiūros, požiūris į literatūros paskirtį, jos vertinimo kriterijus.

A. Lukšytės kūrybos apžvalgas ir kritines recenzijas rašė grupė asmenų, tačiau nė vienas iš jų nepriklausė progresyviajai literatų grupei, JAV įsikūrusiems lankininkams arba žemininkams, kurie turėjo galios poziciją ir kurių vertinimai galėdavo rašytojus paskatinti kurti arba net atmesti kūrybą.⁶⁹ Anksčiau šiame straipsnyje cituoti kritikų pasisakymai iš esmės palankūs, turintys konstruktyvios kritikos elementų, atsiliepiama draugiškai kolegiskai. A. T. Antanaitis, A. Vaičiulaitis, K. Barėnas, J. A. Jūragis sekė A. Lukšytės kūrybą, todėl nebūtų korektiška teigti, kad išeivijoje ji buvo atstumta, nepastebėta, o jos talentas nepripažintas. Tačiau šie asmenys nepriklausė to meto literatūros elitui, aukštai laikiusiam literatūros kokybės kartelę. A. Lukšytės autobiografijoje randame kartėlio gaidą kalbant nebūtinai apie jos, bet apskritai apie išeivijos literatų vertinimus, net „apynasrio dėjumą“ beletristams:

Išeivijos kritikai reikalavo rašyti tik apie nepriklausomos Lietuvos gyvenimą ir tik apie lietuvius. Jei kūrinyje būdavo vaizduojamas svetimtaučių gyvenimas, tuojau užvirdavo: kūrinėlis esąs bevertis, nes aprašyti svetimtaučiai. Išeivijos kritikai reikalavo tik filosofinėmis mintimis pasižyminčių veikalų, o visus kitus paniekinamai stumdavo į šalį.⁷⁰

Nepavyko aptikti, ar A. Lukšytė turėjo tiesioginių ryšių su Lietuvos rašytojais ir kritikais. Ji sekė kultūros procesus, susirašinėdama aptardavo Lietuvos rašytojų kūrinius, tačiau

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Žr. straipsnį apie Birutės Pūkelevičiūtės poetinio debiuto atvejį ir kritiškos recenzijos pasekmes: Bernotaitė, Sandra, „Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgės“: polemisinis debiuto atvejis“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (32) (2021).

⁷⁰ *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 470.

pati literatūrinėse veiklose nedalyvavo. Tiesa, ją priėmė Lietuvos rašytojų sąjunga. Svarbiausias kontaktas, per kurį pavyko išleisti knygas, – sesers vyras Jonas Nainys, tuo metu dirbęs Mokslo ir enciklopedijų leidykloje. Vyko korespondencija su Kupiškio bibliotekos vedėja, A. Lukšytė padovanojo knygų ir atsiuntė savo negausią archyvinę medžiagą. Lietuvos kultūrinėje spaudoje ji buvo pristatyta kaip dar viena viešnia iš Vakarų pasaulio, išeivė. A. Lukšytė buvo įdomi kaip rašytoja iš egzotiškos šalies, nes ir JAV, ir kitų šalių lietuviams Australija atrodė smarkiai nutolęs kraštas, apie kurį skaityti buvo labai įdomu vien dėl minėtos egzotikos. Kadangi nebrėžė griežtos ribos tarp lietuviybės ir australiškumo, jai nebuvo artima tematika, kurią vertino V. Kazokas bei kiti lietuvių puoselėjantys, asimiliacijos su Vakarų kultūrine aplinka vengiantys veikėjai. Negana to, kad neteikė pirmenybės egzilio temoms ir „nefilosofavo“, A. Lukšytė rodė prielankumą „moderniškai“ kalbai:

Šiais moderniškais laikais beletristikoje stilius, išdabintas įmantriais žodžiais, tarsi apraizgytas gėlėmis, nebėra madoje. Ilgiausi aprašymai apie gamtą, deja, šių dienų skaitytojui yra nuobodūs. Dabartiniu metu, kai televizijoje matom filmus, kuriuose situacijos greitai keičiasi ir svarbiausi punktai išryškinti, tai rašytojas savo veikalais turi tarsi konkuruoti su filmais.⁷¹

A. Lukšytei buvo svarbu būti skaitomai, ji galvojo apie receptiją: „Vakariečių literatūroje gerai parašyti detektyviniai romanai tiesiog pirmąja populiarumo atžvilgiu dėl to, kad skaitant nėra laiko nuobodžiauti – įvairūs įvykiai sparčiai stumia fabulą į priekį.“ Pramoga (antitezė nuobodžiui), kaip literatūros bruožas, net ir šiandien sukelia polemikų, nors akivaizdu, kad literatūros meistrai nevengia siužetiškumo, kai tai nekompromituoja estetinės arba intelektualinės jų kūrinių vertės. Gyvendama Australijoje, A. Lukšytė matė tokią požiūrį, kad kritika suteikia kūrėjui laisvę pasirinkti tematiką ir žanrą ir nesikiša į kūrybos pasirinkimus. Pati ji orientavosi ne į tradiciją, o į tai, kokia galėtų būti perspektyva: „Ateityje nepriklausomos Lietuvos kūrybiniame gyvenime neturėtų būti varžtų, į kuriuos beletristas būtų kišamas. Mūsų literatūra labai stokoja knygų, tenkinančių skaitytojų skonį.“⁷² Todėl ir A. Lukšytės kūriniuose randame moderniosios ir populiariosios literatūros sintezę, šiuolaikiškos kalbos ir aktualių temų paieškų, rimtų problemų, išdėstytų lengvu, skaidriu stiliumi.

Rašytoja Alė Rūta įvertino A. Lukšytės kūrybos privalumus:

Autorei reikia pripažinti keleriopą talentą: sąžiningumą vaizduojant tikrovę, bet ir stiprią, plačią vaizduotę, sugebėjimą įsijausti į paprastų žmonių svajones, norus, veiksmus, sieti juos su paslaptinga gamta, senųjų papročių ženklais ir visa tai lengvai atpasakoti. Lukšytės pasakojimas – lyg čiurlenančio upelio tekėjimas: ramus, peršokąs visas kliūtis, visus akmenėlius...⁷³

Toks „lengvas ir ramus“ pasakojimas vertas dėmesio, nes tai – meistriškumo ženklas.

⁷¹ Agnė Lukšytės autobiografija. Sydney, 1995, l. 13, Kupiškio viešosios bibliotekos Agnės Lukšytės rankraščių fondas, F2-2.

⁷² Egzodo rašytojai. Autobiografijos, 471.

⁷³ Keršulytė, Palmyra, „Agnėi Lukšytei – 95“, *Kupiškėnų mintys*, 2015 spalio 22, http://kmintys.lt/archyvas/?psl=gyvenimo_ratas&id=80.

Išvados

Gana vėlai gyvenime debiutavusi, Australijoje visą gyvenimą kūrusi rašytoja, prozininkė Agnė Lukšytė menkai žinoma dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, ji gyveno labai toli nuo lietuvių diasporos kultūros centrų JAV, jai buvo sudėtinga aktyviai dalyvauti literatūriname gyvenime, rašytoja jautė tam tikrą kultūrinę izoliaciją. Pasaulio išeivijos literatūrinė bendruomenė žinojo A. Lukšytę, sekė jos kūrybą, ji sulaukdavo palankių recenzijų, tačiau negavo progresyviųjų literatūros kritikų (žemininkų ir lankininkų) dėmesio. Tai galėjo reikšti, kad A. Lukšytės kūryba buvo priskirta marginaliajai išeivijos literatūrai. Vertinant iš šių laikų perspektyvos matyti, kad jos darbai verti atidesnio žvilgsnio: jie turi modernistinės literatūros bruožų, jiems būdingos formos paieškos, originaliai atskleidžiama egzilio tematika, rašoma iš moters žiūros taško. Rašytoja nesilaikė tradicinės literatūros kanono, jos kūryba yra paveikta Vakarų kultūros. Australijos lietuvių kultūrinė bendruomenė buvo gana konservatyvi, jos tuometis idėjinis vadovas Vincas Kazokas nebuvo palankiai nusiteikęs bendradarbiauti su A. Lukšyte, ir jai sunkiai sekėsi pritapti, tačiau reikšmingos pagalbos ji gavo iš rašytojo Kazimiero Barėno, gyvenusio Didžiojoje Britanijoje. Autorė siekė su kūryba grįžti į Lietuvą (jai tai iš dalies pavyko padaryti), tačiau Lietuvos kritikų dėmesio nesulaukė. Taip galėjo atsitikti todėl, kad A. Lukšytės knygas išleido maža, nežinoma leidykla, ir pati autorė rodė per mažai iniciatyvos, kad jos sugrįžimas būtų pastebėtas. Paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį A. Lukšytė neparašė ir neišleido naujų kūrinių. A. Lukšytė – nepriklausomos laikysenos rašytoja, kurios literatūrinis palikimas vertas aktualizuoti ir neabejotinai ras vietą išeivijos moterų literatūros lauke.

Literatūra

- Agnės Lukšytės autobiografija*. Sydney, 1995, Kupiškio viešosios bibliotekos Agnės Lukšytės rankraščių fondas, F2-2.
- Agnės Lukšytės laišakai Kazimierui Barėnui, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, Kazimiero Barėno rankraščių fondas, F60-690.
- Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
- Antanaitis, Algirdas Titus Titus (pasirašo kęst. reikalas), „Apysakaitė, novelės, apybraižos...“, *Akiračiai* 5 (1994).
- Antanaitis, Algirdas Titus (pasirašo kęst. reikalas), „Įvairūs prozos žanrai“, *Akiračiai* 1 (1999).
- Antanaitis, Algirdas Titus (pasirašo Titas Guopis), „Dvi Pradalės pakeliui į šienapjūtę“, *Metmenys* 12 (1966).
- Barėnas, Kazimieras, „Dvi Agnės Lukšytės knygos“, *Dirva*, 1994 vasario 10.
- Bernotaitė, Sandra, „Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgės“ : poleminis debiuto atvejis“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (32) (2021).
- Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, parengė A. T. Antanaitis ir A. Mickienė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994.
- Eidintas, Alfonsas, *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021.
- Jūragis, Juozas Almis, „Agnės Lukšytės „Baltoji chrizantema“, *Mūsų pastogė* 11 (1994).
- Keršulytė, Palmyra, „Agnei Lukšytei – 95“, *Kupiškėnų mintys*, 2015 spalio 22, http://kmintys.lt/archyvas/?psl=gyvenimo_ratas&id=80.

- Kuizininienė, Dalia, *Laiko jungtys*. Vilnius: Versus, 2021.
- Kulbokas, Vladas, „Australijos lietuvių poezija“, *Aidai* 6 (1974).
- Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, redagavo K. Bradūnas ir R. Šilbajoris. Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992.
- Lukšytė, Agnė, „Aklinas skersgatvis“, in Lukšytė, Agnė, *Kalnų velnias*. Belmore: Meiliūnas, 1970.
- Lukšytė, Agnė, *Baltoji chrizantema*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Lukšytė, Agnė, *Baltoji chrizantema*, 2-asis leidimas. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2006.
- Lukšytė, Agnė, *Kalnų velnias*. Belmore: Meiliūnas, 1970.
- Lukšytė, Agnė, *Kavinė „Po kadagiais“*. Vilnius: Centrinio pašto dėžė 150, 1993.
- Lukšytė, Agnė, *Prošvaistė šešėlyje*. Vilnius: Jonas Nainys ir Visuomenės informavimo priemonių valdyba, 1996, 1997.
- Persian, Jayne, *Beautiful Balts: From Displaced Persons to New Australians*. Sydney: New South Publishing, 2017.
- Po Pietų kryžiumi: Australijos lietuvių dailiojo žodžio mylėtojų antologija*. Vilnius: Sietynas, 1990.
- Pradalgė*, d. 2. Londonas: „Nidos“ knygų klubas, 1965.
- Pradalgė*, d. 5. Londonas: „Nidos“ knygų klubas, 1968.
- Terra Australis: Australijos lietuvių poezijos rinkinys*, red. J. A. Jūragis. Sydney: Mintis, 1972.
- Vaičiulaitis, Antanas (pasirašęs Aug. R.), „Knyga iš Australijos“, *Aidai* 10 (1973).
- Vico, Milena, “Lithuanian Diaspora: An Interview Study on the Preservation or Loss of Pre-World War Two Traditional Culture Among Lithuanian Catholic Émigrés in Western Australia and Siberia, in Comparison with Lithuanians in Their Homeland” (2010), *The University of Notre Dame Australia*, <http://researchonline.nd.edu.au/theses/33>.
- Zubras, Albertas, „Ižanginis žodis „Australijos padangėje“, in *Po Pietų kryžiumi: Australijos lietuvių dailiojo žodžio mylėtojų antologija*. Vilnius: Sietynas, 1990.

Sandra BERNOTAITĖ

THE WORK OF AGNĖ LUKŠYTĖ IN THE MARGINS OF EXILE LITERATURE

Summary. This article aims to present Agnė Lukšytė (1920–2007), a prose writer who is very little known to both academia and the general public. Lukšytė has left Lithuania during the Second World War, she was in a camp for displaced persons in Germany, and from there she came to Australia, where emigrants called themselves double exiles due to their geographical location and difficulties of adaptation. Lukšytė made her debut with a collection of short stories at the age of 50, then published her short stories and articles in the cultural press for twenty years. Lukšytė's work has been noticed and appreciated by diaspora literature critics, but it has been difficult for her to continue writing in a country removed so far from the cultural centers of the diaspora in United States. For some reasons she didn't get much support from Lithuanian diaspora in Australia. Only after Lithuania regained its independence did she find favorable conditions for publishing her remaining books in her homeland, but she did not receive the attention of Lithuanian writers and critics. The aim of this research is to examine the context of Lukšytė's biography and creative career, to analyze her work, to find out the reasons why she had difficulties to be accepted in diaspora, and had problems publicizing her work.

Keywords: exile, field of literature, women's literature, post-war Lithuanian literature, Australian Lithuanian diaspora.

Atminties horizontai

Daiva DAPKUTĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas

(Ne)matoma pasaulio lietuvių diplomatinė parama Lietuvai: liudininkai ir jų pasakojimai

Per tris nepriklausomybės dešimtmečius Lietuvoje buvo atlikta daug svarbių lietuvių diasporos istorijos tyrimų, ženkliai papildžiusių anksčiau (daugiausia pačių išeivių) rašytus darbus. Besidomintieji diasporos istorija nesunkiai galėtų rasti informacijos apie įvairias išeivijos gyvenimo sritis: visuomeninį gyvenimą, politinę, kultūrinę veiklą, spaudą, literatūrą, švietimą, organizacijas ir iškilias asmenybes, išeivijoje kūrčius menininkus arba ten dirbusius diplomatus. Tačiau, nepaisant atliktų tyrimų ir išleistų knygų gausos, tenka pripažinti, kad nemažai diasporos gyvenimo sričių vis dar laukia platesnio tyrinėtojų dėmesio. Viena iš tokių sričių – pasaulio lietuvių parama atgimstančiai nepriklausomai 1990 metų Lietuvai. Apie išeivijos paramą Lietuvai jau ne kartą kalbėta ir rašyta, šioje srityje jau yra atlikti pirmieji svarbūs istorikų tyrimai¹, tačiau kol kas juose tik epizodiškai atskleidžiamas to meto išeivijos paramos Lietuvai mastas. XX a. 9 dešimtmečio viduryje prasidėjusios permainos Sovietų Sąjungoje, geležinės uždangos griūtis palietė viso pasaulio lietuvius. Prasidėjus laisvėjimo procesams, išeivija ne liko nuošalėje, o entuziastingai

¹ Bagdonavičienė, Vida, „Pasaulio lietuvių parama atkuriant Lietuvos valstybę“, *Gimtasai kraštas*, 2009, žiūrėta 2022 balandžio 26, http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/6_bagdonaviciene.pdf; Petraitytė-Briedienė, Asta, *Kita karta. Lietuvos diplomatinė tarnyba 1990–1995 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017; Janauskas, Giedrius, *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX amžiaus 6–9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009; Dumčius, Valdas ir Antanaitis, Arūnas, „Lietuvių išeivijos katalikiškų organizacijų parama Lietuvai 1990–1993 metais“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (20) (2015), 19–36; Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018; Bartusevičius, Vincas, *Vokietijos lietuviai, 1950–1990 m.* Vilnius: Versus, 2021; Strumickienė, Ilona, „Išeivija – kaip pokyčių Lietuvoje impulsas“, *Pasaulio lietuvis* 583 (2020), žiūrėta 2022 balandžio 12, <https://pasauliolietuvis.lt/iseivija-kaip-pokyciu-lietuvoje-impulsas/>; Dapkutė, Daiva, „Likusieji šešėlyje – (ne)matoma pasaulio lietuvių diplomatinė parama Lietuvai“, *Pasaulio lietuvis*, 2020, žiūrėta 2022 balandžio 12, <https://pasauliolietuvis.lt/likusieji-seselyje-nematoma-pasaulio-lietuvu-diplomatine-parama-lietuvai/>.

rėmė atgimstančios valstybės atkūrimo darbus. Jos parama apėmė įvairias valstybės gyvenimo sritis: politiką, diplomaciją, švietimą, kultūrą, mediciną, finansus. Ypač svarbų vaidmenį išėvija atliko 1988–1992 lūžio metais, kai vyko intensyviausias politinis, informacinis, diplomatinis darbas.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas buvo reikšmingas įvykis viso pasaulio lietuviams, tačiau ne mažiau svarbus, gal net svarbesnis jaunai valstybei buvo užsienio valstybių pripažinimas. Nepaisant ilgametės Baltijos kraštų okupacijos nepripažinimo politikos ir Vakarų valstybių politikų simpatijų Baltijos kraštų laisvės siekiams, Lietuvai 1990 m. paskelbus nepriklausomybę, užsienio valstybių pozicija buvo gana atsargi: stengiasi išlaikyti kuo geresnius santykius su Sovietų Sąjunga ir delsta pripažinti Baltijos valstybes, baimintasi, kad pastarųjų siekiai pakenks Michailo Gorbačiovo ir Sovietų Sąjungos vykdomai tarptautinės įtampos mažinimo politikai. Turėjo prabėgti beveik metai po 1990 m. kovo 11 d. ir mėnuo po kruvinų sausio 13 d. įvykių, kol pirmoji Vakarų valstybė – Islandija – 1991 m. vasario 11 d. deklaravo pripažįstanti Lietuvos valstybės nepriklausomybę. Tai buvo pirmas žingsnis, kuriuo pasekė Skandinavijos kraštai, kitos, mažesnės, valstybės, tačiau didžiųjų valstybių pripažinimo dar teko palaukti: tik po nesėkmingo 1991 m. rugpjūčio pučo, žlungant Sovietų Sąjungai, pasipylė užsienio valstybių pripažinimo aktai su pageidavimais atkurti arba užmegzti naujus diplomatinis santykius su Lietuvos Respublika. Visas šis laikotarpis pareikalavo didžiulio Lietuvos vadovų ir diplomatų darbo, o siekiant bendro tikslo – Lietuvos sugrįžimo į tarptautinę politiką – neretai remtasi išėvijos patirtimi, vadinamąja *liaudies diplomacija*.

Ilgus sovietų okupacijos dešimtmečius išėvija laisvame pasaulyje atstovavo iš žemėlapių išnykusiai valstybei, kėlė Lietuvos okupacijos klausimą ir nepriklausomybės siekius. Po nepriklausomybės atkūrimo tikslai keitėsi, o džiaugsmo bangą lydėjo naujos politinės, diplomatinės akcijos, šį kartą nukreiptos į pastangas reikalauti pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Pasinaudota patirtimi ir ryšiais, kuriuos ilgus sovietų okupacijos dešimtmečius užsienio lietuvių bendruomenių atstovai sąmoningai mezgė ir palaikė su gyvenamojo krašto valdžios atstovais: įtakingus vietos politikus, parlamentarus, žymius kultūros ir mokslo atstovus, užsienio šalių diplomatinio korpuso, žiniasklaidos atstovus lietuviai kviesdavo kaip pagrindinius kalbėtojus pasisakyti per įvairias lietuvių tautines šventes, minėjimus (pvz., Vasario 16-osios, Birželio trėmimų, Molotovo–Ribentropo pakto minėjimus ir pan.), taip pat nuosekliai ir nuolat buvo daroma įtaka gyvenamojo krašto valdžios institucijoms ir paviniams politikams platinant informaciją ir bandant palenkti konkrečių kongresmenų, politikų, senatorių galvoseną Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo labui. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, panaši politinė ir informacinė veikla dar labiau sustiprėjo, o į užsienį nuvykę Lietuvos valstybės atstovai neretai pasinaudodavo išėvijos organizacijų ir pavienių asmenų puoselėtais kontaktais su įvairių pasaulio kraštų politikais ir verslininkais, institucijomis, tarptautinėmis organizacijomis, kurių koridoriuose per konkrečius asmenis ieškota užtarimo Lietuvos tarptautinio pripažinimo siekiams. Greta vyko ir ne tokia pastebima, viešai neafisuota arba net pusiau legali lobistinė veikla, apie kurią galėtų daugiau papasakoti šios veiklos organizatoriai ir kuri dažnai likdavo, perfrazuojant Vaclovo Sidzikausko mintį, „diplomatijos paraštėse“².

² Sidzikauskas, Vaclovas, *Lietuvos diplomatinės paraštės*. Vilnius: Vaga, 1994.

Prasidėjusios permainos Lietuvoje ir kituose Baltijos kraštuose kėlė vis didesnę Vakarų valstybių bei žiniasklaidos susidomėjimą. Žinių apie Lietuvą poreikis buvo toks didelis, kad vienu svarbiausių išeivijos veiklos laukų tapo informacijos surinkimas ir perdavimas gyvenamojo krašto valdžios atstovams, visuomenei, žiniasklaidos priemonėms. Itin svarbų vaidmenį šiais lūžio metais atliko Niujorke veikęs Lietuvių informacijos centras (jam vadovavo Gintė Damušytė), Vašingtone įsteigtas Informacinio centro filialas (jam vadovavo Viktoras Nakas), vadinamoji *karštoji linija*, t. y. lietuvių Čikagoje įsteigta „Lithuanian Hotline“, taip pat įvairiose pasaulio vietose: Kopenhagoje, Londone, Stokholme, Varšuvoje, Vokietijoje Vasario 16-osios gimnazijoje, Briuselyje veikę informaciniai biurai, centrai³, teikę informaciją apie įvykius Lietuvoje. Lietuva ir išeivija glaudžiai bendradarbiavo – tiek per tiesioginius užsienio lietuvių bendruomenių ryšius su Lietuvos institucijomis, tiek per užsimezgusius asmeninius kontaktus su politikais, Sąjūdžio veikėjais.

Išeivijos rengtos politinės, informacinės Lietuvos palaikymo akcijos į bendrą veiklą įtraukdavo viso pasaulio lietuvius, pavienius asmenis ir organizacijas, religines ir pasaulietines grupes, verslo įmones, parapijas ir kultūros organizacijas, ne tik lietuvius, bet ir kitataučius Lietuvai simpatizuojančius vietos gyventojus. Svarbų vaidmenį šiuo laikotarpiu atliko didžiausios JAV, Kanados, Australijos lietuvių bendruomenės, tačiau panašios paramos Lietuvai akcijos anuomet vyko visur, kur tik gyveno ir veikė nors ir nedidelės lietuvių bendruomenės. Žinoma, pajėgumai ir galimybės skyrėsi: didelės JAV arba Kanados bendruomenės galėjo sukaupti didesnius materialinius išteklius, turėjo ilgametę politinio propagandinio darbo patirtį, nuolat palaikė ryšius su savo šalies vyriausybės, parlamento atstovais, vykdė platų informacinį darbą. Kituose kraštuose, kuriuose gyveno mažiau lietuvių, galimybės veikti buvo ribotos, tačiau kiekviena bendruomenė stengėsi, kuo galėjo, pagelbėti Lietuvai, išnaudodama savo turimus, nors kai kada ir labai kuklius žmogiškuosius ir finansinius išteklius. Stengtasi išnaudoti visas galimybes: buvo renkama ir platinama informacija apie įvykius Lietuvoje, rengiamos protesto akcijos, demonstracijos, per kurias buvo platinama informacija apie Lietuvą, renkami palaikymo parašai po peticijomis, kuriomis reikalauta pripažinti Lietuvos nepriklausomybę⁴, į talką pasitelkiami ilgamečiai bendros veiklos ryšiai su kitų tautų (pirmiausia estų ir latvių) atstovais, užsienio valstybių vadovams, konkretiems politikams ir valdžios institucijoms siunčiami memorandumai, bandoma daryti spaudimą vietos politikams, kad šie išreikštų palaikymą Lietuvos valstybei ir paremtų tarptautinio pripažinimo siekius.

³ Plačiau žr. Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*, 316–324; Petraitytė-Briedienė, *Kita karta. Lietuvos diplomatinė tarnyba 1990–1995 metais*, 43–45; Bartusevičius, *Vokietijos lietuviai, 1950–1990*, 246; Morkvėnas, Rimantas, „Egzilinės diplomatijos pabaiga ir naujosios diplomatijos pradžia 1991“, in *Lietuvių diplomatija išeivijoje 1940–1991*: straipsnių rinkinys, sud. D. Dapkutė ir A. Petraitytė. Vilnius: Versus aureus, 2007, 309–310.

⁴ Apie šias akcijas galėtų daug papasakoti kiekvieno krašto bendruomenės nariai: įvairiuose Vokietijos miestuose (Bonoje, Manheime, Heidelberge, Bremene, Hamburge, Miunchene, Veinheime, Bensheime, Darmštate ir kt.) per 1990 m. kovą–balandį vykusias demonstracijas buvo renkami parašai po prašymu Vokietijos kancleriui Helmutui Kohliui, kad jo vyriausybė pripažintų nepriklausomą Lietuvos Respubliką (Bartusevičius, *Vokietijos lietuviai, 1950–1990*, 245); 1990 m. gegužę Argentinos lietuvių jaunimas Buenos Airėse surengė parašų rinkimo akciją, per kurią surinkta 5 tūkst. parašų („Argentinos lietuvių jaunimo sąjungos veikla“, *Pasaulio lietuvis* 8–9 (1990), 44); Vaivos Vėbraitės-Gust vadovaujami Konektikuto lietuviai prieš M. Gorbačiovo ir G. Busho pasitarimą per kelis mėnesius surinko daugiau nei 160 tūkst. parašų JAV prezidentui skirtai peticijai, kuria reikalauta pripažinti Lietuvos nepriklausomybę (Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*, 326). Panašios akcijos rengtos įvairiuose JAV, Australijos miestuose.

Į to meto politines akcijas ypač aktyviai jungėsi išeivijos jaunoji karta, gimusi, augusi ir mokslus baigusi jau svetimuose kraštuose, užaugusi lietuvių bendruomenės ir Lietuvių chartos tradicijų dvasia. Ne tik tautinis solidarumas, bet ir noras prisidėti prie istorinių permainų Lietuvoje proceso nulėmė, kad jaunimas dažnai savanoriškai pagelbėdavo dirbdami vertėjais, spaudos atstovais, ryšininkais, techninio darbo talkininkais, patys imdavosi iniciatyvos surengti įvairias politines akcijas arba vykdyti lobistinę veiklą. Tai labai aiškiai pastebima Kanados lietuvių bendruomenėje⁵, tačiau panašūs procesai vyko ir kituose kraštuose – Vokietijoje, Australijoje, JAV, Didžiojoje Britanijoje.

Istoriniai pasakojimai apie įvairiuose kraštuose lietuvių bendruomenių vykdytą informacinę, politinę veiklą netilptų į keletą tomų storų knygų. Ši veikla pareikalavo viso pasaulio lietuvių susitelkimo, savanoriško darbo, pastangų ir pasiaukojimo. Net jei ne visuomet šios pastangos būdavo itin sėkmingos ir neduodavo greitų rezultatų (pvz., įvairiuose kraštuose vykusios Lietuvą palaikančios demonstracijos, parašų rinkimo akcijos arba bandymai padaryti įtaką pavieniams valdžios, parlamento atstovams), jos daug prisidėjo prie gyvenamojo krašto visuomenės, žiniasklaidos informavimo apie Lietuvos siekius. Nepaisant oficialiosios Vakarų valstybių diplomatijos atsargios laikysenos, vis dažniau išryškėdavo įvairių politinių grupių atstovų, visuomenės sluoksnių parama Baltijos kraštų siekiams, o išeivijos lietuviai šiais neramiais permainų laikais galėjo pasidžiaugti tokia didele vietos gyventojų parama ir susidomėjimu, kokio Baltijos kraštai iki tol dar nebuvo sulaukę⁶. Žinoma, visa tai buvo pasiekta ne per vieną dieną, o per nuoseklų, gerai organizuotą informacinio, propagandinio veikimo, nuolatinio „beldimosi į pasaulio sąžinę“ dešimtmečius. Galima drąsiai sakyti, kad taip Lietuvai buvo paruošta palanki dirva: Baltijos kraštų reikalai Vakarų šalių politikams bei visuomenei nebuvo svetimi ir nežinomi, o, atėjus metui Lietuvos valstybės atstovams patiems atvykti ir kalbėti už savo valstybę, dažnai susidurta su šio darbo vaisiais, sulaukta simpatijų ir viešai arba neoficialiai reikšto palaikymo.

Praeitais, 2021, metais minint Lietuvos diplomatinį santykių atnaujinimo 30-metį, netrūko įvairių renginių – nuo politinių diskusijų, Užsienio reikalų ministerijos pareigūnų ir užsienio diplomatinio atstovybių atstovų susitikimų, mokslinių konferencijų, parodų iki šventinių minėjimų bei koncertų. Dažniausiai vykdavo renginiai, skirti kurių nors dvišalių (Lietuvos ir Vokietijos, Lietuvos ir Rusijos, Lietuvos ir Kanados, Lietuvos ir Šveicarijos ir pan.) santykiams pristatyti ir aptarti. Bene skambiausiai buvo paminėtas Lietuvos ir Kanados diplomatinio santykių atnaujinimo 30-metis: Lietuvos ambasada Kanadoje ir lietuvių bendruomenė 2021 m. spalio 1–3 d. suorganizavo šventinių renginių, šia proga Kanados lietuvių muziejus-archyvas parengė parodą⁷, buvo prisiminta Kanados lietuvių bendruomenės (KLB) veikla Lietuvos atgimimo procese prieš 30 metų, pagerbti to meto įvykiuose aktyviai dalyvavę Kanados lietuvių bendruomenės nariai⁸. Kad ir kaip būtų keista, šie

⁵ Juozapavičiūtė-Petrauskienė, Gabija, „Kanados lietuviai nepriklausomybės atstatymo istorijoje – ar atlikome savo užduotį“, in *(Ne)matoma pasaulio lietuvių parama atgimstančiai Lietuvai*: konferencija. Kaunas, 2021 rugsėjo 24; Janauskas, Giedrius, „Kanados lietuvių vėjus bundančiai Lietuvai“, in *(Ne)matoma pasaulio lietuvių parama atgimstančiai Lietuvai*: konferencija. Kaunas, 2021 rugsėjo 24; Čuplinskas, Vytas, „Keletas prisiminimų fragmentų“, in *(Ne)matoma pasaulio lietuvių parama atgimstančiai Lietuvai*: konferencija. Kaunas, 2021 rugsėjo 24.

⁶ Bartusevičius, *Vokietijos lietuviai, 1950–1990*, 251.

⁷ Virtualią parodą galima pamatyti tinklalapyje lithuanianheritage.ca.

⁸ „Kanados ir Lietuvos diplomatinio santykių 30-mečiui renginiai“, *Tėviškės žiburiai*, 2021 rugsėjo 27, žiūrėta 2021 gruodžio 14, <https://tevzib.com/lt/kanados-ir-lietuvas-diplomatiniu-santykiu-30-meciui-renginiai>.

Kanados lietuvių bendruomenės renginiai, dėmesys lietuvių išeivijos indėliui buvo labiau išimtis bendrame diplomatinį santykių atnaujinimo 30-mečio minėjimo renginių paveikse, kuriame įvairiuose pasaulio kraštuose gyvenusių lietuvių pastangos pagelbėti atskūrusiai Lietuvos valstybei, išeivijos politinė, diplomatinė, informacinė veikla dažnai likdavo šešėlyje. Tai buvo viena iš priežasčių, paskatinusių Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslininkus atkreipti dėmesį į šią neretai primirštamą išeivijos diplomatinės paramos Lietuvai sritį. „(Ne)matoma pasaulio lietuvių parama atgimstančiai Lietuvai“ – tokiu pavadinimu 2021 m. rugsėjo 24 d. Kaune, Prezidento Valdo Adamkaus muziejuje-bibliotekoje įvyko konferencija, kurioje dalyvavę mokslininkai (Darius Kuolys, Sandra Grigaravičiūtė, Juozas Skirius, Giedrius Janauskas, Akvilė Kabašinskaitė, Asta Petraitytė-Briedienė, Daiva Dapkutė) ir šios veiklos liudininkai bei dalyviai (ambasadorė G. Damušytė, Gabija Juozapavičiūtė-Petrauskienė, V. Nakas, Rimas A. Česonis (Chesonis), Vytas Čuplinskas) kalbėjo apie išeivijos finansinę, politinę, diplomatinę paramą Lietuvai reikšmingais 1990–1991 metais. Per konferenciją stabtelta tik ties keletu pavyzdžių, daugiau dėmesio skirta JAV, Kanados, Prancūzijos ir Vokietijos lietuvių bendruomenėms, nors panašios akcijos anuomet vyko visur, kur tik gyveno ir veikė bent nedidelės lietuvių bendruomenės: Šiaurės ir Pietų Amerikoje, Australijoje, įvairiose Europos valstybėse.

Bandymai atidžiau pažvelgti į išeivijos politinės, diplomatinės paramos atgimstančiai Lietuvai akcijas ir jas aprašyti greitai atsimuša į istoriografijos ir šaltinių trūkumo sieną: apie kai kurias paramos akcijas istoriografijoje jau yra rašyta, nemažą dalį šios veiklos dokumentų įmanoma surasti įvairių organizacijų arba privačių asmenų archyvuose. Neįkainojamu šaltiniu to meto įvykių tyrėjams gali tapti įvairiuose kraštuose leista išeivijos periodinė spauda: Australijoje – „Mūsų pastogė“, Kanados lietuvių – „Tėviškės žiburiai“, „Nepriklausoma Lietuva“, Brazilijoje – „Mūsų Lietuva“, JAV lietuvių laikraščiai „Draugas“, „Dirva“, „Darbininkas“, „Pasaulio lietuvis“ ir t. t. Išeivijos spauda šiuo laikotarpiu mirgėte mirgėjo nuotraukomis, informacija apie įvairiuose pasaulio miestuose rengtas protesto, parašų rinkimo akcijas bei demonstracijas. Pervertus spaudos leidinius, po kruopelytę iš smulkių faktų ir informacijos pavyktų surinkti daugybę įvairiausių paramos Lietuvai liudijimų, tačiau tai būtų tik dalis visų sudėtingos informacinės, diplomatinės, politinės paramos Lietuvai istorijų. Ne apie visą anuomet vykdytą politinę, diplomatinę, lobistinę veiklą galima rasti informacijos archyvuose arba spaudos puslapiuose. Nemaža dalis paramos Lietuvai akcijų anuomet kildavo spontaniškai, lietuviai, vedami noro padėti Lietuvai, jungdavosi į įvairias grupes, imdavosi veiklos pernelyg nesiafisuodami, nesistengdami dokumentuoti arba kaip nors protokoluoti savo veiklos dokumentų⁹. Tad ypač vertingi tyrinėtojams būtų išeivijoje dar likusių šios veiklos dalyvių, liudininkų prisiminimai, nes, bėgant metams ir retėjant išeivijos gretoms, daugelis istorijos faktų gali taip ir likti užmarštyje.

Siekiant bent iš dalies užpildyti šaltinių spragą, šiame žurnalo „Oikos“ numeryje spausdinami 2021 m. rugsėjo 24 d. Kaune įvykusioje konferencijoje „(Ne)matoma pasaulio lietuvių parama atgimstančiai Lietuvai“ skaityti išeivijos politinės veiklos dalyvių ambasadorės G. Damušytės, G. Juozapavičiūtės-Petrauskienės, V. Nako, R. A. Česonio

⁹ Petrauskienė, Virginija, „SOS Americans for Lithuania's Freedom: dirbome nerašydami protokolų“, *Draugas*, 2017 rugpjūčio 24.

(Chesonio) ir V. Čuplinsko prisiminimai. Apie kiekvieną iš šių autorių, jų veiklą JAV ir Kanadoje šiuo Lietuvai reikšmingu laikotarpiu reikėtų ilgai pasakoti. Visi penki autoriai daug prisidėjo rengiant paramos Lietuvai akcijas: G. Damušytė – JAV lietuvių visuomenės veikėja, diplomatė, 1980–1991 m. buvo Lietuvių informacinio centro (LIC) direktorė, LIC leidžiamo biuletenio redaktorė, „Lietuvių katalikų religinės šalpos“ reikalų vedėjo pavaduotoja (1979–1991) ir direktorė (nuo 1992 m.), 1991–1996 m. dirbo Lietuvių misijoje prie Jungtinių Tautų; R. A. Česonis (Chesonis) – žymus JAV lietuvių visuomenės veikėjas, garbės konsulas JAV (Niujorko valstijoje), aktyvus JAV lietuvių bendruomenės narys, daug prisidėjęs prie politinės, diplomatinės pagalbos Lietuvai organizavimo; G. Juozapavičiūtė-Petrauskienė – PLB valdybos vicepirmininkė, 1991–1992 m. Kanados lietuvių bendruomenės (KLB) pirmininkė, kartu su KLB pirmininku Stasiu Bireta organizavusi Kanados lietuvių bendruomenės pagalbos Lietuvai vają, 1991 m. Lietuvos Ministro Pirmininko Gedimino Vagnoriaus patarėja, vėliau kartu su Kanados tarptautine vystomojo bendradarbiavimo agentūra (*Canada International Development Agency*, CIDA) parengusi paramos Lietuvai stiprinant jos valstybės tarnybos administracinius gebėjimus planą; V. Nakas – visuomenininkas, žurnalistas, 1987–1991 m. – Lietuvių informacinio centro Vašingtone skyriaus vedėjas, padėjęs organizuoti Sąjūdžio veikėjų Vytauto Landsbergio, Kazimieros Prunskienės susitikimus su JAV prezidentu George'u Bushu, 1991–1993 m. – Lietuvos ambasados Vašingtone ambasadoriaus padėjėjas politiniams reikalams ir ryšiams su spauda, 1994–1996 m. dirbo JAV informacijos agentūroje Vašingtone kaip mainų programos specialistas; V. Čuplinskas – jaunosios kartos atstovas, aktyvus KLB narys, Lietuvai svarbiu laikotarpiu (1989–1992) dirbęs Kanados lietuvių bendruomenės valdžios reikalų raštinėje Otavoje.

Publikuojami tekstai redaguoti stengiantis išlaikyti išeivijos autorių stilių. Šie prisiminimai – gyvas liudijimas apie JAV ir Kanados lietuvių politinės, diplomatinės paramos Lietuvai akcijas, išeivijos nuolatinės pastangas remti Lietuvos nepriklausomybės siekius.

Daiva DAPKUTĖ

(IN)VISIBLE WORLD LITHUANIAN DIPLOMATIC SUPPORT FOR LITHUANIA: WITNESSES AND THEIR STORIES

Summary. The changes in the Soviet Union that began in the middle of the twentieth century's ninth decade and the collapse of the Iron Curtain affected Lithuanians throughout the world. Lithuanian emigrants met the processes leading to Lithuania's liberation not by standing aside but by enthusiastically supporting the work of reconstructing an independent state in nearly all of its spheres: politics, diplomacy, education, culture, medicine, and finances. Especially significant was the role the diaspora played during the decisive years from 1988 to 1992 when political, informational, and diplomatic work was at its most intense. Attempts to describe the actions undertaken by Lithuanian emigrants to provide political and diplomatic assistance to a reborn Lithuania often face a shortage of historiographical sources. In order at least partially to remedy this lack a conference named "(In)visible world Lithuanian support for a Lithuania reborn" took place in Kaunas on September 24, 2022 in which a number of politically active emigrants described their recollections. Here we publish conference reports by the

following members of the diaspora actively working on behalf of Lithuania: Ambassador Gintė Damušytė, a diplomat and Lithuanian community activist in the United States, director of the Lithuanian Information Center (1980–1991); Gabija Juozapavičiūtė-Petrauskienė, vicepresident of the Lithuanian World Community and president of the Canadian Lithuanian Community (1991–1992); Viktoras Nakas, Lithuanian community activist and journalist, in charge of the Washington chapter of the Lithuanian Information Center (1987–1991); Rimas Česonis, Lithuanian community activist and honorary consul of Lithuania in New York; and Vytas Čuplinskas, head of the Canadian Lithuanian community's office in Ottawa.

Their recollections constitute vivid testimony about the political and diplomatic help given to Lithuania by Lithuanians living in the United States and Canada as well as about their efforts to support Lithuania's aspirations towards freedom.

Gabija JUOZAPAVIČIŪTĖ-PETRAUSKIENĖ

Kanados ir Pasaulio lietuvių bendruomenės veikėja, buvusi PLJS ir KLB pirmininkė

„Kanados lietuviai nepriklausomybės atkūrimo istorijoje: ar atlikome savo užduotį?“

Ivadas

Pagrindinis įvykių vedlys bei iniciatorė buvo Lietuva. Išeivija į tuos įvykius atsiliepė – ne jiems vadovavo, o atliko talkininkės vaidmenį. Paskelbusi apie Nepriklausomybės atkūrimą 1990 m. kovo 11 d., Lietuva vadovavo įvykių raidai ir nustatė, kaip kas vystysis toliau.

Kaip palaikėme ryšius su Lietuva?

Dėl Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (PLB) pirmininko dr. Vytauto Bieliausko apsilankymo ir dalyvavimo Sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime Vilniuje 1988 m. spalio 22–23 d. išsivystė PLB valdybos darbinis ryšys su Vytautu Landsbergiu ir pagrindiniais Sąjūdžio veikėjais. Kadangi Kanados lietuvių bendruomenės (KLB) krašto valdybos delegacija dalyvavo Sąjūdžio organizuotame Vasario 16 d. minėjime Kaune ir Vilniuje 1989 m., PLB vicepirmininkė Gabija Petrauskienė ir Kanados lietuvių bendruomenės pirmininkas Vytautas Bireta išplėtojo asmeninius ir darbinius ryšius su Sąjūdžio veikėjais. PLB palaikė tiesioginius ryšius su V. Landsbergiu ir Sąjūdžio būstine Vilniuje – daugiausia faksu ir telefonu. Per blokadą pasitarnavo radijo operatoriai mėgėjai (angl. *ham radio operators*), kurie darbavosi JAV ir Kanados rytiniame pakraštyje. Ryšys niekuomet nenutrūko. Apsikeisdavome informacija su Lietuvių informacijos centru (LIC) Niujorke ir Vašingtone, PLB, JAV lietuvių bendruomenės būstine Vašingtone ir įvairių pasaulio kraštų lietuvių bendruomenių valdybomis. Glaudžiai bendradarbiauta.

Ko Lietuva tikėjosi iš išeivijos?

Keturių dalykų:

1) Įvykių liudininkų (nuo 1988 m. Sąjūdis vis kviesdavo išeivius į svarbiausius įvykius, bet Maskva blokuodavo): 1988 m. PLB pirmininkas dr. V. Bieliauskas Vilniuje Sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime; 1989 m. Roko maršas – prisijungė JAV ir Kanados muzikai; 1989 m. vasario 16 d. iškilmės (vizas gavo tik Kanada, Vakarų Vokietija); 1990 m. vasario 24 d. rinkimų stebėtojai (vizas gavo Kanados 8 parlamentarų ir 3 KLB darbuotojų delegacija; JAV stebėtojai atvyko jau po rinkimų, Maskvai laiku neišdavus jiems vizų); 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės atkūrimas (PLB, KLB, JAV bei keletas lietuvių veikėjų dalyvavo kaip stebėtojai salėje).

2) Konkrečios paramos:

- finansų: po Kovo 11 d. Lietuvos Vyriausybės valiutos išdas buvo tuščias; be to, su rubliais buvo galima mažai ką nuveikti Vakaruose, siekiant Lietuvos Nepriklausomybės pripažinimo. Įvairūs išeivijos fondai suteikė reikiamą paramą;
- priemonių: 1990 m. vasario 24 d. priešrinkiminėje kampanijoje buvo blokuojama prieiga prie visuomenės per radiją, TV, spaudą, nevykdomi užsakymai spausdinti plakatus, brošiūras ir t. t.: trūko tai popieriaus, tai rašalo ir pan. Vyko aktyvus sabotžas žmonėms supainioti: būdavo staiga atšaukiamos salės kandidatų susitikimams, paskelbiamas pakeistas susitikimo laikas ir kt. Siuntėme dauginimo mašinų (*Gestetners*), popieriaus, rašalo, komunikavimo priemonių, neperšaunamų liemenių, dujokaukių (angl. *gas masks*), kompiuterių – reikmenų, kurių prašė Sąjūdis;
- žinių, kaip kas veikia Vakaruose: kaip vyksta rinkimai, tarptautiniai forumai – CSCE konferencijos, NATO, EU susitikimai, kaip rengiami memorandumai, spaudos konferencijos, susitikimai su delegacijomis. Ypač domino leidiniai apie taikios rezistencijos metodiką. Išeiviai tapo *knygnešiais*;
- ryšių su kraštų valdžiomis – lobizmo. Šioje srityje ypač pasidarbavo įvairių kraštų lietuvių bendruomenės. Per daugelį metų jos jau paruošė dirvą Lietuvai. Pastarosios reikalai joms nebuvo svetimi, kai atėjo metas Lietuvos atstovams atvykti ir kalbėti už save prašant pripažinti valstybės Nepriklausomybę;
- palaikymo.

Toliau papasakosiu, kaip minėta veikla konkrečiai vystėsi 1988–2004 m. Pasakojimą reikėtų pradėti nuo daug ankstesnio laikotarpio – tuoj po Antrojo pasaulinio karo pabaigos...

Ilgametė Kanados lietuvių veikla

Kanados lietuvių veikla prasidėjo tuoj po Antrojo pasaulinio karo pabaigos, kai lietuvių karo pabėgėliai žengė pirmuosius žingsnius ant svetimų šalių žemės. Ši veikla brandino tiek lietuvių, tiek kitataučių bei tų kraštų valdžios pareigūnų politinį supratimą apie okupuotą Baltijos kraštų padėtį.

1 pav. *Pirmosios Kanados lietuvių dienos 1953 m. rugsėjį Hamiltono mieste, Ontarijo provincijoje, Kanadoje. Dalyvių nuotrauka iš Kanados lietuvių muziejaus archyvo (KLMA) kolekcijos*

Kanados lietuvių dienos buvo ruošiamos nuo 1953 m. kasmet rudenį, Kanados Padėkos dienos savaitgalį įvairiuose miestuose, kuriuose veikė Kanados lietuvių bendruomenės padaliniai – apylinkių valdybos. Per šias dienas plačiai išsisklaidę lietuviai susiburdavo atnaujinti pažinčių, palaikyti ryšių vieni su kitais. Tai buvo proga pasireikšti sportininkams krepšinio turnyruose, chorams ir tautinių šokių grupėms atlikti meninę (kultūrinę) programą, menininkams parduoti tautodailės kūrinių, visiems dalyviams pavalgyti skanaus lietuviško maisto. Šių dienų svarbiausias tikslas buvo atgaivinti ir puoselėti lietuvišką tapatybę.

Vasario 16-osios minėjimai: Kanados lietuvių bendruomenės apylinkių valdybų pastangomis šie minėjimai buvo ruošiami kasmet nuo pirmųjų dienų, kai po Antrojo pasaulinio karo Kanadoje atsirado lietuvių išeivių (nuo 1948 m. ir tęsiasi iki šiol). Tai buvo ne tiesiog Lietuvos gimtadienio šventė, o sąmoningumo ugdymas ir priminimas apie Lietuvos laisvės siekius. Pagrindinis minėjimo prelegentas visuomet iškeldavo Lietuvos laisvės idėjas, politinės įtakos svarbą gyvenamame krašte. Tam tikslui visuomet buvo kviečiami tarti žodį įtakingi Kanados politikai. Apie minėjimus būdavo pranešama vietos žurnalistams. Tai buvo svarbi proga puoselėti Lietuvos laisvinimo idėją išeivijoje ne tik tarp lietuvių, bet ir tarp vietos politikų bei žurnalistų.

Birželio trėmimų minėjimai: Kanados lietuvių bendruomenės apylinkių valdybų pastangomis Birželio trėmimų minėjimai ruošiami kasmet (nuo 1948 m. iki šiol) siekiant prisiminti skaudų Lietuvos istorijos laikotarpį. Šių minėjimų vaidmuo buvo lietuviškosios ir kanadietiškosios visuomenės ugdymas ir švietimas informuojant apie Molotovo–Ribentropo pakto pasekmes Lietuvai – okupaciją.

Juodojo kaspino demonstracijos: Kanados baltų federacija, dalyvaujant lietuvių bendruomenės apylinkių valdyboms, ruošia demonstracijas kasmet nuo 1980 m. Minėjimai vyksta viešumoje kaip demonstracijos prie miestų rotušių, pagrindinių aikščių. Pasisakyti kviečiami vietos politikai, dalyvauja spaudos atstovai. Per demonstracijas siekiama daryti įtaką viešajai nuomonei, kad Baltijos valstybių okupacija nebūtų pripažinta teisėta (nors taip aiškino Maskva) ir būtų visuotinai laikoma Molotovo–Ribentropo pakto tiesiogine neteisėta pasekme.

2 pav. Vienas iš ženklelių, dalytų publikai Kanadoje Juodojo kaspino dienomis minint Molotovo–Ribentropo sutartį, dėl kurios po Antrojo pasaulinio karo Baltijos šalys buvo okupuotos. Nuotrauka iš KLMA kolekcijos

Baltiečių vakaras Parlamente: Kanados estų, latvių ir lietuvių bendruomenės, susibūrusios į Baltų federaciją, kasmet ruošia „Baltic Evenings on Parliament Hill“ – tai proga daryti įtaką Kanados parlamentarams ir valdžios pareigūnams bei Kanados sostinėje Ota-voje reziduojantiems įvairių pasaulio kraštų diplomatams dėl Baltijos šalių siekių atgauti Nepriklausomybę.

3 pav. XIII baltiečių vakaras 1985 m. Iš kairės: daugiakultūrės politikos ministras (Minis-ter for Multiculturalism) Jackas Murta, K. Augaitienė (Otava), R. Danaitytė (Otava), Bendruomenių rūmų pirmininkas Johnas Bosley's, Liucija Skripkutė (Hamilton). Lado Gi-riūno nuotrauka iš KLMA kolekcijos

Kanados Vyriausybės nepripažinimo politika: Kanada niekada nepripažino *de jure* sovietų įvykdytos Lietuvos okupacijos. Kanadoje gyvenantys Lietuvos, Estijos ir Latvijos garbės konsulai kasmet dieną prieš Baltiečių vakarą Parlamente būdavo oficialiai pristatomi Kanados Parlamento sesijoje kaip dalis užsienio diplomatų korpuso, dirbančio Kanadoje. Minėtus garbės konsulus taip pat pristatydavo Kanados Senate, ir jie turėjo teisę dalyvauti Parlamento komitetų posėdžiuose. Šis Kanados valdžios Baltijos šalių garbės konsulų diplomatinis pripažinimas erzindavo sovietus. Sovietų ambasada nuolat reikšdavo pasipriešinimą šiam nuolatiniam Kanados Vyriausybės priminimui, kad Kanada nepripažįsta *de jure* sovietų įvykdytos Baltijos šalių okupacijos.

Kritiniai įvykiai kelyje į Nepriklausomybę ir Kanados pripažinimą

1988 m. žiemą Kanados lietuvių jaunimas tris dienas badavo prie Sovietų Sąjungos ambasados Otavoje, reikalaudamas Lietuvai nepriklausomybės. Badavo Toronto lietuvių jaunimo grupė: Marytė Balaišytė, Darius Čuplinskas, Indrė Čuplinskaitė, Linas Daukša, Dana Grajauskaitė, Viktoras Lukošius, Zita Prakapaitė, Marytė Rudytė ir Mirga Šaltmiraitė. Jiems talkininkavo Vytautas Čuplinskas ir Leonas Ehlersas.

4 pav. Kanados lietuvių jaunimas badauja priešais Sovietų Sąjungos ambasadą Otavoje 1988 m. vasarį. Nuotrauka iš KLMA kolekcijos

5 pav. Kanados lietuvių demonstracija priešais Sovietų Sąjungos ambasadą Otavoje, palaikanti jaunimą, kuris vykdė bado streiką 1988 m. vasarį. Nuotrauka iš KLMA kolekcijos

1988 m. spalio 22–23 d. *Sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas Vilniuje*, kuriame priimama rezoliucija dėl aiškaus ir tiesioginio kelio į Lietuvos Nepriklausomybės atgavimą. Pirmą kartą oficialiai, kaip išeivijos lietuvių bendruomenių atstovas, į Vilnių iš JAV atvyko Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) pirmininkas dr. Vytautas Bieliauskas, nepaisant daugelio prieštaravimų ir kontroversijų dėl „bendradarbiavimo“. Prieš PLB pirmininkui atvykstant į Sąjūdžio Steigiamąjį suvažiavimą VLIK'as bei kiti išeivijos veikėjai priešinosi tokiam Sąjūdžio pripažinimui: į PLB pirmininko dalyvavimą šiame suvažiavime buvo žiūrima kaip į bendradarbiavimą su okupantu. PLB valdyba buvo kitos nuomonės: ji aiškiai suprato, kad jau „pučia kitokie vėjai“ ir išeivijos parama reikalinga. Didelę įtaką apsisprendimui dalyvauti ir dirbti kartu su Sąjūdžiu padarė PLB valdyboje dirbę daugiau nei pusė valdybos narių iš Kanados: Eugenijus Čuplinskas, Algis Juzukonis, Irena Lukoševičienė ir Gabija Petrauskienė. PLB užmezgė tiesioginius, darbinius ryšius su Sąjūdžiu.

1988 m. Kopenhaga, Danija, *Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencija* (angl. *Conference for Security and Co-operation in Europe, CSCE*). PLB pastangomis buvo paruoštas ir atvežtas Memorandumas dėl Lietuvos okupacijos nepripažinimo (pagrindinis autorius – PLB vicepirmininkas, Amerikos lietuvis Algimantas Gureckas). Iš Lietuvos į Kopenhagą atvyko Sąjūdžio atstovas iš Vilniaus Virgilijus Čepaitis. Kartu su juo dirbo Kanados lietuvė KLB ir PLB valdybų atstovė G. Petrauskienė ir Lietuvos informacijos centro JAV atstovė Gintė Damušytė – dalijo memorandumą delegatams ir įvairių pasaulio šalių žurnalistams. Antroji pamaina buvo Viktoras Nakas iš Vašingtono ir Rūta Girdauskaitė iš Toronto su Alvydu Medalinsku, atstovavusiu Sąjūdžiui. Iki 1988 m. PLB ir VLIK'as ruošdavo savo atskirus memorandumus, skirtus CSCE, kuriuose pasisakoma rūpimais

klausimais dėl Lietuvos. Daugelį memorandumų ruošdavo kanadietis, Otavos lietuvis Juozas Danys kartu su JAV lietuviu A. Gurecku.

1989 m. vasario 15–16 d. Kauno operos teatre *Sąjūdžio suvažiavimas*, į kurį kvietimai buvo išsiųsti visoms 20 arba daugiau kraštų lietuvių bendruomenių valdyboms. Vasario 16 d. Vilniaus katedros aikštėje įvyko uždraustas Vasario 16-osios minėjimas-mitingas. Vizas gavo tik 4 Kanados LB atstovai ir atstovas iš Vokietijos LB. Iš Kanados atvyko du KLB atstovai – Vytautas Bireta ir (kartu ir PLB atstovė) G. Petrauskienė, taip pat du Kanados lietuvių jaunimo sąjungos (KLJS) atstovai – M. Šaltmiraitė ir Arūnas Pabedinskas. Sėkmingai įveikę kliūtis Maskvoje, jie sėkmingai pasiekė Lietuvą ir dalyvavo renginiuose. PLB sveikinimą Sąjūdžio suvažiavime Kaune tarė G. Petrauskienė, išveivijos vardu sveikinimą Vasario 16-osios mitinge Vilniuje pasakė V. Bireta. Viešai pabrėžta, kad išveivija dirba ranka rankon siekdama Lietuvos nepriklausomybės.

1989 m. Paryžius, Prancūzija, *Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencija* (angl. *Conference for Security and Co-operation in Europe*, CSCE), kurioje dėl intensyvaus įtikinėjimo pirmą kartą į posėdžių salę buvo priimtas kaip stebėtojas Lietuvos Sąjūdžio atstovas Algirdas Saudargas kartu su Estijos ir Latvijos atstovais, bet paskui, sovietams aktyviai priešinant, Prancūzijos (konferencijos šeimininkės) prašymu atšauktas. Dėl šios priežasties sulaukta plataus tarptautinių žurnalistų dėmesio. Lietuvai atstovavo Sąjūdžio atstovas iš Vilniaus A. Saudargas, Sąjūdžio grupė: Andrius Kubilius, Kazimieras Antanavičius bei daug kitų Sąjūdžio atstovų, KLB ir PLB valdybų atstovė G. Petrauskienė, Lietuvos informacijos centro atstovė G. Damušytė, VLIK'o atstovas Kazys Bobelis, kuris, deja, dirbo nederindamas savo veiklos su kitais. Nuo 1988 m. PLB tiesiogiai bendradarbiavo su Sąjūdžiu formuluojant memorandumus, juos atspausdindavo ir dalydavo CSCE delegatams ir tarptautinės spaudos žurnalistams. PLB taip pat sudarė finansines sąlygas Sąjūdžio delegatams atvykti į konferencijas (aprūpino transportu, būstu ir maistu) ir daryti įtaką delegatams Lietuvos klausimais, nors Lietuva dar nebuvo priimta į CSCE kaip narė ir lobizmo darbas vyko už posėdžių salių durų.

1989 m. spalio, Sofija, Bulgarija, CSCE gamtos saugos klausimais. Lietuvos Sąjūdis slapčia į Sofiją išsiuntė Lietuvos žaliųjų partijos atstovą Zigmą Vaišvilą įtikinti konferencijos delegatų ir tarptautinių žurnalistų dėl pavojaus Lietuvos branduolinėje jėgainėje Ignalinoje. Lietuvos ekologiniai rūpesčiai išėjo į tarptautinę areną. Kanados lietuvių bendruomenė ankstyvesnio Z. Vaišvilos vizito Kanadoje metu sudarė komitetą, kuris, dirbdamas kartu su Lietuvos žaliaisiais ir Sąjūdžiu, paruošė, parašė, atspausdino ir atvežė į Sofiją Lietuvos memorandumą. KLB Ekologiniame komitete Toronte dirbo inž. dr. Česius Jonys, prof. dr. Romas Vaštoka (kuris kartu su Z. Vaišvila PLB valdybos lėšomis dalyvavo CSCE Sofijoje), inžinierius Morkus Sungaila; memorandumą rašė komiteto narė žurnalistė Vida Žalnierūnaitė.

1989 m. rugsėjis, *peticija*. Skubiu Sąjūdžio „SOS Lietuvai“ prašymu, KLB valdyba visoje Kanados apylinkėse rinko parašus dėl Lietuvos okupacijos nepripažinimo. Per trumpą laiką surinkta apie 7 000 parašų.

1989 m. lapkritis, *pagalba Lietuvai*: lankydami Kanados lietuvių bendruomenės krašto tarybos suvažiavime Toronte, Sąjūdžio atstovai Česlovas Stankevičius ir Z. Vaišvila konkrečiau įvardijo, kokia pagalba Sąjūdžiui reikalingiausia. Kanados lietuvių

bendruomenės ir PLB dėka, bendradarbiaujant su Sąjūdžiu, Lietuvą sėkmingai pasiekė spaudos dauginimo ir komunikavimo priemonės. KLB taip pat suorganizavo humanitarinės ir medicininės pagalbos siuntų į Lietuvą.

1989 m. lapkričio pabaiga, *Sąjūdžio susitikimai su Kanados parlamentariais Otavoje*: Sąjūdžio atstovas Z. Vaišvila susitiko su Kanados federalinės valdžios atstovais ir parlamentariais. Jo vizitą Otavoje suorganizavo ir jį į susitikimus lydėjo Kanados lietuvė, dirbanti parlamentaro Jesse'io Flyso (Liberalų partijos nario) padėjėja, torontietė, KLB atstovė Rita Rudaitytė.

1989 m. gruodis, *Išėivijos veiksnių konferencija su V. Landsbergiu*. Ši konferencija įvyko Lietuvos ambasadoje Vašingtone. Susitikime su Sąjūdžio pirmininku V. Landsbergiu ir Lietuvos ambasadoriumi JAV Stasiu Lozoraičiu bei pagrindinėmis išėivijos organizacijomis, užsiimančiomis politine veikla, buvo aptarti būdai atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

1990 m. vasario 24 d., *rinkimai į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą*. 1989 m. rugsėjo 23 d. LTSR Aukščiausioji Taryba ruošė rinkimus į LTSR Aukščiausiąją Tarybą, planuotus 1990 m. vasario 24 d. Šiuos rinkimus triuškinamai laimėjo Sąjūdžio kandidatai. Kandidatavo Lietuvos komunistų partijos atstovai ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio kandidatai, – tai buvo pirmas kartas, kai Lietuvoje įvyko daugiapartiniai rinkimai. Sąjūdžio kvietimu į Lietuvą atvyko oficiali 8 asmenų – Kanados parlamentarų delegacija stebėti rinkimų: Federaliniam Parlamentui atstovavo Pauline Browes (konservatorė), Jesse'is Flysas (liberalas) ir Billas Blakey (Naujųjų demokratų partijos (NDP) atstovas), Ontarijo provincijos parlamentui – premjeras Bobas Rae (NDP), Richardas Johnsonas (NDP) bei kiti. Su jais atvyko Kanados lietuvių bendruomenės atstovai Darija Deksnytė-Powell, G. Petrauskienė ir R. Rudaitytė. JAV liudininkų delegacija laiku negavo iš Maskvos vizų ir atvyko po rinkimų.

1990 m. vasarį *Kanados parlamentariai dalyvavo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio konferencijoje* apie demokratinius įgūdžius Vilniuje. Kanados delegaciją lydėjo Kanados parlamentaro liberalo iš Toronto Jesse'io Flyso asistentė, torontietė lietuvė R. Rudaitytė.

1990 m. kovo 11 d., *Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas*: 9 val. vakaro prasidėjo posėdis Lietuvos Seimo rūmuose Vilniuje. Dalyvavo 130 deputatų. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku buvo išrinktas V. Landsbergis: už jį – 91 balsai, už Algirdą Brazauską – 38 balsai. Pavaduotojais tapo Bronius Kuzmickas, Kazimieras Motieka ir Česlovas Stankevičius. Sesijoje stebėtojo teisėmis dalyvavo PLB ir KLB valdybų atstovai, Lietuvių informacijos centro atstovė ir keletas išėivijos veikėjų.

1990 m. gruodis, *Lietuvos premjerės Kazimieros Prunskienės apsilankymas Kanadoje*. Michailui Gorbačioviui pareiškus, kad Lietuvos TSR turi teisę savarankiškai vystyti savo ekonomiką ir gauti dalį pajamų iš joje veikiančių valdiškų įmonių, Lietuvos TSR premjerė, atvykusi į Kanadą, pareiškė: „Lithuania is open for business“ („Lietuva yra pasiruošusi verslui“). Jos vizitą Kanadoje organizavo ir ją į susitikimus lydėjo Kanados lietuvių bendruomenės valdybos atstovai Algis Juzukonis ir Joana Kuraitė-Lasienė.

Prasideda Nepriklausomybės įtvirtinimo darbas

1991 m. per Kanados lietuvių bendruomenės akcijos „Pagalba Lietuvai“ vajų buvo surinkta daugiau nei milijonas Kanados dolerių, nupirkta ir padovanota Lietuvai pastatas Briuselyje (Belgijoje), kad atsikūrusi Lietuvos valstybė turėtų savo diplomatinę atstovybę Europos sostinėje ir prie NATO. Projektą įgyvendino KLB valdybos atstovai V. Bireta ir G. Petrauskienė, padedami Belgijos lietuvių p. Lanskoronskio (Lietuvos buvusio diplomato sūnaus). Pastato nupirkimo Lietuvai projekte atstovavo premjero Gedimino Vagnoriaus paskirtas Vyriausybės sekretorius Kęstutis Čilinskas, o vėliau – Lietuvos užsienio reikalų ministerijos diplomatas Rimantas Morkvėnas.

6 pav. „Pagalbos Lietuvai“ vajeus dėka Lietuvai Kanados lietuvių padovanotas pastatas, skirtas ambasadai Briuselyje dirbti prie Europos Sąjungos ir NATO. Pastatas buvo nupirkta 1990 m. lapkritį. Nuotraukos autorius nežinomas

1991 m. sausio 13 d. sovietų armijos tankai įvažiavo į Vilnių ir žuvo 14 beginklių Lietuvos piliečių. Tai sukėlė platų tarptautinį pasipiktinimą. KLB valdybos Toronte įsteigtas Krizės centras, bendradarbiaudamas su Lietuvių informacijos centru (LIC) Niujorke ir su Sąjūdžio informacijos biuru, tuojau išplatino viešojoje Kanados spaudoje „SOS Lietuva“ atsišaukimus ir nuolat informavo visus Kanados laikraščius, radijo ir televizijos žinių stotis apie sparčiai kintančią padėtį Lietuvoje. Kanados Parlamente buvo suaktyvinta Parlamentarų komisija už Nepriklausomybę Baltijos šalims. Komisijai pirmininkavo parlamentarė konservatorė P. Browes. Imta aktyviau kreiptis į Kanados Ministrą Pirmininką konservatorių Brianą Mulroney'jų, užsienio reikalų ministrą Joe Clarką ir tarptautinės prekybos ministrą, lietuvių ilgametį draugą ir rėmėją Michaelą Wilsoną.

Democracy – One Defining Moment

After 30 years, we remember the events of January 13th, 1991 in Vilnius Lithuania as the struggle for an independent and democratic country unfolded. Fourteen unarmed civilians were killed. How did Canada and the Lithuanian Canadian diaspora respond?

7 pav. Vienas iš ženklelių „SOS LITHUANIA“, kuriuos pagamino ir plačiai dalijo per 1991 m. sausio 13-osios krizę KLB Toronte veikęs Krizės centras. Ištrauka iš KLMA virtualios parodos KLMA tinklalapyje www.lithuanianheritage.ca

1991 m. sausis, *Persijos įlankos karo krizė* (angl. *the Gulf war crisis*). Valdant JAV Prezidentui George'ui Bushui Vyresniajam, vyko Vidurinių Rytų (*Middle East*) karas. Kanados Parlamente intensyviai diskutuota dėl šalies pajėgų įjungimo į šį karą. Tuo tarpu sovietai Vilniuje ėmėsi agresijos – į gatves paleido tankus. 1991 m. sausio 13 d. aukos. KLB atstovas Vytas Čuplinskas, Otavoje pasamdytas stengtis informuoti Kanados Parlamentą Lietuvos klausimais, nuolat pasisakė apie pavojų Lietuvai. Buvo vykdoma Kanados lietuvių akcija dėl pavojaus Lietuvai siunčiant telegramas, užpildant Kanados parlamentarų fakso aparatus skelbimais ir informaciniais biuleteniais apie padėtį Lietuvoje. Tai buvo organizuota lietuvių bendruomenės akcija neleisti parlamentarams pamiršti pavojaus dėl Maskvos agresijos Lietuvos atžvilgiu, kol pasaulio dėmesys buvo nukreiptas į Persijos įlankos karo krizę. Buvo platinamos tankų ir aukų nuotraukos, kurių parūpino Sąjūdžio būstinė iš Vilniaus. Akcija turėjo teigiamų rezultatų: Kanados parlamentarams balsavo už deklaraciją dėl Lietuvos saugumo ir pagrasino sovietams ekonomine-finansine blokada, jei agresija tęsis.

8 pav. Baltiečių demonstracija prie Toronto miesto rotušės. Nuotrauka iš KLMA kolekcijos

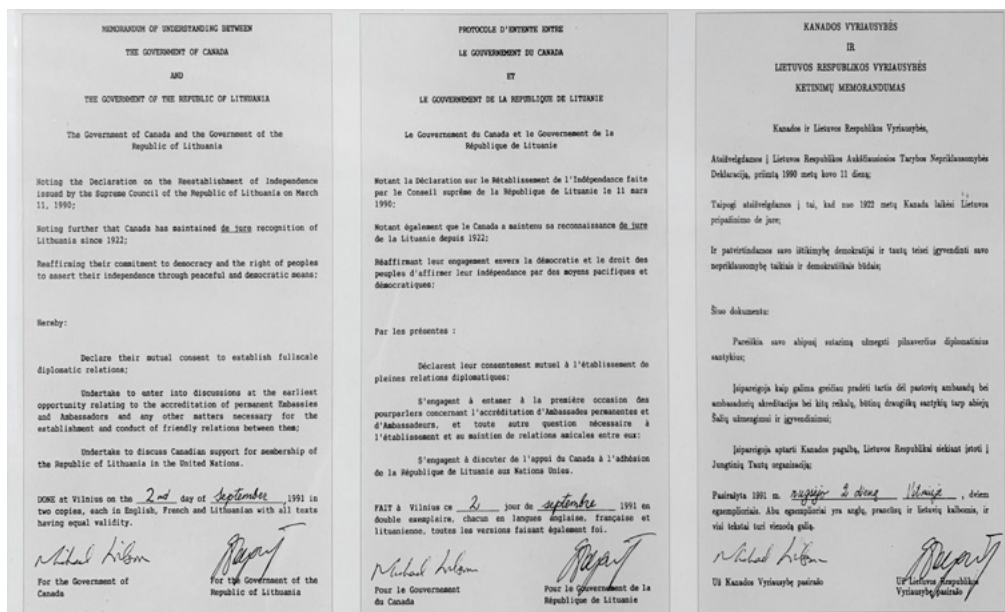
1991 m. liepos 31 d. buvo nužudyti septyni Lietuvos pasienio sargybiniai, saugoję Lietuvos ir Baltarusijos sieną. Kanados lietuvių bendruomenė per Krizės centrą Toronte ir KLB lobizmo būstinę Otavoje iš karto informavo apie įvykius žiniasklaidą ir valdžios pareigūnus bei parlamentarus ir įrodė, kad Lietuvoje susiklostė kritinė padėtis.

1991 m. rugpjūčio 26 d. *Kanada pripažino Lietuvą nepriklausoma respublika* ir pareiškė atnaujinanti su ja diplomatinius ryšius. Kanados Ministras Pirmininkas B. Mulroney's nutarė į Baltijos šalių sostines Kanados vyriausybinio nekomercinio lėktuvu, aplenkiant Maskvą, siųsti Kanados misiją diplomatiniams ryšiams atkurti. 1991 m. rugsėjo 2 d. Kanados vyriausybinio lėktuvu iš Frankfurto (Vakarų Vokietijos) oro uosto, aplenkiant Maskvą, išskrido Kanados valdžios oficiali delegacija, kuriai Kanados Ministro Pirmininko B. Mulroney'aus pavedimu vadovavo Kanados tarptautinės prekybos ministras M. Wilsonas. Delegacijoje buvo jo žmona, valdžios komanda ir Kanados lietuvių, latvių ir estų bendruomenių atstovai. Kanados lietuvių bendruomenės atstovai – pirmininkas Juozas Krištolaitis, vicepirmininkė visuomeniniams reikalams G. Petrauskienė ir vicepirmininkas ryšiams su valdžia ir spauda Algis Pacevičius.

9 pav. Kanados diplomatinės misijos į Baltijos šalis lietuvių delegacija: iš kairės Kanados lietuvių bendruomenės (KLB) vicepirmininkė Gabija Petrauskienė, ponja Wilson, delegacijos vadovas ministras Michaelas Wilsonas, KLB vicepirmininkas Algis Pacevičius ir KLB pirmininkas Juozas Krištolaitis. Nuotrauka iš KLMA kolekcijos

1991 m. rugsėjo 2 d. Vilniuje Kanada atkūrė diplomatinius ryšius su Lietuva: Kanados vyriausybinių lėktuvų nusileido Vilniuje, Rygoje ir Taline. Taip Kanada akivaizdžiai parodė tiesioginį Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą. Dokumentus pasirašė Lietuvos premjeras G. Vagnorius ir Kanados Vyriausybės įgaliotasis atstovas ministras M. Wilsonas.

10 pav. Dokumentų, kuriais atnaujinami Kanados ir Lietuvos diplomatiniai ryšiai, kopijos. Pasirašė Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Gediminas Vagnorius ir Kanados Vyriausybės įgaliotinis, ministras Michaelas Wilsonas. Dokumentai buvo pasirašyti Vilniuje 1991 m. rugsėjo 2 d. Nuotraukos iš Lietuvos ambasados Kanadoje

Užmezgami paramos ir bendradarbiavimo ryšiai

Diplomatinės misijos metu ministras M. Wilsonas pranešė, kad Kanados Vyriausybė Lietuvos ekonominei plėtrai skiria 10 mln. dolerių (CAN).

Kanados tarptautinės prekybos ir užsienio reikalų ministerija per Kanados paramos Centrinės ir Rytų Europos valstybėms biurą pradėjo bendradarbiauti su Baltijos valstybėmis.

Iki 1993 m. buvo sudaryta 100 įvairių techninės paramos sutarčių. Projektai buvo skirti žemės ūkiui, demokratijos plėtrai, žmogaus teisių įtvirtinimui, švietimui, energetikos ir atominio saugumo stiprinimui, administracinio valdymo ir viešojo administravimo patirties diegimui, susisiekimo sričiai, sveikatos apsaugos gerinimui, aplinkosaugos gerinimui, finansų ir bankininkystės, kredito kooperatyvų plėtrai.

Humanitarinei paramai teikti 1992 m. Kanados lietuvių fondas (KLF) finansavo Lietuvos valstybinių ląkštų išleidimą Lietuvoje.

Nuo 1991 m. gruodžio Kanadoje vyko laiškų rašymo vajai prašant Kanados valdžią remti Lietuvą grūdais (blokadų metu), skatinti išvesti iš Lietuvos sovietų kariuomenę ir teikti Lietuvai Kanados komercinius kreditus, netaikant sąlygų, kurių reikalavo sovietai, – būtent, kad tomis lėšomis būtų „atmokėta Lietuvos skola sovietams už jų patirtas išlaidas aneksijos laikotarpiu“. Kanada teikė kreditus Lietuvai netaikydama jokių sąlygų.

Nuo 1994 m. Kanados mokytojai (lietuviai ir nelietuviai) keletą metų vykdė projektą „Candle“, pagal kurį 8 anglų kalbos mokytojai iš Kanados vasaromis dirbo Lietuvoje su 80 anglų kalbos mokytojų lietuvių.

Kanados lietuvių bendruomenės krašto valdyba nuo 1993 m. nuolat vedė vėjus, kurių metu buvo rašomi laišakai Kanados parlamentarams ir prašoma Kanados paramos Lietuvos siekiam tapti NATO nare.

2004 m. Lietuva tapo NATO nare. Kanada viena iš pirmųjų pripažino Lietuvos teisę tapti NATO nare. Abi valstybės dalyvauja bendruose daugiašaliuose renginiuose. 2004 m. Lietuva tapo ir visateise Europos Sąjungos nare.

Nors čia buvo suminėti *oficialiesni* paramos atgimstančiai Lietuvai užmojai, pažymėtina, kad buvo daug privačių iniciatyvų, kuriomis lietuviai išėivijoje siekė teikti tiesioginę paramą Lietuvai. Ši veikla buvo įgyvendinama per įvairius lietuvių bendruomenės telkinius, parapijas, jaunimą, lietuvių profesionalus bei įvairias organizacijas ir kitus organizacinius vienetus, kurie stengėsi padėti, kiek kas galėjo.

Gintė DAMUŠYTĖ

Lietuvių išeivijos visuomenės veikėja, diplomatė, buvusi Lietuvos diplomatė Danijoje

Lietuvos laisvės bylos kėlimas: *neįmanoma misija* įvykdyta

Daugybė veiksnių padarė įtaką Lietuvos ir apskritai Baltijos klausimo traktavimui tarptautinėje arenoje sovietų okupacijos laikotarpiu. Vakarai buvo įsitikinę, kad Baltijos valstybių klausimas su laiku natūraliai numirs, nes užsienyje likusios diplomatinės atstovybės ir jų atstovai seno, pradėjo išmirti arba susidurti su finansinėmis ir politinėmis kliūtimis, ypač XX a. 8 dešimtmetyje. Baltijos valstybių išeivija, nors ir aktyviai vykdė politinį lobizmą ir visuomenės informavimo kampanijas, rengė akcijas ir mitingus prieš sovietų okupaciją ir už nepriklausomybės siekį, nuolat formavo viešąją nuomonę, vis dėlto turėjo ribotas galimybes keisti padėtį Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje. Vakaruose mažai kas tikėjo, kad Baltijos šalys, išgyvenusios sovietų terorą, asimiliaciją ir karinę okupaciją, galės realiai atgauti nepriklausomybę. Pragmatikai tokias kalbas laikė romantiškomis, nostalgiskomis svajonėmis, neturinčiomis nieko bendro su geopolitinėmis realijomis.

Nepaisant tokio pragmatiško požiūrio Vakarų valstybėse, buvo išorinių veiksnių, kurie nepriklausomybės siekį išlaikė tarptautinėje darbotvarkėje. Galima išskirti tris veiksnius, kurie, mano nuomone, buvo tarp palankiausių ir paveikiausių:

1. Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimo politika.
2. Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos procesas.
3. JAV politika XX a. 9 dešimtmetyje.

Tai pasakiusi pabrėžiu, kad visais trimis atvejais išeivija ir užsienio spauda atliko svarbų vaidmenį išlaikydamos Baltijos valstybių klausimą tarptautinėje darbotvarkėje. Trumpai aptardama šiuos tris veiksnius, stengsiuosi nušviesti išeivijos ir užsienio spaudos vaidmenį remiant visuomenės pasipriešinimą totalitariniams režimams Baltijos valstybėse.

Nepripažinimo politika

1940 m. liepos 23 d. JAV valstybės sekretoriaus pavaduotojas Sumneris Wellesas paskelbė pareiškimą dėl Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimo. Tas nepripažinimas Vakaruose nebuvo vieningas: tvirčiausią nepripažinimo politiką vykdė JAV, o kitų Vakarų valstybių poziciją būtų galima diferencijuoti. Vienos valstybės nei *de jure*, nei *de facto* nepripažino Baltijos valstybių okupacijos ir aneksijos, kitos užėmė tarpinę poziciją, pripažindamos okupaciją ir aneksiją *de facto*, bet ne *de jure*, o trečios nepateikė jokių pareiškimų, bet tyliai vykdė nepripažinimo politiką Baltijos valstybių atžvilgiu.

Estai, latviai ir lietuviai užsienyje, ypač jų politinės organizacijos, pavyzdžiui, Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK'as), JAV lietuvių bendruomenė (JAV LB), Amerikos lietuvių taryba (ALT'a), Jungtinis Amerikos baltiečių nacionalinis komitetas (JBANC), Baltiečių organizacija prie Jungtinių Tautų (BATUN) nuolat kėlė nepripažinimo politikos klausimą Vašingtone, kitose sostinėse ir tarptautinėse organizacijose. Dėl šios priežasties jis ir išliko aktualus šaltojo karo laikotarpiu, nors realiai pakeisti Baltijos valstybių okupacijos nei užsienio lietuviai, juolab pačios valstybės negalėjo. Vis dėlto išliko moralinis imperatyvas ir teisinė nuostata, kuria dešimtmečiais buvo vadovaujama arba bent naudojama politiškai parankiu metu. Šis politinės valios deklaravimas šaltojo karo laikais buvo teigiamas reiškinys. Jeigu to nebūtų buvę, Baltijos valstybės galėjo būti išbrauktos iš bet kokio tarptautinio konteksto.

1979 m. Molotovo–Ribbentropo pakto 40-mečio proga disidentinė Lietuvos laisvės lyga, atvirai propagavusi nepriklausomybės siekius ir Lietuvos laisvės bylos kėlimą tarptautiniuose forumuose, parengė 45 pabaltijiečių memorandumą, adresuotą Atlanto chartiją pasirašiusioms vyriausybėms ir Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui. Memorandumas, kurį pasirašė 38 lietuvių rezistentai ir keletas latvių bei estų rezistentų, reikalavo pasmerkti paktą ir pripažinti Baltijos tautų apsisprendimo teisę. Memorandumą su atskiru priedu „Mes pritariame Lietuvos, Estijos, Latvijos atstovų kreipimuisi dėl šių šalių tautų apsisprendimo ir teisių nepriklausomai tvarkyti savo likimą pažeidimo“ taip pat pasirašė žinomi Maskvos disidentai Elena Bonner, Andrejus Sacharovas, Tatjana Osipova ir kiti.

Šis drąsus žingsnis ne tik sulaukė tarptautinio dėmesio spaudoje, bet ir suteikė impulsą pavergtų tautų nevyriausybinėms organizacijoms imtis konkrečių lobistinių veiksmų Jungtinėse Tautose, Europos Parlamente ir kituose tarptautiniuose forumuose. 1979 m. lapkritį JAV Atstovų Rūmai priėmė rezoliuciją Baltijos valstybių reikalui. Lietuvos diplomatinis atstovas Vašingtone Stasys Bačkis kartu su Estijos ir Latvijos diplomatiniais atstovais Jungtinėse Amerikos Valstijose 45 pabaltijiečių memorandumą 1979 m. gruodį įteikė Jungtinių Tautų Organizacijai. Memorandumo tekstas buvo skaitomas per užsienio radijo stočių transliuojamas laidas, kurias, nors ir smarkiai trukdė sovietų represinės struktūros, buvo galima išgirsti ir okupuotose Baltijos šalyse. Pavieniai Europos parlamentarai rėmė baltiečių pastangas iškelti Baltijos valstybių laisvės bylą JT Dekolonizacijos komitete, o Europos Parlamentas 1983 m. pirmą kartą priėmė rezoliuciją, kuria buvo atkreipiamas dėmesys į žmogaus teisių padėtį Baltijos valstybėse.

Vieni iš šio memorandumo iniciatorių – Lietuvos laisvės lygos vadovas Antanas Terleckas ir Julius Sasnauskas – buvo suimti ir nuteisti. 2021 m. 92 metų A. Terleckui

tuometinis Vilniaus universiteto rektorius prof. Artūras Žukauskas įteikė universiteto Atminties diplomą ir taip simboliškai atitaisė padarytą skriaudą – iš studijų prieš pat jų baigmą pašalintas A. Terleckas buvo sugrąžintas į istorikų bendruomenę.

Viena iš pagrindinių institucijų užsienyje, kuri platino iš Lietuvos gaunamą informaciją, pavyzdžiui, šį 45 pabaltijiečių memorandumą, ir pagrindžio spaudos leidinius, pavyzdžiui, 1972 m. pradėjusią eiti „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kroniką“, buvo lietuvių katalikų dvasiškių įsteigta ir visuomenės (ne tik lietuvių) išlaikoma „Lietuvių katalikų religinė šalpa“ Niujorke (kuri veikia iki šios dienos) ir jos žinių padalinys – Lietuvių informacijos centras; šiai organizacijai man teko vadovauti nuo 1979 iki 1991 m. (pastaba: Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, 1991 m. nusprendėme Informacijos centrą uždaryti). Informacijos centro veiklą motyvavo labai paprasta nuostata: nepaisydami politinių sąlygų arba laiko dvasios, pripažinome ir įvertinome informacijos iš Lietuvos galią, ir per ją ryžomės formuoti viešąją nuomonę. Tai buvo daroma aktyviomis priemonėmis siekiant daryti įtaką tarptautinei nuomonei, kad ji būtų palankesnė Lietuvos nepriklausomybės siekiui ir galop remtų nepriklausomybės atkūrimą.

Kadangi Vakarų pasaulis kuriam laikui buvo užmiršęs Lietuvą, pradėjome nuo informacijos apie žmogaus teisių padėtį ir įvykius šalyje anglų kalba sistemingo platinimo. Iš pradžių tai buvo daroma remiantis pagrindžio spauda, vėliau, padėčiai Lietuvoje keičiantis, ypač Atgimimo laikotarpiu, – gyvais tų įvykių liudijimais ir per tiesioginius kontaktus.

Informacijos centro kūrėjai sąmoningai siekė sudominti Lietuvos laisvės byla masinio informavimo priemonės ir per jas – plačiąją visuomenę. Įdomu tai, kad, siekiant šio pagrindinio tikslo, pavyko atlikti ir kitų, ne mažiau reikšmingų užduočių: palaikyti glaudų ryšį tarp pasaulyje pasklidusių tautiečių ir prijaučiančiųjų Lietuvai, mobilizuojant juos tapti svarbiais politikos veikėjais savo gyvenamosiose šalyse; atlikti *de facto* Lietuvos atstovybės funkcijas, ne tik skleidžiant informaciją, kuri tuomet tiesioginiais keliais nerasdavo atgarsio užsienyje, bet ir organizuojant Sąjūdžio bei kitų Lietuvos atstovų vizitus užsienyje, jų susitikimus su Vakarų šalių politikais ir spaudos atstovais.

Neįmanoma aptarti dramatiško Atgimimo laikotarpio nepažvelgus į šaltojo karo metą, kai patikima informacija sunkiai pasiekdavo Vakarus. Vis dėlto pagrindžio leidiniai prasi-verždavo per sovietų geležinę uždangą ir pasiekdavo Niujorką vien „Lietuvių katalikų religinei šalpai“ žinomais ir patikimais keliais. Į šį kurjerio darbą buvo įsitraukę ne tik Lietuvos rezistentai ir jiems prijaučiantys žmonės, bet ir akademikai, žurnalistai, užsienio šalių diplomatai. Dėl jų drąsos ir ryžto „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“, „Aušra“, „Perspektyvos“ ir daugybė kitų pagrindžio leidinių, deklaracijų, pareiškimų, pranešimų bei nuotraukų nukeliaudavo į užsienį įvairiais slaptais būdais.

Informacijos centro uždavinys buvo kuo greičiau iššifruoti gautą informaciją, originalo kopiją perduoti „Laisvosios Europos“, „Amerikos balso“ ir „Vatikano radijo“ lietuviškoms laidoms, glaustai anglų kalba surašyti ir išplatinti aktualiausias žinias užsienio masinio informavimo priemonėms.

Dideliu laimėjimu laikėme tai, kai viena arba kita žinia patekdavo į prestižinį, plačiai skaitomą laikraštį, pavyzdžiui, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, „New York Times“ arba „Washington Post“. Tačiau ne mažiau reikšmės skirdavome mažesniems spaudos organams, ypač regioninei spaudai, kuri pasiekdavo bent 25 proc. Amerikos gyventojų. Šios žinios nuskambėdavo per visą Ameriką ir už jos ribų.

Vienas didžiausių lūžių įvyko, kai „Los Angeles Times“ globalinis sindikatas kreipėsi į Informacijos centrą Niujorke su prašymu parūpinti prof. Vytauto Landsbergio straipsnį apie Lietuvos nepriklausomybės siekius. Tai padarėme, išversdami straipsnį į anglų kalbą. Paskui „Los Angeles Times“ paleido jį per savo pasaulinį tinklą. Straipsnis buvo išplatintas visuose žemynuose, atspausdintas anglų, prancūzų, vokiečių, italų, ispanų, portugalų, arabų ir kinų kalbomis. Tai buvo viena iš daugelio priemonių, neutralizavusių tuometinę sovietų antilietuvišką propagandą.

Apie antrąją Informacijos centro veiklos etapą, ypač Atgimimo laikotarpiu, po pietų pakalbės mano kolega Viktoras Nakas, kuris sumaniai vadovavo Vašingtone įsteigtam Informacijos centro filialui.

Tik pažymėsiu, kad, Sąjūdžiui įsitvirtinus 1988 m. gale – 1989 m. pradžioje, Informacijos centras keitė informacijos teikimo strategiją. Sąjūdžio įsteigta informacijos agentūra Vilniuje, su kuria palaikėme labai glaudžius ryšius, užmezgė tiesioginius ryšius su korespondentais Maskvoje. Su Sąjūdžio informacijos agentūra neformaliai pasidalijome darbais: Sąjūdis informavo spaudą Rytų Europoje ir Sovietų Sąjungoje, o Informacijos centras – Vakarų šalyse.

Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos procesas

Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencija, įkurta Helsinkyje šaltojo karo metais kaip Rytų ir Vakarų dialogo platforma, suteikė galimybę toliau informuoti tarptautinę bendruomenę apie Lietuvos laisvės bylą. Iš pradžių užsienio lietuviai šį diplomatinį procesą vertino gana prieštaringai. Mat Helsinkio baigiamojo akto pagrindinės nuostatos rodė Rytų ir Vakarų blokų kompromisą, t. y. už Vakarų pripažintą pokario sienų neliečiamumą, teritorinį vientisumą ir ekonominio bendradarbiavimo išpareigojimus Rytų blokas sutiko su Vakarų reikalavimais į Helsinkio baigiamąjį aktą įtraukti normas, reguliuojančias pagrindines žmogaus teises ir laisves.

Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencija prasidėjo 1973 m. liepos 3 d. ir buvo iškilmingai užbaigta Helsinkyje 1975 m. rugpjūčio 1 d. Joje buvo iš viso 35 dalyviai (valstybės). Konferencijoje dalyvavo visos Vakarų Europos šalys, JAV, Kanada ir Sovietų Sąjunga su penkiais savo satelitais. Be jų, buvo dar ir komunistinė Jugoslavija. Albanija nedalyvavo.

Vieną nuomone, šis 1975 m. pasirašytas tarptautinis dokumentas galutinai sužlugdė Lietuvos laisvės bylą, kiti džiaugėsi Vakarų nuostata Baltijos šalių ir toliau nepripažinti integralia TSRS dalimi. Helsinkio pasitarimo išvakarėse (1975 m. liepos 25 d.) Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas Geraldas Fordas išeivių iš Rytų Europos atstovams surengtame priėmime patikino, kad Jungtinės Amerikos Valstijos nekeičia požiūrio dėl Baltijos šalių sovietų okupacijos ir aneksijos. Šis pažadas pasitvirtino. Ilgainiui dėl Baigiamajame akte iškeltų žmogaus teisių ir laisvių jį imta vis palankiau vertinti ir juo remtis siekiant Lietuvos išlaisvinimo.

Pasaulio lietuviai aktyviai dalyvavo ir Baigiamojo akto vykdymą kontroliavusiose vėlesnėse Helsinkio proceso konferencijose (Belgrade, Madride, Vienoje). Išeiviams pavyko daryti įtaką Vakarų valstybėms (ypač Jungtinėms Amerikos Valstijoms) ir konferencijose pabrėžti tautų apsisprendimo teisę, nuolat priminti, kad TSRS okupuotose Baltijos šalyse

nepaisoma žmogaus teisių, persekiojami tikintieji, prievarta rusinama. Lietuvoje po Helsinkio pasitarimo pasipriešinimas dėl Katalikų Bažnyčios persekiojimo tapo labiau matomas ir žinomas, o 1976 m. pabaigoje susikūrė Lietuvos Helsinkio grupė.

Šia proga negalima aprėpti viso Baigiamojo akto turinio, kurį sudarė penkios dalys, todėl trumpai paminėsiu tik jo pirmąją dalį, skirtą Europos saugumo klausimams. Šios dalies pirmajame skyriuje, pavadintame „Dalyvaujančių valstybių tarpusavio santykių pagrindinių principų deklaracija“, slypėjo Lietuvai ir kitoms Sovietų Sąjungos pavergtoms tautoms pačios jautriausios ir pavojingiausios nuostatos, pavyzdžiui, valstybių teritorijos neliečiamybė, nesikišimas į vidaus reikalus, drauge ir klausimai, kurie suteikė progą kelti Baltijos valstybių laisvės bylą, pavyzdžiui, žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių gerbimas, tautų lygybės ir apsisprendimo teisė, sąžiningas tarptautinės teisės prievolių vykdymas.

Man, kaip Informacijos centro vadovei, teko dalyvauti daugelyje Helsinkio akto peržiūros konferencijų, kuriose organizuodavau susitikimus su užsienio valstybių delegacijomis, platinau leidinius ir rengiau pranešimus spaudai, eksponavau specialiai paruoštas parodas nevyriausybinuose forumuose apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Šią veiklą aktyviai rėmė ir įgalino Pasaulio lietuvių bendruomenė talkinant JAV lietuvių bendruomenei, taip pat Kanados lietuvių bendruomenei. Atgimimo laikotarpiu Sąjūdžio ir kitiems atstovams iš Baltijos valstybių rengėme spaudos konferencijas bei susitikimus ir taip juos pristatėme valstybių narių delegacijoms.

1990 m. per Helsinkio žmogiškosios dimensijos konferenciją Kopenhagoje suorganizavau ir dalyvavau susitikime Danijos užsienio reikalų ministerijoje, kurio metu Virgilijus Čepaitis įteikė prof. V. Landsbergio laišką, kuriame pastarasis oficialiai prašė leisti Lietuvai stebėtojos teisėmis dalyvauti Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijoje. Visi puikiai suprato, kad tokiam prašymui nebus visuotinai pritarta, nes prieštarauja viena Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos narė – Sovietų Sąjunga. Vis dėlto prašymo įteikimas buvo laiku duotas signalas Vakarams, politiškai reikšmingas žingsnis pačiai Lietuvai, kuris plačiai nuskambėjo tarptautinėje spaudoje. Mūsų surengtoje spaudos konferencijoje su užsienio reikalų ministrais, atvykusiais iš Baltijos valstybių į Kopenhagą, salė lūžo nuo spaudos korespondentų.

JAV politika XX a. 9 dešimtmetyje

Su buvusiu Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentu Ronaldu Reaganu žmonijos istorijoje siejama šaltojo karo pabaiga ir Sovietų Sąjungos griūtis. Taikios pergalės šaltajame kare galimybes šis politikas buvo nuosekliai apmąstęs ir kryptingai jos siekė. Nepripažinimo politiką jis ypač aktyviai akcentavo tiek Baltijos šalių, tiek kitų pavergtų tautų atvejais. R. Reagano politika Europoje kartais kėlė nuogąstavimų, net paniką. Tačiau pačioje savo prezidentavimo pradžioje R. Reaganas ėmė iš esmės keisti politiką pagrindinio šaltojo karo varžovo atžvilgiu – pereita prie Sovietų Sąjungos delegitimizavimo principo. Tiesiog nutarta vadovautis nuostata, kad toji „blogio imperija“ yra neteisėta ir turėtų būti taikiais būdais žlugdoma. Prieigą prie Prezidento atvėrė Prezidento patarėju dirbęs Amerikos lietuvis Linas Kojelis.

Vadovaujant R. Reaganui, išėiviai, vėliau iš Baltijos šalių atvykę atstovai jautė stiprų politinį užnugarį. Šio politiko laikysena, juolab įvykiai ir pokyčiai Rytų Europoje, paskatino

išeivius imtis konkrečių darbų: pavyzdžiui, Kalifornijoje buvo įsteigta lobistinė Baltijos Amerikos laisvės lyga, kuri aktyviai lankė ir informavo JAV kongresmenus ir senatorius apie Lietuvos persitvarkymo raidą. Patys įvykiai Lietuvoje savaime paskatino užsienio spaudą plačiai apie tai rašyti. Visa tai palengvino ir paskatino aktyviau kelti Baltijos laisvės bylą.

Informacijos centras tęsė savo misiją nuosekliai teikdamas informaciją be komentarų, t. y. leidome kalbėti faktams. Ilgai netruko, kol Informacijos centro pranešimai spaudai pasirodė davo ne tik JAV laikraščiuose, bet ir platesnėje pasaulinėje spaudoje. Mūsų, kaip Informacijos centro, patikimumą liudijo tai, kad į mus kreipėsi valdžios institucijos, pavyzdžiui, JAV valstybės departamentas, nevyriausybinių organizacijos, pavyzdžiui, „Tarptautinė amnestija“, akademikai, spauda ir Lietuva besidomintys asmenys bei organizacijos iš viso pasaulio.

Sąjūdžio blokui laimėjus 1990 m. rinkimus ir perėmus parlamentą bei vyriausybę, Informacijos centras analogiškus ryšius pradėjo palaikyti su Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo informacijos biuru.

Informacija tarp Vilniaus ir Niujorko nekelia tik viena kryptimi. Mes į Lietuvą taip pat perduodavome informaciją, kuri domino mūsų kolegas, pavyzdžiui, žinias apie Amerikos Kongreso priimtas su Lietuva susijusias rezoliucijas ir kitus nutarimus bei akcijas, palaikančias Lietuvos laisvės bylą, apie organizacijų teikiamą pagalbą ekonominės blokados metu, svarbiausius tarptautinės spaudos pranešimus apie Lietuvą.

Šalia tiesioginių dalykinių ryšių su žurnalistais Informacijos centras taip pat suvesdavo svečius iš Lietuvos su spaudos ir nevyriausybinių organizacijų atstovais, lydėdavo juos į kongresmenų įstaigas ir JAV valstybės departamentą. Sąjūdžio vadovams organizavome lobistinius susitikimus, kurių metu jie informavo JAV pareigūnus apie padėtį Lietuvoje ir mobilizavo politinę paramą šaliai.

Tą patį darėme ir su kitais bendradarbiais, pradedant nuo labdaros organizacijų atstovų, pavyzdžiui, Lietuvos „Carito“, – suvesdavome juos su analogiškais partnerėmis užsienyje. Tai darėme ir su buvusiais politiniais kaliniais, kurie susitikdavo su juos anksčiau gynusiais Amerikos politikais ir visuomenės veikėjais. Rengėme Lietuvos atstovų paskaitas politologų institutuose, supažindindavome juos su analogiškų interesų institucijomis, kad būtų kuo labiau išplėsti ir įtvirtinti Lietuvos tarptautiniai ryšiai ne tik su politiniais lyderiais, bet ir pilietinės visuomenės atstovais.

Išvados

Išeivija ir spauda atliko reikšmingą pagalbinį vaidmenį tautos išsivadavimo procese – ne dėl to, kad būtų tokias permainas pranašavę, juolab nulėmę, o dėl to, kad suprato tiesos ir teisingumo, viešosios nuomonės formavimo ir vykstančių permainų svarbą, ypač Europos saugumo ir apskritai demokratinio pasaulio ateities kontekste. Išeivija siekė atsiliiepti į Lietuvos rūpesčius ir suteikti Lietuvos nepriklausomybės siekiui svaresnę paramą, o objektyviai ir profesionaliai dirbanti užsienio spauda informavo visuomenę apie dramatiškas permainas Lietuvoje. Šie veiksniai, nors dažnai nepriklausomi vienas nuo kito, vis dėlto vienas kitą papildė ir platesnių tarptautinių procesų bei įvykių fone padėjo Lietuvai išsilaikyti net ir tuo metu, kai vieni manė ir tikino, kad tai yra neįmanoma misija. Dėl politinio ryžto, pilietinės vizijos ir nuoseklaus darbo ši misija buvo įvykdyta.

Viktoras NAKAS

*Lietuvių išeivijos visuomenininkas, žurnalistas,
buvęs Lietuvių informacinio centro Vašingtone vedėjass*

Nuo kovos už žmogaus teises iki valstybės nepriklausomybės atkūrimo: perspektyva iš Vašingtono

Prieš 24 metus maža grupė pabaltijiečių kilmės amerikiečių nuvykome į vieną Niujorko valstijos kampelį dalyvauti Šatokvos (*Chautauqua*) konferencijoje dėl JAV ir TSRS santykių. Tai turėjo būti proga abiejų šalių piliečiams išsakyti savo nuomones. Iš sovietų pusės dalyvavo maždaug 250 asmenų – valdžios ir partijos šulai bei kiti nomenklatūrai priklausantys arba nuo jos priklausomi asmenys. Mes, Amerikos pabaltijiečiai, atvykome, kad įvairiose sesijose pateiktume klausimų apie žmogaus teisių suvaržymus.

Mane domino ne tiek sovietų atstovų reakcija į mus, kiek eilinių amerikiečių, atvykusių į konferenciją, perspektyva. Štai vienas prisiminimas. Einame takeliu ir tarpusavyje kalbamės lietuviškai. Mus sustabdo amerikiečiai ir, nuoširdžiai šypsodamiesi, mus kalbina. Jie lyg nori mūsų draugystės, nes mano, kad esame TSRS piliečiai. Pagalvoju, koks šiurpas juos apimtų, jeigu žinotų, kad su manimi vaikštantys lietuviai yra, kaip žiniasklaida mus kartais pravardžiuodavo, dešiniojo sparno emigrantai. Iš tokių eilinių Amerikos piliečių kaip atvykusieji į Šatokvą buvo galima išgirsti kritiškų pastabų dėl tvirtinimo, kad Sovietų Sąjunga yra blogio imperija. Viena Amerikos ukrainietė, dalyvavusi minėtoje konferencijoje, tuos amerikiečius kandžiai apibūdino vienu žodžiu: „avyš“. Nepaisant to, ar jie buvo verti tokios pašaipos, ar ne, jų perspektyvos negalėjome ignoruoti, kai Lietuva pradėjo žygi už nepriklausomybę.

Atsitiktinai Šatokvos konferencijos pirmąją dieną įvyko garsusis 1987 metų mitingas prie Adomo Mickevičiaus paminklo. Kitą dieną „New York Times“ pirmajame puslapyje pasirodė straipsnis apie manifestacijas Baltijos šalyse Molotovo–Ribbentropo pakto sukakties proga. Tai mane nustebino ir pradžiugino. Nustebino tai, kad milicija neprimušė

mitingų dalyvių, jiems nekėlė kriminalinių bylų. Mano akimis, demonstracija prie Adomo Mickevičiaus paminklo buvo pirmasis žingsnis kelyje į valstybės nepriklausomybę.

1977 m. rugsėjį, 10 metų prieš Šatokvos konferenciją, grupė Amerikos pabaltijiečių, kuriems vadovavo daugiausia jauni išeivijos lietuviai, suorganizavome demonstraciją Vašingtone. Susirinko maždaug 5 000 žmonių. Šią demonstraciją pavadiname „Pabaltijiečių žygiu už žmogaus teises“, ne „Pabaltijiečių žygiu už nepriklausomybės atstatymą“. Kodėl? Dėl to, kad nepriklausomybės siekis tuomet atrodė nerealus, turint omenyje detanto (pranc. *détante*) politiką ir Sovietų Sąjungos veiksmus siekiant didinti įtaką pasaulyje.

1987 m. „Lietuvių katalikų religinė šalpa“ nusprendė plėsti informacinę veiklą. Ši organizacija ir Gintės Damušytės vadovaujamas Lietuvių informacijos centras veikė Niujorke. „Lietuvių katalikų religinės šalpos“ direktorius kun. Kazimieras Pugevičius straipsnio autorių pasamdė įsteigti Informacijos centro filialą Vašingtone. Užduotis buvo dirbti su Vašingtono spauda ir JAV Kongresu, atkreipti jų dėmesį į Lietuvos tikinčiųjų ir politinių kalinių padėtį.

Kai kuriais atžvilgiais mano darbas buvo panašus į G. Damušytės; jos nurodymu reikėjo rinkti žinias iš Lietuvos, jas apdoroti ir paskleisti anglų ir lietuvių kalbomis. Vis dėlto vienas darbo su JAV Kongresu aspektas tuomet buvo išskirtinis. Kartu su kataliku rašytoju George'u Weigeliu suradome kongresmenų ir senatorių, kurie sutiko steigti vadinamąsias Lietuvos katalikų religinės laisvės grupes. 1987 ir 1988 m. tai Senato grupė, tai Atstovų Rūmų grupė laišku kreipdavosi į Michailą Gorbačiovą arba vieną iš jo pavaldinių ir užtardavo represuojamą asmenį. Mūsų tikslas buvo atkreipti dėmesį į jų bylas, daryti spaudimą sovietų valdžiai, kad paleistų juos iš tremties arba lagerio.

Tų iniciatyvų rezultatai pranoko mūsų lūkesčius. Parašėme dešimt laiškų. Kone kiekvieną pasirašė keliasdešimt Kongreso narių. Kas nulėmė tokią sėkmę? Didelį poveikį turėjo 1975 m. įsigaliojęs Helsinkio baigiamasis aktas, kurio viena iš signatarių – Sovietų Sąjunga neva įsipareigojo gerbti žmogaus teises. Kongreso nariai ir Valstybės departamentas rimtai traktavo žmogaus teisių klausimus santykiuose su TSRS. Dėl to mūsų pastangos Kongrese davė vaisių.

Buvo ir kita sėkmės priežastis. Informacijos centras sukūrė veiksmingą procesą, kurio dalį vėliau panaudojome po to, kai susibūrė Sąjūdis. Šio proceso komponentai buvo tokie:

- Pasiūlėme Kongreso nariams, apie kurį lietuvių reikėtų rašyti ir kam laiškas turėtų būti skiriamas.
- Parengėme laiško juodrašį.
- Grupės pirmininkai išsiuntė tekstą su kvietimu kolegoms prisijungti kaip laiško bendraautoriams.
- Šiam kvietimui sklindant po Kongresą, Informacijos centras per išeivijos laikraščius informavo lietuvius, kad parašai renkami, ir skatino nedelsiant skambinti savo kongresmenų arba senatorių įstaigoms bei raginti juos tapti signatarais.
- Iš grupės pirmininkų gavę signalą, kad laiškas išsiųstas, tą pačią dieną paskleidėme pranešimą anglų kalba žurnalistams Niujorke, Vašingtone, Maskvoje ir kitur. Pranešimas lietuvių kalba tuo pačiu metu buvo pasiųstas Vakarų radijo stotims ir išeivijos spaudai.
- Kartais pasirodydavo žinučių amerikiečių spaudoje, parengtų remiantis mūsų pranešimais. Buvo atvejų, kad irzliai sureaguodavo net pati naujienų agentūra „TASS“.

Kaip matyti, ši iniciatyva iš vien informacinio darbo pavirto tam tikra lobistine ir ugdomąja veikla. Mes ne tik skleidėme žinias, bet ir patys jas kūrėme. Be mūsų centro tų laiškų iš viso nebūtų buvę. Iniciatyva buvo ir ugdomoji, nes Lietuvoje gyvenančius ir Vakarų radijo besiklausančius žmones informavome apie Lietuvos politinių kalinių bylas ir tikinome klausytojus, kad Amerika stengiasi juos paremti. Išeivijos lietuvių savo ruožtu pratinome prie politinės akcijos, raginame skambinti savo kongresmenams ir prašyti paramos konkrečiai iniciatyvai.

Kai kova už žmogaus teises perėjo į kitą plotmę – kovą už tautines teises ir valstybės nepriklausomybę, 1989 m. visai natūraliai pradėjau naudotis užmegztais ryšiais ir patirtimi tarpininkaudamas Sąjūdžio atstovams, kai jie apsilankė Vašingtone. Mūsų iniciatyva sukurto Lietuvos katalikų religinės laisvės grupių vadai tapo Lietuvos nepriklausomybės šalininkais. Jei anksčiau man tekdavo paruošti ir siūlyti senatoriaus štabui laiško dėl kalinamo lietuvių projektus, tai dabar rašiau ir redagavau tekstus tam pačiam senatoriui bei užtariau lietuvių tautos politinius siekius.

Lietuvai laisvėjant, darbo profilis keitėsi. Daugelis atvykusiųjų iš Lietuvos nelabai mokėjo anglų kalbą, tad teko jiems vertėjauti pokalbiuose Kongrese ir su žurnalistais. Taip įgijau naudingos patirties. 1990 m. Sąjūdžiui perėmus Lietuvos valdžią, tapau Lietuvos premjerės ir Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko vertėju oficialiuose susitikimuose ir spaudos konferencijose.

Tarp 1989 ir 1991 m. Lietuva sulaukė didžiausio savo istorijoje Amerikos žiniasklaidos dėmesio. Tad mūsų žinių sklaidimo ir informacijos pasidalijimo funkcija įgavo kitą pavidalą. Kartu su kolegomis laipsniškai tapau lietuvių tautos lūkesčių aiškintoju. Žiniasklaidai itin rūpėjo labiau suprasti, ko tartum iš mirties prisikėlusį Lietuvą iš tiesų nori. Žurnalistų akyse pasidariau Lietuvos žinovu, nors savęs juo nelaikiau. Atgimimo laikotarpiu man teko duoti bent penkiasdešimt interviu žiniasklaidai.

Bendraujant su žurnalistais atsiskleidė mūsų perspektyvų nemaži skirtumai. Gana tipišką buvo su manimi 1989 m. užmezgęs ryšį „New York Times“ diplomatinį reikalų korespondentą. Jis man skambino kelis kartus. Paskutinį kartą mudu pasikalbėjome 1991 m. rudenį. Jis pasakė: „Aš vis dėlto netikėjau, kad Lietuva taps nepriklausoma valstybe. Maniau, kad tai tebus vėliavų pamojavimas ir viskas tuo pasibaigs.“

Dažnam amerikiečių žurnalistui Lietuvos atgimimas teatrodė kaip vėliavų pamojavimas, bet daugeliui išeivijos lietuvių Kovo 11-oji nebuvo jokia staigmena. Aš, manau, ir kiti tai iš anksto prognozavo. 1989 m. rugsėjį kaip tik apie tai kalbėjausi su iš Maskvos trumpam į Vašingtoną sugrįžusiu JAV ambasadoriumi. Mums, lietuviams, Kovo 11-oji buvo ne tik lūkesčių išsipildymas, bet ir laisvėjimo proceso logiška išdava. Gal iš dalies dėl to išeivijos veikla tuo laikotarpiu tapo tokia energinga ir intensyvi, kad net pats JAV prezidentas viešai atkreipė į ją dėmesį.

Be abejo, išeivijos veikla už tautos laisvę buvo svarbus ramstis Lietuvai. Bet nors spaudimo poveikis buvo matomas, akivaizdi buvo ir jo riba. Tai savo akimis mačiau 1990 m. kovo antrojoje pusėje, dalyvaudamas televizijos laidoje kartu su dviem senatoriais. Vienas iš jų, Billas Armstrongas, pasisakė už tai, kad JAV nedelsdama pripažintų Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Šalia jo sėdėjęs Joe Bidenas (dabar – JAV prezidentas) su juo nesutiko ir argumentavo tuo, kad negalima sudaryti per didelių sunkumų M. Gorbačioviui. JAV

Kongresas pasidalijo į tas dvi stovyklas: vieni labiau palaikė Lietuvą, kiti – M. Gorbačiovą, nors ir pastarieji nerodė antipatijos Lietuvai.

JAV Kongreso dvilypumas pasireiškė balsuojant. Netrukus po Kovo 11-osios vienas senatorius nusprendė pasiūlyti rezoliuciją, kuria Baltieji rūmai raginami tuoj pat pripažinti Lietuvos atkurtą valstybę. Senatoriai pasidalijo tokiu santykiu: 36 už, 59 prieš. Tai buvo M. Gorbačiovo ir Baltųjų rūmų laimėjimas. Tačiau gegužės 1 d. tas pats Senatas balsavo santykiu 73 ir 24, kad atsisakytų suteikti Sovietų Sąjungai prekybos lengvatų, jeigu M. Gorbačiovas nenutrauks ekonominės blokados ir nepradės derybų su Vilniumi.

Amerikos plačioji visuomenė, kuri neturėjo skaitytis su JAV lietuvių spaudimu, atrodo, nebuvo entuziastinga Lietuvos rėmėja. „Wall Street Journal“ ir „NBC“ 1990 m. balandį kartu atliko nacionalinę apklausą. Paprašyti pasirinkti arba M. Gorbačiovą, arba Lietuvą, 61 proc. respondentų pasisakė už Kremliaus vadą.

Atsižvelgdamas į tokį palankumą, kurį Amerikos visuomenė rodė M. Gorbačioviui iki 1990 m. pabaigos, ir stengdamasis Lietuvai laimėti daugiau draugų, pokalbiuose su žiniasklaida atkakliai aiškindavau apie Lietuvos valstybingumo istoriją ir pabrėždavau, kad tauta eina pavyzdingu taikios demokratijos keliu.

Įrodymų apie Prezidento George'o H. W. Busho prieštarigus jausmus Lietuvos klausimu buvo jau tais laikais. Viešai jis sakydavo, kad remia Lietuvą, bet vengė ištarti žodį „nepriklausomybė“. Vienas žurnalistas man prasitarė, kad, jam išėjus su prezidentu pabėgioti, G. H. W. Bushas jam sakęs, jog Lietuva tarpukariu vis dėlto nebuvusi demokratinė valstybė. Skaitant tarp eilučių galima suprasti taip: kam čia žmonės taip sielojasi dėl jos likimo?

Praėjus keleriems metams po Sovietų Sąjungos žlugimo, į rinką pradėjo patekti įvairių politikų atsiminimų knygos, iš kurių viena svarbiausių buvo G. H. W. Busho knyga „A World Transformed“, parašyta kartu su jo buvusiu Nacionalinio saugumo tarybos direktoriumi. Autoriai net keturis sykius paminėjo Amerikos pabaltijiečius. Anot jų, kai įsibėgėjo *perestroika* (pervarka), pabaltijiečiai pradėjo reikalauti laisvės Baltijos šalims „tučtuojau“, jie buvo „gerai organizuoti“, darė „labai didelį spaudimą“. Nė vienas kitas etninis lobistas toje knygoje iš viso nėra paminėtas. Vėl skaitant tarp eilučių atrodo, kad JAV prezidentui įkyrėjo Amerikos pabaltijiečių spaudimas, bet jis suprato, kad jų reikalavimų negali ignoruoti.

Toje knygoje užtinkama ir nepalanki G. H. W. Busho nuomonė apie Vytautą Landsbergį. Jis Lietuvos vadą vadina užsispyrusiu ir irzliu. JAV prezidento reakcija šiek tiek suprantama, nes V. Landsbergis, kaip ir lietuvių išeivija, buvo kietas ir kategoriškai reikalavo Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo. Sunkiau suprasti šaltakraujišką G. H. W. Busho požiūrį į Lietuvą apskritai, atsižvelgiant į prezidento laikyseną po to, kai 1990 m. rugpjūtį Irakas okupavo Kuveitą. Jis tapo entuziastingu, net emociškai atsidavusiu okupuoto Kuveito šalininku, – jam nekiudė, kad Kuveitą valdė autokratas.

JAV lietuviai nujautė G. H. W. Busho šališkumą ir tuo piktinosi. Stebino prezidento atsiminimuose atskleistas aklas pasitikėjimas M. Gorbačiovu ir parama jam. Prisimindamas bendravimą su M. Gorbačiovu Madride 1991 m. spalio pabaigoje, G. H. W. Bushas rašė, kad jį „labai gerbė“ ir jam „jautė tikrą draugystę“. Iš dalies dėl perdėto paslaugumo M. Gorbačioviui Jungtinės Amerikos Valstijos buvo 44-toji valstybė, pripažinusi Lietuvą, o,

pavyzdžiui, Kanada tai padarė 13-oji. G. H. W. Bushas rašė norėjęs duoti M. Gorbačiovui progą pirmam išreikšti pripažinimą ir delsė kelias dienas, anam to pageidaujant. Turbūt ir dėl aklos draugystės G. H. W. Bushas dar ir 1995 m. atmetė galimybę, kad M. Gorbačiovui priklausė bent kokia atsakomybė už Sausio 13-osios skerdynes.

Mane labiausiai šokiravo toje knygoje pateikta rugpjūčio 21 dienos ištrauka iš šio JAV prezidento dienoraščio, pučui jau žlugus. Jis tą dieną mąstė, kad dabar pribrendo laikas M. Gorbačiovui atsikratyti Baltijos šalių, ir darė prielaidą, kad už tai joms teks mokėti „kompensacijas už sovietų interesus“. G. H. W. Bushui atrodė logiška, kad Baltijos šalys turi sumokėti Maskvai už 50 metų trukusią jų okupaciją.

Galima suprasti, kodėl G. H. W. Bushas jautė dėkingumą M. Gorbačiovui. Dėl pastarojo pasyvios laikysenos Vokietija buvo suvienyta, Varšuvos pakto šalys atsikratė komunizmo ir Jungtinėms Amerikos Valstijoms nebuvo užkirstas kelias išlaisvinti Kuveitą. Vis dėlto JAV prezidento emocinis prisirišimas prie M. Gorbačiovo aptemdė pirmojo protą. Tai kenkė Lietuvai ir galėjo pakenkti Jungtinėms Amerikos Valstijoms.

Dėl išeivijos lietuvių ir JAV Kongreso narių spaudimo G. H. W. Bushas išoriškai elgėsi kaip atsargus Lietuvos nepriklausomybės užtarėjas. Be išeivijos ir Kongreso veiksmų kažin ar jis iš viso būtų parėmęs Lietuvą. Kaip atskleidžiama jo atsiminimuose, tik po nepavykusio pučo 1991 m. rugpjūtį G. H. W. Bushas ir jo ministrai pirmą kartą ėmė svarstyti, ar Sovietų Sąjungos dezintegracija atitiktų JAV nacionalinius interesus. JAV lietuviai savo ruožtu keliasdešimt metų tuo ne tik neabejojo, bet to irimo ir siekė.

Rimas Antanas ČESONIS

Lietuvos Respublikos garbės konsulas Niujorko valstijai

Lietuvos diplomatijos tęstinumas

Esu dėkingas dr. [Astai] Petraitytei-Briedienei už kvietimą dalyvauti šioje konferencijoje.

Būdamas šio nepaprasto laimėjimo Lietuvos diplomatijai aktyvus dalyvis, kalbėsiu Jums ne visai diplomatinio tonu, tačiau atvirai ir nuoširdžiai, nevengdamas ir kritiškesnio žodžio.

7 dešimtmetis JAV lietuviams buvo neramumų ir nesantaikos pilnas laikotarpis. JAV lietuvių bendruomenė (LB), atėjusi į vadinamąją Lietuvos laisvinimo darbą, sulaukė ne tik nepritarimo, bet ir dviejų pagrindinių tuomet JAV egzistavusių organizacijų – Amerikos lietuvių tarybos (sutrumpintai – ALT) ir Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (arba VLIK) aktyvios opozicijos. Tuo metu dalis visuomenės, save vadinusi labai patriotiška, buvo priešiška visiems kontaktams su Lietuva ir, vadindama visus turistus iš Lietuvos komunistų šnipais, griežtai drausdavo mūsų ribotas turistines keliones į Lietuvą, šmeiždavo jaunimą, vykstantį į Vilniaus universiteto kursus, ir įžeidinėdavo Lietuvių bendruomenės veikėjus. Vyko demonstracijos prieš menininkus iš Lietuvos per jų koncertus, viename koncerte Čikagoje buvo mesta plyta, bjauri akcija įvyko Los Andželo mieste prieš vieną tokių koncertą. Lietuvių bendruomenės krašto valdyba tokiam elgesiui ir reiškiniams griežtai nepritarė, ir įvyko vadinamasis *bendruomenės skilimas*.

Tie žmonės, daugiausia gyvenantys Čikagoje ir remiami kai kurių ALT'os veikėjų, sukūrė savo organizaciją pavadinimu „Reorganizuota lietuvių bendruomenė“. Šiai grupei į pagalbą atėjo dienraštis „Naujienos“, leistas Čikagoje ir redaguotas Martyno Gudelio. Buvo keista ir nemalonu skaityti šio laikraščio nuolatinio bendradarbio kanauninko kunigo Zakarausko, rašiusio Svilonio slapyvardė, išpuolius ir šmeižtus LB ir jos pareigūnų atžvilgiu. Bylos su vadinamaisiais *reorgais* Amerikos teismuose tęsėsi ilgokai, kainavo nemažai pinigų, surinktų iš lietuvių aukų.

Stengiuosi atskleisti to laikotarpio lietuvių visuomenės kai kurias nuotaikas tik siekdamas supažindinti, kokioje atmosferoje darbavosi Lietuvių bendruomenė. Tuo metu buvau vicepirmininkas dviejų LB krašto valdybų, kurioms vadovavo Juozas Gaila ir Algimantas Gečys. Man buvo nesuprantami kai kurių ALT'os veikėjų išpuoliai prieš LB jaunąją kartą, kuri prisijungė prie Lietuvos laisvinimo darbo su nauja energija, naujomis idėjomis ir nauju pasiryžimu.

Pirmuosius žingsnius Lietuvos diplomatinės tarnybos veiklai tęsti 1970 m. balandžio 16 d. žengė LB ryšininkas Vašingtone Algimantas Gureckas ir politikos mokslų daktaras Tomas Remeikis susitikime su Valstybės departamento pareigūnu, Baltijos poskyrio viršininku Barkley'u Wardu. Į užduotą klausimą dėl pasiuntinybių atnaujinimo B. Wardas atsakė, kad ir žemiausio rango diplomatas atstovauja savo valstybės vadovui, todėl tik jo gali būti paskirtas į diplomatinę tarnybą, tad apie naujų diplomatų skyrimą negali būti jokios kalbos. Pokalbio pabaigoje B. Wardas užsiminė, kad JAV nuo Lietuvos okupacijos dienos jokių tos Vyriausybės įpėdinių nepripažįsta. Tačiau, lyg rodydamas palankumą, jis pareiškė, kad okupacijos nepripažinimo politika nepriklauso nuo Lietuvos diplomatinės atstovybių dabartinės padėties.

Praėjus pusmečiui, 1970 m. rudenį, LB atstovai – tuometinis Krašto valdybos pirmininkas Bronius Nainys ir A. Gureckas – apsilankė Valstybės departamente pas Doyle'į Martiną, laikinai ėjusį Baltijos poskyrio vedėjo pareigas, siekdami tęsti dialogą Lietuvos diplomatinio atstovavimo tęstinumo klausimu. Per gana ilgą pokalbį plačiai diskutuota apie Lietuvos kreditą, kitaip vadinamą Lietuvos aukso rezervu, iš kurio buvo mokamos mūsų diplomatų algos.

Kalbėdamas ta pačia tema, D. Martinas pažymėjo, kad po Lietuvos okupacijos jos fondų norėjo ir sovietai, ir vokiečiai. Vis dėlto buvo nuspręsta, kad jie priklauso Lietuvos valstybei ir, kol Lietuva yra okupuota, minėtus fondus galima naudoti tik jos diplomatinei tarnybai išlaikyti.

D. Martinas iškėlė ir aktualesnę problemą – Lietuvos pinigai ėjo į pabaigą. Taip pat jis prasarė, kad Lietuvos diplomatinės tarnybos ateinančių metų numatytas biudžetas buvo 129 000 dolerių. Jei kasmet bus tiek išmokama, per penkerius metus visi Lietuvos fondai bus išsemti ir mokėjimai visoms pasiuntinybėms nutrūks. Be to, D. Martinas pabrėžė, kad Amerika bus atlikusi savo pareigą ir į Lietuvos diplomatinės tarnybos finansavimą, sudėti ir kitus klausimus daugiau nebesikiš. Iš šių žodžių išplaukusiose diskusijose buvo minimi įvairūs variantai, pavyzdžiui, mūsų diplomatų skaičiaus sumažinimas, galimybė, kad JAV Kongresas mums reikalingus pinigus įtrauktų į užsienio kraštams bendrą paramą, šiai problemai spręsti taip pat buvo minimos net mūsų pačių pastangos, t. y. mūsų žmonių skirtos aukos.

JAV LB krašto valdyba nutarė nepasiduoti ir pradėti vykdyti savo akciją kita kryptimi – per JAV Kongresą ir Demokratų bei Respublikonų partijų vadovybes, kurios Amerikos lietuvių balsui rodė didesnę dėmesį.

Artėjant 1976 m. JAV prezidento rinkimams, LB krašto valdyba paruošė planą, kaip reikės išnaudoti šią progą. Darbui buvo mobilizuoti LB padaliniai ir konkretūs visuomenės atstovai laiškais, skambučiais ir vizitais spausti Baltuosius rūmus ir JAV Kongresą Baltijos šalių reikalais. Man buvo pavesta užmegzti ryšius su Demokratų partija.

Manydamas, kad autsaideris, mažai žinomas buvęs Džordžijos valstijos gubernatorius, kandidatas į prezidentus Jimmy's Carteris turėjo gerą galimybę būti nominuotas stoti į kovą su Prezidentu Jerry'u Fordu, prisijungiau prie J. Carterio rinkimų kampanijos. Įgijau nemažai pažįstamų ir net keletą artimų draugų, kurie vėliau, dirbdami Baltuosiuose rūmuose, man labai padėjo. Turiu paminėti ir mano išrūpintą susitikimą su kandidatu J. Carteriu Pitsburgo (*Pittsburgh*) mieste per mūsų suruoštus pusryčius. Mano sudarytoje delegacijoje buvo 10 asmenų. Iš vakaro tarpusavyje susitarėme, kas kokių klausimų iškelsime. Per pusryčius buvo kalbama ir apie JAV lietuvių rūpestį dėl naujų Lietuvos diplomatų. Visą pokalbį stebėjo ir filmavo JAV didžioji žiniasklaida. Noriu paminėti ir vieno delegacijos nario kunigo Gedimino Kijausko, dabar gyvenančio Vilniuje, pasisakymą apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Kunigas G. Kijauskas apie pagrindines žmogaus teises kalbėjo taip iškiliai ir emociškai, kad iki šios dienos tikiu, jog jo žodžiai turėjo reikšmingos įtakos Prezidentui J. Carteriui ir jo pozicijai žmogaus teisių srityje, kuri buvo jo užsienio politikos kertinis akmuo.

Prezidentui J. Carteriui laimėjus rinkimus, man teko nemažai laiko praleisti Baltuosiuose rūmuose. Pradėta kviesti lietuvius į įvairias informacines konferencijas, specifinius Baltųjų rūmų renginius, įskaitant priešpiečius ir koncertus. Beje, per LB tarybos sesiją Vašingtone pavyko išrūpinti daugiau nei porai šimtų lietuvių priėmimą pas pirmąją poniją Rosalyn Carter Baltuosiuose rūmuose.

1980 m. liepą gavau pranešimą iš Baltųjų rūmų, kad buvau Prezidento J. Carterio paskirtas į JAV delegaciją, vyksiančią į Helsinkio akto peržiūros konferenciją Madride, Ispanijoje.

Beje, 1979 m. pradžioje Valstybės departamento pareigūnas *neoficialiai* mus informavo, kad baigėsi JAV užšaldyti Lietuvos fondų pinigai, iki tol naudoti pasiuntinybių ir konsulatų, nustojama mokėti atlyginimus diplomatams, tad esama situacija yra kritinė. LB krašto valdyba skubiai kreipėsi į artimą lietuvių draugą kongresmeną Charlesą Dougherty'į. Jis, padedant kitam kongresmeniui, pateikė Atstovų Rūmams įstatymo projektą HR #5407, pagal kurį, Kongresui pritarus, 1981 m. lietuvių atstovybėms ir konsulatams JAV išlaikyti kasmet JAV skirtų po ketvirtį milijono dolerių. Po kelių savaičių respublikonų senatorius Johnas Heinzas tuo pačiu reikalu pateikė projektą S #2257.

Galite įsivaizduoti, kokią audrą tai sukėlė Valstybės departamento biurokratams. Jie išsigando galimos sovietų reakcijos ir sunerimo, kad Kongresas įsikiš į jų kompetencijai priklausančią diplomatinio atstovavimo klausimą. Situacijai gelbėti JAV administracija pradėjo ieškoti sprendimo, kad abi pusės būtų patenkintos.

1980 m. vasario 7 d. LB atstovai buvo pakviesti susitikti su JAV Atstovų Rūmų Užsienio reikalų komiteto pirmininku Clementu Zablocki'u. Jis mūsų atstovus informavo, kad Valstybės departamentas nustatė formulę, pagal kurią Latvijos turimi fondai bus investuojami palankesnėmis sąlygomis ir taip bus užtikrintas Lietuvos diplomatinės tarnybos tolesnis finansavimas. Taip iki Nepriklausomybės atkūrimo buvo išlaikoma Lietuvos diplomatinė tarnyba ir Lietuvos atstovybė Vašingtone.

Dabar noriu trumpai grįžti prie minėto lietuvių draugo kongresmeno Ch. Dougherty'o, kuris atliko pagrindinį vaidmenį šioje akcijoje, ir papasakoti, kaip jis tapo toks jautrus lietuvių reikalams.

Dėl A. Gečio šeimos aktyvaus dalyvavimo kandidato į Kongresą Ch. Dougherty'o rinkimų kampanijoje, o dukrai Aušrai net tapus rinkimų kampanijos štabo nare, Ch. Dougherty's

buvo išsamiai supažindintas su Lietuvos reikalais ir tapo artimu Gečių šeimos pažįstamu. Tad nenuostabu, kad, išrinktas Kongreso nariu, jis pradėjo aplink save burti kitus Kongreso narius, norinčius padėti Baltijos valstybėms.

Išsprendus kritinį lėšų klausimą, 1979 m. antrojoje pusėje LB pasiryžo intensyviai spausti JAV administraciją paskirti naujų diplomatų į Lietuvos diplomatinę tarnybą. Jaučiant stiprą užnugarį JAV Kongrese, JAV administracija buvo veikiamą keliais frontais. LB pareigūnai tris kartus apsilankė Valstybės departamente ir Baltuosiuose rūmuose, taip pat kreipėsi į Demokratų partijos Centro komitetą ir Kongreso Užsienio reikalų komitetą. Tuo pačiu metu man teko darbuotis su Baltųjų rūmų pareigūnais. Nežinau, kaip viskas būtų susiklostę, jei ne prezidento patarėjo etniniais reikalais dr. Steve'o Aiello (beje, viešėjusio mano namuose Naujojo Džersio valstijoje) nuoširdus mūsų reikalo supratimas. Jo padėjėja Victoria Mongiardo buvo mums ypač palanki. Nemažai laiko praleidau įtikinėdamas juos mums kritiškai svarbiu reikalu, o jie savo ruožtu dirbo su JAV patarėjo nacionalinio saugumo klausimais dr. Zbigniewo Brzezinski'o štabu. Man taip pat ne kartą teko tiesiogiai kalbėtis su Z. Brzezinski'o padėjėju dr. Davidu Aaronu, kuris (ir jo pagalbininkas dr. Steve'as Larabee's) aiškiai suprato mūsų reikalą. Neabejoju, kad jei dr. Z. Brzezinski's nebūtų buvęs JAV patarėjas nacionalinio saugumo klausimais, vargu ar būtume sulaukę palankaus rezultato.

Būtų netikslu nepaminėti A. Gečio vaidmens šioje akcijoje. Jis buvo jos variklis, be galo rūpinęsis, kad būtų išspręstas Lietuvos diplomatinės tarnybos tęstinumo klausimas. A. Gečys inspiravo, kartais ir kritikavo visus tuos, kurie buvo prisidėję prie šių pastangų. Aš taip pat sulaukiau jo kritikos, esą galėčiau sparčiau darbuotis su Baltųjų rūmų pareigūnais. Šiame reikale mums uoliai talkino LB pareigūnai A. Gureckas ir Aušra Zerr.

Į 1980 m. rudenį vykusią LB tarybos sesiją pakviečiau atvykti dr. S. Aiello, motyvuodamas, kad jo perduoti prezidento žodžiai lietuviams nepakenks prezidento rinkimų metu. Spalio 24 d., sesijos išvakarėse, dr. S. Aiello paskambino man į namus, patvirtino, kad tikrai bus sesijoje, ir prasiarė, kokių naujienų mums praneš. Spalio 25 d. Čikagoje, viešbutyje „Sheraton-Midway“ susirinkus LB tarybos nariams ir garbės svečiams: Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkui Vytautui Kamantui, Kanados LB pirmininkui Jonui Simanavičiui, VLIK'o atstovui Kaziui Oželiui, ALT'os atstovui dr. Leonui Kriaučeliūnui, BALF'o pirmininkei Marijai Rudienei, Lietuvos rezistentui Vladui Sakalui, Lietuvių fondo pirmininkui Gediminui Balukui, latvių ir estų atstovams, dr. S. Aiello pranešė apie jungtinį Baltųjų rūmų ir Valstybės departamento sprendimą priimti Baltijos valstybių diplomatais asmenis, kurie 1940 m. nebuvo Lietuvos, Latvijos ir Estijos diplomatinė tarnybų nariai. Tikiuosi, kad man atleisite, jei šiuos svarbius žodžius pateiksiu angliškai, kaip jie buvo pasakyti dr. S. Aiello:

In view of the important symbolic role of Baltic diplomatic representation, we (the White House) and State Department are prepared, in response to their request, to coordinate with the three present Baltic Charge d'Affairs on designation of their successors in order to provide for continued representation when the present Corps of Baltic diplomats is no longer able to function.

Tai buvo visiems labai džiugi žinia. Lietuvos diplomatinis atstovavimas JAV buvo užtikrintas, net jei Lietuvos okupacija būtų užsitęsusi dar daug metų.

Tik po kelių metų, 1983-aisiais, Lietuvos diplomatinės tarnybos šefo pareigas ėjęs dr. Stasys Bačkis pasinaudojo J. Carterio administracijos sprendimu. Akreditacija kaip patarėjui dirbusiui Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone buvo suteikta Stasiui Lozoraičiui Jaunesniajam.

Pabaigoje pateiksiu keletą komentarų apie porą Lietuvos diplomatų, dirbusių tuo laikotarpiu. Niujorke rezidavęs Lietuvos generalinis konsulas Anicetas Simutis, kalbėdamas LB Amerikos Rytų pakrantės apylinkių suvažiavime Niujorke, viešai deklaravo, kad LB vadovai geriau nesikištų į Lietuvos diplomatų veiklą, ypač į ryšius su Valstybės departamentu. Anot jo, diplomatinė tarnyba yra sudėtingas mokslas, kuriame ne vieta mėgėjams. Vis dėlto išėjo taip, kad mėgėjai sutvarkė tokių lietuviams rūpėjusių klausimų. Kokia likimo ironija: vienas iš tų vadinamųjų mėgėjų A. Gureckas po maždaug dvidešimties metų, po Nepriklausomybės atgavimo, talkino konsului A. Simučiui, kai šis buvo paskirtas Lietuvos ambasadoriumi prie Jungtinių Tautų.

Bendrauti su dr. S. Bačkiu buvo vienas malonumas. Mes, LB darbuotojai, lankydami Vašingtone ir atvykę į Kongresą, Valstybės departamentą arba Baltuosius rūmus, visuomet užsukdavome į mūsų pasiuntinybę informuoti dr. S. Bačkių, kokių tikslų apsilankėme ir su kuo kalbėjome. Jis už tai buvo labai dėkingas. S. Bačkis visada ramiai mus išklauso, kartais švelniai patarė. Jo dialogas su Valstybės departamentu buvo atsargus, pagrįstas faktais ir konkrečiais.

Atmintyje išliko vienas tokio vizito pasiuntinybėje epizodas. Šaltą sausio dieną randu mūsų atstovą paltu apsivilkusį, savo nešildomoje raštinėje sėdintį (tada ji buvo pirmajame aukšte) ir sušalusiais pirštais dirbantį rašomąją mašinėlę. Nustebęs jo paklausiau, kodėl neįjungta šiluma, gal sugedusi. „Ne, – atsakė jis, – reikia taupyti, nes mes vieną kambarį viršuje laikome šildomą.“ Taip mūsų garbus diplomatas taupė lėšas, kad jų liktų pasiuntinybei egzistuoti.

Galiausiai turiu užsiminti ir apie netikslumus, randamus kai kuriose Lietuvoje išleistoje knygose. Vienas iš jų – tai, kad Lietuvos diplomatinės tarnybos klausimą sutvarkė Prezidentas J. Carteris, o ne Prezidentas Ronaldas Reaganas. Antras netikslumas – tai, kad kai kur minimi didžiausi nuopelnai sprendžiant šį svarbų diplomatinio atstovavimo uždavinį yra priskiriami dr. S. Bačkiui. Tikrai nenuvertinu jo įnašo, tačiau, būdamas tų visų pastangų aktyvus liudininkas, be jokių abejonių kategoriškai tariau, kad, jeigu galime išskirti vieną asmenį, didžiausi nuopelnai dėl Lietuvos diplomatinės tarnybos tęstinumo klausimo išsprendimo priklauso šviesios atminties daugkartiniam LB krašto valdybos pirmininkui A. Gečiui.

Dar norėčiau pacituoti paties dr. S. Bačkių žodžius iš jo pluošto atsiminimų, išleistų 1999 m. Vilniuje ir pavadintų „Lietuvos diplomatinė tarnyba 1940 06 15–1990 03 11“:

Reikia pastebėti, jog Carterio prezidentavimo metu JAV lietuvių bendruomenė buvo labai įtakinga ir padėjo išspręsti du svarbiausius mūsų uždavinius, laimėti užtikrinimą, kad Lietuvos diplomatinės tarnybos veikla nesustos dėl fondų išsisėmimo ir kad JAV sutiks pripažinti Baltijos valstybių diplomatinės tarnybos pareigūnais tokius asmenis, kurie 1940 metais nebuvo tų kraštų vyriausybių skirti pareigūnai.

Dėkoju už Jūsų dėmesį.

Vytas ČUPLINSKAS

*Dizaino ir vartotojų patirties vadybininkas Čikagos universiteto „Globus“ skyriuje,
lietuvių išeivijos visuomenės veikėjas*

Kanados lietuvių bendruomenės valdžios reikalų raštinė Otavoje

Moderatorius: Kartais, išgirdę žodį „lobizmas“, žmonės dar truputį išsigąsta, bet brandžiose demokratijose „lobizmas“ nėra toks blogas dalykas, ir dabar galėsime sužinoti, kiek prasmingų dalykų gali padaryti lobistas, dirbantis Kanados lietuvių bendruomenėje, ir kiek daug naudingų dalykų jis galėjo nuveikti Lietuvai.

Vytas Čuplinskas: Laba diena. Aš pasakosiu vaizdžiau, nes turiu vaizdo priemonių, ir truputėlį iš kitos perspektyvos.

Tuo metu buvau ką tik baigęs studijas, tad buvau dar palyginti jaunas.

Pradėsiu nuo asmeninės kaip išeivio perspektyvos, ką tai reiškia man, gimusiam ir užaugusiam Kanadoje, bet vis dėlto gana aktyviai veikusiam tarp lietuvių.

Kai mano tėvai bėgo iš Lietuvos, mano mamai buvo šešeri metai, o tėveliui – šešiolika, ir bėgant iš Lietuvos jiems buvo gana aišku: „Baigsis karas, grįšim namo.“ Tikrai nebuvo pasirinkimo, ar bėgti į Vakarų; jeigu būtų pasilikę, paprasčiausiai būtų buvę išvežti į Sibirą. Tai jie tuojau pasitraukė iš Lietuvos ir pabėgo į Vakarų. Karas užsitęsė. Tėvas baigė Pabaltijiečių universitetą Vokietijoje. Mama atsidūrė Anglijoje. Po karo pasidarė aišku: negalime grįžti namo. Kas toliau? Tada daug kas išsisklaidė po visą pasaulį: ar į Kanadą, ar į Ameriką, ar į Australiją. Vis tiek dar išliko viltis, kad gal Sovietų Sąjunga subyrės ir galėsime netrukus grįžti, bet drauge žmonės į visa tai žiūrėjo ir gana pragmatiškai, savo gyvenimuose žengė pirmyn: ar mokslus baigė, ar įsisteigė – nusipirko namus, sukūrė šeimas.

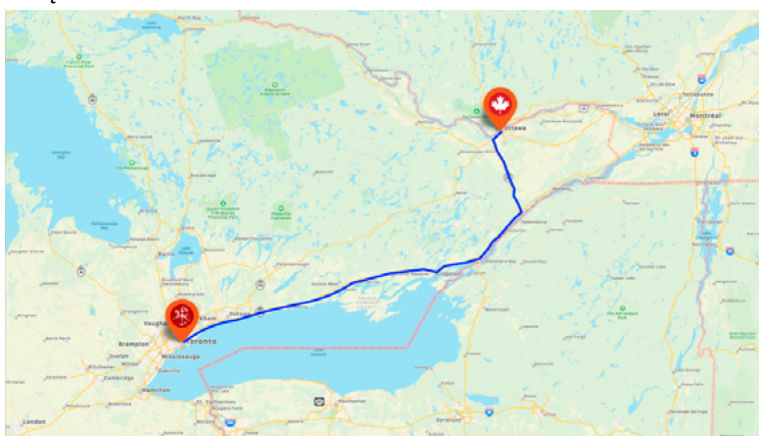
Be to, buvo steigiamos organizacijos, vienijančios lietuvius. Tai reiškia, kad kūrėsi ne tik politinės partijos, kurios veikdavo Lietuvos politinėje plotmėje (pastebėta, kad kai nėra aktyvaus tautos gyvenimo, išeivijoje politinės partijos vis dėlto nelabai gali veikti), bet ir lietuvių

vienijančios organizacijos, pavyzdžiui, Pasaulio lietuvių bendruomenė. Įsisteigė tų kraštų lietuvių bendruomenės; šiais metais JAV Lietuvių bendruomenė kaip tik švenčia savo 70-metį. Lietuvių gyvenimas tęsiasi čia. Buvo rengiami minėjimai, pavyzdžiui, Vasario 16-osios. Visada susirinkdavome kaip nors paminėti Vasario 16-ąją: buvo sakomos kalbos, vyko pasirodymai (chorų, tautinių šokių ansamblių ir t. t.), pakviesdavome tarti žodį vietos valdžios atstovus. Taip lietuviškoji tapatybė buvo išlaikoma. Taip pat buvo steigiamos lietuviškos šeštadieninės mokyklos, nes namie galima išmokti kalbą, bet išeiti iš virtuvinės aplinkos truputį sunkiau. Norint pagilinti žinias apie Lietuvą, jos istoriją bei literatūrą, dažniausiai tai buvo galima padaryti šeštadieninėse mokyklose. Nuostabu, kad šios mokyklos klesti ligi šiol: Čikagos priemiestyje Lemonte yra didžiausia lietuviška mokykla išeivijoje, ją lanko 700 mokinių.

Kaip jau kalbėjo Viktoras Nakas, mes rengdavome demonstracijas, iškeldavome mūsų krašto (Lietuvos) klausimą. Nenorėjome, jog žmonės užmirštų, kad toks kraštas yra ir kad jis yra pavergtas. Tokios demonstracijos dažniausiai vykdavo minint ypatingas dienas. Viena tokia diena buvo Molotovo–Ribentropo pakto diena – rugpjūčio 23-ioji. Demonstracijos dažniausiai būdavo organizuojamos kartu su latviais ir estais. Aišku tai, kad Lietuvos laisvėjimas, viskas prasidėjo nuo to taško – nuo 1987 m. rugpjūčio 23 d. Apie tą dieną visada sukosi Lietuvos klausimo iškėlimas viešumoje.

Kai galų gale pasiekėme 1990 m. kovo 11 d., patyrėme ekstazę. Daugelį dešimtmečių mes, gyvendami išeivijoje, vis kalbėdavome, kad reikia išlaisvinti Lietuvą ir turime išlaikyti lietuviybę, nes Lietuva yra užvožta po geležine uždanga, kad mes gyvename laisvame krašte, tad mūsų atsakomybė yra palaikyti lietuviškąją tapatybę, užtikrinti Lietuvos tęstinumą. Kai galų gale atėjo Kovo 11-oji, tai buvo lyg iš dangaus nukritusi duona – staiga pasiektas stebuklingas metas. Daug kas manėme: „Na, gerai, palaikome ryšius su savo parlamentariais ir vietos valdžia... Tai dabar bus kelių dienų, gal savaitių klausimas, kol pripažins mūsų Lietuvėlę, ir galėsime žengti į naują, laisvą ateitį.“ Aišku, taip neįvyko. Be Islandijos, atrodo, viskas užstrigo.

Kas tada vyko, pavyzdžiui, Kanadoje? Čia tik dalelė: Toronte (Torontas yra lietuvių centras Kanadoje) tuo metu veikė Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga (PLJS). Ji užsibrėžė nuvažiuoti į Otavą (Kanados sostinę), o iki jos yra maždaug 450 km (masteliui suprasti – nuo Klaipėdos iki Vilniaus yra maždaug 310 km). Iš tikrųjų tuo metu gana dažnai važiuodavome į Otavą demonstruoti.

Važiuodami į Otavą, mes (jaunimo grupė) pasiėmėme visų parlamentarų kontaktų sąrašą, pradėjome skambinti vienam parlamentarui, kitam parlamentarui ir po truputėlį pradėjome planuoti susitikimus. Aišku, kiekvieną sykį, kai nori su kuo nors pasimatyti, tave turi iškviesti, turi užsakyti kontrolės pasą, kad galėtum įeiti į Parlamento rūmus ir parlamentaro raštinę. Visa tai užtrukdavo. Mes buvome ten nuvykę tik vienai savaitei, tad bandėme susitikti su kuo daugiau parlamentarų. Drauge skambinome į ambasadas, kad ten irgi galėtume susitikti kitų kraštų atstovais.

Artėjant pirmosios savaitės pabaigai, susitikome su parlamentaru Davidu Kilgouru (jis yra pasižymėjęs žmogaus teisių rėmėjas), ir jis iš niekur nieko pasiūlė: „Klausykite, yra tuščia raštinė priešais mano raštinę. Gal jūs užimkite ją ir ten galite dirbti. Aš sutvarkysiu jums pasus, kad galėtumėte įeiti.“ Taip šio parlamentaro dėka atsiradome Kanados Parlamento rūmuose ir net turėjome kambarėlį, iš kurio galėjome toliau skambinti parlamentarams ir ruošti susitikimus. Viskas ėmė vykti daug sklandžiau, nes nereikėjo su kiekvienu atskirai susitarti, kur, kaip, kada, kad mus įleistų ir t. t. D. Kilgouras mums daug metų nepaprastai padėjo be jokių apribojimų veikti Kanados Parlamente.

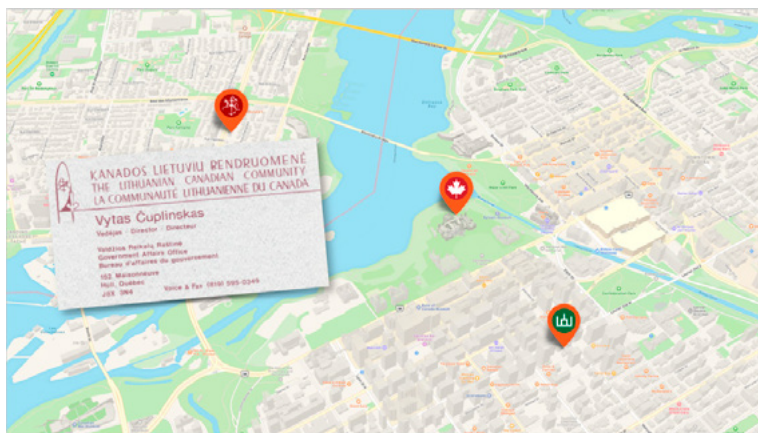
Jaunimas	
Ina Balsytė	Ričardas Kalendra
Vytas Čuplinskas	Algis Nausėdas
Leonas Ehlers	Rimas Prakapas
Eglė Gačionytė	Rita Sakutė
Vilija Gačionytė	Monika Spudaitė
Linas Garbaliuskas	Mirga Šaltmiraitė
Romas Garbaliuskas	Gintaras Uleckas
Daina Kalendraitė	...ir kiti

Žinau, kad istorikams visada svarbūs vardai. Greitai surašiau tik dalį vardų jaunimo, kuris važiuodavo į Otavą į šiuos susitikimus. Galų gale, kai mūsų pirmoji savaitė baigėsi,

nusprendėme toliau klibinti šį reikalą ir pastūmėti toliau, nes mums buvo labai svarbu, kad Kanada pasektų Islandijos pavyzdžiu ir pripažintų Lietuvos atkurtą nepriklausomybę. Aišku, tai nebūtų buvę įmanoma, pirmiausia, be Kanados lietuvių bendruomenės (KLB) paramos. KLB parūpindavo mums automobilį, jį išsinuomodavome ir važiuodavome (dažniausiai penkiese) iš Toronto, savaitę praleisdavome Otavoje ir savaitgaliams grįždavome į Torontą. Taip pirmyn ir atgal važinėjome visą vasarą. Otavoje buvo antrieji namai.

Dvi šeimos mus priglausdavo: pastatydavo lovas ir valgydindavo. Viena šeima buvo Vytautas ir Sofija Balsevičiai, o antroji – Gedas ir Dalia Sakai. Be jų visa ši akcija nebūtų įvykusi. Vietos lietuviai (Otavoje) visada mus labai geranoriškai priėmė ir priglaudė. Nepaprastai didelė padėka jiems!

Taigi, mes taip važinėjome visą vasarą, bet jos pabaigoje kai kurie grupės nariai turėjo grįžti prie mokslų ir, žinoma, nebegalėjome toliau užimti minėtų dviejų šeimų namų. Grįžę į Torontą, vieną savaitgalį pradėjome kalbėtis su KLB valdybos atstovais ir nutarėme vis dėlto tęsti veiklą, bet jau žengti formalesnį žingsnį. Buvo nuspręsta pasamdyti mane ir įsteigti KLB Valdžios reikalų raštinę. Ji buvo įsteigta anapus upės priešais Parlamento rūmus, ir kadangi lėšų tikrai nebuvo daug, raštinė užėmė vieną mano buto miegamąjį. Taip mes, Kanados lietuviai, pradėjome nuolat reikštis Otavoje.

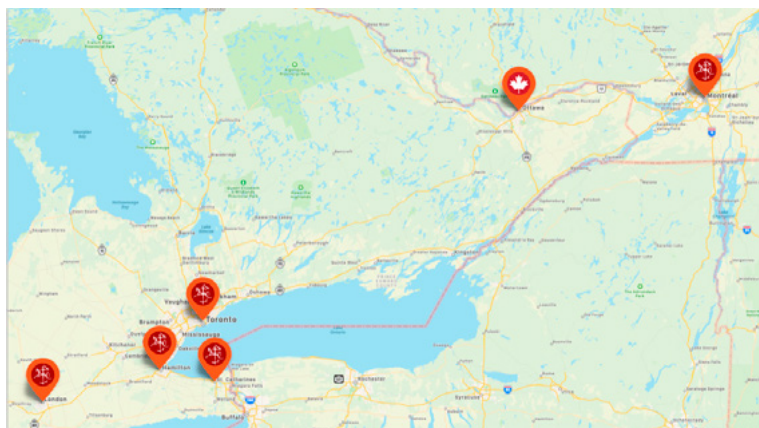

Kanados lietuvių bendruomenės Valdžios reikalų raštinė

Visi žinome, kas yra nepripažinimo politika. Ilgą laiką, išstisus dešimtmečius, beveik 50 metų tai buvo pagrindinis atramos taškas. Jis suteikė Vakarams galimybę moraliai pasisakyti už Pabaltijo kraštus, bet per šią nepripažinimo politiką konkrečiai buvo galima mažai ką nuveikti. Vis dėlto tai neleido Pabaltijo kraštų klausimui išblėsti ir užgesti. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tai tapo labai geru būdu ir natūralia logiška pakopa į galutinę ir pilnutinę Lietuvos valdžios pripažinimą.

Beje, Kanadoje yra buvęs toks metas, kai Kvebekas rodė užuominas atsiskirti nuo Kanados. Mes, kaip lietuvių bendruomenė, nenorėjome, kad Kvebeko parlamentarai sutaptintų Kvebeko siekius su tuo, ko siekė Pabaltijo kraštai – atsiskirti nuo Sovietų Sąjungos. Šiuo atveju nepripažinimo politika iš tikrųjų mums padėjo lengvai atsiskirti nuo to, kas vyko Kvebeke: mažuma (atseit taip, kaip Lietuva 1918 m.), remdamasi tautų apsisprendimo teise, norėjo atsiskirti nuo Kanados. Kadangi nepripažinimo politika parodė, kad Lietuva, Latvija ir Estija buvo okupuoti kraštai (o Kvebekas prisijungė prie Kanados valstybės noriai), mūsų siekiai nebegalėjo būti lyginami su Kvebeko siekiais. Tai buvo iš tikrųjų svarbus dalykas Kanados kontekste.

Aplink Otavą įsisteigė daug lietuvių bendruomenių: Toronte (pagrindinė bendruomenė), Sent Katerinse (*St. Catharines*), Hamiltone, Londone, Monrealyje. Iš visų šių vietovių ypač nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu žmonės labai dažnai važiuodavo autobusais ir automobiliais į Otavą demonstruoti.

Pateiksiu vieną pavyzdį: truputį vėliau, kai Borisas Jelcinas lankėsi Otavoje, į ją vėl suplaukė lietuviai, latviai ir estai ir vieningai siekė tų pačių tikslų. Per tokias demonstracijas dažnai tekdamo susitikti ir kalbėtis su spauda. Kanadoje artimai bendradarbiaudavome su bendražygiais estais ir latviais, ir mums pavyko įsteigti parlamentarų grupę, kuri angliškai vadinosi „Canadian Parliamentary Group for the Baltic Peoples“. Tai buvo pradėta 1990 m. vasarą, kaip tik po nepriklausomybės atkūrimo, kai mes ten aktyviai veikėme ir visa grupė važinėjo į Otavą. Į tą grupę iki 1991 m. įstojo 58 parlamentarai, o tuo metu Kanadoje, manau (bijau pameluoti), buvo iš viso beveik 300 parlamentarų. Tai reiškia, kad šeštadalis arba penktadalis visų parlamentarų įstojo į minėtą grupę, siekdami paremti Pabaltijo kraštus.

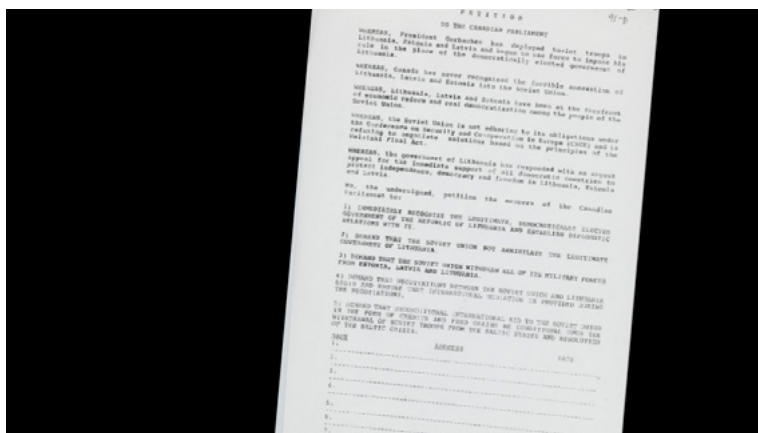

Per parlamentarus teko tiesiogiai pasireikšti Kanados Parlamente. Valdžios reikalai sprendžiami Bendruomenių Rūmuose (angl. *House of Commons*). Lietuvos klausimą šiuose Rūmuose keldavome iš esmės trimis būdais. Vienas iš jų buvo pasisakyti per „standing order“, t. y. minutę, suteiktą parlamentarui pasisakyti apie bet ką. Teko parašyti daug tokių pareiškimų tekstų parlamentarams, ir taip įvykiai Lietuvoje ir Kanados lietuvių pageidavimai buvo įrašyti į Kanados Parlamento protokolus. Antrasis būdas – užduoti klausimą per *klausimų valandą* (angl. *question period*), o į šį klausimą privalėdavo atsakyti atitinkamas valdžios atstovas. Tai buvo padaryta kelis kartus: buvo paklausta valdžios, ką tiksliai ji daro ir kokia yra jos politika Lietuvos klausimu. Trečiasis būdas – rezoliucijos pateikimas, t. y. visų Bendruomenių Rūmų solidarumo ir paramos Lietuvai ir Pabaltijo kraštams pareiškimas. Tai buvo padaryta du kartus: 1990 m. kovo 12 d. ir 1991 m. sausio 15 d. Man teko padėti suformuluoti antrąją rezoliuciją. Dar vieną būdą iškelti Lietuvos klausimą įvardysiu vėliau.

KLB Valdžios reikalų raštinėje ruošdavome ir peticijas, kurios buvo siunčiamos į visą Kanadą. Kad ir kaip rašydavome – ar pabaltijiečiai kartu, arba patys lietuviai, eidavome ir prašydavome, kad eiliniai Kanados piliečiai pasirašytų ir išreikštų paramą Lietuvos valstybei.

Kitas raštinės užmojis buvo vystyti Lietuvos ir Kanados ryšius. Iš vienos pusės, tie ryšiai galėjo būti tarp privačių asmenų, pavyzdžiui, jeigu žmogus atvyksta apsilankyti ir

susitikti su kitu žmogumi, kuris gali būti parlamentaras. Kita vertus, gali atvykti visiškai pripažinta valstybės galva, tada susitinka valstybė su valstybe. Yra visas spektras susitikimo lygmenų: nuo privataus asmens iki visiškai pripažinto asmens, t. y. tas pats asmuo gali būti įvairiai traktuojamas. Pavyzdžiui, kai pas mus atvykdavo Lietuvos deputatai, buvo labai svarbu užmegzti jų asmeninius ryšius su Kanados parlamentarais, kad susitikimas būtų ne abstraktus reikalas, o konkreti pažintis su žmogumi. Tada parlamentarai pradėdavo veikti Kanadoje visai kitoje plotmėje ir būdavo jaučiama jų parama. Atvykdavo ir aukštesnio rango žmonijos. Iš pat pradžių mes su Gabija Petrauskiene turėjome tikslą pastūmėti *adatėlę*, kad ji judėtų vis toliau nuo privataus asmens ir kuo arčiau pripažintos valstybės galvos.

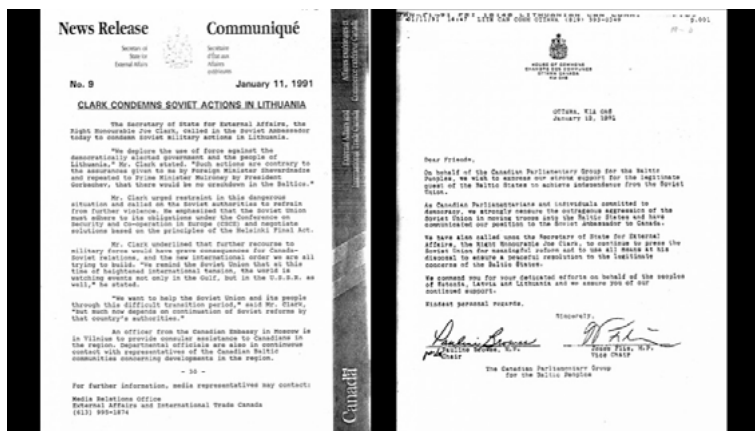
Kartais būdavo labai smulkmeniškų atvejų: tarkime, atvyksta svečias ir susitinka su Kanados užsienio reikalų ministru, bet pastarasis susitinka ne užsienio reikalų ministro vardu, o kaip parlamentaras. Tokiu atveju oficialaus susitikimo lygmuo yra ne visai pasiektas. Kitą sykį atvykęs svečias susitinka su Bendruomenių Rūmų Pirmininku, t. y. kopinama aukšty. Pradedant po truputį žengti ta kryptimi, niekada neinama atgal – vis vien einama priekin. Atvykus Vytautui Landsbergiui, spaudos konferencija įvyko jau Kanados Parlamento oficialioje spaudos salėje (žingsnis aukšty), ir jis sėdėjo su parlamentare, kuri yra aukštesnė valdžios atstovė, priklausanti Ministrų kabinetui (angl. *Cabinet Minister*). Susitikus su Ministru

Pirmininku, aišku, kad jau gana toli nueita visiško pripažinimo link. Žinoma, buvo susitikimų ir su vietos lietuviais, ant kurių padėto pamato visa tai buvo statoma.

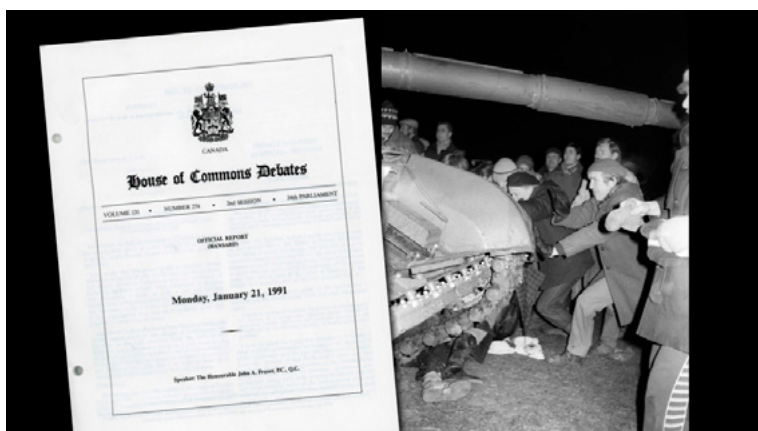
Kai 1990 m. pabaigoje ir 1991 m. sausio pradžioje Lietuvoje įvykiai pradėjo kunkuliuoti, mums pavyko išjudinti Kanados valdžią. 1991 m. sausio 11 d. buvo išleistas oficialus

Kanados užsienio reikalų ministerijos pasisakymas. Taip pat parlamentarai kreipėsi tiesiai į Michailą Gorbaciovą: „mums, kanadiečiams, nepriimtina, kad siunčiama kariuomenė į Lietuvą arba apskritai į Pabaltijį. Reikia laikytis tarptautinių normų.“ Visa tai įvyko prieš sausio 13 d.

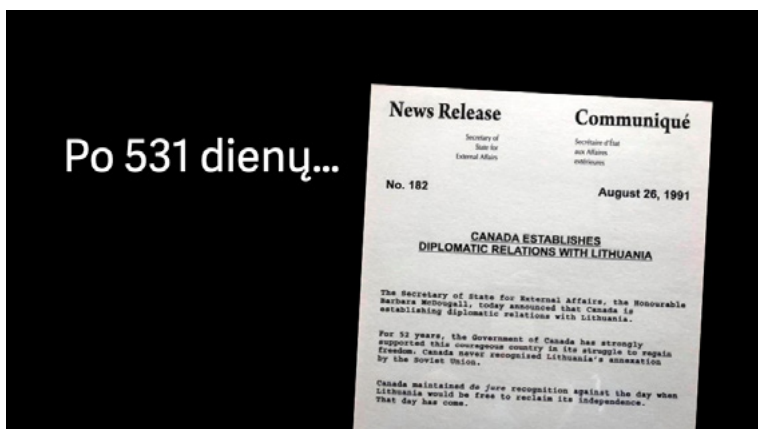

Aišku, sausio 13-oji buvo lemtinga diena, ir tuo metu raštinė veikė jau ištisą parą. Net nežinau, kada mums teko miegoti. Mums padėti atvažiavo daugiau jaunimo. Visame pasaulyje pasirodė nuotrauka, kurioje buvo tanku pervažiuojamos moterų kojos. Tą dieną padidinau ir atšviečiau tikrai tą nuotrauką iš Kanados pagrindinio laikraščio, padariau 50–60 jos kopijų ir nuėjau pasikalbėti su Kanados parlamentine grupe, remiančia Pabaltijį. Tas posėdis buvo labai paprastas: mes paprašėme, kad Kanada pripažintų Lietuvą; mums buvo svarbu, kad sovietų kėsinimasis Lietuvoje viską užgesinti nepavyktų. Nebuvo aiškesnio būdo parodyti, kaip eiliniai žmonės vien savo kūnais stojo prieš karinę techniką ir kad iš lietuvių pusės nebuvo smurto siekiant savo tikslų. Nors viso pasaulio dėmesys tuo metu buvo nukreiptas į Persų įlanką, Kanados Parlamentas nutraukė visą veiklą ir sausio 21 diena Bendruomenių Rūmuose buvo skirta nagrinėti vien Lietuvos klausimui. Tai buvo ypatingi debatai, kuriuose keturias valandas buvo kalbama tik apie tai.

Po 531 dienos KLB valdžios reikalų raštinė pasiekė savo pagrindinį tikslą: Kanada vėl atkūrė diplomatinius ryšius su Lietuvos valstybe.

Recenzija

Egidijus BALANDIS

„O mes galvokime apie juos“: Alfonso Eidinto knygos „Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais“ apžvalga

Eidintas, Alfonsas, *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021, 406 p.

Alfonsas Eidintas buvo vienas pirmųjų istorikų Lietuvoje, dar XX a. 9 dešimtmetyje ėmėsis tirti lietuvių emigracijos ir Lietuvos emigracijų os politikos istoriją¹ ir skelbti straipsnius šiomis temomis Lietuvos ir tarptautiniuose mokslo žurnaluose². 1989 m. jis apgynė ir išleido disertaciją „Lietuvių emigracija į Šiaurės ir Pietų Amerikos šalis 1868–1940 m.“, o po kelių metų Lietuvos skaitytojai galėjo susipažinti ir su lietuviška, platesnei auditorijai skirta knyga „Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža“³. Dar po dešimtmečio pasirodė praplėsta „Lietuvių kolumbų“ versija anglų kalba, kurioje daugiausia buvo nušviesta lietuvių migracija į JAV⁴. Šių eilučių autoriui „Lietuvių

- ¹ Tai nereiškia, kad jų apskritai nebuvo. Viena vertus, išeiviai patys išleido ne vieną svarbią studiją. Kita vertus, Lietuvoje sovietmečiu taip pat pasirodė tekstų, skirtų lietuvių išeivijai, pasaulėžiūros srovėms, idėjinėms kovoms, lietuviškai spaudai, asmenybėms pristatyti. Tiesa, jie buvo itin apriboti sovietinio marksizmo, daugelyje jų susitelkta į komunistų („pažangiečių“) srovės tyrimus.
- ² Eidintas, Alfonsas, „Emigracijos biurų veikla Lietuvoje 1920–1940 metais“, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, Istorija 25 (1985), 108–122; Eidintas, Alfonsas, „The Emigration Policy of the Tautininkai Regime in Lithuania 1926–1940“, *Journal of Baltic Studies*, 1985, vol. 16, no. 1 (Spring), 64–72; Senn, Alfred Erich ir Eidintas, Alfonsas, „Lithuanian Immigrants in America and the Lithuanian National Movement Before 1914“, *Journal of American Ethnic History*, 1987, vol. 6, no. 2 (Spring), 5–19; Eidintas, Alfonsas, „Nelegalios lietuvių emigracijos organizavimas (iki 1915 metų)“, *Lietuvos istorijos metraštis 1986*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1987, 39–50 ir kt.
- ³ Eidintas, Alfonsas, *Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1993.
- ⁴ Eidintas, Alfonsas, *Lithuanian Emigration to the United States 1868–1950*, vertė dr. Th. Michalski. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

kolumbai“ buvo viena pirmųjų perskaitytų knygų domėjimosi išeivijos istorija kelyje, todėl su dideliu malonumu jis perskaitė ir naujomis įžvalgomis bei temomis praturtintą 2021 m. pasirodžiusią knygą „Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais“.

Reikia pabrėžti, kad ankstyvuosius A. Eidinto tyrimus nuo naujos, čia aptariamos knygos skiria bene trys pokyčių kupini dešimtmečiai. Pats A. Eidintas 1993 m. įsijungė į Lietuvos diplomatinę tarnybą, buvo Lietuvos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius JAV, Kanadoje, Izraelyje, Norvegijoje ir kitose šalyse. Neapleisdamas istorijos mokslo lauko, jis ėmėsi politikos ir diplomatijos istorijos tyrimų, parašė monografijas apie Aleksandrą Stulginskį, Antaną Smetoną, Vincą Mašalaitį ir kitus reikšmingus veikėjus, išbandė ir grožinės kūrybos sritį. Diplomato karjera leido jam dar geriau susipažinti su kai kurių kraštų lietuvių gyvenimu, puikiai jausti naujos masinės emigracijos bangos pulsą. Be to, grįžęs prie šios temos, autorius rado jau gerokai pasikeitusią lietuviškosios išeivijos istoriografijos lauką, itin praturtintą naujais daugelio mokslininkų tyrimais.

Knygą sudaro įvadas, keturi skyriai (su poskyriais), pateikiamas iliustracijų šaltinių sąrašas, naudota ir rekomenduojama literatūra bei asmenvardžių rodyklė. A. Eidintas jau pirmuoju sakiniu knygos įvade pripažįsta: „šios knygos atsiradimą lėmė itin skausminga visuomenės reakcija į masinę lietuvių migraciją po 1991 m.“. Migracijos keliame ekonominiai, demografiniai iššūkiai, pasigirstančios pesimistinės mintys apie lietuvių tautos likimą autoriui tapo svarbia paskata patyrinėti „dvi masinės lietuvių emigracijos bangas (1868–1915 ir 1990–2020 m., – E. B.), jų atsiradimą ir Lietuvos visuomenės, politikų reakciją į jas“. Nors knyga neapsiriboja vien tuo (yra atskiras skyrius ir apie Antrojo pasaulinio karo pabėgėlių bangą), visa kita autorius laiko tik iliustracija svarbiausio klausimo: „kaip emigracijos centrų buvimas veikia dabartinę išeivystę, koks yra tėvynės poveikis išeivijai, kaip tai veikia tautos egzistencinę mintį, kokias iškelia idėjas dėl pačios emigracijos ir jos naudingumo (žalos) tautos ir valstybės raidai?“ Pagrindiniu knygos parengimo ir išleidimo tikslu autorius laiko masinės išeivystės ir Lietuvos gyventojų išvykimo vertinimus, emigrantų ir tėvynės ryšių bei abipusės paramos teikimą.

Diasporos ryšys su tėvyne ir abipusis išpareigojimas yra be galo svarbi tema. Ne vienos tautos diaspora yra atlikusi svarbų vaidmenį savų tėvynių istorijoje. Tiesa, šiek tiek neįtikinamas yra įvade autoriaus išreikštas sprendimas „palikti nuošalyje išeivijos bendruomenių istorinę raidą, organizacijų, politinių srovių ir partijų kovą, laikraštinę polemiką“. Šiai sričiai jis priskiria sovietmečiu išleistus tyrinėjimus, parašytus iš darbininkų klasės, Komunistų partijos ideologijos pozicijų. Vis dėlto juk neretai būtent organizacijos buvo ta aplinka, kurioje buvo ir yra aptariamos, perduodamos ir socializuojamos tam tikros vertybės, idėjos, tėvynės samprata, nuostatos savo valstybės ir jos valdžios atžvilgiu. Manytume, kad asociacijos yra būtinos savo tėvyne susirūpinusiai diasporai susiformuoti. Be jų nelengva megzti kokybiškus ryšius tarp tėvynės ir išeivijos (ir juos suprasti). Tiesa, reikia pripažinti, kad dėstymo dalyje organizacijos ir jų vaidmuo vis dėlto nebuvo užmiršti – jos įpintos į bendrąją pasakojimą.

Pirmajame ir antrajame knygos skyriuose „Masinės išeivystės atsiradimas 1868–1914 m.“ ir „Išeivija ir Lietuvos valstybė 1919–1940 m.“ A. Eidintas remiasi savo ankstyvesniu įdirbiu. Ankstyvesnių autoriaus darbų nenagrinėjusiam skaitytojui greičiausiai praverstų ir šių skyrių apžvalga. Pirmajame skyriuje, remiantis kruopščiai surinkta Rusijos

imperijos laikų archyvine medžiaga, sukaupia Lietuvos valstybės istorijos ir Rusijos valstybiname istorijos archyvuose, nušviečiamos masinės emigracijos iš Lietuvos XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje priežastys, emigracijos ir reemigracijos mastas ir pastarosios reikšmė tolesniam migravimui. Autorius aptaria ekonomines, socialines, demografines, politines priežastis, skatinusias lietuvių išvykti: netolygus žemės pasiskirstymas (daugybė valstiečių po baudžiosios panaikinimo liko bežemiai arba mažžemiai), lėtai besivystanti pramonė, negalėjusi absorbuoti paspartėjusio natūralaus gyventojų prieaugio (jį nulėmė sumažėjęs mirtingumas, padidėjęs gimstamumas, sumažėjęs susirgimų skaičius pagerėjus higienai ir maisto kokybei), nederliaus metai, karo tarnybos vengimas, 1905–1907 m. revoliuciniai įvykiai, carizmo represijos, geresnės sąlygos pasitarnauti kultūriniam judėjimui arba tautinei veiklai tarp emigrantų užsienyje. Atskleidžiamas slaptosios lietuvių emigracijos organizavimas, tinklas, pagrindiniai emigracijos keliai, pateikiama spalvingų, filmo vertų siužetų apie agentų veiklą – nuo emigrantų verbavimo ir surinkimo iki išradingiausių būdų pereiti sieną. Slaptas emigracijos kontoros Lietuvoje laikė pirkliais, o agentais dirbdavo miestelių gyventojai ir valstiečiai. Nors dauguma taip uždarbiavusiųjų buvo žydai, bene trečdalį sudarė ir lietuviai valstiečiai, vesdavę emigrantus per sieną, turėję nakvynės ir emigrantų susirinkimo punktų. Miestelėnai žydai organizuodavo kelionę, užsiimdavo laivakorčių, reklaminės medžiagos platinimu, palaikė ryšius su emigracijos kontoromis Vokietijoje ir kitose šalyse.

Šiame skyriuje taip pat aptariamas lietuvių įsikūrimas, darbo ir gyvenimo sąlygos, tautinio sąmoningumo augimas, pasireiškęs organizacijų kūrimu, bažnyčių statyba, mokyklomis. Anot autoriaus, JAV leista lietuvių spauda padėjo mokytį ir auklėti imigrantus, atliko svarbų vaidmenį organizuojant tautinį, etninį, kultūrinį judėjimą ir neprarado reikšmės net ir panaikinus spaudos lietuvių kalba draudimą, nes JAV leidiniai buvo laisvi, nevaržomi carinės cenzūros, kur kas demokratiškesni. Greta tautinio sąmonėjimo įsibėgėjo ir kitas procesas – asimiliacija, kurios rezultatai ėmė ryškiai reikštis XX a. 4 dešimtmetyje ir itin veikė jau JAV gimusius jaunuolius. Būtų buvę pravartu į sintezuojantį autoriaus akiratį labiau įtraukti ir kitose šalyse įsikūrusių lietuvių patirtis. Manytina, kad pastaruoju metu pasirodžiusios studijos apie Didžiosios Britanijos lietuvių tai būtų leidusios⁵.

Skyrius užbaigiamas požiūrio į išeiviją Lietuvoje XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje aptarimu. Daugiausia remiamasi to meto laikraščiais („Aušra“, „Apšvieta“, „Varpas“, „Tėvynės sargas“ ir kt.), atskleidžiama tautinio atgimimo veikėjų požiūrių į išeivystę paletė „nuo panikos iki pasididžiavimo“. Kaip atskleidžia autorius, tiek 1883 m. pasirodžiusioje „Aušroje“, tiek kituose leidiniuose atsispindėjo besiformavęs neigiamas požiūris į emigraciją kaip į „savotiškai papildomą tautos rykštę, nešančią tik nuostolius tautos fiziniui ir dvasiniam augimui“. Negana išeivijoje gresiančio nutautėjimo, emigracija, jų akimis, trukdė stiprinti lietuvių pozicijas krašto ūkyje. Ilgainiui, išeivijoje išaugus lietuvių kultūrinėms pajėgoms, išeiviams vis labiau remiant tautinio atgimimo užmojus, „kritikos išeivijai, kuri iš paskutinių centų aukojo svarbiems tautiniams projektams Lietuvoje, mažėjo, silpnėjo ir

⁵ Dapkutė, Daiva, „Lietuviai Didžiojoje Britanijoje iki Antrojo pasaulinio karo“, in *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*, sud. D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2008, 9–23; Misiūnas, Remigijus, *Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais*. Vilnius: Bonus animus, 2004.

burnojimas prieš emigraciją“. Tiesa, kaip leidžia numanyti ir pasirodantys nauji tyrimai, to meto veikėjų požiūris į išeivystę neigiamų atspalvių dar turėjo⁶.

Antrajame skyriuje nušviečiami išeivijos santykiai su Lietuvos valstybe 1919–1940 m. Aptariama įvairialypė išeivijos pagalba atsikuriančiai Lietuvai. Ji apėmė finansinę paramą, pagalbą siekiant Lietuvos Respublikos *de jure* pripažinimo JAV, nenusisėkusius bandymus formuoti karinius dalinius Lietuvos nepriklausomybės kovoms, paramą visuomeninėms organizacijoms. Atskirame poskyryje, remiantis gausia archyvine medžiaga, aprašomos išeivijos verslininkų pastangos steigti Lietuvoje bendroves ir prisidėti prie Lietuvos ūkio atkūrimo bei klišių, su kuriomis Lietuvoje jie susidūrė.

Skyriuje taip pat aptariama 1926–1930 m. emigracijos į Pietų Ameriką (Argentina, Braziliją, Urugvajų) banga, imigracijos centrų susidarymas ten ir Lietuvos valstybės veiksmai per konsulatus arba Draugiją užsienio lietuviams remti siekiant spręsti sunkią Pietų Amerikoje įsikūrusių lietuvių ekonominę, kultūrinę padėtį, remti mokyklas, tautinės krypties organizacijas bei laikraščius ir taip atsverti kairiųjų įtaką. Pristatydamas šių valstybių lietuvių bendruomeninį audinį, autorius praleidžia kairiuosius, ir tai šiek tiek trukdo sudaryti visuminį vaizdą. Autorius galėjo remtis nebūtinai sovietine istoriografija, bet ir naujesniais tyrimais, kurių rezultatai būtų galėję praturtinti ir šį pasakojimą⁷.

Galiausiai, šiame skyriuje nagrinėjama tautininkų režimo emigracijos politika ir pleištas, kurį į Lietuvos ir išeivijos santykius įkalė 1926 m. karinis perversmas ir kurio rezultatas buvo šis autoritarinis režimas. Autorius apžvelgia valdžios pastangas, įdėtas siekiant aktyvinti ekonominius ryšius su išeivija, tačiau pripažįsta, kad „užmegzti kontaktai, konferencijos, pasitarimai apčiuopiamos naudos dvišaliams ekonominiams santykiams nedavė“, o „ekonominių ryšių palaikymas nesuvaliojo Amerikos kapitalo perkėlimo, didelių investicijų, neišplėtė prekybos ir neužkariavo naujų rinkų“. Dėmesio skiriama sumanymams kurti tuo metu įsivaizduotas Lietuvos kolonijas, lietuvių diasporos istorijoje itin reikšmingam įvykiui – I pasaulio lietuvių kongresui – ir keliems kitiems Lietuvos ir išeivijos ryšių aspektams aptarti. A. Eidintas apibendrina, kad per šį laikotarpį tautininkų režimui pavyko įvesti emigracijos biurų priežiūrą, aptvarkyti Pietų Amerikos lietuvių problemas, plėtoti abipusiškai naudingus ryšius kultūros srityje, tačiau jis nesušvelnino išeivijos kritinių nuostatų nedemokratinio režimo atžvilgiu. Reikia pažymėti, kad kai kurios iš šiame skyriuje nagrinjamų temų pastaruoju metu sulaukė ir naujų išsamių studijų⁸.

Nors šios knygos ašis – dvi (1868–1915 ir 1990–2020 m.) masinės emigracijos bangos, autorius trečiąjį skyrių paskiria Lietuvos okupacijos ir Antrojo pasaulinio karo pagimdytai karo pabėgėlių, arba, kaip autorius įvardija, „ištremtųjų“ bangai ir jos reikšmei. Autorius nušviečia sovietų ir nacių okupacijų metais vykusį prievartinį žmonių išvietinimą, tremtį,

⁶ Dapkutė, Daiva, „Neapleiskime Tėvynės: Juozo Tumo-Vaižganto antiemigracinė veikla“, *Lituanistica* 66 (2), 120 (2020), 111–126.

⁷ Pvz., Godliauskas Zen, Erick Reis, „Immigration and Communist Newspapers: Lithuanian Organizations in Argentina, Brazil, and Uruguay“, *Darbai ir dienos* 59 (2013), 139–157.

⁸ Skirius, Juozas, *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016; Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018; Kasperavičiūtė, Vitalija, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1918–1940 m.*: daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.

supažindina su veiksmis, kurių JAV lietuvių išeivija ėmėsi reaguodama į Lietuvos okupaciją 1940 m.

Tuomet dėmesys pakrypsta į lietuvių Antrojo pasaulinio karo pabėgėlius, arba dipukus (angl. *displaced persons*, DP), kurie po karo negalėjo ir dėl susidorojimo baimės nepageidavo grįžti į sovietų terorizuojamus kraštus. Autorius nušviečia jų būklę, gyvenimo sąlygas bei visuomeninę veiklą susispietus DP stovyklose (daugiausia Vakarų Vokietijoje), jų tolesnę migraciją. Nors Lietuva neteko didelio intelektualinio, kūrybinio potencialo, ši išeivijos banga „jautė gavusi moralinį įpareigojimą ne tik kelti SSRS įvykdytos Lietuvos okupacijos problemą, bet ir faktais liudyti žiauraus fizinio, psichologinio teroro akcijas prieš lietuvių tautą, kai pati tauta to padaryti negalėjo“. Autorius įvertina šios išeivijos bangos kūrybinį darbą, knygų leidybą, organizacijų, mokyklų steigimą ir to reikšmę palygina su XIX ir XX a. sandūros išeivijos kultūrinės veiklos pakilimu, „kuris lenkė pasiekimus tėvynėje, kai Lietuvoje viskas, kas lietuviška, buvo draudžiama ir persekiojama Rusijos imperijos valdžios“. Skyriuje trumpai nušviečiami išeivijoje kilę debatai dėl XX a. 6 dešimtmečio pabaigoje atsiradusios galimybės palaikyti kultūrinius mainus su sovietų okupuota Lietuva ir apibendrinama užsimezgusių kontaktų reikšmė.

Priešingai nei pirmuosiuose skyriuose, šiuo atveju autorius nesiima nuodugniai nagrinėti šių kontaktų arba išeivijos socialinio, politinio, kultūrinio gyvenimo. Vietoje to išryškunami ir daugiau dėmesio sulaukia keli siužetai – intelektualų svarstymai apie išeivijos vaidmenį ir dar išsamiau aptariamas atsarginės Lietuvos (arba Dausuvos) sumanymas. Vienas pagrindinių pastarojo užmojo variklių – jau anksčiau idėjomis apie kolonijų kūrimą pagarsėjęs geografijos profesorius Kazys Pakštas. Pokariu lietuvių išeivijos būklė jį motyvavo leisti tyrinėti Britų Hondūro (Belizo) kaip galimos kompaktinės lietuvių kolonizacijos vietos. Jis išvyko į ekspedicijas, tyrinėjo kraštą, savo išpūdžius publikavo išeivių spaudoje. A. Eidintas, remdamasis išeivių periodika, aprašo šias 1958 m. prasidėjusias egzotiškas ekspedicijas ir K. Pakšto palaikytojų organizacinius bandymus burti bendraminčius į Žaliosios diasporos klubus, Lietuvių ir Hondūro draugiją, taip pat priešininkų kritiką ir greitą šio nedidelio sąjūdžio išsivėpimą.

Dar kitokio sukirpimo yra paskutinioji knygos dalis – „Antroji masinė išeivystė 1990–2020 m.“. Skaičiusiam ankstyvesnius A. Eidinto darbus, šis skyrius gali pasirodyti įdomiausias ir vertingiausias. Turėdamas jautrumo, kurį nugludino didžiulis istorinių žinių bagažas ir tiesioginis santykis su aptariamomis problemomis Lietuvos diplomatinėje tarnyboje, A. Eidintas kaip mokslininkas ir diplomatas prasmingai pažvelgia į naujus ir vis dar karštus, iš dalies nereflektuotus ir iki galo nesuprastus procesus. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, atsirado ir galimybė, ir būtinybė šaliai pažinti savo diasporą, formuoti diasporos politiką, svarstyti iššūkius ir galimybes. Skyriaus pradžioje A. Eidintas gilinasi į šį Lietuvos ir išeivijos susipažinimą, nagrinėja konferencijų medžiagą, intelektualų pasisakymus. Nemažai dėmesio skiriama 1992 m. Birštone surengtai konferencijai „Lietuva – išeivija: ryšiai ir neišnaudotos galimybės“, kurioje dalyvavo 87 užsiregistravę dalyviai iš 14 užsienio valstybių, pasisakė Lietuvos ir išeivijos intelektualai, visuomenės veikėjai, brėžtos gairės Lietuvos politikai išeivijos atžvilgiu bei šalies ir jos diasporos santykiams, apčiuoptos skaudžiausios problemos, parengti pasiūlymai. Nušviečiama ir valstybės institucijų, besirūpinančių santykiais su išeivija, raida: Tautybių (vėliau – Tautinių mažumų ir išeivijos)

departamentas, pastarąjį panaikinus – dalį jo funkcijų perėmęs Užsienio lietuvių departamentas prie Užsienio reikalų ministerijos (URM), taip pat Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės ir prie Vyriausybės sudaryta Užsienio lietuvių reikalų koordinavimo komisija.

Vos spėjusi imtis diskutuoti, formuoti tam tikras politikos gaires, Lietuva susidūrė su dar viena masinės emigracijos banga. A. Eidintas jai charakterizuoti skiria poskyrį: pateikia nemažai apibendrintos statistinės medžiagos apie emigracijos mastą bei kryptis, pačios emigracijos nelaikydamas savaime neigiamu reiškiniu, atkreipė dėmesį į didelio masto emigracijos keliamus iššūkius šaliai (kintanti demografinė struktūra, senėjimas, kvalifikuotos darbo jėgos stygius, protų nutekėjimas). Tarp kitko, praslysta ir autoriaus siekiai įvertinti priežastis: Lietuvos valdžios nežinojo ir neturėjo idėjų, kaip bent pristabdyti masinę emigraciją, nebuvo jautrios jaunimo finansinėms problemoms įvykus pasaulinei ekonominei krizei 2009 m., o darbdavių reikalavimai jaunimui turėti darbo patirties net tapo savotiško liaudies folkloro dalimi. Jaunimas, anot autoriaus, jautėsi „esąs stumdomas, ne-benorėdamas toliau tęsti šio pažeminimo pasirinko paprasčiausią išeitį – emigruoti į užsienį“.

Atsirado naujų migracijos krypčių, kūrėsi naujos lietuvių bendruomenės. Lietuvos valdžia reagavo, plėtė savo diplomatinį atstovybių tinklą. Ten, kur lietuvių bendruomenės buvo menkai organizuotos, diplomatinės atstovybės tapo emigravusiųjų kultūrinės ir visuomeninės traukos centrais. Kaip teigia autorius, būtent URM buvo viena iš pirmųjų valstybės institucijų, suvokusių ir formulavusių nuoseklios Lietuvos valstybės politikos lietuvių išeivijos atžvilgiu poreikį ir svarbą. Per Lietuvos atstovybes užsienio šalyse ji stengėsi padėti palaikyti užsienio lietuvių socialinius ir kultūrinius ryšius su Lietuva, pasinaudoti diaspora Lietuvos nacionalinių interesų sklaidai ir skatinti emigrantus grįžti į Lietuvą.

To negalėjo pakakti, reikėjo platesnio, daugiau institucijų įtraukiančio projekto, kuriuo tapo „Globalios Lietuvos“ programa. A. Eidintas skiria visą poskyrį šiam projektui pristatyti. „Globali Lietuva“ – tarpinstitucinė (URM koordinuojama) programa, jungianti keliolika valstybės įstaigų bendroms pastangoms – įtraukti diasporą į valstybės kūrimą. Numatyta stiprinti ryšius su profesionalais, stiprinti užsienio lietuvių bendruomenės ir organizacijas, padėti išlaikyti lietuviybę diasporoje. A. Eidintas reaguoja ir į kritišką šios programos atžvilgiu balsus. Kai kurios bendruomenės užsienyje baiminosi priklausomybės nuo valstybės ir jos kišimosi, be to, kaip priduria A. Eidintas, „kitos šalys, norinčios kištis į savo giminingos tautinės mažumos gyvenimą Lietuvoje, įgijo tam kozirį“. Tikėtina, kad autorius turi omenyje Rusijos siekius panaudoti savą diasporą („tėvynainius“) kaip pasyvius įrankius savo imperiniams ketinimams įgyvendinti⁹. Jis čia užčiuopia tam tikrą įtampą ir mato poreikį aiškiau sudėlioti akcentus: „Lietuvai rūpėjo ne politinis, o kultūrinis tikslas, nes tai būtų užsienyje gyvenančių lietuvių aktyvus dalyvavimas valstybės pilietiniame ir politiniame gyvenime“.

Autorius apžvelgia ryškesnius šio projekto pavyzdžius, kitas jo ribose vykdytas programas („Globalūs regionai“, „Kurk Lietuvai“, „LT Big Brother“, „Globalios Lietuvos lyderiai“ ir kt.), pasidžiaugia jais sustiprintais Lietuvos ir diasporos ryšiais. Tiesa, A. Eidintas

⁹ Ši problematika plačiai nagrinėjama: Grigas, Agnia, *Beyond Crimea: The New Russian Empire*. New Haven, London: Yale University Press, 2016.

pripažįsta, kad, deja, „ji neapėmė net pusės išeivių“, trūko finansavimo. Poskyrio pabaigoje autorius daro pesimistines išvadas: „nei prezidentūros, nei Seimo komitetai, nei vyriausybės nesukūrė patrauklių mechanizmų, skatinančių užsienyje dirbančius piliečius grįžti į Lietuvą ir pabandyti tėvynėje realizuoti sukauptą kūrybinį potencialą“. Pasigesta aiškių, konkrečių šios problemos sprendimo būdų formuluočių ir Lietuvos politinių partijų programose.

Kituose dviejuose poskyriuose autorius aptaria reakciją, kurią Lietuvoje sukėlė migracija po 1990 m., ir naujas emigracijos kryptis, apžvelgia tyrimus, organizuotas diskusijas, problemos priežasčių ir sprendimų paieškas. Anot autoriaus, greta ekonominių šiuose svarstymuose iškyla ir kitos priežastys: kerštas, pasitikėjimo ryšių ir normalių socialinių santykių nebuvimas, pažeminimas, net žiniasklaidos leksika, švietimo, nepateikiančio jungiančių pasakojimų, spragos, tarpinės (lokalios) tapatybės stygius, tolerantiškesnės aplinkos paieškos ir kt. Nušviečiamos demografinės, socialinės, ekonominės emigracijos pasekmės, emigrantų nuotaikos, pristatomos susiformavusios naujos bendruomenės šalyse, kuriose anksčiau būta mažai lietuvių. Nors ši banga jau spėjo sukurti lituanistinių mokyklėlių tinklą, bendruomenes, apskritai ji kitokia nei ankstesnės. Priešingai nei ankstesnėms bangoms, šiai nereikėjo organizuotais politinėms akcijoms, nukreiptoms į Lietuvos laisvės siekius. Autorius teigia, kad ši banga kol kas „individualistinė, amorfinė, nereikalaujanti organizacinių struktūrų ir pasitenkinanti negausiais vietiniais profesiniais ir pagal interesus susitelkusiais lietuvių klubais, sambūriais“.

Knyga užbaigiama poskyriu „Ar išliks lietuviai? (Vietoj išvadų)“. A. Eidintas jame aiškiai užima poziciją už aktyvų bendrą valstybės institucijų ir verslo veikimą emigrantams susigrąžinti (įtraukiant juos į projektus arba net įsteigiant Išeivijos grąžinimo ir integracijos ministeriją). Atrodo, artimiausiu metu gali išsipildyti ir kitas jo raginimas – sušaukti II pasaulio lietuvių kongresą. Autorius atsisako minties, kad ši banga jau yra tik nuostolis:

<...> išvykusieji iš Lietuvos dar nepražuvo, neišnyko <...> Juk jie gyvi, jie dirba ir kuria, siunčia perlaidas ir veža pinigų giminėms, perka būstus, juos tobulina. Jie tebėra tie patys lietuviai, tik gyvenantys ir dirbantys užsienyje. Jie susiję su mumis, mūsų gyvenimu, kultūros bei politikos procesais.

Jis neabejoja, kad prireikus Lietuvai sunkiomis valandomis ši banga taip pat susitelktų ir surengtų efektingą politinę paramą Lietuvai. A. Eidintas ragina ruošti reemigracijai. Grįžusieji turėtų nedelsiant gauti Lietuvos piliečio pasą (A. Eidintas tiesiogiai nepasako, bet, atrodo, skeptiškai vertina dvigubos pilietybės modelį ir vietoje jo siūlo sukurti sąlygas grįžusiesiems lengvai atkurti Lietuvos pilietybę), savivaldybių paramą ir visą informaciją, o mokyklos turėtų būti pasiruošusios juos priimti. Autorius pripažįsta, kad be rimtos demografinės ir emigracijos politikos lietuviams gresia išnykti, tačiau, atrodo, istoriniai pavyzdžiai jį įkvepia ir optimizmui. Poskyris užbaigiamas pasiūlymu didžiulotis, kad užsienyje yra ne mažiau kaip 1,5 mln. lietuvių kilmės mūsiškių, kuriems teberūpi Lietuva, ir viltimi, kad daugelis grįš į gimtinę: kontaktais, pažintimis, patirtimis, darbais, kūrybiniais pasiekimais ir kvietimu: „O mes galvokime apie juos“.

Be jau keleto apžvalgoje išsakytų pastabų ir pageidavimų, norėtusi dar šiek tiek papildyti *pageidavimų koncertą*. Autorius, nagrinėdamas Lietuvos ir išeivijos santykius, puikiai

atskleidžia valstybės vaidmenį, jos politikos svarbą. Jis užsimena ir apie verslą kaip svarbią instituciją emigracijos ir reemigracijos procese. Vis dėlto vertėtų šiek tiek daugiau dėmesio skirti ir visuomenių ryšiams. I pasaulio lietuvių kongrese išeivijos lietuvius pasitiko ne tik valstybė, bet ir susiorganizavusi Lietuvos visuomenė. Išeivijos organizacijos palaikė ryšius su panašių pažiūrų ir veiklos kryptių asociacijomis Lietuvoje. Posovietinė Lietuvos pilietinė visuomenė dar tik budinasi, tačiau galėtų tapti stipriu Lietuvos ir išeivijos saitų, o išeiviai taip pat turėtų ieškoti kontakto ne tik su valstybe, bet ir su Lietuvos visuomene. Kita vertus, galbūt būtent visuomeninės organizacijos gali tapti tais „mažaisiais pasaulio centrais“ (eilučių autorius šią metaforą nusižiūrėjo nuo lenkų intelektualo Krzysztofo Czyżewskio), stiprinančiais žmonių socialinius ryšius ir taip mažinančiais norą emigruoti?

Nepaisant išsakytų pageidavimų, knyga yra įdomi, lengvai skaitoma, joje gausu vertingos informacijos. A. Eidinto svarstymai apie migraciją ir jos iššūkius po 1990 m. skatina kelti svarbius klausimus. Autorius išsako vertingų pastabų, idėjų ir kviečia visus, kam rūpi, ieškoti būdų spręsti opias problemas.

Jolanta BUDRIŪNIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Sutelkta Vokietijos lietuvių istorija

Bartusevičius, Vincas. *Vokietijos lietuviai, 1950–1990*. Vilnius: Versus, 2021. 496 p.

Istoriškai taip susiklostė, kad po Antrojo pasaulinio karo Vokietija buvo tapusi pagrindine karo pabėgėlių prieglobsčio vieta. 1945 m. pavasarį Vokietijoje buvo įkurta apie 270 vadinamųjų perkeltųjų asmenų (angl. *displaced persons*, toliau – DP) stovyklų, ir net 113-oje iš jų gyveno lietuvių. Literatūroje yra palyginimų, kad DP stovyklose atsidūrusi maždaug 60–80 tūkst. lietuvių bendruomenė bandė sukurti tarsi „mažąją Lietuvą“, turimomis galimybėmis siekdama tęsti didelę dalį nepriklausomos Lietuvos švietimo, kultūros, visuomeninių veiklų.

Tad neatsitiktinai ir po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990-aisiais diasporos tyrimus ėmusių plėtoti Lietuvos mokslininkų akiratyje pirmiausia atsidūrė įvairiapusė Vokietijos DP laikotarpio veikla. Buvo analizuojamos šio laikotarpio spaudos leidybos¹, kultūros², literatūrinio gyvenimo³ temos. Gausiai skelbta istorinės tematikos mokslo darbų. T. y., kai 2013 m. pasaulį išvydo išsamus dr. Vinco Bartusevičiaus monografinis leidinys „Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951 m.“⁴, pirmieji septynetas lietuvių priverstinės tremties metų Vokietijoje jau buvo gerokai paanalizuoti. Šiame leidinyje pristatomas kompleksinis Vokietijos DP laikotarpio lietuvių gyvenimo tyrimas.

¹ Misiūnas, Remigijus, *Barakų kultūros knygos: lietuvių DP leidyba, 1945–1952*. Vilnius: Versus aureus, 2003.

² Saldukas, Linas, *Lietuvių DP (perkeltųjų asmenų) kultūrinis gyvenimas 1945–1950 metais: rankraštis*. Kaunas, 2000.

³ Kuizinienė, Dalia, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 m.* Vilnius: Versus aureus, 2003.

2021 m. išėjusi V. Bartusevičiaus knyga „Vokietijos lietuviai, 1950–1990“⁵ galėtų būti traktuojama kaip antrasis išsamios Vokietijos lietuvių istorijos tomas. Apie šią knygą, kaip pirmosios tęsinį, užsimenama ir leidinio įžangos tekstuose. Knygos vizualinis apipavidalinimas tam taip pat neprieštarauja. Pirmosios knygos viršelį puošianti nuotrauka su lietuvišku Vokietijos Zėligenštato (*Seligenstadt*) stovyklos kryžiumi yra tarsi simbolinė sąsaja su antrąja knyga, nes pastarosios viršelyje pavaizduota Renhofo pilis, kurios kieme, šalia Vasario 16-osios gimnazijos pagrindinio įėjimo stovi tas pats perkeltas kryžius (jo nuotrauka publikuojama knygos 308 puslapyje).

Paėmus šią knygą į rankas, liūdina tik žinojimas, kad knygos autorius V. Bartusevičius dėl netikėtos mirties (1939–2020) to padaryti nespėjo. Visi baigiamieji knygos rengimo darbai teko V. Bartusevičiaus darbo tęsėjams: pirmiausia žmonai Onutei Bartusevičienei, mokslinei redaktorei dr. Daivai Dapkutei, kitiems knygos pratarinėje paminėtiems talkininkams. Nelengva sutelkti daugiau arba mažiau išbaigtus autoriaus tekstus, nuspėti, kokia būtų geriausia jų pateikimo tvarka ir būdas, užčiuopti ir papildyti informacija, be kurios kai kurie tekstai būtų sunkiau suvokiami. Skaitant knygą tai juntama, bet ne trukdo, o veikiau paliudija knygos rengimo specifiką.

Niekas negalėtų ginčyti dėl to, kad Vokietijos lietuviams nepaprastai pasisekė, jog V. Bartusevičius buvo ne tik ilgametis aktyvus bendruomenės narys, supratęs, kaip svarbu fiksuoti bendruomenės veiklą ir kaupti archyvą, bet ir profesionalus istorikas, atėjus laikui ėmęs rengti išsamią kone viso XX a. lietuvių gyvenimo Vokietijoje monografiją. Stebina leidinyje pateiktos medžiagos gausa ir išsamumas. Kaip minėta, pirmasis tomas chronologiškai apėmė tyrimą nuo 1944 iki 1951 m., o antrajame, apibendrinant pirmajame pristatytus duomenis, pasakojimas jau buvo nukreiptas į 1950–1990 m. lietuvių ilgalaikio įsikūrimo Vokietijoje laikotarpį. Turėjęs galimybę tyrinėti Vokietijos valstybės ir Vokietijos lietuvių bendruomenės archyvų (išsamus jų aprašymas pateikiamas pirmajame knygos tome⁶) dokumentus, V. Bartusevičius šioje knygoje pateikė ne tik išsamią lietuvių DP istoriją, bet ir nuoseklų pokario Vokietijos migracijos politikos paveikslą, aptarė Vokietijos valdžios sprendimus, nulėmusius emigrantų įsikūrimo šioje šalyje ypatumus.

Knygoje pristatomas istorinis pasakojimas primena apie nevienalytį, istorijos tėkmėje kintantį lietuvių gyvenimą Vokietijoje. Autorius išskyrė tris jo laikotarpius ir juos aprašė pasitelkdamas panašią medžiagos dėstymo schemą: gyventojai, organizuota bendruomenė ir ją telkiančios organizacijos veikla, kultūrinė, visuomeninė veikla. Dabar sunku nuspėti, bet galbūt taip buvo sugrupuota visa V. Bartusevičiaus knygos parengiamoji medžiaga. Galima svarstyti, ar toks, chronologinis, veiklų visumos arba jos rūšių nuoseklus pateikimas būtų paveiklesnis: gal tuomet veiklų spektras ir jo pokyčiai būtų aiškiau išskleisti, ryškiau atsispindėtų kaitos dinamika? Siekiant atskleisti visą bendruomenės veiklą ir ją suskirsčius į tris laikotarpius, neišvengiama tam tikro pasikartojimo, juolab kad tolesniuose knygos skyriuose kai kurios iš veiklų pristatomos dar išsamiau. Vis dėlto, kaip jau minėta, galbūt taip lengviau atpažįstamas šio istoriko darbo procesas.

Būtina pabrėžti knygos autoriaus nešališką, objektyvų žvilgsnį į visą tiriamąjį laikotarpį. Tikėtina, kad tai nebuvo lengva, nes pats V. Bartusevičius dalyvavo didžiojoje dalyje

⁵ Bartusevičius, Vincas, *Vokietijos lietuviai, 1950–1990*. Vilnius: Versus, 2021.

⁶ Bartusevičius, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje, 1945–1951*, 19.

Vokietijos lietuvių veiklą. Jo pavardė dažnai minima ir pristatant Vasario 16-osios gimnazijos veiklas, aprašant bendruomenės organizacinį valdymą, visuomeninius renginius bei iniciatyvas. V. Bartusevičius buvo ir ilgametis Lietuvių kultūros instituto vadovas, mokslo renginių organizatorius. Jį pažinojusiųjų atmintyje istorikas neabejotinai išliko kaip savo tvirtą, argumentuotą nuomonę turintis žmogus. Tačiau profesionalus požiūris į atliekamą darbą, šiuo atveju – istorijos rašymą, leido jam suvaldyti ir atskirti subjektyvų vertinamąjį požiūrį nuo pastangos pateikti nešališką istorinį pasakojimą.

Kaip jau minėta, ne visi knygos skyriai vienodai išsamūs, – tai galbūt nulėmė ir surinktos medžiagos išsamumas, V. Bartusevičiaus atliktų darbų apimtis.

Reikšminga knygos dalimi laikytinas Vasario 16-osios gimnazijos istorijos skyrius. Ši ir dabar Vokietijoje tebeveikianti švietimo įstaiga visą sovietmetį buvo pagrindinis lietuvių kilmės jaunimo ugdymo ne tik Vokietijoje, bet ir visoje lietuvių diasporoje židinys. Simbolinė lietuviškumo oazė su tautinio identiteto, vertybinių nuostatų ir jauno žmogaus moralinių pamatų formavimosi galimybėmis V. Bartusevičiaus dėka turi išsamiai papasakotą istoriją, kurioje buvo smulkiai fiksuojamas ne tik ugdymo procesas ir jo dalyviai, bet ir administravimo, finansavimo, mokyklos veiklos kasdienybė, moksleivių neformaliojo ugdymo veiklos nuo pat įstaigos įkūrimo 1950 m. iki 1990 m. Šiame skyriuje taip pat pateiktos trumpos iškiliausių gimnazijoje dirbusių žmonių – mokytojų, vadovų biografijos. Tiesiog prašyte prašosi pacituojamas knygoje paskelbtas palyginimas: „Jeigu kada kas nors norėtų sudaryti analoginį 7 pasaulio stebuklams sąrašą septyniems pokario lietuvių tremtinių pabėgėlių stebuklams, tai be abejo negalėtų neįtraukti į jį ir Vasario 16-osios gimnazijos.“⁷

Svarbiems Vokietijos lietuvių gyvenimo įvykiams priskirtinas ir 1981 m. įkurtas Lietuvių kultūros institutas, kurio steigimo iniciatorius buvo pats V. Bartusevičius, suvokęs organizuoto archyvinio palikimo išsaugojimo ir tyrimų svarbą, tuo metu vis drąsiau prasiveriančio bendradarbiavimo su sovietine Lietuva galimybes. Svarstyta, kad tokius sprendimus padiktavo ir pokario Vokietijoje užaugusių naujų akademinės lietuvių bendruomenės atstovų būsimų veiklų projekcijos. Pažymėtina, kad XX a. 9 dešimtmečio pradžioje Čikagoje įsikūrė panašias veiklos gaires nubrėžęs Lituanistikos tyrimo ir studijų centras.

Labai svarbu akcentuoti, kad, turint išsamų Vokietijos lietuvių istorijos pasakojimą, atsiranda galimybė palyginti jį su kituose kraštuose bei žemynuose įsikūrusių lietuvių bendruomenių gyvenimais. V. Bartusevičiaus pasakojimas apie kartų kaitos ir jų vertybinių nuostatų, požiūrio į tapatybės formavimosi, galiausiai, į darbo Lietuvai aspektus leidžia ieškoti skirtumų ir paralelių su išsamiau tyrinėtais JAV, Kanados lietuvių bendruomenių veiklos atvejais. Ne tik deklaruojami nuostatų panašumai, bet ir skirtumai suteikia galimybių ieškoti minėto formavimosi priežasčių, knygoje profesoriaus Egidijaus Aleksandravičiaus įvardytų kaip gyvenamųjų kraštų „kultūrinės įtekmės“.

Šioje knygoje, kaip ir pirmojoje dalyje, neliko pamiršti kituose Europos kraštuose įsikūrę lietuviai. Nors kai kurių šalių – Prancūzijos⁸, Jungtinės Karalystės⁹ lietuvių bendruomenės

⁷ Bartusevičius, *Vokietijos lietuviai, 1950–1990*.

⁸ *Prancūzijos lietuvių bendruomenė: istorija ir dabartis*, sud. L. Saldukas. Vilnius: Versus aureus, 2009.

⁹ *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*, sud. D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2008.

jau sulaukė išsamesnių publikacijų, didesnės jų dalies istoriją vis dar galima surankioti tik iš atskirų publikacijų to meto lietuvių spaudoje. Šiuo aspektu labai svarbus yra V. Bartusevičiaus tekstas „Lietuviai kituose Europos kraštuose“¹⁰, kuriame nuosekliai apžvelgiamas šių šalių lietuvių organizacijų bendradarbiavimas, atidžiau pažvelgiama į Europos lietuvių bendruomenių pirmininkų, Europos lietuviškų studijų savaitių renginius, pagrindinio Europos šalių lietuviams skirto leidinio „Europos lietuvis“ leidybą.

XXI a. ženkliai išaugus Europos šalių, o ir viso pasaulio lietuvių bendruomenių skaičiui ir joms kartais pritrūkstant laiko užfiksuoti savo veiklos istorijas, V. Bartusevičiaus darbai galėtų būti sektinas pavyzdys, kaip ne tik dalyvauti kasdienėse bendruomenės veiklose, bet ir pasirūpinti jos istorijos fiksavimu, surinkti savo bendruomenės narių lietuviškosios veiklos faktus.

Regis, pastaraisiais dešimtmečiais tradicinę spaudą keičianti sparčioji interneto invazija, neabejotinai turinti ir daug pranašumų dėl veiksmingo ir operatyvaus informacijos perdavimo ir socialinių ryšių mezgimo, dėl jam būdingo greitojo naudojimo specifikos vis dėlto trina įvykius ir iš jos dalyvių, juolab iš patikimomis laikomų laikmenų atminties.

Nejučia galvoje kirba mintis: kas dar seks V. Bartusevičiaus ir kitų pasaulio lietuvių bendruomenės metraštininkų pėdomis? Siektina, kad, įsibėgėjus XXI a., neliktume be savo pačių liudijimų buvus ir veikus pasaulyje.

¹⁰ Bartusevičius, *Vokietijos lietuviai, 1950–1990*, 427–455.

Kronika

2021 11 01–2022 05 01

Pasaulio Lietuvių Bendruomenė (PLB) ir Lietuva

2021 m. lapkričio 12 d. posėdžiavusi Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (toliau – PLB) komisija svarstė sugrįžimo į Lietuvą, *ekonominės diplomatijos*, diasporos vaidmens pritraukiant investicijas, verslo sąlygų gerinimo, veiklos ir iniciatyvų koordinavimo klausimus. Per posėdį buvo priimta rezoliucija „Dėl į atvirą Lietuvą grįžtančių lietuvių“. Posėdžiui pirmininkavę komisijos pirmininkai Seimo narė Dalia Asanavičiūtė ir teisininkas Jonas Bružas pabrėžė, kad ši aktuali tema bus svarstoma ir pavasarį.

Pagrindinį pranešimą pristatė komisijos narė, ekonomikos ir inovacijų ministrė Aušrinė Armonaitė. Ministrė kalbėjo apie nuveiktus darbus diasporos klausimais, ekonominę diplomatiją, informavo apie artimiausiomis dienomis Vilniuje duris atversiantį „International House of Vilnius“ – vieno langelio principu veikiantį biurą, kuris vienys institucijas, svarbias atvykstantiems asmenims: Valstybinę mokesčių inspekciją, Migracijos departamentą, „Sodra“, Valstybines ligonių kasas, „Regitrą“, Vilniaus miesto savivaldybę. Konsultacijas taip pat teiks VšĮ „Renkuosi Lietuvą“ ir VšĮ „Versli Lietuva“.

PLB pirmininkė Dalia Henke pristatė pasaulio lietuvių požiūrį ir akcentavo dešimt paprastų dalykų, kurie tikrai svarbūs grįžtantiems, – nuo pilietybės išsaugojimo iki vietų vaikų darželiuose.

Amerikos prekybos rūmų Lietuvoje valdybos pirmininkas, įmonės „Shift4 Payments“ Lietuvos padalinio vadovas Tadas Vizgirda pasakojo apie tai, kaip pavyko įtikinti „Shift4 Payments“ vadovus investuoti Lietuvoje, apie užsienio kapitalo įmones, kurias jungia Amerikos prekybos rūmai Lietuvoje. Jis posėdžio dalyviams taip pat kalbėjo apie savo iniciatyvą, vykdytą šį rudenį, – pirmąją civilių asmenų ekspediciją aplink Žemės orbitą ir kosmose „Shift4 Payments“ vadovo Džaredo Aisekmeno (*Jared Isaacman*) iškeltą trispalvę, apskriejusią Žemės orbitą ir vėl grįžusią į Lietuvą. T. Vizgirda pažadėjo ir daugiau „kosminių lauktuvių“ Lietuvai – trispalvę Mėnulyje.

Įmonės „Devbridge“ generalinis direktorius Martynas Stašaitis pasidalijo savo sėkmės istorija: jo įkurta įmonė sėkmingai veikia ne tik Čikagoje (JAV), Toronte (Kanadoje), bet ir Lietuvoje. Čia įsikūręs įmonės filialas yra įdarbinęs daugiausiai darbuotojų.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Ekonominio bendradarbiavimo komisijos pirmininkas Kęstutis Eidukonis akcentavo nepatrauklaus atlyginimo problematiką Lietuvoje.

Anykščių rajono savivaldybės meras Sigutis Obelevičius pristatė Anykščių patirtį susigrąžinant tautiečius į gimtąjį kraštą, bendradarbiaujant su Pasaulio anykštėnų bendrija. Projekto „Globalus Panevėžys“ koordinatorė Loreta Kaškelienė ir projekto „Globalus Alytus“ koordinatorė Agnė Grigaliūnaitė papasakojo apie savo veiklą su grįžusiais kraštiečiais.

2021 m. lapkričio 11–13 d. Vilniuje įvykusiame Lietuvos Vyskupų Konferencijos (LVK) plenariniame posėdyje vyskupai aptarė Norvegijoje, taip pat Niujorke, Los Andžele, Čikagoje (JAV) ir Didžiojoje Britanijoje gyvenančių lietuvių katalikų sielovados klausimus. Kitai trejų metų kadencijai lietuvių kapelionu buvo patvirtintas Los Andželo Šv. Kazimiero parapijos klebonas kun. T. Karanauskas, o kun. V. Lisovski's išleidžiamas dirbuotis Niujorko lietuvių sielovados srityje. Naujai trejų metų kadencijai Londono lietuvių kapelionu buvo patvirtintas šio miesto Šv. Kazimiero bažnyčios rektorius kun. P. Tverijonas. Norvegijos lietuvius lankys ir reguliariai iš Lietuvos atvykstantys kunigai: kun. R. Norkui buvo patikėta Oslo ir jo apylinkių, o kun. V. Širvinski'ui – Moldės (*Molde*) lietuvių sielovada.

2021 m. lapkričio 12–15 d. Seimo ir PLB komisijos pirmininkė D. Asanavičiūtė dalyvavo Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės rengiamame lituanistinių mokyklų mokytojų seminare Londone (Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė) ir perskaitė pranešimą.

D. Asanavičiūtė per vizitą taip pat susitiko su Švietimo ministerijos vietos atstovais ir aptarė lietuvių kalbos mokymo mokyklose klausimą ir darbo pokyčius ugdymo įstaigose per COVID-19 pandemiją.

2021 m. lapkričio 13 d. Šiaulių rajono savivaldybės Kultūros centro Bridų filiale buvo surengta konferencija žymaus JAV lietuvių visuomenės veikėjo prelato Pranciškaus Mykolo Juro 130-mečiui paminėti. Konferenciją vedė ir pagrindinį pranešimą „Žmogus, kūręs lietuviškąjį Amerikos pasaulį“ perskaitė Seimo narys dr. Stasys Tumėnas. Konferencijoje dalyvavo PLB pirmininkės pavaduotojas Rolandas Žalnierius, jis perskaitė PLB pirmininkės D. Henke sveikinimą konferencijos dalyviams.

2021 m. lapkričio 23 d. įvyko darbo grupės XI pasaulio lietuvių sporto žaidynėms, vyksiančioms Druskininkuose, suorganizuoti nuotolinis posėdis, kuriame dalyvavo PLB Sporto komisijos pirmininkas, Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos centro prezidentas Laurynas R. Misevičius. Posėdyje buvo nutarta, kad Lietuvos sporto centras (LSC) parengs dalyvių registravimo platformą, registravimo formą. Dalyviai gali registruoti užsienio lietuvių organizacijos, sporto klubai ir Lietuvos sporto organizacijos, bendruomenės, konsulai ir t. t. Dalyviai registruojami iki 2022 m. gegužės 1 d. Posėdyje buvo pritarta nutarimui pavesti Lietuvos sporto centrui vykdyti žaidynių organizatoriaus atranką.

2021 m. lapkričio 25 d. įvyko antrasis Lietuvos diasporos politikos įgyvendinimo darbo grupės posėdis, kuriame buvo toliau svarstomas Lietuvos diasporos politikos strategijos „Globali Lietuva“ (toliau – Strategija) 2022–2030 m. projektas: aptartos gautos pastabos ir pasiūlymai. Darbo grupėje Pasaulio Lietuvių Bendruomenei atstovavo PLB pirmininkė D. Henke. Lapkričio 6 d. įvykusiame nuotoliniame PLB valdybos bendrame posėdyje su

išrinktais į LR Seimo ir PLB komisiją lietuvių bendruomenių atstovais buvo aptartas Strategijos projektas, diskutuota dėl pasiūlymų, atsižvelgiant į lietuvių bendruomenių pastabas, suformuluoti pasiūlymai dėl Strategijos. PLB valdyba pastabas ir pasiūlymus dėl Strategijos pateikė Užsienio reikalų ministerijai. Lapkričio 11 d. LR Seimo ir PLB komisijos uždarame neeiliniame posėdyje buvo priimta rezoliucija „Dėl pasiūlymų strategijos „Globali Lietuva“ projektui“.

2021 m. lapkričio 30 d. PLB valdybos nariai dalyvavo Ekonomikos ir inovacijų ministerijos ir agentūros „Keliauk Lietuvoje“ surengtame nuotoliniame pasitarime. Jame buvo aptartos glaudesnio bendradarbiavimo su diplomatinėmis atstovybėmis ir lietuvių bendruomenėmis užsienyje galimybės, tartasi dėl bendrų veiksmų pristatant Lietuvą užsienio rinkose ir didinant turistų srautus į Lietuvą.

2021 m. gruodžio 1 d. įvyko nuotolinis pasaulio lietuvių susitikimas su Pasaulio lietuvių apygardos atstove Lietuvos Respublikos Seime A. Armonaite. Ji pristatė, ką pavyko nuveikti diasporai per šiuos kadencijos metus.

2021 m. gruodžio 10 d. Popiežiškojoje šv. Kazimiero kolegijoje Romoje mirė ilgametis kolegijos dvasios tėvas, buvęs Šventojo Sosto Rytų Bažnyčių kongregacijos bendradarbis, žymus dailininkas, apaštališkasis protonotaras Stasys Žilys (1924–2021).

S. Žilys gimė 1924 m. rugsėjo 24 d. Dargalių kaime, Šilalės valsčiuje (dabartiniame Šilalės rajone), Žemaitijoje, ūkininkų šeimoje. Vidurinį išsilavinimą įgijo Šilalės gimnazijoje.

1943 m. įstojo į Telšių kunigų seminariją. Sovietams okupavus Lietuvą, 1944–1945 m. mokslus tęsė Eichštete (Vokietijoje), o 1946–1949 m. – Popiežiškajame Grigaliaus universitete Romoje.

1948 m. gruodžio 18 d. Romoje, Laterano bazilikoje, priėmė kunigystės šventimus. 1951–1956 m. kunigas S. Žilys dirbo kurijos sekretoriumi ir vicekancleriu Amos vyskupi-joje, Kanadoje. 1956 m. rudenį grįžęs į Romą, tęsė studijas ir 1959 m. Popiežiškajame Grigaliaus universitete apgynė teologijos daktaro disertaciją.

Nuo 1959 m. kunigas S. Žilys buvo Popiežiškosios šv. Kazimiero lietuvių kolegijos Romoje prefektas, o nuo 1962 m. ėjo šios kolegijos dvasios tėvo pareigas.

1962–1992 m. dirbo Šventojo Sosto Rytų Bažnyčių kongregacijos archyvaru.

Darbą Bažnyčiai Vatikane ženklino Bažnyčios garbės titulai. S. Žiliui buvo suteikti monsinjoro, prelado (1969 m.) ir apaštališkojo protonotaro (1992 m.) titulai.

S. Žilys išleido teologines knygas lietuvių kalba „Gyvenimo šaltiniai“ ir „Gyvoji liturgija“, kurios į sovietų okupuotą Lietuvą būdavo gabenamos nelegaliai ir čia slapta- platinamos.

Prelatas rašė eilėraščius, kurie buvo spausdinami išeivijos spaudoje. Jo eilėraščiai yra tapę religinėmis ir liturginėmis giesmėmis. S. Žilys yra iliustravęs knygų: Stasio Žilio „Gyvenimo šaltiniai“, Mario Rizzi'o „Diadumena“, Mario Rizzi'o „Il trifoglio di San Patrizio“.

Apaštališkasis protonotaras S. Žilys sulaukė ir kitokio pripažinimo. Jis dažnai buvo vadinamas lietuviu popiežiaus mokytoju, nes lietuvių kalbos mokė šv. popiežių Joną Paulių II, vertė į lietuvių kalbą šio popiežiaus kalbas bei homilijas. 1992 m. šv. Jonui Pauliui II vykstant į Lietuvą, daug prisidėjo prie popiežiaus vizito rengimo.

Apaštališkasis protonotaras S. Žilys turėjo ir dar vieną talentą – nutapė šimtus paveikslų ir juos dosniai išdovanojo įvairiems žmonėms visame pasaulyje: Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, Vokietijoje, Italijoje ir Lietuvoje. Dalį savo darbų jis padovanojo Telšių vyskupo Vincento Borisevičiaus kunigų seminarijai. S. Žilys tapybą studijavo pas Romos dailės akademijos profesorių Carlo D'Aloisio da Vasto, Romos muziejaus Braski'o rūmuose (*Museo di Roma nel palazzo Braschi*) direktorių. 1968 m. Eimoso kultūros centre (*Centre of Culture d'Amos*) Kanadoje buvo surengta personalinė jo darbų paroda. Kitos dailininko parodos buvo surengtos Alytaus katalikiškojoje vidurinėje mokykloje (1998), Romos Švč. Jėzaus Vardo bažnyčioje (*Chiesa del Gesù*) parodų centre (2010), Romos Šv. Marijos žmonių bazilikos (*Basilica di Santa Maria del Popolo*) galerijoje (2011), Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje, Vilniaus Šv. Juozapo kunigų seminarijoje, Bažnytinio paveldo muziejuje.

Apaštališkasis protonotaras S. Žilys, nors ir gyvendamas toli nuo Tėvynės, savo veikla, Lietuvos vardo garsinimu ir pasišventimu Lietuvai visiems tapo sektinu pavyzdžiu.

Jis mirė Popiežiškojoje šv. Kazimiero lietuvių kolegijoje (Romoje), kuriai atidavė daugiau nei 60 savo gyvenimo metų. Amžinąjį atilsį duok mirusiajam, Viešpatie.

2021 m. gruodžio 10 d. posėdžiavusi Seimo ir PLB komisija aptarė Lietuvos įvaizdį pasaulyje per istorinės atminties prizmę ir priėmė rezoliuciją „Dėl Lietuvos įvaizdžio kūrimo žvelgiant per istorinės atminties prizmę“. Posėdžiui pirmininkavę komisijos pirmininkai Seimo narė D. Asanavičiūtė ir teisininkas J. Bružas iš Čikagos (JAV) akcentavo, kad ši tema aktuali pasaulio lietuviams, nes jie yra savanoriai Lietuvos ambasadoriai, kuriems tenka pristatyti savo šalį užsienyje.

Komisijos narys, žymus rašytojas Antanas Šileika iš Toronto (Kanados) apžvelgė didelio visuomenės dėmesio užsienyje sulaukusią informaciją apie Lietuvą, atspindėtą pastarojo meto pasaulio spaudoje, televizijoje, socialiniuose tinkluose ir kitose masinio informavimo priemonėse, pristatė užsienio šalyse susiformavusį Lietuvos įvaizdį ir aptarė probleminius klausimus, su kuriais susiduria jis kaip užsienio lietuvis, kurio prašoma pakomentuoti tam tikrus įvykius ir pasisakymus apie Lietuvą. Seimo Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos pirmininkė Paulė Kuzmickienė pristatė sovietmečiu slėptą Lietuvos istoriją apie Lietuvos partizanus, tremtis, emigraciją, pasipriešinimą sovietiniam režimui. Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos narys, Seimo ir PLB komisijos narys dr. S. Tumėnas perskaitė pranešimą „Pasaulio tautų teisuoliai Lietuvoje: Šiaulių atvejis“ apie bandymus gerinti savo šalies įvaizdį pasaulyje po Holokausto ir pasiūlė nustatyti atmintiną dieną – Lietuvos Pasaulio tautų teisuolių atminimo dieną. Lietuvos įvaizdžio grupės vadovas Marius Gurskas pristatė Lietuvos įvaizdžio grupės darbą siekiant didesnio bendro šalies žinomumo, pritraukiant daugiau investicijų ir turistų į Lietuvą.

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dėstytojas dr. Norbertas Černiauskas pateikė informacijos apie Lietuvos istorijos dėstymo bendrojo lavinimo mokyklose programas ir diasporos istorijos vietą jose. Istorijos instituto direktorius habil. dr. Alvydas Nikžentaitis pristatė birželį įvykusią konferenciją „Skaldanti praeitis“, kurioje buvo nagrinėjamos įvairios istorinės interpretacijos Lietuvos praeities tema. Užsienio reikalų ministerijos Komunikacijos ir kultūrinės diplomatijos departamento direktorius Marius Janukonis pristatė Užsienio reikalų ministerijos darbą siekiant gerinti Lietuvos įvaizdį pasaulyje. Lietuvos

gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro direktorius dr. Arūnas Bubnys pristatė šio centro leidinius užsienio kalbomis, kuriais siekiama informuoti užsieniečius apie „karą po karo“, t. y. pokario partizaninį pasipriešinimą ir stalininio (sovietinio) laikotarpio genocido sukeltas kančias.

Komisijos nariai, visi manydami, kad šalies istorija ir jos pristatymas pasauliui bei visuomenės interpretacijos įvairiais istoriniais klausimais yra svarbi šalies įvaizdžio kūrimo dalis, išryškinanti valstybės ir tautos savitumą bei išskirtinumą, žada dar ne kartą grįžti prie šios temos komisijos posėdžiuose ir aktyviai dalyvauti visuomenės diskusijose šia tema.

2021 m. gruodžio 15 d. buvo atnaujinta Lietuvos diasporos reikalų koordinacinė komisija, kuriai vadovauja Ministrė Pirmininkė Ingrida Šimonytė. Komisijos pirmininko pavaduotojai yra užsienio reikalų ministras Gabrielius Landsbergis ir PLB pirmininkė D. Henke. Pirmasis komisijos posėdis įvyko gruodžio 15 d. Šią komisiją sudaro į diasporos politikos įgyvendinimą įsitraukusių Lietuvos Respublikos ministerijų ir įstaigų, diasporos organizacijų ir nevyriausybinių organizacijų vadovai. Jos paskirtis – užtikrinti Vyriausybės dialogą su Lietuvos diasporos organizacijomis, svarstyti ir teikti Vyriausybei pasiūlymus dėl Lietuvos diasporos politikos, Lietuvos diasporos politikos strategijos įgyvendinimo veiksmų plano ir jo vykdymo.

2021 m. gruodžio 16 d. Seimo Tarpparlamentinių ryšių su Airija grupės pirmininkė D. Asanavičiūtė Seimo valdybos sprendimu dalyvavo kasmetiniame aktyviausių Airijos lietuvių bendruomenės atstovų pagerbimo renginyje Lietuvos Respublikos ambasadoje Dubline, lankėsi lituanistinėse mokyklose.

Šiemet Airijos lietuvių Metų žmogumi buvo paskelbta lietuvių vasaros stovyklos „Stradbally 2021“ organizatorė Žaneta Svirskienė. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos garbės ženklai „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ buvo įteikti pedagogėms Kristinai Jankaitienei ir Jurgitai Urbelienei.

2021 m. gruodžio 18 d. PLB sporto reikalų komisijos narys, ilgujų nuotolių bėgikas Aidas Ardzijauskas per Kauno kalėdinį bėgimą užbaigė realų ir virtualų bėgimą „Aplink pasaulį – su Lietuva širdyje“. A. Ardzijauskas bėgo 444 dienas ir įveikė 30 303 kilometrus.

2022 m. sausio 3 d. PLB pirmininkė D. Henke ir valdybos nariai Vida Bandis, Jūratė Caspersen ir L. Misevičius dalyvavo nuotoliniame susitikime su Lietuvių fondo (LF) vadovais Tauru Bubliu ir Milda Davis. Posėdyje buvo aptartas bendradarbiavimo stiprinimas ir naujų narių pritraukimas į Lietuvių fondą. Taip pat buvo kalbama apie svarbiausius 2022 metų PLB projektus.

2022 m. sausio 7 d. Kaune įvykusiame LVK plenariniame posėdyje nutarta parvežti į Lietuvą šiuo metu Romoje esantį išeivijoje mirusio Kauno arkivyskupo augziliaro Vincento Brizgio (1903–1992) asmeninį archyvą. Parvežtas į Lietuvą, šis archyvas bus saugomas Kauno arkivyskupijoje, kurioje vysk. V. Brizgys tarnavo iki 1944 m.

2022 m. sausio 16 d. Kolorado ir Oregono–Vašingtono valstijose (JAV) įvyko Sausio 13-osios pagarbos bėgimas „Gyvybės ir mirties keliu“. PLB Sporto komisija kvietė bėgime dalyvauti viso pasaulio lietuvius. Šiuo renginiu buvo pagerbti žmonės, žuvę 1991 m. sausio 13 d. Sovietų Sąjungos kariniams daliniams šturmuojant Vilniaus televizijos bokštą, Radijo ir televizijos komiteto pastatą. Pasipuošę lietuviška atributika, Kolorado lietuviai bėgo 5 kilometrus, o mažieji lietuvaičiai – 1,2 km. Prie šios gražios iniciatyvos prisijungė

bėgikai iš Lietuvos. Portlando lietuvių bendruomenė tą pačią dieną prisijungė prie Kolorado lietuvių pagarbos bėgimo ir įveikė trasą Oregono–Vašingtono valstijose.

2022 m. sausio 22 d. PLB valdyba nuotoliniame posėdyje aptarė pasirengimo PLB XVII Seimui klausimus. Patvirtinta, kad posėdžiai bus rengiami gyvai. Išskirtiniais atvejais nuotoliniu būdu, naudodamiesi elektroninio ryšio priemonėmis, galės dalyvauti tik atstovai iš šalių, kuriose yra ribojamos kelionės dėl pandemijos arba kurios yra paveiktos pandemijos ir įtrauktos į raudonąją zoną. Seimo atstovų, kuriems suteikiama teisė dalyvauti PLB XVII Seimo posėdžiuose nuotoliniu būdu, sąrašą tvirtins PLB valdyba. Nutarta išleisti PLB XVII Seimo leidinį. Diskutuota apie lietuvių bendruomenių PLB konstitucijoje apibrėžtą solidarumo mokestį ir šio klausimo įtraukimą į PLB XVII Seimo darbotvarkę, aptarti kiti klausimai.

2022 m. sausio 26–28 d. PLB pirmininkė D. Henke ir valdybos narys L. Gerikas susitiko su Briuselyje reziduojančių Lietuvos institucijų vadovais. Susitikime su LR ambasadoriumi NATO Devidu Matulioniu ir laikinai einančiu LR ambasadoriaus ES pareigas Simonu Šatūnu buvo kalbama apie situaciją prie Ukrainos ir Baltarusijos sienų ir lietuvių bendruomenių indėlį kreipiantis į NATO valstybių, kuriose gyvena daug lietuvių, vyriausybes. Politikos aktualijos ir Lietuvos interesai buvo aptarti Europos Komisijoje susitikime su ES komisaru Virginijumi Sinkevičiumi, Europos Parlamente su jo nariais Rasa Juknevičiene, Andriumi Kubiliumi ir Petru Auštrevičiumi, kurie aktyviai ir tvirtai remia Ukrainos teritorinį vientisumą, nepriklausomybę ir suverenitetą bei integraciją į Europos ekonominę erdvę.

Lietuvių bendruomenės galėtų aktyviai prisidėti organizuojant demonstracijas „Už taiką“ visoje Europoje. Apie tai, kaip galima padėti Ukrainai šiuo kritiniu laikotarpiu, kalbėta su Pasaulio Ukrainos kongreso atstovais, kurių būstinė yra Briuselyje. Susitikime su nepaprastąja ir įgaliotąja Lietuvos Respublikos ambasadore Belgijos Karalystei Rita Kazragiene ir pirmuoju sekretoriumi Justu Vaišnoru buvo aptartas Belgijos lietuvių vienijimas, pastangos pritraukti jaunimą ir platesnį ratą lietuvių, pagrindiniai metų projektai ir išskirtiniai renginiai. Susitikime su Belgijos lietuvių bendruomenės pirmininku Gintaru Marijausku ir vicepirmininke Asta Kulikauskaite kalbėta apie pasiruošimą PLB XVII Seimui, bendrus lietuvių bendruomenių projektus.

2022 m. vasarį Montevidėjuje (Urugvajuje) įvyko XXIV Pietų Amerikos lietuvių jaunimo suvažiavimas. Jame dalyvavo suvažiavimo įkūrėjas ir globėjas, PLB Sielovados reikalų ir Pietų Amerikos reikalų komisijos pirmininkas, LVK delegatas užsienio lietuvių katalikų sielovadai prelatas Edmundas J. Putrimas. Jis atnašavo šv. Mišias ir vedė dalyviams susikaupimo vakarą. Į suvažiavimą atvyko dalyvių iš Urugvajaus, Brazilijos, Vokietijos, JAV ir Kanados. Suvažiavime dalyvavo PLJS pirmininkas Rimvydas Rubavičius, jis pristatė PLJS veiklą ir tikslus. Suvažiavimo dalyvius nuotoliniu būdu, per vaizdo konferencijų platformą pasveikino PLB pirmininkė D. Henke.

2022 m. vasario 11 d. PLB Kultūros komisija kartu su Pagėgių savivaldybės Vydūno viešąja biblioteka, Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazija ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu Pagėgiuose surengė konferenciją „Ne suvisam išėjęs, tik suvisam negrįžęs“, skirtą išeivijos poeto, JAV lietuvių „Margučio“ radijo laidų vedėjo, „Margučio“ žurnalo redaktoriaus, „Šviesos“ sambūrio pirmininko, lietuviškų knygų leidimo organizatoriaus

Algimanto Mackaus 90-osioms gimimo metinėms paminėti. Konferencijos dalyviams vaizdo sveikinimą atsiuntė Prezidentas Valdas Adamkus. Konferencijoje pranešimus perskaitė „Margučio“ radijo laidų bendradarbis Leonas Narbutis, PLB Kultūros komisijos pirmininkė J. Caspersen ir kiti pranešėjai. Konferencijoje buvo galima išgirsti poeto A. Mackaus balsą, pasiklausyti jo vardo gimnazijos mokinių skaitomų jo eilių ir rašinių konkurso laureatų skaitomų darbų apie poetą. Šia proga Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas išleido Gyvosios poezijos serijos A. Mackaus rinktinę „Žemės prarastis“.

2022 m. vasario 14 d. LVK pirmininkas, Vilniaus arkivyskupas metropolitas Gintaras Grušas ir LVK delegatas užsienio lietuviams katalikams prelatas E. Putrimas išplatino laišką, skirtą Maldos už lietuvius visame pasaulyje dienai:

„Brangūs lietuviai visame pasaulyje,

Šiomet kovo 6-ąją, sekmadienį, švęsdami Maldos už lietuvius visame pasaulyje dieną, vienykimės maldoje visose lietuviškose parapijose ir misijose.

Nuo seno emigracijoje atsidūrę lietuviai katalikai stengėsi kurti savo parapijas, mokyklas, leisti laikraščius, steigti spaustuves, stovyklavietes, telkti bendruomenes, kurios jungia narius maldoje, veikloje ar profesiniame gyvenime.

Vienas seniausių išeivijos lietuviškų katalikiškų laikraščių „Draugas“ buvo pradėtas leisti 1910 metais Vilks Baryje (*Wilkes-Barre*), Pensilvanijoje, ir nuo 1912 metų dėka tėvų marijonų toliau leidžiamas Čikagoje. Parapijų ir misijų klebonų pastangomis parapijose būdavo spausdinami biuleteniai-žiniaraščiai, supažindinantys su parapijos veikla. Tai kartu buvo ir katechezės įrankis.

Šiandienos visuomenėje, ypač pandemijos laiku, reikšmingos tapo socialinės medijos, kurios padeda pasiekti jaunimą ar jaunus šeimas. Kartu tai yra bendruomenės kanalas parapijos ar visuotinės Bažnyčios komunikacijai. Skelbti džiaugsmą ir švelnumo revoliuciją kviečia mus ir pats Šventasis Tėvas. Popiežius Pranciškus yra sakęs, kad lankydamasis Baltijos šalyse jis siekė „iš naujo skelbti šioms tautoms Evangelijos džiaugsmą ir švelnumo, gailėstingumo revoliuciją, nes laisvės neužtenka, kad suteiktum gyvenimui prasmę ir pilnatvę, – reikia meilės, o meilė visada kyla iš Dievo.“

Sovietinės okupacijos metais nuo 1972-ųjų pogrindyje buvo leidžiama „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“. Tai buvo žinių šaltinis, informuojantis laisvąjį pasaulį apie Lietuvos tikinčiųjų persekiojimą, diskriminaciją, aktyvias pastangas kovoti už savo teises. Išeivijoje veikusios organizacijos, o ypač JAV Lietuvių katalikų kunigų vienybė ir Lietuvių katalikų religinė šalpa, taip pat pavieniai žmonės, spaudos ar radijo darbuotojai išversdavo „Kronikos“ tekstus į užsienio kalbas ir juos skelbdavo visuomenei įvairiomis priemonėmis. Tai dar vienas iš pavyzdžių, kaip išeivijos lietuviai katalikai bendradarbiavo ir bendradarbiauja su Katalikų Bažnyčia Lietuvoje.

Visuotinėje Bažnyčioje ir mūsų tikėjimo bendruomenėse vykstantis Sinodas – taip pat svarbi komunikavimo forma. Šiame Sinodiniame kelyje mokomės klausyti vieni kitų ir kalbėtis, siekdami įsiklausyti, išgirsti, kur Šventoji Dvasia veda Bažnyčią. Įsitraukime į Sinodinę kelionę: pateikdami įžvalgas išeivijoje gyvenantys lietuviai gali praturtinti vyskupijų Sinodinį kelią, taip pat tarti žodį, kad jų balsas ir rūpesčiai būtų girdimi tiek savo teritorinėse ar tautinėse parapijose, tiek vyskupijose.

Maldos už lietuvius pasaulyje sekmadienį, kovo 6 d., kviečiame visus savo parapijose ir bendruomenėse Tėvynėje ir kitose šalyse prisiminti vieni kitus, kartu melstis šv. Mišiose. Prašykime Dievo globos ir sustiprinimo ugdant lietuvių tautinę bei religinę tapatybę.

Kovo 6 d. 10 val. Lietuvos laiku šv. Mišios bus transliuojamos per Marijos radiją iš Šv. Kazimiero kolegijos Romoje, Italijoje.“

2022 m. vasario 16–20 d. Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK) suorganizavo jau tradicija tappančią Lietuvių kalbos dienų viktoriną užsienyje gyvenantiems tautiečiams. Per Lietuvos Respublikos ambasadas, lietuvių bendruomenes, lituanistines mokyklas užsienio lietuviai buvo pakviesti virtualiai pasitikrinti savo žinias apie lietuvių kalbą, Lietuvos kultūrą ir istoriją. Organizatoriai kartu su Lietuvių kalbos instituto mokslininkais buvo parengę du klausimų paketus – vieną vaikams ir jaunuoliams, kitą suaugusiems žmonėms. Viktorinoje dalyvavo apie 400 suaugusiųjų ir apie 200 vaikų ir jaunuolių. Viktorinoje jėgas bandė žmonės, pasklidę po visą platųjį pasaulį. Burtais atrinkti laimėtojai gyvena Argentinoje, Ispanijoje, Šveicarijoje, Airijoje, Islandijoje, Italijoje, Belgijoje.

2022 m. vasario 25 d. posėdžiavusi Seimo ir PLB komisija aptarė lietuvybės stiprinimo etninėse žemėse ir pagalbos lietuviams kritiniuose taškuose klausimus. Komisija priėmė tris rezoliucijas:

- „Dėl pagalbos Ukrainoje ir kitose valstybėse gyvenantiems lietuvių kilmės asmenims“;
- „Dėl paramos etninių žemių lietuviams, gyvenantiems Baltarusijoje ir Kaliningrado srityje“;
- „Dėl lietuviškos mokyklos Suvalkuose steigimo“.

Posėdis prasidėjo tylos minute pagerbiant savo žemę gynusius Ukrainos žmones. Invokaciją atliko komisijos nario pavaduotojas prelatas E. Putrimas iš Toronto (Kanados).

Sveikinimo žodį taręs Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas Jurgis Razma pabrėžė, kad „visos mūsų mintys ir jausmai šiandien tikrai yra skirti Ukrainai“, o Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkė D. Henke palinkėjo vienybės ir susitelkimo šiuo sunkiu laikotarpiu.

„Didžiuojusi mūsų diaspora,“ – kalbėjo komisijos pirmininkė, Seimo narė D. Asanavičiūtė, džiaugdama, kad „užsienio lietuviai yra nepaprastai aktyvūs visame pasaulyje, organizuoja palaikymo akcijas Ukrainai, rašo laiškus jų gyvenamųjų šalių parlamentams ir vyriausybėms, ragindami teikti pagalbą ir paramą Ukrainos tautai“.

„Ukrainiečiai tikrai gins savo žemę ir niekur nesitrauks“, – patikino Ukrainos lietuvių bendruomenės pirmininkė Dalia Makarova, papasakojusi apie pirmąsias karo valandas Kijeve ir kituose Ukrainos miestuose. Dėkodama Lietuvai už paramą, ji akcentavo, kad ukrainiečiams labai svarbios ir reikalingos priešraketinės gynybos sistemos ir kiti ginklai, nes ukrainiečių patriotizmas ginti savo kraštą yra milžiniškas.

Užsienio reikalų viceministras Arnoldas Pranckevičius pristatė įvykių Ukrainoje aktualijas. Užsienio reikalų ministerijos ambasadorė ypatingiesiems pavedimams Asta Andrijauskienė informavo apie lietuvių problemas Baltarusijoje ir jiems teikiamą pagalbą. Komisijos narys Aidis Staskevičius kalbėjo apie lietuviškos mokyklos Suvalkuose steigimo būtinybę, nes dauguma jaunų lietuvių šeimų iš Punsco ir Seinų keliai gyventi į sparčiai

besivystančius Suvalkus. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Užsienio lietuvių skyriaus vedėja Virginija Rinkevičienė apžvelgė dabartinę lietuviškų mokyklų ir lituanistinio švietimo padėtį Lenkijoje, Baltarusijoje ir Kaliningrade. Komisijos narys Juanas Ignacio Fourmentas Kalvelis aptarė iš Venesuelos į Lietuvą perkeltų lietuvių kilmės asmenų integracijos Lietuvoje klausimus. Užsienio reikalų ministerijos ambasadorius ypatingiesiems pavedimams Regimantas Jablonskas pristatė komunikacijos ir bendradarbiavimo su lietuviais, esančiais kritiniuose taškuose (Venesueloje, Ukrainoje, Baltarusijoje), strategijas. Migracijos departamento direktoriaus pavaduotoja Lucija Voišniš informavo apie dokumentų tvarkymo iššūkius, kylančius iš Venesuelos į Lietuvą perkeliams lietuvių kilmės asmenims.

Komisijos nariai pakvietė lietuvių diasporos organizacijas dar aktyviau įsitraukti į Ukrainos, patiriančios Rusijos agresiją, palaikymo akcijas visame pasaulyje, raginant savo gyvenamųjų šalių parlamentus, vyriausybes ir kitas valstybės institucijas telkti ir teikti aktyvią paramą Ukrainai, jos žmonėms, palaikyti sankcijas Rusijai.

2022 m. vasario 25 d. Pasaulio Lietuvių Bendruomenė pasmerkė Rusijos agresiją ir karinius veiksmus prieš Ukrainą:

„Pasaulio Lietuvių Bendruomenės vardu reiškiame solidarumą su Lietuvos Respublikos Prezidentu, Lietuvos Respublikos Seimu ir Lietuvos Respublikos Vyriausybe.

Kartu su visu demokratiniu pasauliu smerkiame Rusijos agresiją ir karinius veiksmus prieš Ukrainą.

Besąlygiškai palaikome nepriklausomos Ukrainos suverenitetą, teritorinį vientisumą ir drąsius bei taikius jos žmones, ypač Ukrainos lietuvių bendruomenę.

Tik vieningai ir kartu veikdami galime pasipriešinti karui, kuris kelia grėsmę ne tik Ukrainai, bet ir Lietuvos bei Baltijos šalių saugumui, Europai ir visam pasauliui.

Kreipiamės į visus pasaulio lietuvius ir lietuvių bendruomenes prašydami aktyviai raginti gyvenamų šalių vyriausybes solidarizuotis su Ukraina ir palaikyti jos žmonių siekius apginti savo valstybę.

Pagarbiai

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos vardu

Dalia Henke

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkė“

2022 m. vasario 26 d. Niujorke įvyko Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės minėjimo vakaronė, kurioje dalyvavę tautiečiai prisiminė Vasario 16-osios ir Kovo 11-osios datų ypatingą reikšmę mūsų tautos kelyje į valstybės ir jos nepriklausomybės atkūrimą. Minėjime dalyvavęs PLB Sporto reikalų komisijos pirmininkas, Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos vadovas L. Misevičius pasveikino lietuvių bendruomenę Niujorke ir pakvietė dalyvauti XI pasaulio lietuvių sporto žaidynėse, kurios įvyks liepos 14–17 d. Druskininkuose.

2022 m. kovo 3 d. LVK pirmininkas, Vilniaus arkivyskupas metropolitas G. Grušas ir LVK delegatas užsienio lietuviams katalikams prelatas E. Putrimas išplatino kreipimąsi į viso pasaulio lietuvius:

„Mieli lietuviai visame pasaulyje, kai rengėme laišką Maldos už lietuvius visame pasaulyje dienai, mažai kas galėjo numatyti, kad Rusija užpuls Ukrainą ir prasidės karas.

Daugelis iš Jūsų buvote tie, kurie taikiomis priemonėmis kovojote už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, rėmėte vargstančius. Ačiū Jums už tai.

Jūs žinote, kaip paveikti savo šalių vyriausybes, parlamentus, prezidentus, kad šie taip pat stotų į Laisvės ir Tiesos pusę.

Kviečiu ten, kur esate, Jūsų gyvenamose šalyse, padėti ukrainiečių bendruomenėms, telktis ir aktyviai veikti, kad vėl Europoje įsivyrautų taika, kad karas Ukrainoje baigtųsi. Taip pat kviečiu padėti karo siaubą kenčiantiems žmonėms, remiant organizacijas, kurios telkia tokią paramą.

Tegul mūsų ginklai šioje kovoje būna malda ir konkretūs darbai dėl laisvės, dėl tiesos, dėl taikos.

Dieve, laimink Ukrainą!“

2022 m. kovo 3 d. Seimo ir PLB komisijos pirmininkė D. Asanavičiūtė inicijavo įvyko užsienio lietuvių susitikimas su įvairių Lietuvos Respublikos institucijų ir organizacijų atstovais siekiant aptarti padėti Ukrainoje ir nuspręsti, kaip koordinuotai geriausiai ir veiksmingiausiai galima padėti Ukrainai ir jos žmonėms.

Susitikime dalyvavusi Ukrainos lietuvių bendruomenės pirmininkė D. Makarova, esanti Kyjive, pasidalijo šokiruojančiomis žiniomis ir kasdienio gyvenimo tikrove karo zonoje. Ji minėjo, kad nemažai lietuvių lieka Ukrainoje: dalis prisijungė prie teritorinės gynėbos, dalis tiesiog nenori palikti savo namų arba šeimos. Kartu su Pasaulio ukrainiečių kongreso atstovais Dmytro ir Kateryna jie įvardijo pagrindinius būdus, kaip galima padėti Ukrainai.

„Ukrainiečiai teigia, kad labai svarbu yra rinkti parašus peticijai dėl V. Putino baudžiamojai persekiojimo, remti Ukrainos nacionalinę gvardiją, nuo karo bėgančius ukrainiečius, kuriems dabar reikia visokeriopos paramos. Buvo sutarta, kad geriausia prisidėti finansiškai – taip atitinkamos organizacijos efektyviausiai padės ukrainiečiams ir galės aprūpinti juos reikalingiausiais produktais ar reikmenimis. Taip pat labai svarbu dalintis patikima ir tikra informacija apie karą Ukrainoje – dalis žmonių vis dar yra suklaidinti, ypač Rusijoje ir Baltarusijoje, jie nežino tikrosios realybės“, – ukrainiečių prašymus apibendrino D. Asanavičiūtė.

Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės komisijos pirmininkė D. Asanavičiūtė teigia, kad pasaulio lietuviai yra kaip niekada vieningi ir visai stengiasi padėti Ukrainai ir jos žmonėms: aukoja ir renka daiktus, skatina kitas organizacijas ir bendruomenes savo šalyse remti Ukrainą, organizuoja protesto akcijas prie Rusijos ambasadų dėl pradėtos karinės invazijos į nepriklausomą valstybę, rašo jų atstovams parlamentuose dėl didesnio palaikymo Ukrainai finansiškai, ekonomiškai, karine įranga.

2022 m. kovo 5 d. įvyko PLB valdybos surengtas virtualus susitikimas su lietuvių bendruomenių, lietuvių jaunimo sąjungų ir Lietuvos Respublikos institucijų atstovais. Susitikime dalyvavo atstovai iš 32 šalių.

Susitikime dalyvavusi Ukrainos lietuvių bendruomenės pirmininkė D. Makarova, gyvenanti Kyjive, pasidalijo informacija apie padėti Ukrainoje ir nurodė, kokios pagalbos reiktų. PLB pirmininkė D. Henke pristatė susitikimo dalyviams PLB XVII Seimo, kuris įvyks 2022 m. liepos 17–21 d. Vilniuje, programą, apžvelgė pagrindines diskusijų PLB Seime kryptis.

PLB valdybos nariai pristatė 2022 m. vykdomus projektus. Susitikime dalyvavo Lietuvos Respublikos Prezidento patarėja Skirmantė Straigienė, Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento direktorės pavaduotoja Gitana Skripkaitė, Lietuvos nacionalinio kultūros centro Pasaulio lietuvių bendruomenių kultūros skyriaus specialistė Jurga Gailiūtė, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Lituanistinio švietimo skyriaus vedėja V. Rinkevičienė.

2022 m. kovo 11 d. išvakarėse Seimo nario Andriaus Bagdono iniciatyva Lietuvos ir užsienio lietuvių bendruomenės dalyvavo kultūrinėje iniciatyvoje „Pasveikink Lietuvą“, kurios tikslas – suburti po visą pasaulį pasklidusius tautiečius paminėti Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dieną. Renginį globojo Seimo Pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen.

„Ši Kovo 11-oji – kitokia, kadangi džiaugsmą dėl atkurtos Nepriklausomybės temdo Putino pradėto karo Ukrainoje žiaurumas. Todėl šiandien, kaip ir prieš 32 metus, lietuvių tautos vienybė yra ypač reikšminga. Visiškai nesvarbu, kuriame pasaulio krašte minite šią ypatingą mūsų valstybei dieną, svarbiausia, kad Lietuva ir Ukraina būtų jūsų širdyse“, – kalbėjo renginio iniciatorius parlamentaras, Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės komisijos narys A. Bagdonas.

Iniciatyvos globėja Seimo Pirmininkė V. Čmilytė-Nielsen padėkojo lietuviams visame pasaulyje už visokeriopą paramą ukrainiečių tautai: „Praėjusiais metais, kai negalėjome laisvai keliauti ir buvome suvaržyti pandemijos, gimė ši graži akcija. Šiais metais viskas yra kitaip – tačiau ne pandemija liovėsi, o Putinas pradėjo kruviną karą Ukrainoje. Jai dabar reikia laisvo ir demokratinio pasaulio paramos ir pagalbos, o Lietuva, jau lygiavertė Europos Sąjungos ir NATO aljanso narė, padeda Ukrainai ir jos žmonėms.“

Per tiesioginę transliaciją žiūrovai galėjo stebėti vaizdo sveikinimus Lietuvai, atsiųstus iš įvairių Lietuvos miestų ir pasaulio lietuvių bendruomenių Ukrainoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje, Belgijoje, Turkijoje, Liuksemburge, Prancūzijoje ir kt.

Jautriausiu renginio akcentu tapo vaizdo įrašas iš Ukrainos, kuriame ukrainiečių savanoriai dėkojo už nuolatinę politinę ir humanitarinę Lietuvos paramą jų šaliai. Ukrainiečiai taip pat pabrėžė, kad ir toliau reikalinga amunicija, medikamentai ir kitokia humanitarinė pagalba.

Kultūrine iniciatyva „Pasveikink Lietuvą“, Kovo 11-osios išvakarėse organizuojama jau antrus metus iš eilės, siekiama sujungti pasaulio lietuvių bendruomenes drauge paminėti Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dieną.

2022 m. kovo 13 d. Lietuvos Respublikos ambasada Švedijoje, Lietuvos Respublikos ambasada Norvegijos Karalystėje, Stokholmo lituanistinės „Saulės“ mokyklos bendruomenė, Stokholmo etnografinis ansamblis „Bitkrėslė“, Oslo lietuvių folkloro ansamblis „Gabi-ja“ ir „Skaidrumų“ kolektyvas skambiai paminėjo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dieną.

Kovo 11-osios šventė nutiesė jungtis tarp Lietuvos, Švedijos Karalystės ir Norvegijos Karalystės lietuvių. Šiais metais buvo tęsiama graži ir prasminga tradicija paminėti Nepriklausomybės atkūrimo dieną, skambant lietuvių liaudies dainoms ir sutartinėms.

Renginio dalyvius pasveikino ir būtinybę išsaugoti vienybę ir laisvę pabrėžė Lietuvos Respublikos ambasadorius Švedijos Karalystėje Giedrius Čekuolis, Lietuvos Respublikos ambasadorius Norvegijos Karalystėje Jonas Paslauskas ir PLB pirmininkė D. Henke.

2022 m. kovo 19 d. PLB Sporto komisijos pirmininkas L. Misevičius dalyvavo Kolorado lietuvių bendruomenės (JAV) suorganizuotame Lietuvos Nepriklausomybės dienos minėjime – poledinės žiuklės varžybose. Pirmą kartą varžybos buvo surengtos 2018 m. PLB Sporto komisijos pirmininkas pakvietė Kolorado lietuvius į Pasaulio lietuvių sporto žaidynes Druskininkuose ir kitus šios vasaros PLB organizuojamus renginius.

2022 m. kovo 23–25 d. įvyko LVK plenarinis posėdis. Šalia daugelio kitų svarstytų temų LVK delegatas užsienio lietuvių sielovadaai prelatas E. Putrimas posėdžio dalyviams pristatė užsienio sielovados aktualijas, taip pat buvo aptarti Bažnyčios santykių su valstybe klausimai.

2022 m. kovo 23–29 d. PLB pirmininkė D. Henke apsilankė Lietuvoje ir dalyvavo LR Seimo ir PLB komisijos posėdyje bei susitiko su įvairių institucijų ir organizacijų atstovais. PLB pirmininkė D. Henke, PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis ir PLB Organizacinių reikalų komisijos pirmininkas R. Žalnierius apsilankė prezidentūroje, susitiko su LR Prezidento patarėja S. Straigiene, perdavė LR Prezidentui Gitanui Nausėdai ir pirmajai poniai Dianai Nausėdinei kvietimą į PLB XVII Seimo atidarymą, taip pat kalbėjosi apie Lituanistikos katedros Čikagos Ilinojaus universitete išlaikymo svarbą ir vaikų vasaros stovyklų formavimo švietimo lietuviškų mokyklų vaikams organizavimą Lietuvoje.

Seime PLB atstovai susitiko su Seimo nariu, buvusiu Seimo ir PLB komisijos pirmininku Antanu Vinkumi. PLB pirmininkė D. Henke ir PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis apsilankė Ukrainos ambasadoje Lietuvoje ir su nepaprastuoju ir įgaliojotuoju ambasadoriumi Petro Beshta ir patarėju, laikinuoju reikalų patikėtininiu Serhii’ju Vasylenko aptarė lietuvių diasporos pagalbos Ukrainai galimybes. D. Henke ir V. Bandis aplankė apaštališkąjį nuncijų Lietuvoje arkivyskupą Petarą Rajičą ir su juo taip pat kalbėjosi apie susitelkimą ir pagalbą Ukrainai.

2022 m. kovo 25 d. posėdžiavusi Seimo ir PLB komisija aptarė informacijos sklaidos ir tinkamo jos pateikimo lietuvių bendruomenėms informacinio karo akivaizdoje klausimus, diskutavo dėl „Lietuvos diasporos politikos strateginių gairių „Globali Lietuva“ 2022–2030 m.“ įgyvendinimo veiksmų plano projekto, taip pat priėmė rezoliuciją „Dėl pasirengimo referendumui dėl gimimų įgytos Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo“.

„Sunku patikėti, kad Lietuvos pašonėje, Ukrainoje, Europos viduryje, vyksta tikras karas“, – kalbėjo komisijos kopirmininkas Jonas Bružas iš Čikagos. Jis pabrėžė, kad „informacinį karą prieš laisvą ir demokratinį pasaulį Rusijos režimas vykdo jau sen[i]ai, o dabar ir agresyvų karą prieš savo pačios piliečius, kurie mąsto kitaip, taip pat ir prieš Rusijoje esančius Lietuvos piliečius“.

Komisijos narys Rytis Virbalis patvirtino, kad lietuvių bendruomenės Rusijoje ir Baltarusijoje ištis susiduria su objektyvios informacijos, kritinio mąstymo ir gebėjimo atskirti tikruosius faktus trūkumu, nes šiuo metu užblokuotos prieigos beveik prie visų socialinių tinklų ir informacinių kanalų, todėl svarbu didinti diasporos atsparumą dezinformacijai.

Užsienio reikalų ministerijos Konsulinio departamento direktorius Audrius Bendinskas pristatė lietuvių iš Rusijos ir Baltarusijos galimybes grįžti į Lietuvą šiuo metu vykstančio karo kontekste ir informacijos jiems teikimą.

Komisijos pirmininko pavaduotoja J. Caspersen ir komisijos narys R. Virbalis pristatė užsienio lietuvių požiūrį ir pasiūlymus „Lietuvos diasporos politikos strateginių gairių „Globali Lietuva“ 2022–2030 m.“ įgyvendinimo veiksmų plano projektui. Užsienio reikalų viceministras Egidijus Meilūnas apžvelgė užsienio lietuvių iškeltas problemas ir patikino, kad jos tikrai sprendžiamos, daug kas jau įtraukta į minėtą veiksmų planą, o lietuvių bendruomenės užsienyje nuolat stiprinamos.

Kultūros viceministras Albinas Vilčinskas apžvelgė Kultūros ministerijos planus plačiau populiarinti Lietuvos kultūrą užsienyje, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Užsienio lietuvių skyriaus vedėja V. Rinkevičienė – lituanistinio švietimo užsienyje plėtrą ir pagalbą lituanistinėms mokykloms, Punsko Dariaus ir Girėno pagrindinės mokyklos direktorius Jonas Vydra – švietimo poreikius lietuvių etninėse žemėse Lenkijoje.

Apibendrinama posėdyje vykusias diskusijas, PLB pirmininkė D. Henke padėkojo valstybės institucijoms už rodomą nuoširdų dėmesį užsienio lietuviams ir palinkėjo Kultūros ministerijai, sekant kitų ministerijų pavyzdžiu, įsteigti už diasporą atsakingą skyrių.

2022 m. kovo 30 d. už savanorystės kultūros sklaidą Lietuvoje Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo medaliu „Tarnaukite Lietuvai“ buvo apdovanota PLB Kultūros komisijos pirmininkė J. Caspersen. Medalis skiriamas siekiant skatinti Lietuvos visuomenę dirbti valstybės labui ir gerovei, reikšti ir įgyvendinti pozityvias idėjas, brandinančias visuomenės pilietiškumą, tautinę savimonę ir kultūrinį sąmoningumą.

2022 m. balandžio 6 d. Seimo Konstitucijos salėje (I rūmuose) įvyko tarptautinė konferencija „Išėivijos žiniasklaida ir žurnalistai“. Renginys skirtas žurnalisto ir redaktoriaus Vytauto Gedgaudo (1912 m. balandžio 5 d. – 1999 m. lapkričio 29 d.) darbams atkurtai Lietuvai pagerbti jo 110-ųjų gimimo metinių proga. Tarptautinę konferenciją suorganizavo Seimo Kultūros komitetas ir Lietuvos žurnalistų sąjunga.

Konferencijos dalyviams sveikinimo žodį tarė Seimo Pirmininkė V. Čmilytė-Nielsen, Seimo Kultūros komiteto pirmininkas Vytautas Juozapaitis, Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininkas Dainius Radzevičius.

„Išėivijos žiniasklaidos reikšmė Lietuvos laisvėjimui ir Lietuvos žiniasklaidos profesiniam meistriškumui puoselėti yra nelygstama. Dabar matome, kad lietuviškosios žiniasklaidos užsienyje vyraujanti tema yra globaliosios Lietuvos išėivijos telkimas, talka Tėvynei ir veiklos plėtotė. Kartu išėivijos žiniasklaida – tai lietuvių bendruomenės gyvenimo toje šalyje kardiograma. Todėl išėivijos žiniasklaida, įskaitant jos archyvus, yra neišsemiami klodai mūsų tautos istorijos ir kasdienos studijoms“, – sakė Kultūros komiteto pirmininkas V. Juozapaitis.

Minėdamos V. Gedgaudo 110-ąsias gimimo metines, Lietuvos žurnalistų sąjunga ir Nacionalinė žurnalistų kūrėjų asociacija 2022-uosius paskelbė Vytauto Gedgaudo atminimo metais.

„Lietuvos žurnalistikos tradicijos buvo ir yra siejamos su asmenybėmis, kurios kūrė sąžiningą, etišką ir stiprią misiją įkūnijančią žurnalistiką. Deja, didžioji dalis šių žurnalistų dirbo arba sovietmečio pogrindyje, arba išėivijoje. Vytautas Gedgaudas ir jo redaguotas laikraštis „Dirva“ yra išskirtinė, unikali ir daugeliui vis dar neatrasta arba mažai žinoma istorija. Istorija, kuri padėjo ir padeda kurti laisvą bei nepriklausomą Lietuvą. Todėl šiandien pagerbdami Vytauto Gedgaudo 110-ąsias gimimo metines galime iš naujo atrasti ir jo

darbus, ir jo siekius, ir žurnalistikos istoriją“, – pabrėžė Lietuvos žurnalistų sąjungos pirminkas D. Radzevičius.

Tarptautinės konferencijos dalyviai kalbėjo apie išeivijos žiniasklaidą ir jos santykį su Lietuva, naująją žurnalistiką ir inovatyvius projektus, aptarė informacijos sklaidos kanalus, pasidalijo gerąja praktika skleidžiant naujienas nišinėse žiniasklaidos priemonėse.

Renginyje pranešimus perskaitė Vilniaus universiteto ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos mokslininkai, apie žiniasklaidos ir žurnalistikos aktualijas pasiskaitė Lietuvos žurnalistų sąjungos, Lietuvos meno kūrėjų asociacijos, Nacionalinės žurnalistų kūrėjų asociacijos, Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo atstovai, taip pat išeivijos žiniasklaidos priemonių vadovai ir žurnalistai iš „Draugo“, Klivlando lietuvių radijo redakcijų, Lenkijos lietuvių „Aušros“ leidyklos, Airijos lietuvių žiniasklaidos priemonių atstovai, Italijos lietuvių interneto portalo *Itlietuviai.it* ir naujienų portalo „The Lithuania Tribune“ vyriausieji redaktoriai.

2022 m. balandžio 22 d. posėdžiavusi Seimo ir PLB komisija aptarė referendumo dėl Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo ir grįžimo gyventi į Lietuvą iš emigracijos klausimus bei priėmė dvi rezoliucijas:

- „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo teisinių sprendimų referendumu ir kitais būdais“;
- „Dėl grįžimo į Lietuvą skatinimo ir veiksmingesnės paramos grįžtantiems“.

Komisijos pirmininkė, Seimo narė D. Asanavičiūtė patikino: „Referendumas įvyks ir įvyks 2024 metais!“, ir pabrėžė, kad „jau prasidėję pasiruošimo darbai tiek Seime, tiek Vyriausybėje indikuoja sėkmingą pradėtą pasiruošimą“.

Komisijos narys Gediminas Ramanauskas pristatė pasaulio lietuvių pasiūlymus, kaip spręsti Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo klausimus.

Lietuvos teisininkų draugijos pirmininkė doc. dr. Vīgita Vėbraitė atkreipė dėmesį į tai, kad dėl pandemijos ir karo Ukrainoje gimimu įgytos pilietybės išsaugojimo klausimai yra pamiršti, nevyksta diskusijos, nors iki numatomo referendumo liko tik dveji metai. Ji akcentavo būtinybę įvairiais lygmenimis apie tai kalbėti, organizuoti diskusijas regionuose, o Lietuvos teisininkų draugijos regionų skyriai prie visų šių diskusijų mielai prisidės.

Seimo Žmogaus teisių komiteto pirmininkas Tomas Vytautas Raskevičius savo pasisakymą pradėjo užduodamas intriguojantį klausimą: „Ar dviguba pilietybė yra žmogaus teisė, ar privilegija?“ Jis pažvelgė į dvigubos pilietybės problemą plačiau. Parlamentaras atkreipė dėmesį į tai, kad pasaulyje dvigubą pilietybę turi šalys, kuriose gausu imigrantų, o pastaruoju metu pati Lietuva atsidūrė imigracijos epicentre, kai per trumpą laiką į Lietuvą atvyko daugiau nei 40 tūkstančių Ukrainos piliečių – karo pabėgėlių. „Žinoma, kai kurie iš jų čia ir pasiliks“, – neabejojo Seimo narys T. V. Raskevičius ir pabrėžė, kad „dvigubos pilietybės kontekstas dėl to tapo svarbus platesniu požiūriu“.

Vyriausybės kanclerė Giedrė Balčytė informavo apie Vyriausybės darbus rengiantis numatomam referendumui dėl gimimu įgytos pilietybės išsaugojimo: „Ši Vyriausybė tikrai sieks padaryti viską, kad bendromis pastangomis šį kartą geriau pasirengtume referendumui dėl Konstitucijos pakeitimo, o tai leistų išsaugoti pilietybę.“

Mykolo Romerio universiteto garbės profesorius Vytautas Sinkevičius perskaitė pranešimą apie privalomus atlikti darbus rengiantis numatomam referendumui dėl gimimu

įgytos pilietybės išsaugojimo, pristatė formuluotės, teikiamos referendumui, reikalavimus. Jis pabrėžė, kad tikrai reikia reaguoti į pakitusią situaciją Lietuvoje, nes per daug žmonių išvyko iš Lietuvos, o pasaulis tapo globalus, ir nebėra skirtumo, ar gyvenama Lietuvoje, ar užsienyje.

„Daugybinė pilietybė tokiai diasporinei valstybei kaip Lietuva yra labai svarbi“, – kalbėjo komisijos kopirmininkas J. Bružas iš Čikagos. Jis teigė: „esame labai moderni valstybė, daug kur rodome pavyzdį Europai ir pasauliui“, ir pakvietė rasti būdą pagaliau išspręsti šį klausimą, aktualų lietuviams, kurie daug daro savo gimtajai šaliai.

Komisijos narys Rytis Virbalis informavo komisiją apie grįžtančiųjų iš užsienio gyventi į Lietuvą problemas.

Vidaus reikalų viceministras Arnoldas Abramavičius pristatė vieno langelio principu teikiamas paslaugas lietuviams, grįžtantiems gyventi į Lietuvą iš užsienio, ir skatinimo grįžti priemones.

Viešosios įstaigos „Investuok Lietuvoje“ ekspertas Paulius Žeimys pristatė talentingų lietuvių, gyvenančių užsienyje, paieškas ir skatinimo grįžti gyventi į Lietuvą priemones.

Užimtumo tarnybos Tarptautinio bendradarbiavimo skyriaus vedėja Indrė Laučienė pristatė Užimtumo tarnybos teikiamas paslaugas užsienio lietuviams, grįžtantiems gyventi į Lietuvą, šios tarnybos vykdomą projektą „Gal į Lietuvą?“ ir artimiausius planus plėsti skatinimo grįžti priemones.

Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento direktorė Lina Žukauskaitė pristatė lietuvių, gyvenančių užsienyje, apklausos apie grįžimą į Lietuvą rezultatus ir skatinimo grįžti priemones.

Komisijos posėdyje taip pat dalyvavo PLB pirmininkė D. Henke, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos pirmininkas Rimvydas Rubavičius, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovė Lietuvoje V. Bandis.

2022 m. balandžio 23–26 d. Seimo Tarpparlamentinių ryšių su Jungtine Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalyste grupės pirmininkė D. Asanavičiūtė ir Seimo narys Giedrius Surplys dalyvavo susitikimuose su Airijos Irachto atstovais ir Airijos lietuvių bendruomene Dubline (Airijoje).

Vizito metu parlamentarai su „Post Primary Languages Institute“ atstovais aptarė lietuvių kalbos mokymo Airijos vidurinėse mokyklose galimybes. „Pasiūlėme pagalbą ruošiant metodinę medžiagą lietuvių kalbos mokymui, Lietuvos pagalbą vadovėliais, pagalbą ruošiant lietuvių kalbos egzaminus. Taip pat diskutavome, kaip didinti kalbos mokymo lankomumą ir populiarumą mūsų diasporos tarpe. Šiuo metu lietuvių kalbos, kaip pasirenkamo dalyko, mokosi 176 vaikai. Tačiau potencialas žymiai didesnis. Sutarėme, kad Lietuvos ambasadorius Marijus Gudynas lankysis mokyklose, kuriose gausiai mokosi lietuviai, ir ragins tiek pačius mokinius, tiek jų tėvus rinktis lietuvių kalbą kaip antrąją kalbą“, – sakė D. Asanavičiūtė.

Pasak Seimo Tarpparlamentinių ryšių su Jungtine Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalyste grupės pirmininkės, Airijos politikai vertina šioje šalyje gyvenančios mūsų diasporos indėlį, kuri dažnai yra lyginama su didele Airijos diaspora JAV. Abiejų diasporų įtaka rezidavimo valstybėse yra didelė.

Vizito metu Seimo nariai taip pat dalyvavo II Airijos lietuvių sporto šventėje. Šiame renginyje vyko organizacijų mugė, kurioje D. Asanavičiūtė ir G. Surplys kartu su Airijos lituanistinėmis mokyklomis, organizacijomis, Lietuvos karo prievolės tarnyba, Lietuvos užimtumo tarnyba, „Renkuosi Lietuvą“ ir kt. organizacijomis turėjo atskirą standą ir bendravo su renginio lankytojais, atsakė į jų klausimus, pasakojo apie Seimo darbą.

2022 m. balandžio 25 d. Jungtinėse Amerikos Valstijose mirė visuomenės veikėja, teisininkė Regina Gytė Narušienė.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenė liūdi netekusi vienos iškiliausių asmenybių, aktyvios Pasaulio Lietuvių Bendruomenės narės, buvusios PLB pirmininkės R. Gytės Narušienės.

R. Narušienė gimė 1936 m. spalio 12 d. Kaune. 1949 m. ji su šeima emigravo į JAV. Baigė Ilinojaus universitetą, apgynė disertaciją, 1960 m. įgijo teisę atlikti advokatės praktiką.

R. Narušienė 1988–2000 m. ėjo Rokfordo (Ilinojaus valstijoje) vyskupijos fondo tarybos pirmininkės pareigas, vėliau – Lietuvių laisvės forumo Vašingtone pirmininkės pareigas. 1991 m. kartu su bendraminčiais įkūrė Amerikos lietuvių teisininkų draugiją, kartu su vyru Bernardu Vitu Narušiu inicijavo pasaulio lietuvių teisininkų kongresus Vilniuje. R. Narušienė buvo viena iš Lietuvos Valdovų rūmų paramos fondo steigėjų, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties komisijos narė, Valdovų rūmų paramos JAV komiteto pirmininkė.

Nuo 1990 m. ji aktyviai veikė JAV lietuvių bendruomenėje: buvo Vokigano (*Waukegan*) apylinkės pirmininkė ir bendruomenės Visuomeninių reikalų komisijos vicepirmininkė, JAV lietuvių bendruomenės tarybos narė, krašto valdybos vykdomoji vicepirmininkė, JAV lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė. 2006–2009 ir 2009–2012 m. buvo išrinkta PLB valdybos pirmininke, aktyviai dalyvavo LR Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos (nuo 2007 m. – Seimo ir PLB komisijos) veikloje. Turėdama teisinį išsilavinimą, Lietuvos valstybingumo atkūrimo laikotarpiu ji savo žiniomis dalijosi su valdžios atstovais, ypač aktyviai domėjosi ir daug pastangų įdėjo sprendžiant pilietybės išsaugojimo klausimą.

Už nuopelnus Lietuvai R. Narušienė buvo apdovanota LDK Gedimino ordino Komandoro didžiuoju kryžiumi, už nuopelnus Katalikų Bažnyčiai – popiežiaus šv. Didžiojo GREGORIJiaus ordinu.

R. Narušienė 2018 m. išleido knygą „Lai gyvuoja laisva Lietuva: JAV lietuvių indėlis atkuriant Lietuvos valstybingumą“, 2020 m. Lietuvoje išleido knygą „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais norime ir būt. Pilietybės išsaugojimo pagrindai ir argumentai“.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LR Vyriausybės santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2021 m. lapkričio 4 d. didžiausio Prancūzijos jūrų uosto Havre (*Le Havre*) kaimynystėje įsikūrusiame Montviljė (*Montivilliers*) mieste Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje Nerijus Aleksiejūnas kartu su Lietuvos ambasados Prancūzijoje konsule Giedre Verollet ir komercijos atašė Daiva Kirkilaite-Chetcuti atidarė Lietuvos Respublikos garbės konsulatą Normandijos regionui.

Lietuvos garbės konsulo Normandijos regione pareigas pradėjęs eiti A. Serry's – geografijos mokslų daktaras, apgynęs disertaciją apie Baltijos jūros rytinių uostų reorganizaciją ir integraciją Europoje. A. Serry's inicijavo Havro universiteto ir Klaipėdos universiteto, Lietuvos aukštosios jūreivystės mokyklos bendradarbiavimą pagal „Erasmus“ programą. A. Serry's dėsto Klaipėdos universitete ir Lietuvos aukštojoje jūreivystės mokykloje, yra parašęs nemažai publikacijų, straipsnių apie Baltijos jūros regioną.

A. Serry's pakeitė iligus metus Lietuvos garbės konsulės Normandijoje pareigas ėjusią Mildą Arquer. 2021 m. birželį M. Arquer už nuopelnus Lietuvai buvo apdovanota aukščiausiu Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos garbės ženklu – Lietuvos diplomatijos žvaigžde.

2021 m. lapkričio 5 d. Vilniuje susitikę Lietuvos ir Latvijos užsienio reikalų ministrai Gabrielius Landsbergis ir Edgaras Rinkevičius 2021 metų Baltų apdovanojimą įteikė Lietuvos mokslininkei, filologijos ir humanitarinių mokslų daktarei Reginai Kvašytei.

R. Kvašytės veikla ir nuopelnai Latvijos ir Lietuvos santykių mokslo, švietimo ir kultūros srityse yra plačiai žinomi abiejose šalyse. Ji yra Europoje pripažinta baltistikos specialistė, Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto ir Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos mokslininkė. 2021 m. Baltų apdovanojimo laimėtoja daug pastangų skiria baltų kalboms ir kultūrai populiarinti ne tik Lietuvoje ir Latvijoje, bet ir Vokietijos, Švedijos, Slovakijos aukštosiose mokyklose. R. Kvašytė yra įvairių baltistikos organizacijų ir asociacijų narė, išvertusi dešimtis mokslinių darbų iš latvių į lietuvių kalbą ir atvirkščiai, įvairiomis kalbomis išleido daugiau nei 120 mokslo straipsnių, skirtų baltų stilistikai, terminijai, sociolingvistikai, etnolingvistikai.

2021 m. lapkričio 5 d. Japonijos Gifu prefektūroje prasidėjo Lietuvos dienos. Lietuvos ambasados Japonijoje laikinasis reikalų patikėtinis Algimantas Misevičius pasveikino festivalio „Lithuania Now“, kuris rengiamas jau ketvirtą kartą, dalyvius ir perskaitė užsienio reikalų ministro G. Landsbergio sveikinimo laišką. Festivalio atidarymo koncerte dainavo Japonijoje gyvenanti lietuvių dainininkė Anastasija Ozerova. Lietuvos dienų programoje taip pat buvo pristatomi lietuviški gaminiai ir valgiai, vyko fotografijų paroda, susitikimai ir diskusijos.

2021 m. lapkričio 11 d. Užsienio reikalų ministerija organizavo lituanistinio švietimo užsienyje viešinimo darbo grupės posėdį, kuriame aptarė neseniai įvykusios lituanistinio švietimo pažinimo komunikacijos kampanijos rezultatus ir diskutavo apie tolesnius darbus siekiant populiarinti lituanistinį švietimą užsienyje.

Darbo grupės pirmininkas, užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas pabrėžė, kad lituanistinio ugdymo ir galimybių mokytis lietuvių kalbos plėtra yra svarbus šios Vyriausybės diasporos politikos prioritetas. Tam tikslui Užsienio reikalų ministerija 2021 m. rugsėjį ir spalį surengė lituanistinio švietimo pažinimo komunikacijos kampaniją. Jos siekis – didinti lituanistinių mokyklų prestižą, žinomumą, skatinti bendruomenės narius domėtis jų veikla ir pritraukti daugiau mokinių. Kampanija per socialinius tinklus pasiekė kone vieną milijoną vartotojų visame pasaulyje.

2021 m. lapkričio 16 d. Lietuvos ambasada Suomijoje surengė „Kaunas 2022“ programos pristatymą „Teleportacija į Kauną – 2022 Europos sceną“, fotografo Martyno Plepio tarpukario Kauno architektūros fotografijų parodos „Mano modernizmas“ atidarymą

Tamperės miesto savivaldybėje ir Lietuvos muzikantų Glebo Pyšniako (violončelė) ir Tado Motiečiaus (akordeonas) koncertą Tamperės koncertų salėje „Laikku“.

Šie renginiai – tai Lietuvos ambasados Suomijoje bendradarbiavimo su Tamperės savivaldybe, Lietuvos garbės konsulu Tamperėje Matti'u Arpiainenu, „Kaunas 2022“ komanda, Lietuvos kultūros atašė Švedijai, Danijai ir Suomijai Liana Ruokyte-Jonsson rezultatas. Koncertą rėmė Lietuvos kultūros institutas.

Lapkričio 17 d. Lietuvos ambasadoje Helsinkyje „Kaunas 2022“ programa buvo pristatyta Suomijos visuomenės veikėjams ir lietuvių bendruomenei.

Fotografijų parodą „Mano modernizmas“ planuojama rodyti ir kituose Suomijos miestuose.

2021 m. lapkričio 17 d. Johannesburge Lietuvos ambasadorius Dainius Junevičius atidengė dvi atminimo lenteles iš Lietuvos kilusiam Pietų Afrikos architektui, Mahatmos Gandžio bendražygiui Hermanui Kalenbachui. Dvi Johannesburgo paveldo fondo mėlynosios lentelės buvo sukurtos ir atidengtos šiais metais minint H. Kalenbacho 150-ąsias gimimo metines.

Renginio metu Vitvatersrando (*Witwatersrand*) universiteto Architektūros ir planavimo mokyklos profesorė, Johannesburgo paveldo fondo narė Kathy Munro perskaitė paskaitą „Kalenbachas – Lietuvos sūnus, Johannesburgo architektas, Gandžio draugas“, kurioje pristatė savo atliktą tyrimą apie H. Kalenbacho gyvenimą ir veiklą, architekto karjerą bei draugystę su garsiuoju Indijos išsivadavimo lyderiu M. Gandžiu. Profesorės pristatymą savo surinktomis žiniomis apie H. Kalenbachą ir M. Gandį papildė Johannesburgo miesto savivaldybės Paveldo departamento vadovas Erikas Itzkinas.

2021 m. lapkričio 17 d. Lietuvos ambasada Čekijoje Kovos už laisvę ir demokratiją dienos proga Libereco technikos universitete (Čekijoje) atidarė parodą „Po svetimu dangum“, skirtą lietuvių tremtinių gyvenimui Sibiro lageriuose.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro parengtoje ekspozicijoje „Po svetimu dangum: Lietuvos gyventojai sovietų lageriuose ir tremtyje 1940–1958 metais“ galima pamatyti dokumentų ir nuotraukų apie trėmimų organizavimą, politinius areštus, sunkias ir sudėtingas tremtinių ir politinių kalinių gyvenimo, buities ir darbo sąlygas. Prie parodos pritaikymo Čekijos auditorijai prisidėjo Lietuvos ambasada Prahoje. Į čekų kalbą išversta paroda buvo papildyta keturiais specialiai parengtais stendais, kuriuose pasakojama ambasatoriaus Čekijoje Laimono Talat-Kelpšos asmeninė šeimos istorija.

2021 m. lapkričio 22 d. Hradec Kralovės mieste, Čekijoje, buvo atidaryta paroda „Abiejų Tautų Respublika: Europos pirmosios rašytinės konstitucijos istorija“, skirta Gegužės 3-osios konstitucijos 230-osioms metinėms paminėti. Bendradarbiaudami su Hradec Kralovės universitetu, parodą parengė Lietuvos ir Lenkijos ambasados Čekijoje, Lenkų kultūros institutas Prahoje ir Svatlanos Cichanouskajos biuras Vilniuje.

2021 m. lapkričio 25 d. Maltoje buvo oficialiai atidarytas Lietuvos garbės konsulas, prisidėsiantis prie veiksmingesnio Lietuvos atstovavimo šalyje bei ilgalaikių santykių plėtos verslo, turizmo ir žmoniškųjų ryšių srityse. Lietuvos garbės konsulas Marco Mercieca – vienas iš finansinės paslaugas teikiančios įmonės „Tri-Mer Services Ltd“ savininkų, aktyvus šalies visuomenės narys ir didelis Lietuvos draugas.

Konsulatą oficialiai atidaręs viceministras A. Pranckevičius taip pat apdovanojo buvusį ilgametį Lietuvos garbės konsulą Maltoje Anthony'į G. Zahrą Lietuvos užsienio reikalų ministerijos garbės ženklu – Lietuvos diplomatijos žvaigžde. Net 24 metus garbės konsulo pareigas ėjęs A. G. Zahra yra Lietuvos ir Maltos ekonominio ir prekybinio bendradarbiavimo puoselėtojas, esmingai prisidėjęs prie abiejų šalių ryšių stiprinimo.

Vizito metu viceministras A. Pranckevičius taip pat susitiko su Maltos užsienio ir Europos reikalų ministru Evaristu Bartolo, Maltos transporto, infrastruktūros ir kapitalo projektų ministru Ianu Borgu, vidaus reikalų, nacionalinio saugumo ir teisės įgyvendinimo ministru Byronu Camilleri'u, Parlamento sekretoriumi, atsakingu už Europos Sąjungos reikalus, Stefanu Zrinzo Azzopardi'u, Maltos Parlamento užsienio ir Europos reikalų komiteto pirmininku Oliveriu Scicluna, Prekybos rūmų prezidente Marthese Portelli, Maltos lietuvių bendruomene ir dalyvavo Maltos universitete surengtoje Europos ateities diskusijoje su studentais.

2021 m. lapkričio 26 d. Užsienio reikalų ministerija surengė nuotolinį seminarą, skirtą pristatyti Lietuvos institucijų organizuojamiems projektų konkursams, kuriuose kviečiamos dalyvauti užsienio lietuvių organizacijos.

Užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas, sveikindamas dalyvius, pažymėjo, kad pagrindinis šiuo metu kuriamos Lietuvos diasporos politikos strategijos „Globali Lietuva“ tikslas – sustiprinti ir išplėsti valstybės ir diasporos ryšį, dialogą bei partnerystę, siekiant skatinti puoselėti lietuviybę užsienyje ir sudaryti sąlygas aktyvesniam diasporos dalyvavimui kuriant gerovę ir saugumą Lietuvoje bei grįžimui į Lietuvą.

2021 m. lapkričio 27 d. Jungtinėje Karalystėje (JK) įvyko metinis JK lietuvių organizacijų vadovų ir atstovų susitikimas, kurį dešimtąjį kartą organizavo Lietuvos ambasada Londone.

Susitikime dalyvavo Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministrė, Pasaulio lietuvių apygardoje išrinkta Seimo narė A. Armonaitė ir buvusi Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės pirmininkė, Seimo narė, Seimo ir PLB komisijos pirmininkė D. Asanavičiūtė, Lietuvos užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas. Šiais metais susitikime lietuvių bendruomenių nariai dalyvavo ir virtualiai, ir gyvai, atvykę į Lietuvos ambasadą Londone.

Renginyje įvyko ir iškilminga apdovanojimų „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ įteikimo ceremonija, per kurią ambasadorius Renatas Norkus užsienio reikalų ministro G. Landsbergio vardu įteikė garbės ženklo „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ medalį lietuvių literatūros vertėjui, lietuvių kalbos mokytojui ir aktyviam visuomenininkui Romui Kinkai už jo nuopelnus puoselėjant lietuviybę ir indėlį į nepriklausomos Lietuvos kūrimą.

Po susitikimo organizacijų atstovai nuvyko į režisierės Linos Lužytės filmo „Pilis“, dalyvavusio Baltijos filmų festivalyje Londone, peržiūrą istoriniame Kino muziejuje. Po filmo įvyko diskusija su filme vaidinusia žymia Lietuvos aktore Gabija Jaraminaite ir režisiere L. Lužyte.

2021 m. lapkričio 30 d. Pretorijoje, Pietų Afrikos Respublikoje, Lietuvos ambasada surengė Lietuvos ir Pietų Afrikos Respublikos diplomatinį santykių 30-mečio sukakties minėjimą, kuriame dalyvavo Pietų Afrikos institucijų, organizacijų ir verslo atstovai, lietuvių bei diplomatinės bendruomenės nariai.

Renginyje buvo pristatyta lietuvių dailininko ekspresionisto, gyvenusio ir kūręsio Pietų Afrikoje XX a. 5 ir 6 dešimtmečiuose, Prano Domšaičio rinktinių tapybos darbų paroda.

2021 m. gruodžio 1 d. Lietuvos ambasada Maskvoje literatūriniu-muzikiniu vakaru „Išgirsti Milošą“ paminėjo lietuvių kilmės lenkų poeto, Nobelio premijos laureato, eseisto, vertėjo ir intelektualo Česlovo Milošo 110-ąsias gimimo metines.

Sveikindamas gausiai susirinkusią Č. Milošo gerbėjų auditoriją, Lietuvos ambasadorius Rusijoje Eitvydas Bajarūnas pabrėžė, kad, tęsdama ilgametės susiklosčiusias tradicijas ir pristatydama „LDK žmogų“, kaip save pavadino pats poetas, ambasada tęsia tarpkultūrinio dialogo renginių ciklą, skirtą supažindinti su istoriniais ir dabartiniais Lietuvos santykiais su kaimyninėmis visuomenėmis ir persipinančiais kultūriniais ryšiais.

2021 m. gruodžio 2–5 d. didžiausioje intelektualios literatūros mugėje „Non Fiction“ Maskvoje Lietuvos ambasada Rusijoje kartu su Rusijos leidėjais surengė dviejų lietuvių autorių knygų – Tomo Venclovos „Nelyginant šiaurė magnetą: pokalbiai su Ellen Hinsley“ ir Jurgos Vilės ir Linos Itagaki iliustracijų knygos „Sibiro haiku“, išleistų rusų kalba, pristatymus.

Lietuvos ambasadorius E. Bajarūnas sakė, kad šie du išskirtinės kultūrinės ir literatūrinės vertės leidiniai liudija lietuvių ir rusų tautų skaudžią patirtį, žmonių santykius ir sovietmečio disidentų bičiulystę. Ambasadorius taip pat padėkojo vertėjoms Anai Gerasimovai ir Aleksandrai Vasilkovai už puikius vertimus.

Gruodžio 2 d. kartu su Sankt Peterburgo leidykla „Izdatelstvo Ivana Limbakha“ surengtame vakare vertėja Ana Gerasimova pristatė poetą ir publicistą T. Venclovą bei XX amžiaus Lietuvos istoriją, taip pat skaitė eiles lietuvių ir rusų kalbomis iš T. Venclovos eilėraščių rinkinio „Metelinga“.

Gruodžio 5 d. hibridiniame renginyje buvo pristatyta leidybos namų „Samokat“ knyga „Sibiro haiku“ rusų kalba. Knygos autorės Jurga Vilė ir Lina Itagaki pasakojo, kaip sekėsi kurti tokio turinio, bet kartu ir netikėto formato pirmąją knygą. Šioje knygoje kalbama apie skaudžius Lietuvos istorijos įvykius, kurie yra universalūs, nes su deportacijomis susidūrė ir susiduria ištisos tautos.

2021 m. gruodžio 4–5 d. Lietuvos ambasada Jungtinėje Karalystėje kartu su lietuvių bendruomenėmis Jungtinėje Karalystėje surengė 14-ąją „Ambasadoriaus taurės“ krepšinio turnyrą ir mėgėjų šachmatų turnyrą.

Jo Richardsono bendruomenės mokykloje įvykusiame kasmetiniame „Ambasadoriaus taurės“ krepšinio turnyre, kurį organizuoja Lietuvos ambasada ir Didžiosios Britanijos lietuvių krepšinio lyga, susitiko aštuonios komandos.

2021 m. gruodžio 6 d. Lietuvos ambasadoje Romoje, Italijoje, įvykusioje iškilmingoje ceremonijoje vienam žymiausių architektų pasaulyje Massimilianui Fuksui buvo įteiktas Lietuvos Respublikos pasas.

Lietuvos ambasadorius Italijoje Ričardas Šlepavičius pasveikino M. Fuksą ir pažymėjo, kad „kiekvieną kartą, atkurdami Lietuvos pilietybę dėl mūsų valstybės okupacijų ją praradusiems piliečiams, mes tarsi dedame dar vieną akmenėlį į didelę ir spalvotą mozaiką, kuri vadinasi Lietuvos istorija. Didelė garbė dalyvauti šiame procese.“

M. Fuksas gimė 1944 m. Romoje kauniečio Raimondo Fukso ir italės Tersilijos Fuksas šeimoje. Kartu su žmona Doriana M. Fuksas vadovauja vienai stipriausių tarptautinių architektų kompanijų pasaulyje „Studio Fuksas“. Kompanija per 40 veiklos metų išvystė novatorišką požiūrį, įgyvendindama daugiau kaip 600 architektūros projektų: nuo miestų intervencijų, oro uostų, muziejų, muzikos erdvių, kultūros ir konferencijų centrų bei biurų iki inovatyvaus interjero, dizaino ir juvelyrikos kolekcijų. M. Fuksui buvo įteiktas aukščiausias Italijos Respublikos apdovanojimas už nuopelnus – Didžiojo kavalieriaus kryžiaus ordinas, Prancūzijos garbės medalis, Didysis Prancūzijos architektūros prizas, jam buvo suteikta Karališkojo Anglijos architektų instituto ir Amerikos architektų instituto garbės narystė, jis taip pat yra Lietuvos architektų sąjungos garbės narys. M. Fuksas prisistato kaip „patrakęs lietuvis, gimęs Romoje“.

2021 m. gruodžio 7 d. Užsienio reikalų ministerija organizavo tarpinstitucinės Lietuvos diasporos politikos įgyvendinimo darbo grupės posėdį, kuriame buvo suderintas naujos Lietuvos diasporos politikos strategijos „Globali Lietuva“ 2022–2030 m. projektas.

Darbo grupės pirmininkas užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas pabrėžė, kad pagrindinis strategijos „Globali Lietuva“ tikslas – sustiprinti ir išplėsti valstybės ir diasporos ryšį, dialogą bei partnerystę, siekiant skatinti išsaugoti ir puoselėti tautinę tapatybę ir lietuvių užsienyje, sudaryti sąlygas diasporai aktyviau dalyvauti kuriant gerovę ir saugumą Lietuvoje bei grįžti į Lietuvą.

Po išsamių diskusijų, kurių metu daugiausiai dėmesio skirta lituanistinio švietimo plėtrai, diasporos įsitraukimo į Lietuvos gyvenimą ir gerovės joje kūrimą skatinimui, geresnei valstybės ir diasporos komunikacijai ir *sugrįžtančios Lietuvos* idėjos įgyvendinimui, darbo grupės nariai pritarė Lietuvos diasporos politikos strategijos „Globali Lietuva“ 2022–2030 m. projektui, kuris bus pristatytas Lietuvos diasporos reikalų koordinavimo komisi-joje, vadovaujamoje Ministrės Pirmininkės I. Šimonytės.

2021 m. gruodžio 10 d. įvykusioje iškilmingoje ceremonijoje Lietuvos ambasadoje Prahoje buvo įteiktas Lietuvos valstybės apdovanojimas – ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžius Čekijos pilietei Anastazijai Koprivovai, kuri išsaugojo ir Lietuvai perdavė piešinius ir dokumentus, priklausiusius vienam svarbiausių Lietuvos modernizmo epochos menininkų Mstislavui Dobužinskiui (1875–1957).

Archyvui perduoti dokumentai atspindi 1936–1937 m. laikotarpį, kai Čekijoje M. Dobužinskis sukūrė scenovaizdį ir kostiumus Nacionalinio teatro Prahoje spektakliui „Eugenijus Oneginas“.

1936 m. Prahoje gimusi A. Koprivova 1963–1993 m. dirbo J. A. Komenskio pedagogikos institute prie Čekoslovakijos mokslų akademijos. Išėjusi į pensiją, ji ėmėsi rusų emigracijos į Čekoslovakiją temos, bendradarbiavo su Čekijos mokslų akademijos Slavų biblioteka, rengė publikacijas ir parodas apie rusų emigrantus, 1945 m. ištremtus iš Čekoslovakijos į Sovietų Sąjungos lagerius, siekė juos reabilituoti. Jos surinktas dokumentų apie rusų emigrantų gyvenimą Čekijoje ir fotografijų archyvas laikomas vienu didžiausių šalyje.

2021 m. gruodžio 12 d. per Japonijos Sapiro miesto švietimo ir kultūros centre įvykusią tradicinių japoniškų šokių šventę buvo pristatyta Lietuva. Šventės dalyviai galėjo susipažinti su lietuviško lino, gintarų, amatininkų dirbinių ir lietuviško maisto bei gėrimų pavyzdžiais.

Šventės dalyvius pasveikino Lietuvos ambasados laikinasis reikalų patikėtinis A. Misevičius. Per šventę su japoniškų šokių grupės „Otowa ryu“ vadovais buvo aptartos galimybės dalyvauti kultūriniuose mainuose su Lietuva.

2021 m. gruodžio 15 d. Lietuvos ambasadorė Kroatijoje Jūratė Raguckienė vizito Varaždine, Kroatijoje, metu susitiko su miesto vicemeru Miroslovu Markovičiumi ir atidarė Lietuvos tautodailininkų parodą.

Vizito Varaždine metu ambasadorė J. Raguckienė kartu su Varaždino miesto muziejaus direktoriumi Ivanu Meseku, miesto vicemeru Miroslovu Markovičiumi ir Varaždino apskrities tarybos pirmininku Josipu Križaničiumi atidarė jungtinę Lietuvos tautodailininkų parodą „Įkvėpimo paieškos harmonijoje su Lietuvos liaudies meno grožiu“. Parodoje eksponuojami tradicinių amatų meistro Vytauto Valiušio juodosios keramikos darbai, liaudies grafikos tradicijų puoselėtojos Onos Pusvaškytės linoraižiniai ir Lietuvos tautodailininkų sukurti šiaudų sodai.

Šią parodą parengė Lietuvos nacionalinis muziejus ir Vilniaus etninės kultūros centras kartu su Varaždino miesto muziejumi.

2021 m. gruodžio 16 d. Nuo 2023 m. Lietuvos valstybė skirs lėšų užsienyje veikiančioms lituanistinio švietimo įstaigoms išlaikyti. Jau nuo ateinančių metų pradžios Švietimo, mokslo ir sporto ministerija galės organizuoti užsienio lituanistinių mokyklų mokinių lietuvių kalbos pasiekimų vertinimą: bus nustatomas jų lietuvių kalbos mokėjimo lygis, jiems bus išduodamas pažymėjimas. Tokį Švietimo įstatymo pakeitimą priėmė Seimas.

2021 m. gruodžio 17 d. 2021 m. Lituanistinio švietimo mokytojo (dėstytojo) premija buvo skirta Bostono lituanistinės mokyklos direktorei ir mokytojai Gailutei Urbonaitei-Narkevičienei.

G. Urbonaitė-Narkevičienė – aktyvi ir gerai žinoma ne tik JAV, bet ir pasaulio lietuvių bendruomenės narė, daug nusipelniusi lietuvių kalbos mokymui ir populiarinimui. Bostono lituanistinei mokyklai, antrajai pagal senumą pasaulio lituanistinei mokyklai, įkurtai 1949 m., vadovauti ji pradėjo 2000 m. Per tą laiką mokinių skaičius padvigubėjo, buvo įkurtas „Pipirų ratelis“ 18–36 mėn. mažyliams. Taip pat atsirado suaugusiųjų grupės; jose šiuo metu lietuvių kalbos mokosi daugiau nei 20 suaugusiųjų. Mokykloje susibūrė Knygų klubas, Mamų klubas, etnokultūros amatų būrelis.

G. Urbonaitė-Narkevičienė padeda kurti lietuvių kalbos testavimo sistemą pagal lygius A1–C1. Kartu su bendradarbiais mokytoja sudarė naują lietuvių kalbos vadovėlį „Kalbos žingsniai“ 1–6 klasėms, kurį iš dalies finansavo Švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Premijos laimėtoja parengė „Anglų–lietuvių ir lietuvių–anglų kalbų žodyną“ (2013), lietuvių kalbos programą ir mokymo priemones (2021), kitų leidinių, nemažas yra jos indėlis į „Neringos“ stovyklos veiklą Vermonto valstijoje; keletą metų ji buvo angliškai kalbančių vaikų stovyklos koordinatorė. Ji yra dirbusi JAV Švietimo taryboje, buvo atsakinga už švietimo gairių peržiūrą, dirbo tobulinant mokytojų kvalifikaciją. 2016–2021 m. G. Urbonaitė-Narkevičienė atstovavo lietuvių kalbai JAV Paveldėtųjų kalbų asociacijoje JAV. Ji taip pat veda seminarus lituanistinių mokyklų mokytojams ir vadovams.

G. Urbonaitė-Narkevičienė po lietuvių kalbos ir literatūros studijų Vilniaus universiteto Filologijos fakultete (1986–1992) dirbo Lituanistinių studijų katedroje, dėstė lietuvių kalbos leksiką, sintaksę ir gramatiką rusistams ir polonistams. Susidomėjusi vaikų kalba ir

dvikalbyste, dalyvavo vaikų kalbos įrašų rinkimo darbuose, dvikalbystės ir vaikų kalbos konferencijose ir ilgalaikiuose tyrimuose Jogailos universitete (Lenkijoje). Prahos Karolio universitete studijavo psicholingvistiką, bendrąją kalbotyrą, komparatyvistiką. 2003–2005 m. Bostono ir Somervilio kalbų institute dėsė lietuvių kalbą anglakalbiams, 2012–2019 m. bendradarbiavo Merilando universitete kaip lietuvių kalbos specialistė. 2000–2021 m. dirbo Bostono lituanistinės mokyklos mokytoja, mokė lietuvių kalbos, istorijos ir kultūros 5–10 klasių mokinius. Nuo 2000 m. vadovauja Bostono lituanistinei mokyklai, taip pat yra aštuntokų mokytoja.

2021 m. rugsėjį G. Urbonaitė-Narkevičienė buvo apdovanota Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklo medaliu „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“. Lituanistinio mokytojo (dėstytojo) premijos dydis – 2 000 eurų.

2021 m. gruodžio 17 d. Ankaroje įvykusiame renginyje, skirtame Lietuvos totorių istorijos ir kultūros paveldo metams, buvo atidaryta paroda, pristatanti Lietuvos totorius, jų istoriją ir kultūros paveldą.

2021 m. gruodžio 20 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis nuotoliniu būdu susitiko su užsienio lietuvių bendruomenių, lituanistinių mokyklų, fondų, žiniasklaidos, kitų diasporos organizacijų atstovais. Susitikime, skirtame metams apžvelgti, dalyvavo 47 diasporos organizacijų atstovai iš 28 šalių.

Apibendrinamas metus, ministras pristatė užsienio politikos aktualijas, padėkojo Lietuvos diasporai ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenei už paramą Lietuvai kovojant su nedemokratinėmis valstybėmis keliamais iššūkiais ir siekiant suvaldyti besitęsiančią COVID-19 pandemiją.

Užsienio reikalų viceministras, Lietuvos diasporos politikos įgyvendinimo darbo grupės pirmininkas E. Meilūnas susitikime pristatė Lietuvos diasporos politikos strategijos „Globali Lietuva“ 2022–2030 m. projektą. Taip pat buvo atsakyta į diasporos atstovų užduotus aktualius klausimus apie glaudesnę bendradarbiavimą, referendumą ir internetinio balsavimo organizavimą.

2021 m. gruodžio 28 d. didžiausiame Vakarų Kranto mieste Hebrone Lietuvos ryšių su Palestina biuras, bendradarbiaudamas su Hebrono pramonės amatų ir prekybos rūmais ir Palestinos komunikacijos ir vystomojo bendradarbiavimo centru, surengė Lietuvos kultūros dieną. Renginyje buvo pristatytas Lietuvos totorių istorijos ir kultūros metams skirtas dokumentinis filmas „Ištikimybės žiedas“ (su arabiškais subtitrais) ir Lietuvos ryšių su Palestina biuro kartu su Trakų istorijos muziejumi parengta paroda arabų ir anglų kalbomis „Lietuvos totorių paveldas“.

2021 m. gruodžio 29 d. Šv. Kotrynos bažnyčioje įvyko iškilminga „Globalios Lietuvos“ apdovanojimų ceremonija, kurios metu užsienio reikalų viceministras A. Prancėvičius paskelbė 2021 metų „Globalios Lietuvos“ apdovanojimo „Už viso gyvenimo nuopelnus“ laureatą.

Apdovanojimą už viso gyvenimo pašventimą lietuvių puoselėti, nuoširdų ir nuoseklų darbą siekiant atkurti Lietuvos nepriklausomybę ir kuriant nepriklausomą Lietuvą šiais metais Užsienio reikalų ministerija (URM) skyrė Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) lietuvių, aktyviai visuomenininkei, diplomatei, Lietuvos ambasadorei Gintei Bernadetai Damušis.

JAV gimusi G. B. Damušis po studijų prisidėjo prie Niujorke veikusios „Lietuvių katalikų religinės šalpos“ tarybos, rėmusios persekiojamą Bažnyčią, disidentus ir žmogaus teisių gynėjus, vertė ir platino „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kroniką“ ir kitus pogrindžio leidinius anglų kalba, palaikė ryšius su Lietuvos nepriklausomybės kovotojais.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, G. B. Damušis toliau dirbo Lietuvai, prisidėjo steigiant Lietuvos nuolatinę misiją prie Jungtinių Tautų Niujorke, JAV, o 1992-aisiais oficialiai prisijungė prie Lietuvos diplomatinės tarnybos. G. B. Damušis aktyviai prisidėjo plėtojant politinius, ekonominius ir žmogiškuosius daugiašalius ir dvišalius ryšius, dirbdama Lietuvos atstovybėse tarptautinėse organizacijose ir vadovaudama Lietuvos ambasadoms Austrijoje, Kanadoje, Danijoje ir Islandijoje, vadovavo URM Užsienio lietuvių departamentui.

2022 m. sausio 8 d. Lietuvos ambasada Londone, Jungtinėje Karalystėje (JK) kartu su lietuvių organizacijomis kvietė visus JK gyvenančius lietuvius ir Lietuvos draugus dalyvauti pagarbos bėgime „Gyvybės ir mirties keliu“, skirtame Sausio 13-osios įvykių aukoms atminti, Londono Dagenhamo rajono Parslouzo (*Parsloes*) parke.

2022 m. vasario 6–10 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis su darbo vizitu apsilankė Singapūre ir Australijoje – Melburne ir Kanberoje. Susitikimuose buvo aptariami dvišalių politinių ir ekonominių santykių su Singapūru ir Australija plėtra ir ryšių su Lietuvos diaspora stiprinimas. Vizitas buvo surengtas siekiant atverti Lietuvos eksportuotojams naujų galimybių pažangiose ir stabiliose rinkose Azijoje ir Okeanijoje, įgyvendinant strateginį Lietuvos tikslą diversifikuoti tiekimo grandines.

2022 m. vasario 8 d. su oficialiu darbo vizitu Londone viešėjusi Lietuvos Respublikos Ministrė Pirmininkė I. Šimonytė susitiko su Jungtinėje Karalystėje gyvenančiais lietuviais.

I. Šimonytė padėkojo Jungtinės Karalystės lietuviams už nuoširdų, kantrybės ir meilės reikalaujantį darbą lituanistinėse mokyklose, filantropinę veiklą, bendruomeniškumo puoselėjimą. Premjerė pasveikino lietuvių bendruomenę, šiemet švenčiančią 75-erių veiklos metų jubiliejų.

Lietuvos ambasadoje Londone įvykusiame renginyje dalyvavo lietuvių bendruomenės nariai, atvykę į susitikimą iš visos Jungtinės Karalystės, atstovaujantys įvairioms organizacijoms, profesionalų klubams, asociacijoms, studentų draugijoms ir lietuviškų mokyklų bendruomenėms.

Ministrė Pirmininkė su Jungtinės Karalystės lietuviais aptarė Lietuvos vidaus ir užsienio politikos aktualijas, šių dienų saugumo iššūkius Lietuvoje ir pasaulyje, pandemijos situaciją, atsakė į lietuvių bendruomenei aktualius klausimus.

2022 m. vasario 14 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija paskirstė daugiau kaip 324 tūkst. eurų 60-čiai lituanistinio švietimo ir sporto projektų, kuriuos įgyvendins užsienyje veikiančios lituanistinės mokyklos ir bendruomenės. Už skirtas lėšas jos įsigis mokomosios medžiagos, grožinės literatūros, tautinės atributikos, organizuos įvairius renginius.

Lėšos projektams skirtos konkurso būdu. Jam buvo pateiktos 67 lituanistinių mokyklų ir bendruomenių paraiškos, atrinkta 60 aktualiausių, tęstinių ir išliekamąją vertę turinčių projektų.

2022 m. vasario 15 d. Nuo vasario kultūros paso paslaugomis galės naudotis ne tik Lietuvos mokiniai, bet ir tie, kurie mokosi užsienio mokyklose lietuvių kalba arba mokosi lietuvių kalbos Europos mokyklose. Toks pokytis, didinantis kultūros paso paslaugų

gavėjų skaičių, įsigaliojo vasario 15 d. švietimo, mokslo ir sporto ministrei Jurgitai Šiugždinienei ir kultūros ministrui Simonui Kairiui pasirašius pakoreguotą Kultūros paso koncepciją ir tvarkos aprašą.

2022 m. vasario 20 d. Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje (JK) R. Norkus Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga Notingame vykusiame iškilmingame renginyje įteikė Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklą medalį „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ Didžiosios Britanijos lietuvių katalikų bendrijos ir Lietuvių katalikų centro „Židinys“ sekretoriui Dariui Furmonavičiui.

Užsienio reikalų ministro vardu įteiktas apdovanojimas D. Furmonavičiui buvo skirtas už ypatingus nuopelnus puoselėjant lietuvių užsienyje, skatinant užsienyje gyvenančių lietuvių įsitraukimą į Lietuvos gyvenimą.

Vasario 19–20 d. ambasadorius R. Norkus dalyvavo lietuvių bendruomenių Oksforde ir Notingame suorganizuotuose iškilminguose renginiuose Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga.

2022 m. kovo 3 d. Lietuvos ambasadoje Paryžiuje, Prancūzijoje, buvo surengtas susitikimas-diskusija su poetu, literatūros tyrinėtoju, publicistu, vertėju, visuomenės veikėju T. Venclova. Diskusiją su profesoriumi moderavo lietuvių bendruomenės pirmininkė, politologė Emilija Pundziūtė-Gallois.

T. Venclova papasakojo apie savo prisijungimą prie Lietuvos Helsinkio grupės, emigracijos aplinkybes, kelių savaitių viešnagę Paryžiuje, pasitraukus iš sovietinės Lietuvos, pasidalijo mintimis apie šiandienos iššūkius, taip pat skaitė ir komentavo savo poeziją bei suteikė šiandienos įvykiams platesnę ir gilesnę perspektyvą.

2022 m. kovo 9 d. Vyriausybėje buvo įteiktos Vyriausybės kultūros ir meno premijos. Jomis buvo įvertinta 12 šalies kultūros ir meno atstovų.

Premijos buvo skirtos vertėjai Violetai Kelertas, choreografei, šokio pedagogei Birutei Banevičiūtei, aktorei Aldonai Bendoriūtei-Gadliauskienei, teatro menininkei Saulei Degutytei-Šiekštelienei, choro dirigentui Povilui Gyliui, literatūrologei, kino režisierėi Janinai Lapinskaitei, poetui, vertėjui Gintarui Patackui, dailėtyrininkei Ramutei Rachlevičiūtei, rašytojai Undinei Radzevičiūtei, dailės istorikei Regimantai Stankevičienei, tautodailininkui Vytautui Ulevičiui ir grafikei Birutei Zokaitytei.

2022 m. kovo 9 d. Paryžiuje Lietuvos ambasada Prancūzijoje kartu su Lietuvos atstovybėmis prie EBPO ir UNESCO surengė Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienos minėjimą, kuriame buvo pristatytas tarptautinio pripažinimo sulaukęs lietuvių režisierės Giedrės Žickytės dokumentinis filmas „Šuolis“ (2020).

Po filmo peržiūros vykusioje diskusijoje, kurią moderavo Lietuvos kultūros atašė Austė Zdančiūtė, režisierė G. Žickytė pristatė filmo scenarijaus atsiradimo istoriją ir iššūkius, su kuriais teko susidurti kuriant filmą.

G. Žickytės dokumentiniame filme „Šuolis“ pasakojama šaltojo karo metu nuskambėjusi lietuvių radijo operatoriaus Simo Kudirkos istorija, kai 1970 m., peršokęs iš sovietų laivo į JAV pakrančių apsaugos katerį, jis paprašė politinio prieglobsčio, tačiau netrukus buvo grąžintas į sovietų budelių rankas. Incidentas sukėlė milžinišką politinį sąmyšį JAV ir Sovietų Sąjungoje.

2022 m. kovo 10 d. Lietuvos ir Ukrainos draugai susirinko Lietuvos ambasadoje Tokijuje paminėti Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 32-ųjų metų ir išreikšti solidarumo su Ukraina. Į susirinkusiuosius kreipėsi Lietuvos ambasados laikinasis reikalų patikėtinis A. Misevičius ir Ukrainos ambasados Japonijoje vadovo pavaduotojas Oleksandras Semeniukas.

2022 m. kovo 10 d. Otavoje Lietuvos ambasadorius Kanadoje Darius Skusevičius Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro vardu iškilmingai įteikė Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklą – Lietuvos diplomatinės žvaigždę Kanados nuolatiniam atstovui prie Jungtinių Tautų (JT), ambasadoriui Robertui Keithui Rae.

Garbės ženklas ambasadoriui R. K. Rae buvo skirtas už svarų asmeninį indėlį į Kanados ir Lietuvos ryšių stiprinimą. 1990 m. vasarį R. K. Rae kartu su Ontarijo provincijos parlamentarų delegacija buvo atvykęs į Lietuvą stebėti pirmųjų laisvų rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą ir aktyviai palaikė Lietuvos nepriklausomybės idėją Kanados spaudoje. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, jau būdamas Ontarijo provincijos premjeras, R. K. Rae deleguodavo Kanados ekspertus patirties mainų programoms, vykstant Baltijos šalių reformoms. 2009 m. R. K. Rae inicijavo rezoliuciją, kuria Kanados Parlamentas vienbalsiai patvirtino rugpjūčio 23 dieną kaip nacionalinę atmintiną dieną Kanadoje, skirtą sovietų ir nacių represijų aukoms pagerbti. Kanada buvo pirmoji šalis už Europos ribų, suteikusi tokią prasmę Molotovo–Ribentropo pakto pasirašymo datai.

2022 m. kovo 11 d., minėdama Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dieną, Lietuvos Respublikos ambasada Pretorijoje surengė priėmimą, į kurį susirinko Pietų Afrikos Respublikos valdžios, verslo ir visuomenės atstovai, lietuvių bendruomenės ir diplomatinio korpuso nariai.

Renginyje buvo įteikti valstybės apdovanojimai Lietuvos Respublikos garbės konsulams Pietų Afrikos Respublikoje Raymondui Joffe'ui ir Ivorui Geoffrey'ui Feinbergui. Už Lietuvos vardo garsinimą, pagalbą Lietuvos piliečiams ir Lietuvos diplomatinei tarnybai Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu jiems buvo skirti ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiai.

Pietų Afrikos Respublikos ir Lietuvos pilietis Raymondas Joffe'ė (gim. 1943 m. rugpjūčio 19 d.) Lietuvos Respublikos konsulu buvo paskirtas 1994 m. gegužės 30 d. Jis yra pirmasis ir ilgiausiai šias pareigas einantis atkurtos Lietuvos Respublikos garbės konsulas Pietų Afrikoje. Dar 1988 m. lapkritį R. Joffe'ė kreipėsi į Lietuvos generalinį konsulą Niujorke Anicetą Simutį, siūlydamas savo pagalbą Pietų Afrikoje gyvenančių išeivių iš Lietuvos ryšiams su Lietuva stiprinti. Pradėjęs eiti garbės konsulo pareigas tuo metu, kai Lietuva dar neturėjo savo diplomatinės atstovybės PAR, R. Joffe'ė iki 1998 m. buvo svarbiausias Lietuvos atstovas šioje šalyje. 1998 m. akreditavus Lietuvos ambasadą Izraelyje Pietų Afrikos Respublikai, jis toliau rūpinosi ir nelaimę patekusiais Lietuvos piliečiais, padėjo Lietuvos ambasadai Izraelyje vykdyti diplomatinės ir konsulinės funkcijas PAR.

Pietų Afrikos Respublikos ir Lietuvos pilietis Ivoras Geoffrey's Feinbergas (gim. 1946 m. gegužės 6 d.) Lietuvos Respublikos konsulu buvo paskirtas 2005 m. liepos 22 d. Per šešiolika neatlyginamo darbo Lietuvai metų I. G. Feinbergas teikė pagalbą Lietuvos piliečiams, verslui ir Lietuvos diplomatinei tarnybai, taip pat telkė iš Lietuvos kilusių Pietų Afrikos žydų bendruomenę.

Abu garbės konsulai reikšmingai prisidėjo steigiant Lietuvos Respublikos ambasadą 2015 m. ir teikiant pagalbą pirmaisiais ambasadės veiklos Pietų Afrikoje metais.

2022 m. kovo 15 d., minėdama Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 32-ąsias metines, Lietuvos ambasada Rumunijoje kartu su Lietuvos garbės konsulu Rumunijoje Ionu Tache surengė Mariaus Jovaišos fotografijų parodą „Neregėta Lietuva: XXI amžius“ Ploieščio (*Ploiești*) mieste.

2022 m. kovo 19 d. švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždinienė pasveikino šeštadienį vykusio nuotolinio Lituanistinio ugdymo forumo dalyvius. Antrą kartą rengiamame forume, suburiančiame didelę užsienio šalyse gyvenančių lietuvių bendruomenių auditoriją, buvo aptariamos lituanistinio ugdymo aktualijos: Lietuvos valstybės indėlio į lituanistinį ugdymą didėjimo galimybės, stipresnių ryšių su Lietuva paieška, kad lituanistinės mokyklos vis labiau taptų integralia Lietuvos švietimo dalimi.

Tai – antrasis Lituanistinio ugdymo forumas. Pirmasis buvo surengtas 2021 m. kovą, dėl pandemijos jis taip pat vyko nuotoliniu būdu. Forumą rengia Vytauto Didžiojo universitetas (VDU), Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Užsienio reikalų ministerija, „Globali Lietuva“, Seimo narė D. Asanavičiūtė, Lietuvos Respublikos ambasada Italijos Respublikoje, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Švietimo komisija, Lituanistinių mokyklų asociacija. Renginį globoja pirmoji ponia Diana Nausėdienė.

Forume dalyvavo apie 200 dalyvių: Pasaulio Lietuvių Bendruomenės, Lituanistinių mokyklų asociacijos (Airija), Jungtinės Karalystės Esekso universiteto, Norvegijos Oslo metropoliteno universiteto, JAV Šv. Kazimiero lituanistinės mokyklos, Švedijos Stokholmo universiteto, Jungtinės Karalystės Jorko universiteto, VDU ir Vilniaus universiteto mokslininkai, dėstytojai, Ispanijos, Vokietijos, Italijos ir kitų šalių lietuvių bendruomenių nariai, Lietuvos mokytojai.

2022 m. kovo 25 d. minėdami 1949 m. kovą–balandį sovietų saugumo tarnybų įvykdytą didžiausią Lietuvos, Latvijos ir Estijos gyventojų trėmimo operaciją „Bangų mūša“ (rus. *Priboj*), Lietuvos, Latvijos ir Estijos diplomatai Maskvoje, Rusijoje, pagerbė politinių represijų aukas. Lietuvos ambasadorius Rusijoje E. Bajarūnas kartu su Baltijos šalių kolegomis pagerbė represinio režimo aukų atminimą prie nacionalinio memorialo „Sielvarto siena“, įkurto Maskvoje 2017 m.

2022 m. kovo 31 d. Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje (JK) R. Norkus kartu su Ukrainos ambasadoriumi JK Vadymo Prystaiko dalyvavo Londono Sičio lietuvių klubo (LCLC) ir Didžiosios Britanijos ukrainiečių profesionalų klubo (UBCC) surengtoje diskusijoje, skirtoje karo Ukrainoje aktualijoms, pagalbai Ukrainos žmonėms ir Rusijai taikomos sankcijoms bei jų poveikiui aptarti.

Diskusijos dalyviai kalbėjo apie karą Ukrainoje, jo istorinį kontekstą, Europos Sąjungos ir globalias sankcijas Rusijos režimui bei paramą Ukrainos žmonėms, NATO vaidmenį Ukrainoje ir Vidurio Europos bloke, ukrainiečių profesionalų įdarbinimą ir verslo santykių užmezgimą. Ukrainos ambasadorius V. Prystaiko pabrėžė, kad svarbu imtis ryžtingų veiksmų siekiant išlaikyti Ukrainos suverenitetą ir teritorinį vientisumą bei toliau telkti įvairiapusę pagalbą Ukrainai.

Renginyje virtualiai ir gyvai dalyvavo bei pranešimus perskaitė Europos politikos analizės centro (CEPA) atstovas, geras Lietuvos draugas Edwardas Lucasas, Lietuvos ambasadorius Europos Sąjungoje A. Prancevičius ir kiti žinomi pranešėjai.

2022 m. balandžio 5 d. Nyderlandų Limburgo provincijoje, Herleno mieste, buvo oficialiai atidarytas Lietuvos garbės konsulas, kuriam vadovaus aktyvus Limburgo provincijos verslininkas, visuomenininkas Aloys Bruggemanas.

2022 m. balandžio 7 d. Konstancos istorijos ir archeologijos muziejuje, Rumunijoje, buvo atidaryta Lietuvos totorių istorijai ir kultūrai skirta paroda, kurioje pristatoma Trakų istorijos muziejaus parengta paroda „2021-ieji – Lietuvos totorių istorijos ir kultūros metai“, Lietuvos valstybės istorijos archyvo paroda „Lietuvos totoriai archyvuiniuose dokumentuose“ ir parodytas LRT televizijos dokumentinis filmas apie šiandienos Lietuvos totorių gyvenimą „Ištikimybės žiedas“.

2022 m. balandžio 11 d. Lituanistinių mokyklų mokiniams ugdyti parengta metodinė medžiaga pradedama taikyti ir Lietuvos mokyklose. Metodinės priemonės rekomenduojamos ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo mokytojams, ugdančioms 2–3 metų ir 3–5 metų vaikus. Šias priemones Lietuvos pedagogai gali taikyti mokydami lietuvių kalbos iš užsienio atvykusius ikimokyklinio amžiaus vaikus, taip pat jos labai pravers ir mokytojams, kurie lietuvių kalbos moko ukrainiečių vaikus Lietuvoje ir užsienyje. Metodinė medžiaga prieinama viešai, ją galima parsisiųsti iš portalo emokykla.lt.

2022 m. balandžio 13 d. Prancūzų sinematekoje Paryžiuje, minint režisieriaus gimimo 100-mečį, buvo atidaryta avangardinio kino kūrėjo Jono Meko filmų retrospektyva. Vienu didžiausių XX a. kino kūrėjų laikomo J. Meko retrospektyva buvo atidaryta 1977 m. išleistu ilgo metro filmu „Rojus dar neprarastas“ („Paradise Not Yet Lost“), kuris žiūrovus nukėlė į tuo metu okupuotą sovietinę Lietuvą, į kino kūrėjo gimtąsias Semeniškes, kuriose trimetė jo dukra Oona atranda lietuviško kaimo ir gamtos grožį bei savo šaknis.

Retrospektyvą organizavo Prancūzų sinemateka, Lietuvos kultūros institutas ir Lietuvos ambasada Prancūzijoje.

J. Meko 100-mečiui skirta programa buvo pristatyta ir Grenoblyje. Balandžio 14 d. Grenoblio sinematekoje buvo rodomas J. Meko filmas „Reminiscences of a Journey to Lithuania“ (liet. „Prisiminimai iš kelionės į Lietuvą“, 1972 m.) ir A. Meko filmas „Going Home“ (liet. „Grįžtant namo“, 1971 m.).

J. Meko 100-mečio renginiai Prancūzijoje šią vasarą ir rudenį vyks Marselyje ir Kasyje (*Cassis*), kuriuose numatomos J. Meko poezijos vertimo į prancūzų kalbą dirbtuvės, skaitymai ir filmų peržiūros.

Tarptautinis projektas „Jonas Mekas 100!“ yra skirtas avangardinio kino kūrėjo, kino kritiko, poeto J. Meko gimimo 100 metų jubiliejui 2022 m. paminėti. Daugiau nei 50 įvairių renginių apimančią programą parengė Lietuvos kultūros institutas, Lietuvos kultūros atašė ir Jono Meko fondas (*Estate of Jonas Mekas*). Kino filmų peržiūros, parodos, vaizdo instaliacijos, koncertai, poezijos skaitymai, diskusijų ir teminių rezidencijų programos, poezijos vertimų kūrybinės dirbtuvės, leidybos sumanymai ir kitos iniciatyvos vyks solidžiose, gerai žinomose kultūros institucijose keliolikoje pasaulio šalių. Programą iš dalies finansuoja LR kultūros ministerija. „Jonas Mekas 100!“ programą žr. www.jonasmekas100.com.

2022 m. balandžio 14 d. viename didžiausių Japonijos meno festivalių – Setouchi meno trienalėje buvo atidaryta dviejų lietuvių dailininko Stasio Eidrigevičiaus darbų „Kartu“ ir „Draugai“ ekspozicija.

Festivalio atidarymo dalyvius pasveikino Lietuvos ambasados Japonijoje laikinasis reikalų patikėtinis A. Misevičius. Jis pakvietė megzti glaudesnius kultūrinius ryšius tarp Lietuvos ir Japonijos.

2022 m. balandžio 19 d. Seimas ratifikavo daugiašalę sutartį tarp Belgijos, Nyderlandų, Liuksemburgo, Estijos, Latvijos ir Lietuvos, kuria panaikinamos kliūtys pripažinti aukštojo mokslo suteikiamas kvalifikacijas šiose šalyse.

Įsigaliojus sutarčiai, Lietuvoje teikiamos bakalauro, magistro ir daktaro lygmens kvalifikacijos bus automatiškai pripažįstamos ne tik Baltijos, kaip buvo iki šiol, bet ir Beniliukso šalyse. Taip studentams ir dėstytojams, mokslininkams ir tyrėjams sudaromos geresnės mobilumo sąlygos, stiprinamas tarptautinis bendradarbiavimas aukštojo mokslo srityje. Šių kvalifikacijų tarpusavio pripažinimui Baltijos ir Beniliukso šalyse taip pat nebereikės taikyti įprastinių procedūrų, tad bus galima sutaupyti lėšų ir veiksmingiau panaudoti laiką bei žmogiškuosius išteklius.

Daugiašalė sutartis buvo priimta 2021 m. rugsėjo 14 d. Briuselyje. Prie jos vėliau galės prisijungti ir kitos Europos aukštojo mokslo erdvės šalys. Tokį susidomėjimą jau dabar yra pareiškusios kelios šalys.

Automatinis aukštojo mokslo kvalifikacijų pripažinimas įsigalios visoms šalims užbaigus savo konstitucines procedūras.

2022 m. balandžio 23 ir 28 d. lituanistinių mokyklų mokytojai iš viso pasaulio seminaruose dalijosi darbo patirtimi, kaip per šiuos mokslo metus dirbo vadovaudamiesi Lituanistinio švietimo integruota programa ir naudodami interaktyvias mokymo priemones, paruoštas pagal šią programą.

Tai yra baigiamieji Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos ir Vilniaus lietuvių namų naujos programos ciklo seminarai. Juose lituanistinių mokyklų mokytojai sužinojo, kaip taikyti Lituanistinio švietimo integruotą programą ir aplinkoje „Moodle“ sukurtas interaktyvias mokymo priemones, susipažino su lietuvių kalbos mokymosi ištekliais ir literatūra, mokymosi metodais ir jų taikymu pamokoje.

Šiais mokslo metais lituanistinių mokyklų mokytojai dirbo su interaktyviomis mokymo priemonėmis, skirtomis ikimokykliniam ugdymui ir 1 klasei. Buvo sukurta per 250 Lituanistinio švietimo integruotos programos „Moodle“ paskyrų, kuriomis gali naudotis mokytojai iš daugiau nei 100 lituanistinių mokyklų. Ypač svarbus lituanistinių mokyklų mokytojų įsitraukimas kuriant pamokų planus – buvo sukurti 45 pamokų planai. Šį savanorišką darbą dirbo ir jo rezultatais su kolegomis dalijasi mokytojai iš Airijos, Belgijos, Graikijos, Singapūro, Vokietijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Jungtinės Karalystės, Švedijos, Šveicarijos, Norvegijos, Turkijos, Kanados, Australijos, Liuksemburgo, Italijos.

Lietuvos Respublikos Prezidentas ir išeivija

2021 m. lapkričio 1 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas Gitanas Nausėda pradėjo darbo vizitą Jungtinėje Karalystėje, kurioje dalyvavo Glazge vykstančios Jungtinių Tautų klimato kaitos 26-osios Jungtinių Tautų klimato konferencijos (COP26) pasaulio vadovų aukščiausiojo lygio susitikime.

Prezidentas vizitą pradėjo nuo susitikimo su Jungtinės Karalystės (JK) lietuvių bendruomene. Susitikime dalyvavo JK lietuvių organizacijų lyderiai ir nariai, atstovaujantys beveik dvidešimčiai įvairių organizacijų, klubų, asociacijų ir lietuviškų mokyklų.

Šalies vadovas su JK lietuviais aptarė Lietuvos vidaus ir užsienio politikos aktualijas, saugumo ir klimato kaitos iššūkius, pilietybės išsaugojimo ir lituanistinio švietimo klausimus. Šalies vadovas JK lietuvius pakvietė puoselėti lietuviybę ir neprarasti ryšio su Lietuva, kad ir kur gyventų.

2021 m. lapkričio 8 d. pirmoji šalies ponja Diana Nausėdienė nuotoliniu būdu pasakė sveikinimo kalbą Vilniaus kolegijos ir Sakartvelo technikos universiteto organizuotoje tarptautinėje mokslinėje tarpdisciplininėje konferencijoje „Lietuvos ir Sakartvelo kultūrinės jungtys“.

Sveikindama konferencijos dalyvius, pirmoji ponja šiltai prisiminė apsilankymą Sakartvelo universitete birželį, Prezidentui viešint Sakartvele su oficialiu vizitu. D. Nausėdienė taip pat padėkojo Sakartvelo technikos universiteto Lietuvių kalbos ir kultūros centro vadovui prof. dr. Vidui Kavaliauskui ir rektoriui prof. dr. Davidui Gurgeniūzei už tarpvalstybinio akademinio bendradarbiavimo ir dvišalių kultūrinių mainų skatinimą.

2021 m. lapkričio 14 d. D. Nausėdienė pasveikino Jungtinės Karalystės lituanistinių mokyklų mokytojus, susirinkusius į 17-ąją kvalifikacijos kėlimo seminarą, skirtą empatijos ir emocinės inteligencijos ugdymo lituanistinėse mokyklose klausimams. „Esu dėkinga Jums už pasiaukojimą, nuolat puoselėjamą lietuvišką dvasią, skiepijamą meilę Lietuvai ir lietuvių kalbai, tautiškumo ir lietuviškos tapatybės saugojimą. Jūs puikiai tęsiate lituanistinio ir humanistinio ugdymo tradiciją. Jūsų prasmingas darbas yra nepaprastai svarbus Lietuvos valstybei“, – sveikinimo kalboje sakė D. Nausėdienė.

2021 m. gruodžio 29 d., trečiadienį, Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda pasveikino „Globalios Lietuvos“ apdovanojimų nominantus ir laureatus.

2022 m. vasario 16 d. Valstybės atkūrimo dienos proga Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda įteikė valstybės apdovanojimus už nuopelnus Lietuvai ir jos vardo garsinimą pasaulyje.

Vasario 16-osios proga paskelbtu dekretu Prezidentas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro didžiuoju kryžiumi apdovanojo į ceremoniją atvykti negalėjusią tarptautinės žmogaus teisių organizacijos „Memorial“ valdybos pirmininką, aktyvų šios organizacijos ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro bendradarbiavimo puoselėtoją Janą Račinskį (Rusijos Federacija).

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi buvo apdovanoti į ceremoniją atvykti negalėję ilgametis Amerikos lietuvių bendruomenės mecenatas, lietuviškosios kultūros saugotojas Rimas Banys (Jungtinės Amerikos Valstijos), Prancūzijos ir Lietuvos dvišalio bendradarbiavimo kultūros ir meno srityse puoselėtojas Jeanas Christophe'as Mončys Moncevičius (Lietuvos Respublika ir Prancūzijos Respublika), Prancūzijos ir Lietuvos

dvišalio bendradarbiavimo švietimo, turizmo, kultūros ir meno srityse puoselėtojas Paulis Charles'is Henri's Olivier (Prancūzijos Respublika).

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi buvo apdovanoti Lietuvos įvaizdžio Pietų Afrikos Respublikoje (PAR) puoselėtojai, Lietuvos Respublikos garbės konsulai I. G. Feinbergas (PAR) ir R. Joffe'ė (PAR), Vokietijos Federacinės Respublikos nuolatinis atstovas Jungtinėse Tautose, aktyvus Lietuvos ir Vokietijos santykių puoselėtojas Christophas Reinholdas Maria Heusgenas (Vokietijos Federacinė Respublika), buvęs JAV valstybės sekretoriaus pavaduotojas Europos ir Eurazijos reikalams, aktyvus paramos Lietuvos bei kitų Baltijos šalių saugumui, Lietuvos ir JAV santykių puoselėtojas George'as Peteris Kentas (JAV), buvęs Lietuvos garbės konsulas Islandijoje, aktyvus Islandijos ir Lietuvos dvišalių santykių verslo, ekonomikos ir kultūros puoselėtojas Andrésas Magnússonas (Islandijos Respublika), Lietuvos studijų centro Krokuvos Jogailaičių universiteto (KJU) Tarptautinių ir politinių studijų fakultete steigėjas, KJU Politinių mokslų ir tarptautinių santykių instituto Politikos filosofijos katedros vedėjas, prof. dr. Bogdanas Witoldas Szlachta (Lenkijos Respublika).

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžių Prezidentas įteikė Lietuvos nacionalinio dramos teatro aktoriui, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos prof. Vytautui Anužiui, Lietuvos švietimo sistemos tobulintojai, Utenos švietimo centro direktorei Vitalijai Bujanauskienei, buvusiai Klaipėdos rajono savivaldybės Jono Lankučio viešosios bibliotekos direktoriaus pavaduotojai Dianai Ciparienei, Skuodo miesto savivaldybės Romualdo Granausko viešosios bibliotekos direktoriui Jonui Grušui, Lietuvių kalbos ir kultūros centro puoselėtojai Sakartvele, Sakartvelo technikos universiteto rektoriui, prof. dr. Davidui Gurgenidzei (Sakartvelas), filantropi, nepriklausomos Lietuvos švietimo sistemos puoselėtojai, Vilniaus privačios gimnazijos direktorei Tatjanai Liubertienei, šiuolaikinės lietuvių literatūros propaguotojai Čekijoje, vertėjai, leidyklos „Venkovské dílo“ savininkei ir vyriausiajai redaktorei Vėrai Kociánová (Čekijos Respublika), pažangios, šiuolaikiškos ir visuomenei atviros bibliotekos kūrėjai, Raseinių Marcelijaus Martinaičio viešosios bibliotekos direktorei Dainai Sutkevičienei, Lietuvos žydų istorijos tyrėjui, Lietuvos žydiškojo istorijos ir kultūros paveldo puoselėtojai Izraelyje, Ben Guriono universiteto Žydų istorijos fakulteto Moderniosios žydų istorijos prof. dr. Mordechajui Zalkinui (Izraelio Valstybė), Bendrojo priėmimo į Lietuvos aukštąsias mokyklas sistemos kūrėjui, Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacijos bendrajam priėmimui organizuoti prezidentui, prof. dr. Pranui Žiliukui.

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi buvo apdovanoti Armėnijos Fridtjofo Nanseno fondo prezidentas, Armėnijos literatūros kritikas, vertėjas ir rašytojas, lietuvių kultūros ir literatūros Armėnijoje puoselėtojas Feliksas Bakhchinyanas (Armėnijos Respublika), lietuvių kultūros ir išeivijos kūrybiškumo puoselėtojas JAV, grafikos dizaineris Vincentas Lukas (JAV), lietuvių autorių knygų leidėja Lenkijoje, Tarptautinio dialogo centro ir leidyklos „Paribiai“ vadovė Małgorzata Sporek-Czyżewska (Lenkijos Respublika).

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino medalis buvo įteiktas Lietuvos ir Australijos politinių ir kultūrinių santykių organizatoriui, buvusiam ilgamečiam Australijos lietuvių bendruomenės krašto valdybos nariui, kultūrologui, žurnalistui, vertėjui Vytautui Jonui Juškai (Lietuvos Respublika, Australijos Sandrauga ir Jungtinė Didžiosios Britanijos

ir Šiaurės Airijos Karalystė), Šiaulių miesto istorijos, funkcinio ir dekoratyvinio miesto dizaino puoselėtojai, mecenatui, menininkui, dizaineriui, kraštotyrininkui, rašytojui, skulptoriui Viliui Puronui.

2022 m. vasario 28 d., pirmadienį, D. Nausėdienė vaizdo įrašų kreipėsi į Lietuvos žmones ir lietuvių bendruomenę visame pasaulyje ir pakvietė padėti nuo karo kenčiantiems Ukrainos žmonėms. Pasak D. Nausėdienės, Lietuvos valstybė visada rėmėsi įvairių kultūrų glaudaus sugyvenimo tradicija, o Ukrainai dabar labai reikia laiku suteikti konkrečią humanitarinę pagalbą. Pirmoji ponია pakvietė kartu stiprinti pilietines organizacijas visokeriopu palaikymu ir palinkėjo ramios išminties šiuo sudėtingu laikotarpiu.

2022 m. kovo 11 d. D. Nausėdienė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos išvakarėse nuotoliniu būdu susitiko su lituanistinių mokyklų užsienyje atstovais. Pirmoji ponია bendravo su plačiai pasaulyje pasklidusiomis bendruomenėmis iš Australijos, JAV ir Europos, taip pat Taivano mokyklos, kurioje mokosi vaikai iš 12 Rytų ir Pietryčių Azijos šalių, atstovais.

D. Nausėdienė pasveikino lituanistinių mokyklų bendruomenes artėjančios šventės proga, domėjosi šių bendruomenių aktualijomis, padėjo už lietuviškumo puoselėjimą ir pilietiškumo stiprinimą. Ji pažymėjo, kad šiandienų įvykių Ukrainoje kontekste tarptautinis susitelkimas ir solidarumas ypač svarbus.

2022 m. kovo 19 d., šeštadienį, D. Nausėdienė pasveikino antrojo Lituanistinio ugdymo forumo dalyvius. Forumas skirtas diskutuoti ir dalytis įžvalgomis apie lietuvių kalbos (ne)perdavimo priežastis tarp užsienyje gyvenančių lietuvių.

Pasak pirmosios ponios, lituanistinis švietimas yra būtinas siekiant išlaikyti tautinę tapatybę ir nepaprastai reikšmingas toliau stiprinant Lietuvos valstybingumą. Jis yra svarbi prielaida lietuvių šeimoms bet kuriuo metu grįžti į Lietuvą ir sklandžiai įsiliesti į Lietuvos ateities kūrimo procesą.

D. Nausėdienės teigimu, tėvų vaidmuo yra lemiamas sprendžiant ankstyvojo lituanistinio ugdymo klausimus. Ji paragino tėvus skaityti vaikams knygas lietuviškai nuo pat pirmųjų dienų, skatinti bendrauti lietuvių kalba, o vyresnius vaikus – motyvuoti nuosekliai mokytis gimtosios kalbos.

Pirmoji ponია padėjo visiems mokytojams, metodininkams, pedagogams, savanoriams, švietimo specialistams ir akademinėi bendruomenei už jų entuziazmą ir atsidavimą lituanistinio švietimo pašaukimui ir pakvietė sprendimų priėmėjus Lietuvoje karo Ukrainoje akivaizdoje kelti sau kur kas ambicingesnius tikslus nei iki šiol.

Vytauto Didžiojo universitete (VDU)

2021 m. lapkričio 9 d. VDU sukūrus Vytauto Kavolio vardo tarpdisciplininės profesūros vizitų programą, lietuvių diasporos dėstytojai bus kviečiami trumpalaikių dėstymo vizitų.

V. Kavolio tarpdisciplininė profesūra – tai bendradarbiavimo programa, skirta kviečianti lietuvių diasporos dėstytojų vizitams VDU. Ja siekiama stiprinti tarpdisciplininę poziciją studijų programose ir ryšius su lietuvių diasporos akademinė bendruomene.

Įsteigtos V. Kavolio profesūros atveju bendrabūvio kūrimo, žinių ir patirčių mainų ašimi tampa studijų tarpdiscipliniškumas, *artes liberales* principai ir V. Kavolio požiūris į mokslą ir studijas.

Siekiant ugdyti studentų tarpdisciplininį mąstymą, propaguoti kavoliškąjį savęs atradimo principą ir sukauptų žinių sklaidą bendruomenėje, vizitų programų turinys bus siūlomas bent kelių disciplinų studentams.

2–3 savaitių trukmės vizito programa galės būti sudaryta iš paskaitų, seminarų, kūrybinių dirbtuvių arba konsultacijų įvairiose VDU studijų programose, iš viešų renginių ir konkrečios studijų programos atskiro intensyvaus kurso.

Pagal profesūros nuostatus lėšų numatoma skirti kviestinių lietuvių diasporos akademikų, turinčių docento, profesoriaus arba lygiavertės pareigas, vizitams.

Pirmąsias profesūros stipendijas yra įsteigęs Danos Gedvilienės fondas, kurį administruoja Lietuvių fondas.

2021 m. lapkričio 11 d. Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Didžiojoje auloje įvyko prof. Egidijaus Aleksandravičiaus biografinės knygos „Adamkus“, skirtos Prezidento, VDU garbės daktaro Valdo Adamkaus 95-erių metų jubiliejui paminėti, pristatymas. Jame dalyvavo knygos autorius prof. E. Aleksandravičius, dr. Darius Kuolys, dr. Mykolas Drunga, dr. Aurimas Švedas ir Prezidentas Valdas Adamkus.

Knyga „Adamkus“ – ilgų bendravimo su Prezidentu metų ir jo veiklos tyrinėjimų Lietuvoje ir JAV rezultatas. Jo Ekscelencijos Prezidento Valdo Adamkaus bibliografija plati ir įvairi, kai kurios Prezidento knygos sulaukė didelio visuomenės dėmesio („Be nutylėjimų“, „Paskutinė kadencija“). Prof. E. Aleksandravičius ne tik pasakoja neįtikėtinais įdomią V. Adamkaus gyvenimo istoriją, bet ir atveria pokario lietuvių diasporos veiklą.

Prof. E. Aleksandravičius apie knygą „Adamkus“ sako: „Tai pirmoji išsami biografija žmogaus, kuris jau įėjo į Lietuvos istoriją kaip populiariausias Kovo 11-osios Respublikos politikas, kone aštuonis dešimtmečius aktyviai veikęs ir šiandien tebeveikiantis visuomenės ir valstybės laisvės labui. Knygoje „Adamkus“ lieka ir neatsakytų klausimų, kuriuos istorikai ir gimininių mokslų tyrinėtojai turėtų ateityje patikslinti. Išsilavinusiai visuomenei kartais labiau reikalingas rimtas klausimas nei supaprastintas atsakymas. Be šios nuostatos sunku suprasti, ką Adamkaus jaunystėje reiškė švelnių rankų politikos principai, kuriems knygos herojus iki pat dabar liko ištikimas. Knygoje stengiausi parodyti, kad Adamkus yra žmogus, nusipelnęs išsamos biografijos, net jeigu niekada nebūtų tapęs Lietuvos Respublikos Prezidentu.“

2021 m. lapkričio 15 d. ilgametis JAV lietuvių bendruomenės aktyvistas Jurgis Saulius Sirusas drauge su žmona Gražina įsteigė fondą, skirtą jo tėvui Jurgiui Sirusui atminti ir Lietuvos ekonomikai vystyti.

Stipendijos skyrimo sąlygos ir iniciatyva buvo aptartos nuotoliniame susitikime, kuriame dalyvavo J. S. Sirusas su žmona Gražina ir VDU Žemės ūkio akademijos (VDU ŽŪA) administracijos atstovai: ŽŪA kanclerė, prof. dr. Astrida Miceikienė, vicekanclerė, prof. dr. Aušra Blinstrubienė, ŽŪA muziejaus vadovė, doc. dr. Rasa Pranskūnienė, ŽŪA Administravimo grupės vadovė Laima Skauronė, ŽŪA marketingo koordinatorė Deimena Montvydaitė ir ŽŪA Marketingo ir komunikacijos departamento atstovė Živilė Mediekšienė.

J. S. Sirusas gimė ir augo Lietuvoje, mokėsi Mažeikių rajone, Plinkšių dvare, tarpukariu veikusioje Žemės ūkio mokykloje. Būtent joje prasidėjo ir stipendijos steigėjo tėvo Jurgio Siruso profesinis kelias. Susitikimo metu ŽŪA muziejaus vadovė R. Pranskūnienė pristatė archyvuose surastą informaciją apie Plinkšių dvarą, kuriame, baigęs Žemės ūkio akademiją, dirbo Jurgis Sirusas. 1944 m. Sirusų šeima, bėgdama nuo karo, pateko į Vokietijos pabėgėlių stovyklą. Joje Jurgio Sauliaus tėvas įsteigė lietuvišką mokyklą ir jai vadovavo. 1949 m. Sirusai emigravo į JAV, ten pradėjo kurti savo gyvenimą: įsigijo nedidelį 30 ha ūkį, įkūrė medelyną.

Steigėjų sprendimu Jurgio Siruso vardo stipendija bus skiriama šiuo metu Lietuvoje specialistus agrosektoriui rengiančios VDU Žemės ūkio akademijos studentams. Stipendijos fondas – 10 000 JAV dolerių dešimčiai metų, t. y. po 500 Eur du kartus per metus dviem pažangiems, motyvuotiems studentams.

Jurgio Siruso vardo fondo globėjas – Tautos fondas. Ši pasaulio lietuvių vienijanti organizacija nuo 1944 m. veikė pabėgėlių stovyklose Vokietijoje. Nuo 1955 m. Tautos fondas veikia JAV ir remia pastangas įtvirtinti demokratinę santvarką ir skatinti Lietuvos jaunimo tautinį sąmoningumą.

2021 m. gruodžio 9 d. nuotoliniu būdu įvyko mokslinio tyrimo pristatymas ir diskusija „(Re)migrantų socialinės perlaidos visuomenės gerovės augimui“. Renginyje buvo pristatytas tyrimas, skirtas atskleisti, kaip (re)migrantai – žmonės, išvykę iš šalies po 1990-ųjų ir turintys aukštąjį išsilavinimą, – prisideda prie gerovės augimo savo tėvynėje. Tyrimą atliko VDU ir Socialinių inovacijų instituto mokslininkai Lietuvoje kartu su kolegomis Kroatijoje, Lenkijoje ir Didžiojoje Britanijoje.

Tyrimas atskleidė, kad (re)migrantai daro didelį poveikį tiek visuomenės, tiek individualių lygmeniu. Jie keičia konservatyvų draugų, giminių ir kolegų požiūrį ir diegia demokratinės vertybės, įgytas Vakarų šalyse, susijusias su žmogaus teisėmis, darbo etika ir aplinkosauga.

Sociologiniam-antropologiniam projektui „(Re)migrantų socialinės perlaidos visuomenės gerovės augimui: iššūkiai ir patirtys lyginamojoje perspektyvoje (Lietuvos, Lenkijos ir Kroatijos atvejai)“ buvo skirtas Lietuvos mokslo tarybos finansavimas (sutarties Nr. S-GEV-20-7).

2021 m. gruodžio 25 d. pasirodžiusiame naujausiame VDU dėstytojo, žurnalisto Rychio Zemkausko laidos „Pasivaikščiojimai“ epizode – išskirtinis pokalbis su viena žymiausių lietuvių kilmės mokslininkų pasaulyje, antropologe, primatologe, orangutanų tyrinėtoja, VDU garbės daktare profesore Birute Galdikas.

2022 m. sausis. Jau 22 metus VDU rengiami Lietuvių kalbos ir kultūros kursai. Keletrius metus kursai buvo organizuojami Kaune ir Vilniuje gyvai ir nuotoliniu būdu. Šiemet sausį kursai įvyko nuotoliniu būdu, juose dalyvavo daugiau nei 70 užsieniečių iš 13 pasaulio šalių. Per kursus studentai ne tik mokėsi lietuvių kalbos, bet ir susipažino su mūsų šalies istorija, kultūra, papročiais.

Kursų istorija liudija, kad nemažai tokių studentų nusprendžia studijuoti Lietuvoje, kiti apsigyvena keleriems metams, įkuria verslą arba net išverčia lietuvių autorių knygas į savo šalies kalbą. „Pavyzdžiui, mūsų ilgametė kursų dalyvė Aya Kimura išvertė ne vieną

lietuvių knygą, neseniai dalyvavo Europos literatūros festivalyje Tokijuje, kur kalbėjo apie lietuvių literatūros vertimą į japonų kalbą. Reikia pasidžiaugti, jog tokioms šalims kaip Japonijai, Indonezijai esame jau pamažu atpažįstami ir galime išvysti lietuviškų ženklų“, – sakė kursų organizatorė, VDU Švietimo akademijos Lituanistikos ir tarptautinių programų centro vadovė Vilma Leonavičienė. Lietuvių kalbos ir kultūros žiemos kursas organizuoja VDU, VDU Švietimo akademija, VDU Humanitarinių mokslų fakultetas, Baltijos vasaros universitetas (*Baltic Summer University*).

2022 m. vasario 26 d. VDU pakvietė pasaulio lietuvius į nuotolinį neformaliųjų studijų ir veiklų lietuvių diasporai pristatymą. Per pristatymą buvo aptartos studijų galimybės per vasaros ir žiemos atostogas (lituanistinės studijos mokytojams „Trumpieji lietuvių kalbos kursai“, Baltijos vasaros universitetas (*Baltic Summer University*)), nuotolinių studijų galimybės VDU (Lietuvių kalbos ir kultūros studijos, Diasporinio ugdymo programa, „Pasaulio lietuvių istorija“) ir kitos lietuvių diasporai aktualios veiklos bei iniciatyvos (Pasaulio lietuvių universitetas, VDU Lietuvių išeivijos institutas, Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus).

2022 m. kovo 19 d. Siekiant atkreipti Lietuvos visuomenės ir užsienio šalyse gyvenančių tautiečių dėmesį į lituanistinio švietimo užsienio šalyse svarbą, antrus metus iš eilės buvo surengtas Lituanistinio ugdymo forumas. Jo tema – „Lietuvių kalbos (ne)perdavimo priežastys – nuo mokslo iki praktikos“.

Antrajame Lituanistinio ugdymo forume buvo diskutuojama, kaip pasiekti tėvus ir motyvuoti juos perduoti lietuvių kalbą vaikams. Renginyje taip pat ieškota atsakymo, kodėl Lietuvos diasporoje jaučiama didelė pagunda asimiliuotis pamirštant savo gimtąją kalbą, kartu siekta suprasti psichologines lietuvių kalbos (ne)perdavimo ir integracijos procesų užsienio šalyje suformuotas priežastis. Šias temas forumo dalyviai nagrinėjo moksliniu ir patirtiniu aspektais, įtraukdami lituanistinio ugdymo praktikų patirtis.

Forumo tikslas – ne tik atkreipti dėmesį į psichologines, lingvistines ir skirtingų aplinkų sąlygotas priežastis, kurios daro įtaką lietuvių kalbos perdavimui, bet ir įtvirtinti lituanistinio ugdymo praktikų vis dažniau kartojamą tiesą, kad kalbos mokytis niekada ne per vėlu.

Forumo organizatoriai – VDU, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Užsienio reikalų ministerija, Seimo narė D. Asanavičiūtė, Lietuvos Respublikos ambasada Italijos Respublikoje, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Švietimo komisija, Lituanistinių mokyklų asociacija. Forumo globėja – pirmoji šalies ponija D. Nausėdienė.

2022 m. kovo 21 d. VDU HMF Užsienio kalbų, literatūros ir vertimo studijų katedroje buvo paskelbta „Diena su rašytoja“. Šią dieną vyko paskaitos apie rašytoją Rūtą Šepetys, dieną vainikavo išskirtinė nuotolinė rašytojos paskaita VDU bakalauro studijų programos „Anglų filologija“ studentams.

2022 m. balandžio 28 d. suėjo 33 metai nuo dienos, kai Kaune buvo atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas (VDU), kuris šiemet mini ir įkūrimo šimtmetį: prieš 100 metų buvo įkurtas Lietuvos universitetas, kuris vėliau gavo Vytauto Didžiojo universiteto vardą. Šia proga VDU rektorate buvo atidaryta universiteto 100-mečiui skirta ekspozicija „Vivat Universitas Vytauti Magni!“, fotografijomis primenanti apie universiteto gyvenimą nuo pat jo įkūrimo, tarpukario veiklos iki atkūrimo 1989-aisiais ir šiandienų darbų. Plačiai visuomenei paroda duris atvėrė gegužę.

VDU Lietuvių išeivijos institute

2022 m. kovo 15 d. Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas Lietuvos universiteto 100-mečio minėjimų kontekste surengė konferenciją „Pasaulio lietuvių akademinė parama atgimstančiai Lietuvai“, skirtą išeivijos pagalbai Lietuvos aukštajam mokslui aptarti.

Konferencijos metu Kaune, Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje, susirinkę įvairių sričių Lietuvos mokslininkai diskutavo apie išeivijos akademinę paramą Lietuvai lemtingais 1989–1990 m., jų pastangas performuoti sovietinį mokslo ir studijų modelį į vakarietiškesnį, tam tikrų asmenų vaidmenį kuriant Vytauto Didžiojo universitetą.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2021 m. lapkričio 9 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko lietuvių išeivijos mokslininko, istoriko, Vokietijos lietuvių bendruomenės garbės pirmininko, Lietuvių kultūros instituto Vokietijoje steigėjo ir ilgamečio vadovo Vinco Bartusevičiaus knygos „Vokietijos lietuviai 1950–1990 m.“ pristatymas. Renginyje dalyvavo Lietuvių išeivijos instituto direktorius prof. E. Aleksandravičius, knygos rengėja ir mokslinė redaktorė dr. Daiva Dapkutė, buvęs Vokietijos bendruomenės tarybos narys Rimas Čuplinskas.

2021 m. lapkričio 17 d. biblioteka-muziejus pakvietė į tekstilininkės Marijonos Sinkevičienės darbų parodos „Laiškai“ pristatymą. Autorė savo tekstilės darbams naudoja JAV gyvenusių giminaičių laiškų fragmentus, skatina šaltojo karo metais išeivijoje gyvenusių ir šiapus geležinės uždangos likusiųjų tarpusavio ryšį, pabrėžia jo reikšmę. Parodoje eksponuojami išsaugoti tikri laiškai, įgalinę tekstilės formą. Į laiškus įdėti sudžiovinti našlaitės žiedai M. Sinkevičienės darbuose tampa artimų žmonių ilgesio simboliu.

2021 m. gruodžio 16 d. bibliotekoje-muziejuje įvyko Vytauto Kavolio tarpdisciplininių studijų konferencija-diskusija „Kavolis apie laisvę ir pilietinį užsangažavimą“. Renginys buvo suorganizuotas Lietuvos mokslų akademijai kartu su partneriais įgyvendinant projektą „Nacionalinės mokslo populiarinimo sistemos plėtra ir įgyvendinimas“, kuris finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis. Renginį organizavusios institucijos – Lietuvos mokslų akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius ir Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus.

2021 m. gruodžio 17 d. bibliotekoje-muziejuje įvyko dokumentinio filmo „Aleksandro Štromo laisvės horizontai“ premjera. Susitikime dalyvavo filmo režisierius Saulius Sondeckis, scenariistė dr. Ona Biveinienė ir istorikas prof. E. Aleksandravičius.

2021 m. gruodžio 22 d. Kaip ir kasmet prieš šv. Kalėdas, 2021 m. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje susirinko Vytauto Didžiojo universiteto studentai, jų kolegos ir artimieji, akademinės bendruomenės nariai į jau tradicija tampantį renginį – Lietuvių fondo skiriamų Broniaus Bieliuko ir Vandos Daugirdaitės-Sruogienės vardo stipendijų įteikimą. Šiais metais drauge buvo įteiktos lietuvių išeivijos mecenatų Liūto ir Francoise Mockūnų ir profesoriaus Broniaus Vaškelio vardo stipendijos.

Liūto ir Françoise Mockūnų vardo stipendija šiais metais buvo skirta Vytauto Didžiojo universiteto ir Naujosios Sorbonos (*Sorbonne Nouvelle*) universiteto doktorantei Akvilei Kabašinskaitei, stažuoję atliksiančiai Prancūzijos archyvuose. Profesoriaus Broniaus Vaškelio vardo stipendijos buvo skirtos Menų fakulteto Menų istorijos, kritikos ir medijų studijų programos studentui Tomui Genevičiui ir Humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos krypties doktorantei Agnei Cesiulei.

Lietuvių fondo skiriama Vandos Daugirdaitės-Sruogienės vardo stipendija buvo įteikta Humanitarinių mokslų fakulteto Vidurio Rytų Europos ir Lietuvos istorijos studijų programos magistrantui Mantui Barakauskui. Broniaus Bieliuko vardo stipendijos laureatais šiemet tapo Humanitarinių mokslų fakulteto Literatūros, kūrybos, kritikos ir komunikacijos programos magistrantė Inga Videikaitė, Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos programos studentė Karolina Sadinauskaitė ir Socialinių mokslų fakulteto Socialinės antropologijos magistrantė Živilė Miežytė.

2022 m. sausio 14 d. bibliotekoje-muziejuje buvo pristatyta Kauno apskrities viešosios bibliotekos kilnojamoji paroda „Žvelgiant praeitin regėti ateitį“, skirta lietuvių archeologei, antropologei, baltų ir indoeuropiečių kultūros tyrinėtojai Marijai Alseikaitei-Gimbutienei.

Ekspozicijoje supažindinama su šios iškilios asmenybės biografijos bruožais, nelengvu gyvenimu emigracijoje, svajonių siekiais JAV, svarbiausiais leidiniais, pagrindinėmis jos atrastomis Europos kultūros raidos hipotezėmis bei įžvalgomis apie baltų kultūros susiformavimą. M. Alseikaitės-Gimbutienės veikla, pasaulinį pripažinimą pelnę, novatoriškumo ir tradicijos derme pasižymintys darbai ir tyrinėjimai nepraranda aktualumo ir šių dienų pasaulyje, jaudina bei kelia susidomėjimą.

2022 m. vasario 28 d. bibliotekoje-muziejuje buvo pristatyta prof. Dalios Kuizinienės knyga „Laiko jungtys“. Renginyje drauge su autore dalyvavo literatūrologė doc. Žydronė Kolevinskienė, diskusiją moderavo žurnalistė Birutė Garbaravičienė.

Leidyklos „Versus“ išleistoje knygoje „Laiko jungtys“ skelbiami interviu ir straipsniai apima daugiau nei trisdešimties metų laikotarpį, tad juose neišvengiamai ryškėja laikotarpio ženklai. Jiems būdingas fragmentiškumas, galbūt tam tikras neišbaigtumas, tačiau daugelyje interviu išlieka autentiška, jie tampa tam tikru dinamiško laikotarpio dokumentu.

2022 m. kovo 17 d. bibliotekoje-muziejuje įvyko susitikimas su Aiste ir Augustinu Žemaičiais – „Gabalėliai Lietuvos“ kūrėjais. „Gabalėliai Lietuvos“ – internetinė lietuviško paveldo užsienyje enciklopedija. Joje jau aprašyta per 1 000 lietuviško paveldo objektų iš 40 šalių visame pasaulyje: nuo Brazilijos iki Australijos, nuo JAV iki Kazachstano, sudarytas lietuviškų vietų JAV ir Kanadoje žemėlapis *tikslasamerika.lt*. Renginyje autoriai papasakojo apie enciklopedijos kūrimą, įdomius susitikimus.

2022 m. balandžio 6 d. bibliotekoje-muziejuje buvo atidaryta Kauno Juozo Grušo meno gimnazijos mokinių kūrybos paroda „Aš – gamtos dalis. Iš širdies į širdį“.

Kauno Juozo Grušo meno gimnazijos dailinio ugdymo II (10) klasių mokiniai, susipažinę su lietuvių diasporos gyvenimu, Prezidento Valdo Adamkaus ir ponios Almos Adamkienės biografijomis, pasirinko meno priemonėmis išreikšti rūpestį dėl gamtos išsaugojimo, aplinkosaugos problemų.

Gimnazistai savo darbus aprašė, išreiškė susikaupusias emocijas, pasidalijo įkvėpimo šaltiniais. Parodos atidarymo renginyje fleita grojo Juozo Grušo gimnazijos auklėtinė Dominyka Kairytė.

2022 m. balandžio 12 d. bibliotekoje-muziejuje įvyko seminaras, skirtas VDU profesoriams Alfredui Erichui Sennui ir Alfredui Sennui atminti.

Tą balandžio 12-ąją Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktarui, garsiam JAV ir Lietuvos istorikui prof. A. E. Sennui būtų sukakę 90 metų.

Ta proga seminare buvo prisimintas ir A. E. Senno tėvas. Filologas, kalbininkas ir poiglotas Alfredas Sennas, prieškariu iš Šveicarijos atvykęs į Kauną, čia sukūrė šeimą su lietuve Marija Vedlugaite ir tapo VDU profesoriumi. Apie šių dviejų iškilų asmenybių kūrybinį palikimą, indėlį į mokslą kalbėjo istorikai, prisiminimais dalijosi A. E. Senno bičiuliai ir mokiniai.

Renginyje dalyvavo profesoriaus A. E. Senno dukra Ann Senn su šeima, universiteto bendruomenė, diskusijose kalbėjo ir savo atsiminimais apie A. E. Senno pamokas dalijosi istorikai prof. E. Aleksandravičius, dr. Kastytis Antanaitis, prof. Alfonsas Eidintas, taip pat žurnalistai B. Garbaravičienė, Audrius Siaurusevičius, Auksė Balčytienė, lingvistė prof. Ineta Dabašinskienė.

Renginyje buvo eksponuojami A. E. Senno fotoportretai, kurių autorius – Gintaras Balčytis.

2022 m. balandžio 22 d. paaiškėjo Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus ir Danos Gedvilienės fondo gamtosaugos srities premijos (5 000 eurų) laureatas. Juo šiais metais komitetas išrinko Giedrių Bučą – socialinės iniciatyvos „Kūrybos kampas 360°“ įkūrėją, pokyčių lyderį, visuomenininką, socialinį verslininką, Darnos žygio pėsčiomis 2020 m. aplink mūsų šalį „Už švarią Lietuvą!“ iniciatorių. Premija bus iškilmingai įteikta birželio 4 d., Tarptautinės aplinkos apsaugos dienos išvakarėse, Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sode. Planuojama, kad premiją G. Bučiui įteiks Prezidentas V. Adamkus.

Kitose institucijose

2021 m. lapkričio 4 d., praėjus dienai po Prezidento V. Adamkaus 95-ojo gimtadienio, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko prof. E. Aleksandravičiaus parengtos biografijos „Adamkus“ pristatymas. Į renginį atvyko Jo Ekscelencija V. Adamkus su žmona A. Adamkiene, taip pat dalyvavo Prezidentas G. Nausėda su pirmąja ponia D. Nausėdiene. Apie knygos rašymo niuansus kalbėjo jos autorius prof. E. Aleksandravičius, D. Kuolys, žurnalistas ir vertėjas M. Druga, diskusiją moderavo kultūros istorikas dr. A. Švedas.

2021 m. gruodžio 8 d., minint 150-ąsias palaimintojo Jurgio Matulaičio gimimo ir 130-ąsias enciklikos „Rerum novarum“ paskelbimo metines, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje veikiantis Adolfo Damušio demokratijos studijų centras kartu su Lietuvių katalikų mokslo akademija ir Vytauto Didžiojo universiteto mokslo ir tyrimų klasteriu „Bažnyčios santykiai su valstybe ir visuomene Lietuvoje“ pakvietė visus

besidominčiuosius į mokslinę konferenciją „Katalikiškas socialinis mokymas Lietuvoje: istorija ir aktualumas šiandien“.

Konferencijos pranešėjus ir dalyvius pasveikino Nacionalinės bibliotekos generalinis direktorius prof. dr. Renaldas Gudauskas, Adolfo Damušio demokratijos studijų centro tarybos narė Gintė Damušytė, Lietuvių katalikų mokslo akademijos Centro valdybos pirmininkas doc. dr. Liudas Jovaiša ir Vytauto Didžiojo universiteto mokslo ir tyrimų klasterio „Bažnyčios santykiai su valstybe ir visuomene Lietuvoje“ vadovė dr. Inga Puidokienė.

Konferencijoje gyvai ir virtualiai dalyvavo tyrėjai iš įvairių Lietuvos mokslo ir studijų institucijų: Marijampolės kolegijos, Mykolo Romerio, Vilniaus, Vytauto Didžiojo universitetų, Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos.

Konferencijoje perskaityti pranešimai ir diskusijos paliudijo gilią katalikų socialinio mokymo tradiciją Lietuvoje ir diasporoje bei atkreipė dėmesį į šio intelektualio paveldo sklaidos aktualumą siekiant kurti darnią šiandienos visuomenę.

2021 m. gruodis. 2021 m. Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką pasiekė dviejų Lietuvos Respublikos užsienio ambasadose dirbusių kultūros atašė archyvai. Dr. Inga Vidugirytė-Pakerienė perdavė darbo Lietuvos Respublikos ambasadoje Rusijoje 2017–2020 m. sukauptus dokumentus, Agnė Biliūnaitė – savo veiklos Lietuvos Respublikos ambasadoje Kinijoje metu (2015–2019) surinktą archyvinį fondą.

2022 m. sausio 10 d. žydų mokslinių tyrimų institutas Niujorke YIVO pasidalijo žinia, kad buvo užbaigtas Edwardo Blanko Vilniaus kolekcijų projektas – istorinė septynerių metų 7 mln. JAV dolerių vertės iniciatyva, kurios tikslas – apdoroti, išsaugoti ir suskaitmeninti išsklaidytas prieškario instituto YIVO bibliotekos ir archyvų kolekcijas. Vykdam projektą, ši medžiaga skaitmeniniu būdu buvo integruota į specialų interneto portalą ir pirmą kartą tapo prieinama visame pasaulyje.

Šis projektas – tai tarptautinė instituto Niujorke YIVO ir trijų Lietuvos institucijų: Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos partnerystė.

2022 m. vasario 1 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) suorganizuotas viešas disputas „Mokytis kalbos – tai išdrįsti kalbėti ir susikalbėti“.

Daugiau nei dvidešimt metų VDU rengia Lietuvių kalbos ir kultūros kursus. Diskusijoje buvo kalbama apie tai, kodėl užsieniečiai mokosi lietuvių kalbos, kiek kalbų moka statistinis lietuvis. Kokių pranašumų įgyjame mokėdami užsienio kalbų? Poliglota – naujos kartos visuomenės paveikslas? Ar pagarbu mokėti kaimynų kalbą?

2022 m. vasario 8 d. pasirodė naujas Nacionalinės bibliotekos leidinys – Alenos Landsbergytės-Žemkalnytės „Aliutės dienoraštis“. Tai – žinomos visuomenininkės, redaktorės ir vertėjos, aktyvios Australijos lietuvių bendruomenės narės Alenos Karazijienės (Landsbergytė-Žemkalnytė), artimųjų vadintos Aliute, 1938–1940 m. rašytas dienoraštis, saugotas jos jauniausio brolio Vytauto Landsbergio šeimos archyve. Šešiolikmetės prieškario Kauno gimnazistės užrašų knygutėje drobiniais viršeliais rašytame dienoraštyje gausu pastabų apie kasdienį gyvenimą, faktų, asmeninė nuomonė ne tik persipina su to meto tikrove, bet ir atspindi Aliutės jausmus, išgyvenimus. Minimimi draugai gimnazistai, taip pat

vyresni žinomi Kauno žmonės, aprašomas gimnazistų gyvenimas, ypač jų laisvalaikis. Dienoraščio autorė rašo apie ją mokiusius mokytojus, išpažįsta pirmąją meilę, užsimenama ir apie gana griežtą tėvų priežiūrą. Moksleivija skirdavo laiko ir tautinei kultūrai puoselėti: dienoraščio autorė noriai lankė tautinių šokių repeticijas, to meto jaunimui tautiniai drabužiai buvo neatskiriama renginių dalis.

Leidiny s gausiai iliustruotas nuotraukomis, jo pabaigoje pateikiami paaiškinimai apie kai kuriuos minimus asmenis, asmenvardžių rodyklė. „Aliutės dienoraščio“ sudarytoja, komentarų autorė, mokslinė redaktorė ir priedų sudarytoja – dr. Dalia Cidzikaitė, įvadinį straipsnį parašė prof. dr. Juozas Skirius. Dienoraštį parengė ir įžanginį žodį parašė prof. Vytautas Landsbergis, dienoraštį perrašė Lukas Cechanavičius. Knygos dailininkė – Elona Marija Ložytė.

2022 m. balandžio 13 d. Vilniaus grafikos meno centre buvo atidaryta grafikės Elvyros Katalinos Kriauciūnaitės paroda „Kintantis laikas“.

E. Kriauciūnaitė gimė tolimoje Argentinoje, paauglystėje kartu su tėvais atvyko į Lietuvą ir čia baigė grafikos studijas. Po 1994 m. kelionės Argentinon ir apsilankymo garsaus autorinio popieriaus kūrėjo Richardo Crivelli'o dirbtuvėje menininkei atsivėrė naujos kūrybinės interpretacijos erdvės, o rankų darbo popierius tapo pagrindu beveik visiems su manymams. Lietuvoje ir užsienyje surengtų asmeninių parodų skaičius artėja prie 60, o bendrų parodų – viršija 300. Tarp daugybės kūrėjos pelnytų apdovanojimų reikšmingiausi šie: Lietuvos dailininkų sąjungos Aukso ženklelis (2005), XVIII tarptautinės grafikos trienalės Krokuvoje laureatės diplomas (2006), Lietuvos Respublikos Vyriausybės kultūros ir meno premija (2012).

Parodoje „Kintantis laikas“ eksponuojami pastarųjų penkerių metų kūriniai, apibendrinantys E. Kriauciūnaitės kūrybinės veiklos sukaktį. Per parodos atidarymą buvo pristatytas E. K. Kriauciūnaitės kūrybos retrospektyvai skirtas leidinys „Kintantis laikas“ (sud. Regina Urbonienė, dail. Rūta Mozūraitė, išleido LDS leidykla „artseria“).

2022 m. balandžio 14 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Parodų salėje buvo atidaryta Lietuvos fotomenininko Edžio Jurčio (JAV) paroda „Būties nerimas“. Tai – pernai sukurtas fotografijų ciklas „Mirties ir gyvasties jėga“ (2021). Parodos kuratorė – Danguolė Ruškienė. Parodą organizuoja Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešoji biblioteka, finansuoja Lietuvos kultūros taryba ir Klaipėdos miesto savivaldybė.

Paroda „Būties nerimas“ – reakcija į šiandienį pasaulį, jau antri metai kaustomą pandemijos, jį ištikusias katastrofas ir visuomeninius konfliktus. Ji jau buvo surengta Klaipėdoje ir Šiauliuose. Vilniuje buvo tikslingai pasirinktas išsamiai pristatyti vienas iš šios parodos ciklų, kuris sostinėje dar nebuvo parodytas. Ciklas „Mirties ir gyvasties jėga“ yra apie grėsmes, kylančias iš žmogaus abejingumo. Autorius gilinasi į klimato kaitos problemą, itin ryškius tam tikrų regionų klimato pokyčius, nulemiančius neigiamus padarinius. Jo fotografijose – Kalifornijos gaisrai, niokojantys ištisus kaimus ir miestelius, griaunantys gyvenimus ir žudantys žmones. Nors E. Jurčio fotografijose tvyro nerimas, jis nereiškia pabaigos. Šalia juodos visada galima aptikti baltos spalvos. Tarp nuodėgulių vėl gali sužaliuoti žolė, augti medžiai, iškilti namai. Autorius parodo, kad net ten, kur, atrodo, viskas baigiasi, įmanoma pradžia. Svarbu tik tuo tikėti.

E. Jurčys gimė 1957 m. Klaipėdoje. Fotografuoti pradėjo dar mokykloje. Maždaug tuo pačiu metu prasidėjo jo pažintis ir su kinu. Baigęs mokyklą, pradėjo bendradarbiauti su LTSR fotografijos meno draugija (nuo 1989 m. – Lietuvos fotomenininkų sąjunga). Dėl to jo fotografinė veikla dar labiau suaktyvėjo. Netrukus E. Jurčys išvyko dirbti į Maskvą, o nuo 1989 m. emigravo į JAV. Šiuo metu gyvena ir kuria Portlande. Jis yra laisvai samdomas fotografas ir videografas, vykdamas redakcijų užsakymus, dizaino projektus ir kuriantis dokumentinius filmus. E. Jurčys sukūrė per 20 fotografijos ciklą itin aktualiomis socialinėmis temomis, surengė per 30 personalinių parodų (Portlande, Sietle, Lietuvoje, Austrijoje, Belgijoje, Vengrijoje, Japonijoje, Naujojoje Zelandijoje ir kitur), dalyvauja grupinėse parodose, yra pelnęs reikšmingų apdovanojimų ir įvertinimų.

Pasak parodos kuratorės D. Ruškienės, E. Jurčio kūryba svarbi ne tik Klaipėdos, bet ir visos Lietuvos fotografijos istorijai. E. Jurčys yra pelnytai laikomas vienu ryškiausių humanistinės fotografijos atstovų Lietuvos fotografijoje.

Kroniką parengė Ričardas JARAMIČIUS

Šaltiniai

<https://adamkuslibrary.lt/>

<https://iseivijosinstitutas.lt/>

<https://plb.lt/>

<https://plb.lt/document-category/2021-m/>

<https://plb.lt/document-category/2022-m/>

<https://lvk.lcn.lt/>

<https://www.lrp.lt/>

<https://lrs.lt/>

<https://lrv.lt/>

<https://www.lnb.lt/>

<https://smsm.lrv.lt/>

<https://www.urm.lt/>

<https://www.vdu.lt/>

<http://pasauliolietuvis.lt/>

<http://pasauliolietuviai.lt/>

Apie autorius

ANTANAITIS
Arūnas

Istorijos magistras,
VšĮ Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos - muziejaus
direktorius
El. paštas: arunas.antanaitis@vdu.lt

BALANDIS
Egidijus

Humanitarinių mokslų daktaras,
Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotojas,
Istorijos katedros lektorius
El. paštas: egidijus.balandis@vdu.lt

BERNOTAITĖ
Sandra

Klaipėdos universiteto
Filologijos katedros doktorantė
El. paštas: sandrabern@yahoo.com

BUDRIŪNIENĖ
Jolanta

Humanitarių mokslų daktarė,
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Dokumentinio paveldo tyrimų departamento direktorė
El. paštas: jolanta.budriuniene@lnb.lt

CIDZIKAITĖ
Dalia

Humanitarinių mokslų daktarė,
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Dokumentinio paveldo tyrimų departamento
Lituanistikos skyriaus vyriausioji metodininkė – tyrėja
El. paštas: dalia.cidzikaitė@gmail.com

ČESONIS
Rimas Antanas

Lietuvos Respublikos garbės konsulas Niujorko valstijai
El. paštas: thelith@yahoo.com

ČUPLINSKAS
Vytas

Dizaino ir vartotojų patirties vadybininkas
Čikagos universiteto „Globus“ skyriuje,
lietuvių išeivijos visuomenės veikėjas
El. paštas: vyta@cuplinskas.com

DAMUŠYTĖ Gintė	Lietuvių išeivijos visuomenės veikėja, diplomatė, buvusi Lietuvos diplomatė Danijoje El.paštas: gintebd@gmail.com
DAPKUTĖ Daiva	Humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja El. paštas: daiva.dapkute@vdu.lt
Kristina JAKAITĖ- BULBUKIENĖ	Humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Lituanistinių studijų katedros asistentė El. paštas: kristina.bulbukiene@flf.vu.lt
JARAMIČIUS Ričardas	Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantas El. paštas: ricardas.jaramicius@vdu.lt
JUOZAPAVIČIŪTĖ- PETRAUSKIENĖ Gabija	Kanados ir Pasaulio lietuvių bendruomenės veikėja, buvusi PLJS ir KLB pirmininkė El.paštas: gpetrauskas@sympatico.ca
KABAŠINSKAITĖ Akvilė	Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantė, Sorbonne Nouvelle universiteto doktorantė El. paštas: akvile.kabasinskaite@vdu.lt
NAKAS Viktoras	Lietuvių išeivijos visuomenės veikėjas El. paštas: NakasVK@verizon.net
PETRAITYTĖ- BRIEDIENĖ Asta	Humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja El. paštas: asta.petraityte-briediene@vdu.lt
PUPLAUSKAITĖ Gabrielė	Vilniaus universiteto humanitarinių mokslų magistrė El. paštas: puplauskaiteg@gmail.com
SKIRIUS Juozas	Humanitarinių mokslų daktaras, profesorius, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto Vyriausias mokslo darbuotojas El.paštas: juozas.skirius@vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Nuo 2006 m. Lietuvių išeivijos instituto leidžiamas akademinis žurnalas „Oikos“ (gr. *na-mai*) yra skirtas Lietuvos ir kitų kraštų migracijos procesų, migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos. Skatinant tarpdalykinius tyrimus, žurnale publikuojami įvairių mokslo šakų (sociologijos, antropologijos, migracijos politikos istorijos, literatūros istorijos, literatūrologijos, diasporos istorijos, teatrologijos ir kitų sričių) mokslinių tyrimų rezultatai.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Žurnalui teikiami straipsniai yra recenzuojami dviejų redakcijos kolegijos paskirtų recenzentų.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – ne mažesnė nei 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto tartis su redakcija. Tekstai žurnalo redakcijai pateikiami A4 formato „Times New Roman“ 12 šrifto, 1,5 eilutės intervalu.

Straipsniai turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie teksto būtina pridėti santraukas ir raktažodžius anglų bei lietuvių kalbomis (600–1 000 spaudos ženklų).

Išnašos pateikiamos puslapio apačioje, numeracija ištisinė. Straipsnio pabaigoje pridama literatūra.

Straipsniuose citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto. Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo kalba laikantis nustatytų svetimvardžių gramatinimo taisyklių (žiūrėti <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). Pirmą kartą tekste pateikiamas visas asmens vardas ir pavardė, toliau rašytina jo (jos) vardo pirmoji raidė ir pavardė. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti vietovardžių pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Straipsnio pabaigoje autorius (-iai) turi nurodyti savo vardą, pavardę, instituciją, kuriai atstovauja, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Tekstus prašome siųsti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutui el. paštu lii@vdu.lt arba vyr. redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt. Jeigu kiltų neaiškumų, prašome kreiptis į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt, tel. (8 37) 327 839).

Žurnalas recenzuojamas ir skelbiamas tarptautinėse „EBSCO Publishing“ duomenų bazėse <http://www.ebscohost.com/>.

Bibliografiniai aprašai rengiami pagal Čikagos citavimo stiliaus bibliografijos metodą („Chicago: notes and bibliography method“).

Išnašų pavyzdžiai

Knyga: 1 autorius

Pavardė, Vardas, *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas (-i) puslapis (-iai).

¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunnmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatariewicz, Wladyslaw, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

Vėliau tekste pakartotinai cituojant tą patį šaltinį, išnašoje pateikiamas sutrumpintas bibliografinis aprašas: autoriaus pavardė, sutrumpintas cituojamo šaltinio pavadinimas (rekomenduojama trumpinti iki 4 žodžių), cituojami puslapiai.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Knyga: 2 arba 3 autoriai

Pavardė¹, Vardas¹ ir Pavardė², Vardas², *Knygos antraštė: paantraštė*, laida. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojami puslapiai.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

4 ir daugiau knygos autorių

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Knygos dalis (skyrius)

Pavardė, Vardas, „Knygos dalies / skyriaus antraštė: paantraštė“, in *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Straipsnis

Pavardė, Vardas, „Straipsnio pavadinimas“, *Žurnalo pavadinimas* nr. (metai), cituojami puslapiai:

¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.

² Bielinis, Luras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.

- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archyvinis šaltinis

Šaltinio pavadinimas, Archyvas (pirmą kartą visas pavadinimas, vėliau – sutrumpintas), fondo / kolekcijos pavadinimas arba nr., aplanko nr., bylos nr., cituojamas puslapis arba lapas:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slaptas raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Interneto puslapis

Pavardė, Vardas, „Interneto puslapio pavadinimas“, *Interneto tinklalapio pavadinimas*, paskelbta / atnaujinta / žiūrėta data, interneto adresas:

- ¹ Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Literatūra

Straipsnio pabaigoje pateikiamas literatūros šaltinių sąrašas, sudarytas pagal autorių pavardės abėcėlės tvarka (be numeracijos). Jeigu autorių nėra, rikiuojama pagal antraštes, jeigu antraštė prasideda artikeliu (*a, an, the, der* ir kt.) – pagal antrąją antraštės žodį.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

„The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940“, in *Documents and Materials*, eds. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, „Autobiography and the Cultural Moment“, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Submission Guidelines

Since 2006 the Lithuanian Emigration Institute has been publishing a scholarly journal called “Oikos” (from the Greek word meaning *home*) devoted to discussing contemporary migration processes involving Lithuania and other countries, the migration policies of Lithuania and other countries, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents. In order to foster interdisciplinary research it also publishes the results of scholarly research in sociology, anthropology, literary studies, history of literature, theater studies, history of migration policy, history of the diaspora, and related disciplines.

Articles are published in Lithuanian and English. Submissions are evaluated by two reviewers assigned by the “Oikos” Editorial Board.

Articles should not exceed 40,000 characters in length, while reviews should be at least 10,000 characters in length. Articles exceeding, or reviews falling short of, the recommended length should be discussed beforehand with the Editorial Board. Texts must be submitted in A4 format, “Times New Roman” 12-pt. font, and be one-and-a-half spaced (1,5).

Articles must meet standard academic requirements. These include a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. The text must include summaries (from 600 to 1,000 characters long) and keywords in both English and Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the bottom of the page. The article must end with a bibliography.

Quotations are to be placed within double quotation marks without changing the font. In Lithuanian texts, non-Lithuanian personal names are written in the original language in accordance with the established rules for grammatically rendering foreign names

(<http://www.vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). On the first occasion of use in a text, the whole of a person's name and surname is given. In Lithuanian texts, frequently used place names about which information is readily available in standard encyclopedias are to be rendered traditionally according to the way they are pronounced, whereas rare place names not having a transliteration are to be written in their original language.

At the end of the article the author(s) must indicate his, her, or their name(s) and surname(s), institution(s), academic degree(s), electronic address(es), and telephone number(s).

Please send the text(s) to Vytautas Magnus University's Lithuanian Emigration Institute at lii@vdu.lt or to the Deputy Editor Dalia Kuiziniene at dalia.kuiziniene@vdu.lt. If you have any questions please contact the Lithuanian Emigration Institute by mail at S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, or by e-mail at lii@vdu.lt, or by phone at 837 327 839.

"Oikos" is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>.

Notes and bibliography follow "The Chicago Manual of Style".

Sample footnotes

Book: one author

Surname, name, *Title and subtitle* (if any). Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Kiaupa, Zigmas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

If in the same text this source is cited again, a brief bibliographic description in the footnote suffices: Author's surname: shortened title (up to 4 words), page(s) cited.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Book: two or three authors

Surname1, Name1 and Surname2, Name2, *Title and subtitle* (if any), edition. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

Book: four or more authors

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Book: part, section, chapter

Surname, name, "Title of book part, section, chapter: subtitle", in *Book title and subtitle*. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Article

Surname, Name, "Title of article", *Name of journal* (year), page(s) cited.

- ¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.
- ² Bielinis, Luras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.
- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfio seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archival source

Name, Archives (full name at first, short version on later occasions), collection name or no., folder no., file no., page(s) cited:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Baziulevičiaus slapto raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Web page

Surname, Name, "Name of web page", *Name of web site*, "Title of book part, section, chapter: subtitle", Date of publication, renewal or last perusal, internet address:

- ¹ Hand, Becky, "All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes", *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ "Chicago-Style Citation Quick Guide", *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Bibliography

The bibliography lists the authors by surnames in alphabetical order (without numbering). If there are no authors, the works are listed by their titles; if the title begins with an article (*a, an, the, der*, etc.), the titles are ordered by their second word.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilią asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

“The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940”, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, “Autobiography and the Cultural Moment”, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių išeivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius ... [et al.]. – Nr. 1 (2006) - . – Vilnius : Versus aureus, 2006- .
Nr. 1 (33). – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2022. – 252 p. – Bibliografija straipsnių gale.

OIKOS 2022 Nr. 1 (33)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.30>

Redaktorė *Simona Grušaitė-Šukienė* (lietuvių k.)
Redaktorius *Mykolas Jurgis Drunga* (anglų k.)
Maketuotojas *Kęstutis Obelenis*

2020 11 18. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K20-125

Išleido:
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt

Spausdino:
UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt